

Honvédségi Szemle

151. ÉVFOLYAM
2023/2. SZÁM

**A Magyar Honvédség szakmai,
tudományos folyóirata
Kiadja a Honvéd Vezérkar**

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Porkoláb Imre dandártábornok (PhD)

Tagok:

Dr. B. Stenge Csaba (PhD)

Dr. Bali Tamás ezredes (PhD)

Dr. Boldizsár Gábor ezredes (PhD)

Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)

Dr. Harold E. Raugh alezredes (PhD)

(Los Angeles-i Egyetem)

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes (PhD)

Dr. Király László (Csc)

Dr. Koller József dandártábornok (PhD)

Dr. Lippai Péter dandártábornok (PhD)

Dr. Lóderer Balázs százados (PhD)

Dr. Luís Manuel Brás Bernardino alezredes (PhD)

(Katonai Akadémia, Lisszabon)

Dr. Molnár Ferenc dandártábornok (PhD)

Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)

Dr. Rajnai Zoltán (PhD)

Dr. Rudolf Urban ny. dandártábornok (CSc)

(Cseh Köztársaság Rendőri Akadémiája, Prága)

Dr. Sári Gábor alezredes (PhD)

Dr. Sascha-Dominik Bachmann (LLD)

(Bournemouth-i Egyetem)

Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)

Dr. Srdja Trifković (PhD)

(Banja Luka-i Egyetem)

Dr. Szakály Sándor (DSc)

Dr. Wagner Péter (PhD)

A folyóirat kiadásában és terjesztésében közreműködik a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó

Felelős vezető: Kulcsár Gábor ügyvezető

A Zrínyi Kiadó vezetője:

Dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (PhD)

Szerkesztőség

Felelős szerkesztő: Kiss Zoltán ny. alezredes

Telefon: +36 30-343-4801; kiss.zoltan@hmzrinyi.hu

Szerkesztő: Havasi Máté

Kézirat-előkészítő: Forró Zsófia

Korrektor: Mészáros Károly

Könyvszerkesztőség-vezető: Eisrichné Schubert Andrea

Tördelés: Petrezselyem Kitti

Szerkesztőségi titkár: Pásztor Júlia

Telefon: 272-02 (HM); 459-5355

e-mail: pasztor.julia@hmzrinyi.hu

A szerkesztőség címe: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/b

Nyomdai kivitelezés: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Kreatív Tervező és Sokszorosító Osztály

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

A folyóirat 600 Ft-os áron megvásárolható a Zrínyi Kiadó könyvesboltjában, valamint a HM Zrínyi Kft. webáruházában (shop.hmzrinyi.hu).

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható a honvedsegiszemle.hu oldalon.

HU ISSN 2060-1506

A Honvédségi Szemlé az MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el.

A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődei:

Ludovica Academia Közlönye, Magyar Katonai Közlöny,

Magyar Mars, Magyar Katonai Szemle, Honvéd,

Katonai Szemle, Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja

az Európai Katonai Sajtószövetségnek (EMPA)

Tisztelt Szerzőink!

Felhívjuk szíves figyelmüket arra, hogy a *Honvédségi Szemle* egyedi elektronikus forrásazonosítóval (Digital Object Identifier – DOI) látja el a tudományos cikkeket. A szerkesztőségbe beérkezett kéziratok publikálásának feltétele éppen ezért egy új ponttal bővült:

a *Felhasználói irodalom* jegyzékében lévő bibliográfiai adatok feltüntetése után
– amennyiben van – a hivatkozott írás DOI-ját is meg kell adni.

A *Honvédségi Szemle*ben közölt írások automatikusan bekerülnek a Magyar Tudományos Művek Tárába és az MTAKIK REAL, illetve REAL-J repozitóriumába. Arra kérjük Szerzőinket, hogy ennek érdekében regisztrálják magukat a www.m2.mtmt.hu oldalon.

Ha pedig rendelkeznek ORCID-azonosítóval, azt is tüntessék fel minden cikkük elején, a nevük után.

A szerkesztőség

Honvédségi Szemle

151. ÉVFOLYAM,
2023/2. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

TARTALOM

FÓKUSZBAN

Benkő Tibor ny. vezérezredes:

A sikeres haderőfejlesztés záloga (2.) 3

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Tarjáni Attila Imre alezredes:

A hadikultúrák újrafogalmazásának szükségessége 17

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Fercsák Balázs rendőr alezredes:

Vallási alapú fegyveres konfliktusok Afrikában a hidegháborút követően 27

VEZETÉS, FELKÉSZÍTÉS

Szak Andrea – Kenessey Zsolt főhadnagy:

A szervezetikultúra-modellek megjelenése és hasznosíthatósága
a Magyar Honvédségben 42

Nagy Levente István őrnagy:

Hadjátékok a manőverzászlóalj-törzsek felkészítésében,
avagy mit gondolnak a törzsekben szolgálók? 55

Fazekas Ferenc alezredes:

Az átfogó hadijáték: a hatások játszámája 65

HADTÖRTÉNELEM

Majorosi Ádám:

Timur Lenk ankarai győzelme 73

FÓRUM

Adorján Zsuzsanna ömt. hadnagy:

A koszovói időzített bomba történelmi előzményei 90

Nagy László ny. ezredes:

A NATO Madrid után 103

Wagner Sarolta:

Újabb adalékok Wágner László katonai épületterveirehez 110

SZEMLE

Szakály Sándor:

Az elődökről.

Balla Tibor: A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka.

A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnokai, 1872–1945 című kötetéről 120

Kenessei Zsolt főhadnagy:

Stabilitás, partnerség, együttműködés.

Siposné Kecskeméthy Klára: A NATO partnerségi kezdeményezések története 2021-ig című könyvéről 122

Kenyeres Dénes ny. alezredes:

Emlékkönyv a legendás Mi–8 típusú szállítóhelikopterről 125

Végh Ferenc ny. vezérezredes:

Nemzetközi szakirodalmi szemle 128

Gál Csaba ny. ezredes:

Katonai és haditechnikai hírek, információk a nagyvilágból 145

ABSTRACT 152

Tisztelt Szerzőink!

Tudományos cikkeink a lap megjelenése után elérhetővé válnak nemcsak a Honvédségi Szemle honlapján, hanem az MTMT-ben (Magyar Tudományos Művek Tára) és a REAL repozitóriumban is. A feltöltést a szerkesztőség és az MTA munkatársai intézik, ám ennek során elengedhetetlen a szerző személyének azonosítása.

Kérünk ezért mindenkit, hogy először is hozzon létre ORCID-azonosítót (Open Research and Contributor Identifier). Ez egy nemzetközileg elfogadott szerzőazonosító számkód, amely biztosítja a kutató egyértelmű azonosítását. Ezzel elkerülhető az azonos, gyakori nevű szerzők munkásságának keveredése, a különböző névalakok használatából adódó vagy névváltozásból eredő problémák, illetve megkönnyíti az automatikus adatfeldolgozást. Használatát egyébként egyre több kiadó teszi kötelezővé.

Másik kérésünk, hogy minden szerző regisztráljon az MTMT-be is, ahol munkahelyét és szakterületét is meg kell adnia. (Ha az intézmény szerepel a legördülő listában, érdemes a minél mélyebb szervezeti egységet bejelölni.) A regisztráció kétlépcsős, egy űrlap kitöltése után az illetékes MTMT adminisztrátor e-mailben küldi meg a belépéshez szükséges információkat. Az elkészült MTMT-s profilban később rögzíthetők a különböző szerzői azonosítók is, így kérjük, rögzítsék ORCID-kódjukat is.

Az ORCID igénylése ingyenes, és csak pár percet vesz igénybe ezen a címen:

<https://orcid.org/register>

Az MTMT-s regisztráció itt intézhető:

<https://m2.mtmt.hu/frontend/#>

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy mindez elengedhetetlen a cikkek feltöltéséhez, ezért kérünk mindenkit, hogy a lehető legsürgősebben lépjen ez ügyben.

Köszönjük!

HM Zrínyi NKft. – Zrínyi Kiadó
Tudományos Kiadványok Szerkesztősége

Benkő Tibor ny. vezérezredes:

A SIKERES HADERŐFEJLESZTÉS ZÁLOGA (2.)¹

*A katonai eskü egész életedre szól,
egy életen át kötelez!*

DOI: [10.35926/HSZ.2023.2.1](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.1)

ÖSSZEFOGLALÓ: A katonai képesség megteremtésének és fenntartásának egyik legfontosabb területe a helyesen alkalmazott, mindenre kiterjedő, emberierőforrás-gazdálkodás. Legyen szó katonai pályára készülő fiatalról; hivatásos vagy szerződéses, illetve önkéntes tartalékos katonáról, mindenkinek tudnia és látnia kell, hogy szolgálati ideje alatt milyen kihívásoknak kell megfelelnie; milyen elvárásokat támasztanak vele szemben; milyen szabályok mentén kell haladnia, és mit kell tennie annak érdekében, hogy szolgálati tevékenysége alatt elismert, sikeres és eredményes legyen. A szervezeti érdek, a kitűzött cél: legyen kiválóan felkészített, kiképzett, lojális, a hivatása és munkája iránt elkötelezett szakember, akire bárhol, bármikor és bármilyen körülmények között számítani lehet. Elvitathatatlan, hogy a felsorolt szempontok alapján a haderő hosszú távra tervezhető stabil, szilárd alapját többségében a hivatásos katonai szolgálatot vállalók alkotják, akik egy életpályát átívelő (s nemcsak az aktív katonai szolgálat idejére, de egy egész életre szóló) hivatást vállalnak. Mindezek figyelembevételével részükre egy olyan életpályamodell² kell biztosítanunk, amelynek pontosan értelmezhető, nyomon követhető és kiszámítható, sajátos jellemzőket tartalmazó szakaszai vannak. Meggyőződésem, hogy hosszú távon csakis az ilyen emberi tényezők figyelembevételével felépített pályakép biztosíthatja a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program sikerét, s annak eredményeként az erős nemzeti haderőt – de mindenekelőtt Magyarország békéjét és biztonságát.

KULCSSZAVAK: emberierőforrás-gazdálkodás, szervezeti érdek, hivatásos katonai szolgálat, életpálya, életpályamodell, Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program

A SZERZŐRŐL:

Dr. Benkő Tibor ny. vezérezredes (PhD), a Honvéd Vezérkar volt főnöke (2010. június 6. – 2018. május 16.) és honvédelmi miniszter (2018–2022), a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyetemi magántanára

¹ A kézirat lezárva: 2022. 12. 15.

² Hazafi Zoltán: Új közszolgálati életpálya – a közszolgálat fejlesztésének jogi és emberi erőforrás dimenziói. In: Bokodi Márta et al.: Közszolgálati életpálya és emberi erőforrás gazdálkodás. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2014, 9–88. <https://docplayer.hu/6708032-Kozszolgالاتi-életpalya-es-emberi-eroforras-gazdalkodas.html> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 30.)

A HÍVATÁSOS KATONAI ÉLETPÁLYA ÉS PÁLYAKÉP ÖSSZHANGJA ALAPVETŐ ELVÁRÁS

Mivel „a honvéd jogállás rendkívül differenciált viszonyrendszert jelent”,³ ezért a Magyar Honvédségnél folytatott időbeni, helyes és körülmények között emberierőforrás-gazdálkodásnak kifejezésre kell juttatnia a katonai szolgálati viszony erősen hierarchikus, heterogén és komplex jellegét. Egyértelmű és vitathatatlan, hogy „a törvény 'alapszolgálati viszony' a hivatásos és szerződéses szolgálati viszonyt tekinti”.⁴ A hivatásos és a szerződéses szolgálati jogviszonyok között viszont eltérések vannak. Mindez nemcsak azt jelenti, hogy a hivatásos katonák határozatlan idejű, a szerződéses katonák pedig határozott időtartamú szolgálatot vállalnak, hanem azt is, hogy a hivatásos katonák esetében az életpályamodellnek a közigazgatás egységét támogató átjárhatóságot is biztosítani kell, amely nagymértékben szolgálhatja a hivatásos katonák egy életen átívelő pályafutását. Mindez összhangban van a *Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Programmal*⁵ (továbbiakban: Magyary Program) és a hozzá kapcsolódó, a közszolgálati életpályák összehangolásáról szóló 1207/2011. (VI. 28.) Korm. határozattal,⁶ amely a Magyar Honvédség feladatainak hatékony és eredményes ellátásához szükséges humán feltételrendszer biztosítását szolgálja.⁷

Nem új keletű elgondolás, hogy a különböző jogviszonyok úgynevezett „átjárhatóságot biztosító életpályamodellek” mentén valósuljanak meg. A katonákra kidolgozott életpályamodell a Magyary Program alapján három jogviszony (Ktjv.,⁸ Hjt.⁹ és Hszt.)¹⁰ esetében is működőképes és hatékony lehet – de azoktól eltérő jogviszonyok közepette is alkalmazható. Az említett törvények összehangolásával megoldható, hogy egymástól nem elszigetelten működnek az életutak, hanem a közös kapcsolódási pontok alapján az előmenetelt szolgáló karrier mellett biztosítják az életutak közötti átjárhatóságot, az úgynevezett „horizontális mobilitást” is. Ezek a kapcsolódási pontok egymás mellé állítva (jelölve: //) többek között:¹¹

³ Szekendi Gyöngyvér: A hivatásos és a szerződéses katonák jogállása. Jegyzet a közszolgálati humánszervező szakirányú továbbképzés Közszolgálati jog II. című tantárgyához. ÁROP – 2.2.21 Tudásalapú közszolgálati előmenetel, 2014, 8. <https://kti.uni-nke.hu/document/vtkk-uni-nke-hu/a-hivatasos-es-a-szerzodeses-katonak-jogallasa.original.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 30.)

⁴ Uo.

⁵ Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program (MP 11.0). Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2011. <https://magyaryprogram.kormany.hu/admin/download/8/34/40000/Magyary-Kozigazgatásfejlesztési-Program.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 10.)

⁶ 1207/2011. (VI. 28.) Korm. határozat a közszolgálati életpályák összehangolásáról. Magyar Közlöny, 2011/71., 2011. 06. 28., 15265–15267. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk11071.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 30.)

⁷ Marsovszki Ádám: A közigazgatás története: Magyarától a Magyary programig. Jogelméleti Szemle, 2018/3., 98–101. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/14011/1/2018_3.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 12. 15.)

⁸ 1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200033.tv> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

⁹ 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200205.tv> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

¹⁰ 2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500042.tv> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 12.)

¹¹ Magyary Zoltán. ..., i. m. 45–47.

- a hivatásetikai normák és elvárások // katonákkal szemben támasztott elvárások és követelmények;
- a munkakör-alapú rendszer // a beosztások munkakör szerinti besorolása, munkaköri követelmények meghatározása;
- a kiválasztás // pályára irányítás, toborzás és kiválasztás;
- az értékelés // éves teljesítményértékelés, amely magában foglalja az éves egészségügyi, fizikai alkalmassági vizsgát is;
- az előmenetel és javadalmazás // személyzetfejlesztés, előmenetel, valamint a hozzájuk tartozó illetmények, juttatások, támogatások rendszere;
- a képzési, továbbképzési és vizsgarendszer // oktatás, képzés, kiképzés, továbbképzés és vizsgarendszer;
- az állami gondoskodás/munkáltatói gondoskodás // a honvédség gondoskodási körébe tartozókkal való kapcsolattartás és gondoskodás.

Kis Norbert professzor, az NKE egykori rektorhelyettese hasonló módon értelmezi a *közszolgálati életpálya*¹² és a *hivatás-etika* koncepcionális kereteit, továbbá az életpálya szerkesztését, mikor úgy fogalmaz, hogy:

„A jó tisztviselő képének két alapeleme:

- a) tudás: *képzettség, szakmai felkészültség, amely a bemeneti feltételekben és a képzésalapú előmenetelben érvényesül;*
- b) *elkötelezettség: a hivatásrend elveinek, ethosának követése.*

*A hivatás-etika azon értékek, elvek és normák összessége, amelyek a közszolgálat szervezeti és a tisztviselő viselkedési, írott (jog) és íratlan (morális) szabályait meghatározzák.*¹³

A szaktudás és az elkötelezettség, valamint a hivatásetikai értékek, elvek, normák betartása a katonáknál úgy szintén alapvető elvárás-ként jelentkezik, sőt esetükben a fentiek kiegészülnek az alapvető katonai erényekkel összefüggő, rendkívül szigorú elvárásokkal is.¹⁴

A haderőfejlesztési program sikeres megvalósítása érdekében úgy gondolkodtunk, hogy tovább kell erősíteni a katonai életpályamodell és a közszolgálati életpályamodell összefüggéseinek összehangolását,¹⁵ és ki kell egészíteni mindazon foglalkoztatási területekkel,

¹² Kiss György (szerk.): *Közszolgálati életpályák jogi szabályozása*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 17–40. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12671/web_PDF_Kozszolgalmati_eletpalyak_jogi_szabalyozasa.pdf?sequence=1 (Letöltés időpontja: 2022. 12. 15.)

¹³ Kis Norbert: *A tisztviselői életpálya alapkérdései*. In: Gellén Márton (szerk.): *Új feladatok – átalakuló közszolgálat*. Tanulmányok a II. Magyar Zoltán Emlékkonferencia kapcsán. Nemzeti Közigazgatási Intézet, Budapest, 2011, 26. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/magyary_kotet.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 12. 10.)

¹⁴ Boda Mihály: *Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban I. rész – Az erények és a katonai erénylisták*. *Hadtudomány*, 2018/1., 38–47. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2018/2018_1/HT20181_40-49.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 12. 06.)

¹⁵ Vincze Viktor Attila: *A katonai életpálya és a közszolgálati életpályamodell összefüggéseinek összehangolása*. Beszámoló a Nemzeti Közigazgatási Egyetem (NKE), a Magyar Tudományos Akadémia, a Humán Szakemberek Országos Szövetsége (HSZOSZ) és a Magyar Hadtudományi Társaság HR-megoldások a XXI. században – nemzetközi kitekintéssel – fókuszban a közszféra és a magánszféra címmel tartott közös szakmai-tudományos konferenciájáról. *Honvédelem*.hu, 2014. 12. 10. <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/a-katonai-eletpalya-es-a-kozszoalati-eletpalyamodell-osszefuggesei.html> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 06.)

amelyek szolgálhatják és elősegíthetik a honvédelem ügyének, s ezáltal az ország ellenálló képességének¹⁶ erősítését.

Az előzőekben leírtak, és az, hogy egy katonával szemben – aki hazája, nemzete szolgálatát hivatásként vállalja – a társadalmi elvárásokat is másként, erősebben, magasabb szintű követelménytámasztással fogalmazzák meg, mint ahogy az általában a civil állampolgárok között megszokott vagy elfogadott, helyes és követendő, hiszen ludovikás elődeink is vallották és követték: „*A Hazáért mindhalálig!*” Ugyanakkor a katonákkal szemben támasztott elvárások mellett meg kell teremteni és az életpályamodellben következetesen érvényesíteni kell a katonáról történő gondoskodást is, mégpedig ugyanúgy, mint az elvárásokat: „a bölcsőtől a sírig”, a teljes életpályán keresztül.

AZ ÉLETPÁLYAMODELL KOMPLEXITÁSA

Eddig azt mutattam be, hogy egy életpályamodellnek milyen kerete, szerkezete és összetevői vannak. Kijelentettem, hogy egy katonával szemben igenis helyesnek tartom egy erősebb társadalmi elvárási szint megfogalmazását, ugyanis csak ez biztosíthatja a katonák társadalomban elfoglalt helyének, szerepének és megbecsülésének szilárd alapjait, egyben a hivatásos katonák presztízsének további erősítését. Ugyanakkor azt is kihangsúlyoztam, hogy ennek kölcsönösnek kell lennie.

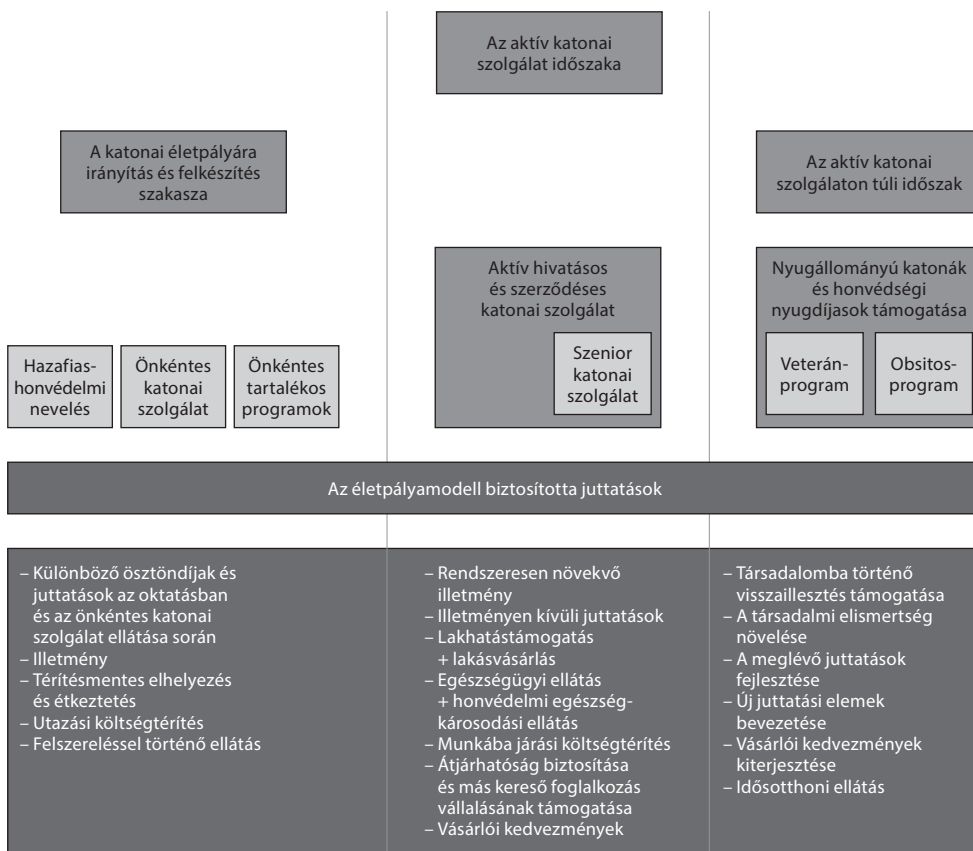
Tehát nemcsak a katonával szemben kell elvárásokat támasztani, hanem a mindenkori kormányzati vezetésnek is szem előtt kell tartania, hogy az életpálya megalkotója és annak alkalmazója között létezik egy úgynevezett hivatásetikai szabályai is, amelyet értékek, elvek és normák összessége alkot. Mindez a szervezeti egység és a hivatást gyakorlók viselkedési, írott – alapvetően jogi – és íratlan, vagyis morális szabályok mentén működik.

Ezek alapján egy katona legyen követendő példa a társadalom számára, ugyanakkor legyen a társadalom megbecsült tagja, hiszen a katonai hivatás az egyetlen hivatás az országban, ahol a nemzet szolgálatát ellátó személy nemcsak tudását, felkészültségét és legjobb teljesítményét, de az emberi lét legdrágább értékét, a saját életét ajánlja nemzete szolgálatába.¹⁷ Az ilyen áldozatvállalás példaértékű, és aki ennek szellemében él és szolgálja nemzetét, az megbecsülést érdemel. Meggyőződésem, hogy ezek mentén gondolkodva kell az életpályamodell alkalmazni, aminek hivatásos katonák esetében egy életen át kell működnie – természetesen a mindenkor szükséges pontosítások és korrekciók alkalmazása mellett, mindig a szervezeti érdek alapján és az egyéni érdekek figyelembevételével, átlátható és igaz módon. Ennek tükrében a hon védelmét szolgáló katonák életpályáját a következő ábrán látható, három alapvető szakaszra osztom.

¹⁶ 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Jogtár, 5. és 7. §. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100093.TV&searchUrl=/gyorskereso> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 06.)

¹⁷ Idézet a katonai esküből: „Magyarország függetlenségét, az állampolgárok jogait és szabadságát bátran, az Alaptörvény és a törvények betartásával és betartatásával, a rám bízott honvédek és fegyverek erejével, életem árán is megvédem.” 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, 2. melléklet. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-140-00-00> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 10.)

1. ábra A katonai hivatás életpályaszakaszai (Szerkesztette a szerző)

Az életpályamodell első szakasza

Az első szakasz a haza iránti elkötelezettségre és hazaszeretetre való nevelést, a hon védelmére történő felkészítést, valamint a honvédelem ügyének mint az egyik legfontosabb állampolgári kötelezettségnek¹⁸ a megismerését, továbbá a katonai pályára irányítás elősegítését szolgálja. Ebben a szakaszban minél több oktatási intézményt kell megnyernünk a honvédelem ügyének, és minél több fiatallal kell megismertetnünk a haza iránti elkötelezettség és hűség, a lojalitás, a bátorság, a bajtársiasság, az elhivatottság, a kitartás, a tenni akarás, a mások iránti tisztelet, a kollektivitás és a szervezeti érdek fontosságát, valamint további alapvető emberi tulajdonságokat, melyekre egy erős országnak, a nemzetnek szüksége van. Mindezt – ahogy az ábrán is láthatjuk – a hazafias-honvédelmi nevelés szinterein és a kadétképzési program különböző formáiban kell elvégezni, a hivatásos vagy a szerződéses katonai pályára történő célirányos felkészítést pedig az önkéntes katonai szolgálatot vállalók körében.

¹⁸ „Minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére.” Magyarország Alaptörvénye. 2011. 04. 25. XXIX. cikk (1). Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 09.)

A hazafias-honvédelmi nevelés, illetve a honvéd középiskolák és kollégiumok kadétjai esetében nem az az elvart, hogy mindenkiből katona legyen, hanem sokkal inkább az, hogy jól felkészült, a hazáját szerető és azt szolgálni akaró fiatalok kerüljenek ki soraikból, akik számára egyértelmű a haza iránti elkötelezettség, a hon védelmének fontossága. E szakasz minden formájában az elvárások és a követelmények juttatási és javadalmazási rendszerrel párosulnak, mint ahogy az egy jól működő emberierőforrás-gazdálkodásnál elvart.

A *Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programban* megfogalmaztuk, hogy a kadétképzésben részt vevő iskolákban 2026-ra elvart, hogy legalább ötezer kadétunk legyen. Az elmúlt időszak azt bizonyította, hogy jó volt az elgondolás, helyes úton haladtunk, az oktatási intézmények és a fiatalok körében egyre népszerűbb lett ez a képzési forma. Ennek eredményeként a kitűzött célt a tervezettől jóval korábban, már 2021-re teljesítettük, ezért 2022 tavaszán (akkor már a 2030-as célkitűzéseinket is figyelembe véve) a képzési létszámot a duplájára, vagyis tízezer főre növeltük. Ugyanakkor a programban a kadétképzés legmagasabb szintjén álló katonai középiskolák és kollégiumok számát 2028–2030-ra nyolc–tíz intézményben határoztuk meg (figyelembe véve a Magyar Honvédség, s azon belül is elsősorban az altiszti és tiszti utánpótlás szükségletét), s ez az elképzelés a 2022/23-as tanévre már négy intézményben – egy középiskola és kollégiummal, valamint három kollégiummal – már meg is valósult. A 2026-ra tervezett önkéntes tartalékos katonák létszámát a 25/2018. (X. 31.) OGY-határozat¹⁹ 20 ezer főben rögzíti, és az 2022 tavaszán elérte a 11 500 főt.

Az életpálya e szakaszában megvalósítandó feladatok fő felelősei és irányítói a Honvédelmi Minisztérium Humánpolitikai Főosztály, és a Honvédelmi Minisztérium Oktatási, Kulturális és Tudományszervező Főosztály szakemberei, míg a végrehajtói szinten a Magyar Honvédség Parancsnoksága és az alárendeltségében lévő MH Hadkiegészítő Felkészítő, és Kiképző Parancsnokság szervezeti elemei, valamint a területvédelmi ezredek állománya volt. A sikeres és minél szélesebb körű munkát az országos hálózatot működtető BEOSZ,²⁰ a MATASZ,²¹ a HTBK,²² valamint a Honvédelmi Sportszövetség és a hagyományörző szervezetek, illetve egyesületek segítették.

Összegzésként elmondható: a haderőfejlesztési program első fázisában a hazafias-honvédelmi nevelés, a kadétképzés és az önkéntes tartalékos katonák számában dinamikus fejlődés volt megfigyelhető. Igaz, hogy a 2022 második félévében bekövetkezett minisztériumi átalakítás és az MH-ban végbemenő szervezeti változások hatásaként a program megvalósításában megtorpanás tapasztalható – mind az aktív katonák, mind az önkéntes tartalékos katonák számának csökkenése volt megfigyelhető –, de az elmúlt öt év folyamatos, töretlen lendülete mégis azt bizonyítja, hogy a program hiteles, a kitűzött cél elérhető, megvalósítható, vagyis a bevezetett életpályamodell első szakasza beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Az életpálya első szakaszának színtereit, azok jellemzőit és részleteit, a *Honvédségi Szemle* következő számában fogom bemutatni.

Az életpálya második szakasza

A második szakasz elsősorban a hivatásos altisztek, tisztek és táborkok karrierútját, valamint a hozzárendelt javadalmazási, illetve juttatási rendszert hivatott bemutatni, vagyis

¹⁹ 25/2018. (X. 31.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 08.)

²⁰ Bajtársi Egyesületek Országos Szövetsége.

²¹ Magyar Tartalékosok Szövetsége.

²² Honvédség és Társadalom Baráti Körök.

azokét, akik határozatlan idejű „munkaszerződéssel” bírnak és szolgálati idejüket a nyugállományba helyezésig tervezik. Ennek a szakasznak elengedhetetlen mutatója:

- a hiteles, átlátható, kiszámítható, s ezáltal az egyén által is tervezhető és választható karrierutat biztosító pályakép;
- az oktatás, az át- és továbbképzések és azok követelményrendszere, valamint a teljesítményalapú értékelés tartalmi elemei és az ezekre épülő előmeneteli út;
- az elismerések és juttatások rendszere;
- a mindenoldalú gondoskodás megvalósulásának formái és módjai.

Vagyis ebben a szakaszban – amelynek hosszú távú szolgálatot kell biztosítania – meg kell valósítani a vonzó toborzást, a hosszú távú pályán tartást szolgáló és az elégedettség mutatóit magán viselő életutat biztosító oktatást és képzést, az átjárhatóság választásának lehetőségét, a megfelelő erkölcsi és anyagi megbecsülést biztosító elemek és rendszerek, valamint a gondoskodás feltételrendszereinek folyamatos, naprakészen tartását. Ennek a szakasznak alapvetően három tartópilléren kell nyugodnia:

1. az átfogó előmeneteli, valamint a tőle elválaszthatatlan illetmény- és egyéb juttatási rendszeren;
2. az elhelyezési és lakhatástámogatási rendszeren;
3. az egészségmegőrzés és az egészségkárosodás biztosítási rendszerén.

Előmeneteli rendszer

Az előmeneteli rendszer – az említett első tartópillér egyik elemeként – a teljesítményértékelés, amely a tudás, a felkészültség, a tapasztalat, a nyújtott teljesítmény, a személyes emberi tulajdonságok, valamint a fizikai állóképesség és az egészségügyi, pszichikai alkalmasság szempontjai alapján rangsorolja a katonákat.

A tudás és felkészültség alapkövét a haderőfejlesztési program részét képező oktatás és képzés testesíti meg, melynek területén a gyakorlatorientáltabb képzést, a közszolgálati jogviszonyok közötti átjárhatóság megteremtését, a kétirányú karrierút lehetőségének kialakítását, a hallgatói jogviszony szerződéses katonai jogviszonyra történő váltását vezetjük be, amely egyrészt erősebb katonai kereteket biztosít a tisztjelöltek számára, másrészt többletmunkával és elvárással, valamint nagyobb felelősséggel jár, de az érintettek számára az illetményük jelentős növekedését is eredményezte. Az altisztteknél – a tisztképzéshez hasonlóan – a gyakorlatorientáltabb felkészítésre, ezen belül is az *Acélkocka* elnevezésű, belső tanfolyami jellegű altisztképzésre helyeztük a hangsúlyt – az iskolarendszerű képzéssel szemben –, amely már első alkalommal jelentős létszámnövekedést eredményezett, és napjainkban is népszerű a katonai pályát választók körében.

A hivatásos katonák esetében az előmenetelt biztosító életpálya megalkotása során arra törekedtünk, hogy az oktatás és képzés területén is meg tudjunk felelni az egész életen át, vagy az úgynevezett „élethosszig tartó tanulás” (*Lifelong Learning – LLL*) elvárásainak, ami biztosíthatja számukra az előmenetelt, a magasabb beosztásokba történő kinevezéseket és a nyugdíjkorhatár eléréséig történő töretlen szolgálatellátást.

A pályakép e szakaszának megtervezését és elindítását – ahogy e cikksorozat első részében²³ már írtam – a kormány a hosszú távú költségvetési prognózis és az illetmény azonnali növelését szolgáló költségvetés biztosításával tette lehetővé. Így az életpályamodell egyik

²³ Benkő Tibor: A sikeres haderőfejlesztés záloga (1). Honvédségi Szemle, 2023/1., 3. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/908/853> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 29.)

legfontosabb javadalmazási eszközének, a katonák illetményének átlagosan 50%-os fejlesztését kezdhették meg. Az első ütemben – 2015-ben – átlag 30%-os, majd a következő négy évre évenként 5-5%-os emelés formájában.²⁴ Az ilyen mértékű illetményfejlesztés – 13 év várakozást követően²⁵ – egy rendkívül jó üzenet volt a katonák számára, akik már szkeptikusan fogadták a Magyar Honvédség fejlesztéséről és fellendítéséről szóló bejelentéseket: „*Ilyeneket már máskor is mondtak.*” „*Ilyen költségvetési prognózist már máskor is láttunk, amely a kormányzati ciklusok végére jelezte a hatalmas fellendülést.*” Biztatás is volt: „*Tartsatok ki! A következő év még nehéz lesz, még egy kicsit húzzuk össze a nadrágszíjunkat, de az azt követő évben elkezdődhet...*” A katonai vezetés részéről a politikai döntéshozók éveken keresztül hallották: „*A Magyar Honvédség felélte tartalékait, ez így tovább nem tartható.*”

Elismerés és köszönet mindenkinek a bizalomért, az áldozatos munkáért, hogy kitartottak és a nagyon nehéz helyzetben is töretlenül szolgálták hazánkat. De köszönet az ezredeknek és tábornokoknak is, akik a 2015-ös átlag 30%-os illetményfejlesztésnél tudomásul vették, hogy rájuk vagy egyáltalán nem (tábornoki kar) vagy csupán minimális mértékben (ezredesi kar), maximum 5%-os mértékű illetményemelés vonatkozott, hogy a többieknek nagyobb arányban tudjunk illetményemelést biztosítani – tehát nem központi, kormányzati döntés volt, hanem a honvédségen belül követtük és alkalmaztuk ezt az elvet – a nehezebb léthelyzetben lévő, alacsonyabb rendfokozatú bajtársak megsegítése érdekében. A bajtársiasság igazi példájának lehettünk tanúi, amiért ismételten elismerés és köszönet illeti a katonáinkat, a honvédségnél dolgozó polgári személyeket és családtagjaikat egyaránt.

Jogviszony	2015–2019					2020	2021	2022 év eleje / II. fele
	2015	2016	2017	2018	2019			
Hivatásos / szerződéses katona	30% (differenciált mértékben)	5%	5%	10,7% 5% + (5,7% honvédtől örnagyig „C+”)	7,5% 3,5% + (4% kiterjesztése a teljes állományra „C++”) + 500 000 Ft/fő (fegyverpénz)	10%	A 2020. évi 10% beépült az illetménybe	10% + 6 havi illetmény (fegyverpénz) / A második félévben szeptembertől: átlag 25%
Honvédelmi alkalmazott					20%	5%	5%	5%

2. ábra Illetményfejlesztés, 2015–2022 (Szerkesztette a szerző)

²⁴ A „C+” és a „C++”-os megjegyzések azt mutatják, hogy mivel az első évben, 2015-ben erősen differenciáltan hajtottuk végre a bérrendezést, mert az alacsonyabb beosztású és rendfokozatú katonák béremelését helyeztük előtérbe, ezért a következő években ezekkel a „C+” és „C++” kompenzációkkal gondoskodtunk arról, hogy 2019-ig mindenkinek realizálódjon az átlagos 50%-os béremelés. Helyes döntésnek bizonyult, mert nem vesztettük el a szerződéses katonáinkat, sőt 2016-tól folyamatosan növelni tudtuk létszámukat.

²⁵ Benkő: i. m. 8., 3. ábra.

A katonai életpálya megalkotásánál nem feledkezhetünk meg a közalkalmazotti állományról sem, hiszen ők is aktív résztvevői a katonai szervezetek működésének, a katonai erők szükség szerinti alkalmazásának. Náluk a közalkalmazotti jogviszony megszüntetésével bevezetésre került az úgynevezett „*honvédelmi alkalmazotti jogviszony*”,²⁶ amely sokkal inkább tükrözi a polgári dolgozóknak a Magyar Honvédségben elfoglalt helyét, szerepét, jog- és hatáskörét, valamint felelősségét. Ezzel a jogállás-módosítással egy időben ők négy ütemben megvalósuló, 35%-os béremelésben részesültek, egyben nyitottabbá tettük számukra, hogy a katonai képezéshez szorosabban kapcsolható szaktanfolyamokon vegyenek részt, amelyek többletjavalmazást eredményezhettek számukra.

Lakhatástámogatás

Az aktív katonai szolgálat életpályaszakasz második tartópillére a *lakhatástámogatás* rendszere, amely nemcsak a katonák és családjaik szociális gondoskodását szolgálja, hanem a katonák mobilitását is biztosítani hivatott. A támogatási rendszerben egyaránt megtalálhatók a természetbeni (szolgálati lakás, helyőrségiszálló-juttatás) és pénzbeli támogatási eszközök, úgymint a lakásbérlet és lakáslízing fenntartását segítő lakáspénz, az albérletidő-hozzájárulás, a lakbértámogatás, a lakástulajdon megszerzését segítő vissza nem térítendő juttatás (egyszeri pénzbeli támogatás), a munkáltatói kölcsön, illetve a lakásrezszi költségeihez nyújtott lakásüzemeltetési hozzájárulás.

A honvédelmi tárca lakhatástámogatási rendszere a humánpolitikánk célkitűzéseit szolgálva érvényesíti a rendfokozati differenciáltság elvét is, ami az előmenetel ösztönzését is hivatott biztosítani. A minisztérium által már 2014-ben bevezetett lakáspénz mértékét – amely igazodik a hivatásos állomány pályájának mobilitási igényeihez a helyőrség, a szolgálati beosztás és a családon belüli gyermekszám függvényében – növeltük.

Mindezt 2016-ban kiszélesítettük és bővítettük, amikor bevezettük a banki lakásvásárlási és lakásépítési hitelek jelentős mértékű emelkedésének káros hatásai csökkentésére fordítható hiteltámogatást. Ezzel, valamint a szolgálati lakások elidegenítésével kívántuk bővíteni a katonáállomány körében egyre jobban jelentkező, saját tulajdonhoz való jutás lehetőségét. Ezek az intézkedések mindig összhangban történtek a kormány családpolitikáját támogató intézkedésekkel, vagyis a katonák számára a fent említettek kiegészítő támogatást eredményeztek.

A lakhatástámogatás rendszerének további eleme az OTP bankkal kötött együttműködési megállapodás, amelynek eredményeként a honvédség teljes állománya kedvezményes lakáshitelre, lakáslízingre, kedvezményes bankszámla-szolgáltatásra, továbbá lakástakarék-számla nyitására vált jogosulttá.

Egészségmegőrzés és az egészségkárosodás biztosítási rendszere

Az aktív katonai szolgálat harmadik pillére az *egészségmegőrzés és az egészségkárosodás biztosítási* rendszere, amely nemcsak az egészséges, bevethető katonán keresztül biztosítja a honvédség hadrafoghatóságát, de a teljes körű (ROLE I. – ROLE IV.)²⁷ megbízható katonaegészségügyi ellátáson keresztül – ideértve a csapategészségügytől az életmentő hadszíntéri

²⁶ 2018. évi CXIV. törvény a honvédelmi alkalmazottak jogállásáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800114.TV> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 10.)

²⁷ Kopcsó István: A katonae-gészségügyi szolgálat XXI. századi kihívásai, különös tekintettel a NATO egészségügyi transzformációs folyamatának támogatására. PhD-értekezés. ZMNE, Budapest, 2009. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12177/ertekezes.pdf?sequence=1> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 10.)

ellátáson át a rehabilitációs feladatokig bezárólag számos ellátási formát – a hadsereg morális állapotát is.

Az említettek tükrében a haderőfejlesztés első évében, 2017. január 1-jétől bevezetésre került a *honvédelmi egészségkárosodási ellátás* rendszere.²⁸ Az ellátás célja a katonai életpálya során a katonai szolgálatra egészségileg alkalmatlanná váló katonák egzisztenciális biztonságának a megteremtése olyan elvek alapján, hogy mindent tegyünk meg annak érdekében, hogy a tudással, felkészültséggel és tapasztalattal bíró katonáinkat továbbra is alkalmazni tudjuk a szervezetnél, vagyis amennyiben mód van rá, ne engedjük el katonabajtársaink kezét.

Az egészségkárosodási ellátás hivatásos és szerződéses katonákra egyaránt vonatkozik, s mind a szolgálati kötelemekkel összefüggésben kialakult betegségek miatti, illetve azokra visszavehető egészségi alkalmatlanság, mind pedig a szolgálati kötelemekkel összefüggésbe nem hozható, de önhibán kívüli okból bekövetkező betegségek, balesetek és az azokkal járó élethelyzetek hatékony kezelését szolgálja. Ennek az intézkedésnek a bevezetésével hatalmas hiátust pótolunk, amellyel egy időben további célt is meghatároztunk, mégpedig az érintett katonák egészségi állapotának megfelelő továbbfoglalkoztatását – ellentétben az előző időszakok gyakorlatával, amikor ilyen helyzetekben kikerültek a szervezetből a katonai szolgálatra egészségileg alkalmatlanná vált katonák.

A kialakított rendszer a Magyar Honvédség részéről kötelezettséget jelent (továbbfoglalkoztatást szolgálati beosztásban vagy nem katonai munkakörben) – míg az állomány érintett tagja részéről ennek a vállalását jelenti. Ennek az intézkedésnek a bevezetése nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy az érintett katonák (ha részükről a szándék és az akarat megvan) az öregségi nyugdíjkorhatár eléréséig a honvédség kötelékében tudjanak szolgálni, és ne kelljen tartaniuk attól, hogy a csökkent munkaképességük miatt az állásuk, az ellátásuk és ezáltal a megélhetésük veszélybe kerül.

Ehhez szorosan kapcsolható a katonai szolgálat aktív szakaszának az utolsó fázisa. A korhatár előtti nyugdíjlehetőség 2011. évi megszüntetését²⁹ követően, 2012-ben a honvédek jogállásáról szóló új törvény³⁰ – bár lehetőséget biztosít az öregségi nyugdíj előtti rendelkezési állomány (NYERA) jogviszonyának az alkalmazására, ami a korábbihoz hasonlóan szintén öt év „nyugdíjkezdeményt” biztosít a katonák számára, csak más formában, de – nem ad lehetőséget azok számára, akik még nem érték el a lehetőség igénybevételéhez minimálisan előírt szolgálati időt vagy az említett életkort, illetve szolgálati előmenetelüknek objektív akadályai vannak, esetleg egészségügyi okok miatt eredeti beosztásukban tovább nem foglalkoztathatók. Ezekre az esetekre gondolva fogalmazódott meg az aktív szolgálati időszakasz lezárását közvetlenül megelőző időszakra vonatkozóan az úgynevezett „*senior katonai szolgálati szakasz*” bevezetésének a gondolata.

Ennek a mindenkori öregségi nyugdíj előtti 15–20 évnek az a célja, hogy a tudással és tapasztalattal rendelkező, de a piramiselvből következő karrierlehetőségek beszűkülése és bizonyos egészségügyi problémák jelentkezése miatt az arra még képes és alkalmas, jól képzett és felkészített katonák továbbra is a honvédség munkavállalójaként szolgálhassanak. Mindezek által ne szenvedjenek el se önbecsülés-csökkenést, sem kényszerű

²⁸ 24/2016. (XII. 22.) HM rendelet a honvédelmi egészségkárosodási ellátással kapcsolatos eljárásrendről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600024.hm> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 11.)

²⁹ 2011. évi CLXVII. törvény a korhatár előtti öregségi nyugdíjak megszüntetéséről, a korhatár előtti ellátásról és a szolgálati járandóságról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100167.tv> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 10.)

³⁰ 2012. évi CCV. törvény, 46. § (1).

anyagi-egzisztenciális státuszromlást, hanem képesek legyenek megőrizni nemcsak hitüket és önbecsülésüket, de egészségromlásuk függvényében megtalálhatják méltó helyüket, szerepüket a társadalomban anélkül, hogy csalódott vagy megkeseredett emberként kikerülnének a honvédség rendszeréből. Úgy gondolom, hogy ebből a hon védelmének ügyét szolgáló szervezetek és az érintett egyének egyaránt profitálhatnak.

Hogy hol és hogyan lehet ezt megvalósítani? Az államigazgatás, a közigazgatás, a védelmi igazgatás, a minisztériumok honvédelmi referensi munkaköreiben, az oktatás, a hazafias-honvédelmi nevelés, a kadétképzés, a területi elven szerveződő önkéntes katonai szervezetek vezetése, az ott szolgálatot teljesítő állomány kiképzése és felkészítése területén, a honvédelmi sportközpontoknál foglalkoztatott kiképző és lövészetvezetői munkakörökben, hogy csak néhányat említsek. De azoknak az állami vállalatoknak, cégeknek, szervezeteknek a kötelékében is, ahol úgynevezett „meghagyásos”³¹ munkakörben foglalkoztatnak embereket. Az említett munkakörök jelentős része ugyanis olyan, honvédelmi feladatok ellátására hivatott munkakör, amelyből jelenleg több mint 40 ezer főt és foglalkoztatói helyet jegyez a Magyar Honvédség.

Mint láthatjuk, rendkívül sok és széles területen vettük figyelembe, alakítottuk és formáltuk a katonai életpálya szereplőit és elemeit. Természetesen minden elgondolás és terv csak akkor ér valamit, ha az a szervezeti és egyéni érdekeket összehangolva, mindegyik érintett fél részéről működőképesnek bizonyul. Éppen ezért az életpálya folyamatos monitorozása, pontosítása elengedhetetlen. Természetesen mindezt úgy kell végrehajtani, hogy a szervezeti és az egyéni érdek is érvényesüljön, hiszen a haderőfejlesztési program egyik fő mottója: *a változás és változtatás középpontjában az ember, maga a katona áll!*

Az életpálya harmadik szakasza

Nem kell – engedjék meg nekem, hogy a katonák között mindig is meglévő és nem sértő kifejezést használjam – az „öreg” katonáknak mondani, hogy a katonai eskü egy életen át kötelez. Ők nemcsak így tudják, de így is érzik, így is gondolják, s cselekedeteiket is ez vezérli. Mindez az elmúlt években megfigyelhető volt a toborzáson megjelent fiatalok által kitöltött kérdőíveken, hiszen több mint egyharmaduk jelölte be válaszként, hogy a katonai pályára az inspirációt katonaviselt embertől (jellemzően elsősorban nagypapától, apától, rokontól vagy ismerőstől) kapta. Ezt a rendszerelemet többek között ezért építettük be a katonai hivatásnak az 1. ábrán bemutatott életpályaszakaszai közé, mert nemcsak az úgynevezett gondoskodási körbe tartozókról kell beszélnünk, hanem elődeinkről, parancsnokainkról, sok esetben tanítómestereinkről, akiktől tanultuk a „szakmát” és a katonai erényeket, és akikért a Magyar Honvédség továbbra is felelősséggel tartozik, hiszen ők továbbra is a honvédség nagy családjának tagjai. Sajnos nyugállományú katonáink az elmúlt évtizedekben nem kaptak kellő megbecsülést és figyelmet, ezért úgy gondoltuk, itt az ideje ezt a hiátust is kezelni, hiszen tisztelnünk és becsülnünk kell mindenkit, aki hazánk szabadságáért, függetlenségéért áldozatot hozott.

³¹ Az ilyen munkakörökben dolgozó személyek még háborús helyzetben sem hívhatók be katonának, mert szak tudásukra, munkájukra háborús körülmények között is az adott helyen van kiemelten szükség.

Mi sem bizonyítja jobban az említett mellőzést, mint azok a vizsgálati eredmények, melyek egy, a közelmúltban nagy vizsgálati mintán végrehajtott empirikus katonaszociológiai kutatásból származnak.³² A kutatás kapcsán a kutatásvezető, prof. dr. Kiss Zoltán László ezredes így fogalmazott a szolgálati úton felterjesztett kutatási zárójelentésében: „A kutatási megrendelésre vonatkozó vezetői döntés azért is nagy jelentőségű, mert:

- az elmúlt évtizedben nem került sor empirikus katonaszociológiai vizsgálat megrendelésére:
  - sem a 65 évesnél idősebb, öregségi nyugdíjellátásban részesülő, nyugállományba vonulásuk előtt hivatásos katonaként szolgáló nyugállományú katonák körében;
  - sem az öregségi nyugdíjkorhatárt már betöltött honvédségi nyugdíjasok körében;
  - sem a rokkantsági és baleseti rokkantsági nyugállományba helyezett egykori katonák körében;
- eddig még egyáltalán nem rendeltek meg empirikus katonaszociológiai kutatást az öregségi nyugdíjkorhatárt még be nem töltött, s ezért a »korhatár alattiaknak járó«, »életkoron alapuló ellátásban« (»szolgálati járandóságban«) részesülő, korábban szolgálati nyugállományba helyezett egykori katonák körében.³³

A kutatás elvégzését 2020 októberében rendeltünk meg, hogy minél pontosabb információk mentén tudjunk következtetéseket levonni és döntéseket hozni a „hogyan tovább”-ról. Ugyanakkor, hogy tevőlegesen azonnal is lépjünk, a BEOSZ és a MATASZ, valamint a katonák és a honvédségi dolgozók érdekképviseletét ellátó HOSZ³⁴ és HODOSZ³⁵ vezetőivel országos tájékoztatókat szerveztünk, hogy a nyugállományú katonákat és a honvédségi nyugdíjasokat egyrészt tájékoztassuk a Magyar Honvédség jelenlegi helyzetéről és a honvédelmi és haderőfejlesztési programról, másrészt meghallgassuk őket, kikérjük a véleményüket az elgondolásainkról, az „aktív katonai szolgálaton túli időszak” kapcsolattrendszeréről.

Ezekkel egy időben elindítottuk az *Obsitos* elnevezésű folyóiratot, hogy az érintett egykori kollégák nyomon tudják követni a honvédség mindennapjait, a történéseket, terveinket és szándékainkat. Ezzel többek között azt szeretnénk volna elérni, hogy az érintettek lássák és érezzék, hogy továbbra is a honvédség nagy családjához tartoznak, odafigyelünk rájuk, mert

³² Prof. dr. Kiss Zoltán László ezredes, egyetemi tanár, kutatásvezető és munkatársai hajtották végre központi (HM honvédelmi államtitkári) megrendelésre a Nyugállományban, 2021 elnevezésű empirikus katonaszociológiai kutatást az érintett, gondoskodási körbe tartozók körében. A nagy létszámú vizsgálati mintába került válaszadók több kiemelt vizsgálati dimenzió (pl. a nyugdíjba vonulás időpontja; a nyugdíjazás időpontjában viselt rendfokozat szerinti állománykategória; állománycsoport; státus; életkor; nem; családi állapot; jelenlegi nyugdíjuk, ill. szolgálati járandóságuk összegei) mentén összátalában alapvetően reprezentálják az alapsokaságba tartozókat, ezért kiemelten fontosak és hasznosak lehetnek a vonatkozó szakmai döntések előkészítése, végrehajtása, valamint a döntések végrehajtásának megfelelőségét és eredményességét értékelő szakemberek és vezetők számára.

³³ Kiss Zoltán László (szerk.): Nyugállományban, 2021. Kutatási zárójelentés a nyugállományú katonák és honvédségi nyugdíjasok, valamint családtagjaik életkörülményeinek, szociális helyzetének és társadalmi aktivitásának feltárását célzó, empirikus katonaszociológiai kutatás adatai alapján. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest 2021, 7.

³⁴ Honvédszakszervezet.

³⁵ Honvédségi Dolgozók Szakszervezete.

ők is fontosak számunkra. Ennek első megnyilvánulása az Obsitos és Veterán programok³⁶ elindítása volt, amelyek elsősorban vásárlási kedvezményeket biztosítanak az erre jogosult egykori kollégák részére, másrészt a BEOSZ és a HODOSZ, továbbá az MH Szociálpolitikai Közalapítvány közreműködésével a rászorultak anyagi megsegítését kezdeményeztük. Mindez – a legnagyobb jóindulatunk és segítőkészségünk ellenére is – még mindig kevés ahhoz, hogy elődeink valóban minden tekintetben érezzék a gondoskodást, az odafigyelést és a törődést, ezért ezen a területen is akad még sok-sok tennivalónk, többek között az ún. „Veterán-ház”, vagyis szépkorúak elhelyezését biztosító idősothtonok létrehozása.

(A tanulmány harmadik részét folyóiratunk 2023/3. számában közöljük, amelyben a hazafias honvédelmi nevelésről és az önkéntes katonai szolgálatról olvashatnak.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1207/2011. (VI. 28.) Korm. határozat a közzszolgálati életpályák összehangolásáról. Magyar Közlöny, 2011/71., 2011. 06. 28., 15265–15267. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk11071.pdf>
- 1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200033.tv>
- 2011. évi CLXVII. törvény a korhatár előtti öregségi nyugdíjak megszüntetéséről, a korhatár előtti ellátásról és a szolgálati járandóságról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100167.tv>
- 2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200205.tv>
- 2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1500042.tv>
- 2018. évi CXIV. törvény a honvédelmi alkalmazottak jogállásáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800114.TV>
- 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-140-00-00>
- 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100093.TV&searchUrl=/gyorskereso>
- 24/2016. (XII. 22.) HM rendelet a honvédelmi egészségkárosodási ellátással kapcsolatos eljárásrendről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600024.hm>
- 25/2018. (X. 31.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY>
- Benkő Tibor: *A sikeres haderőfejlesztés záloga (I)*. Honvédségi Szemle, 2023/1. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/908/853>; DOI: 10.35926/HSZ.2023.1.1
- Boda Mihály: *Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban 1. rész – Az erények és a katonai erénylisták*. Hadtudomány, 2018/1., 38–47. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2018/2018_1/HT20181_40-49.pdf; DOI: 10.17047/HADTUD.2018.28.1.38
- Hazafi Zoltán: *Új közzszolgálati életpálya – a közzszolgálat fejlesztésének jogi és emberi erőforrás dimenziói*. In: Bokodi Márta – Hazafi Zoltán – Kun Attila – Petrovics Zoltán – Szakács Gábor: *Közzszolgálati életpálya és emberi erőforrás gazdálkodás*. Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 9–88. <https://docplayer.hu/6708032-Kozszolglati-eletpalya-es-emberi-eroforras-gazdalkodas.html>

³⁶ Zavodnyik Blanka: Obsitosként és veteránként Magyarországon. Beszélgetés Ruszin Romulusszal, a Honvédelmi Minisztérium humánpolitikáért felelős helyettes államtitkárával. NKE, 2020. 12. 22. <https://www.uni-nke.hu/hirek/2020/12/22/obsitoskent-es-veterankent-magyarorszagon> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 11.)

- Kis Norbert: *A tisztviselői életpálya alapkérdései*. In: Gellén Márton (szerk.): Új feladatok – átalakuló közszolgálat. Tanulmányok a II. Magyar Zoltán Emlékkonferencia kapcsán. Nemzeti Közigazgatási Intézet, Budapest, 2011, 25–32. https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/magyar_y_kotet.pdf
- Kiss György (szerk.): *Közszolgálati életpályák jogi szabályozása*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12671/web_PDF_Kozszolgatali_eletpalyak_jogi_szabalyozasa.pdf?sequence=1
- Kiss Zoltán László (szerk.): *Nyugállományban, 2021*. Kutatási zárójelentés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest 2021.
- Kopcsó István: *A katoná-egészségügyi szolgálat XXI. századi kihívásai, különös tekintettel a NATO egészségügyi transzformációs folyamatának támogatására*. PhD-értekezés. ZMNE, Budapest, 2009. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12177/ertekezes.pdf?sequence=1>
- Magyarország Alaptörvénye. 2011. 04. 25. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>
- Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program (MP 11.0). Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2011. <https://magyarprogram.kormany.hu/admin/download/8/34/40000/Magyar-y-Kozigazgatasfejlesztési-Program.pdf>
- Marsovszki Ádám: *A közigazgatás története: Magyarától a Magyar programig*. Jogelméleti Szemle, 2018/3., 98–101. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/14011/1/2018_3.pdf
- Szekendi Gyöngyvér: *A hivatásos és a szerződéses katonák jogállása*. Jegyzet a közszolgálati humánszervező szakirányú továbbképzés Közszolgálati jog II. című tantárgyához. *ÁROP – 2.2.21 Tudásalapú közszolgálati előmenetel*. <https://kti.uni-nke.hu/document/vtkk-uni-nke-hu/a-hivatasos-es-a-szerzodeses-katonak-jogallasa.original.pdf>
- Vincze Viktor Attila: *A katonai életpálya és a közszolgálati életpályamodell összefüggéseinek összehangolása*. Honvedelem.hu, 2014. 12. 10. <https://honvedelem.hu/hirek/hazai-hirek/a-katonai-eletpalya-es-a-kozszoalatati-eletpalyamodell-osszefugesei.html>
- Zavodnyik Blanka: *Obsitosként és veteránként Magyarországon*. NKE, 2020. 12. 22. <https://www.uni-nke.hu/hirek/2020/12/22/obsitoskent-es-veterankent-magyarorszagon>

Tisztelt Olvasóink!

2023. január 1-jével a Magyar Honvédség szervezeti rendjét érintő változások léptek életbe; e számunk tanulmányai még a régi megnevezéseket tartalmazzák.

A szerk.

Tarjáni Attila Imre alezredes:

A HADIKULTÚRÁK ÚJRAFOGALMAZÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE

DOI: [10.35926/HSZ.2023.2.2](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.2)

ÖSSZEFOGLALÓ: A hadikultúrák még napjainkban is a mozgáscentrikus, az anyagcentrikus és a gerilla-hadviselés kategóriákba sorolhatók. A globalizáció és a technológiai fejlődés azonban olyan változásokat eredményez, amelyekkel foglalkozni kell. A hadikultúrák továbbra is fontos szerepet töltenek be, mert általuk lehetséges az ellenfelek megértése vagy a saját hadművelleti koncepciók megtervezése. Az új irány szerint a felosztás inkább a következő lehetne: hatásalapú, destruktív vagy védekezéscentrikus hadikultúra. Az újonnan felkínált kategorizálás tehát újradefiniálja a hadikultúrákat, még ha az elemzés értékeléseken alapuló is.

KULCSSZAVAK: hadikultúrák, mozgáscentrikus, anyagcentrikus, gerilla-hadviselés, változás, globalizáció.

A SZERZŐRŐL:

Tarjáni Attila Imre alezredes, vezető referens főnök (MH Nagysándor József 51. Híradó és Vezetésbiztosító Dandár)

BEVEZETÉS

A hadtudományban jelenleg is oktatott hadikultúra témakörökben a mai napig meghatározó dr. Kovács Jenő tézise, miszerint háromféle alapvető kategória létezik: a mozgáscentrikus, az anyagcentrikus és a gerilla-hadviselés hadikultúrája.¹ A tézis megírása óta eltelt változások azonban már megkérdőjelezzik annak érvényességét, és felmerül a kérdés, hogy napjainkban beszélhetünk-e még egyáltalán ilyen jellegű hadikultúrákról.

Mivel a hadikultúra összetett fogalomként értelmezhető, amelynek van gazdasági, társadalmi és katonai szegmense is, valamint mindenféleképpen egyfajta alapkonceptióként kezelhető, ami alapján az állam vizionálja a haderő alkalmazását, a klasszikusnak számító hadikultúra-felosztás mindenféleképpen reformra szorul. A mozgás- és az anyagcentrikus hadikultúrák közötti határvonalak elmosódtak, illetve a gerilla-hadviselés is nehezen értelmezhető egyfajta hadikultúráként, mivel általában kikényszerített helyzet hozza létre, emellett nem tudatosan tervezett és előkészített. Ez nem azt jelenti, hogy a gerilla-hadviselés ne lenne még mindig meghatározó jellegű, hanem azt, hogy a javasolt új hadikultúra-felosztásban más irányú a kategorizálása.

A technológiai fejlődés mellett talán a legmeghatározóbb változás a globalizációhoz köthető, amely teljes mértékben kihat a háború esetleges okaira, ezáltal a hadikultúrára is. A globalizáció legmarkánsabb hatása, hogy még a legerősebb kormány sem rendelkezik

¹ Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája (Komplex kutatási téma) II. Kézirat, Budapest, 1995, 12–48. (A kézirat az NKE EKKL HHK Kari Könyvtárban található, raktári jelzet: II. kötet: 585/2060:1.)

elegendő forrással ahhoz, hogy a gazdaságpolitikája kitarson az ellene irányuló spekulációval vagy embargóval szemben.² Emellett a katonai szövetségek képesek elrettenteni más országokat a háborútól, vagy nemzetközi közösségként képesek olyan intézkedések elfogadására, amelyek katonailag vagy gazdaságilag kényszerítik az agresszort a háború elkerülésére vagy esetleges befejezésére.

Ennek megfelelően a háború oka már ritkábban irányul az anyagi javak megszerzésére; az identitásból gyökerező háborúk inkább a gyűlöleten alapulnak, amelyben a szándék a másik fél elpusztítása.³ Az identitásból eredő konfliktusok alapvetően két nagy okozati kategóriába sorolhatók: az első a klímaváltozás okozta, élettérrel és erőforrásokkal összefüggő nemzeti érdekek, a másik pedig a korábbi történelemből megmaradt nemzeti egységesség megtartására irányuló erő kifejtések (tehát az összeomlás elkerülése).⁴ Az ilyen jellegű lehetséges háborúk, valamint a nemzetközi szervezetek térnyerése a nemzetközi béke terén, illetve a globalizáció hatása komplexen formálják azokat az igényeket, amelyekkel a nemzetek szembesülnek hadseregük megszerzésénél.

A hadikultúrák beazonosításának jelentősége nem csökkent, hiszen általuk lehet leírni egy haderő jellegét, felépítését, felkészítését és a harc megvívására jellemző tradíciókat vagy morális motívumokat.⁵ Egy nemzet e megállapításokra alapozva építi fel a védelmét, illetve ugyanez segíthet megérteni a másik felet, például azt is, hogy az hogyan kívánja koncepcionálisan alkalmazni a haderejét.

A KORÁBBI HADIKULTÚRÁK KIALAKULÁSÁNAK ALAPJA

A bipoláris világrendben annak jellege folytán két szuperhatalom feszült egymásnak, amelyek a gazdasági, a társadalmi és a földrajzi különbségek miatt más-más jellegű hadikultúrát vallottak magukénak. Mindkettőnek azonban az alapvető célja a szemben álló fél katonai erejének megtörése volt direkt vagy indirekt jelleggel. A folyamatos evolúción átmenő nukleáris stratégia (első csapás, válaszcspás, majd a kölcsönös megsemmisítés elve)⁶ egyre csökkentette az atomfegyver alkalmazásának lehetőségét, ezáltal a konvencionális erők fejlesztése nyert teret, amelyek alkalmazási alapelvei más irányt mutattak.

A Szovjetunió hadikultúrája mozgáscentrikus volt, mivel számára a földrajzi elhelyezkedés alapján fenyegetést jelentő nyugati térség katonai erejének összeűzása biztosította volna a kívánt végállapotot. Ehhez a támadás mint katonai cél jelentette volna a politikai célok megvalósítását, melyhez a szükséges időelőny-tényező teremtette volna meg a feltételeket, hogy a szemben álló erőket a „szétcsapni, nem ütögetni” elv alapján működésképtelenné tegye.⁷ A védelem nem jelentett kedvező feltételt, mivel ebben az esetben elveszik a kezdeményezés. A mozgáscentrikus hadikultúra ellentéte – legalábbis más jellegű iránya – az anyagcentrikus,

² John Baylis et al.: Világpolitika és globalizáció. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2021, 39.

³ Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019, 429.

⁴ Tarjáni Attila: Clausewitz időállósága, avagy a paradigmaváltás árnyékában. Honvédségi Szemle, 2022/1., 148–156. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/682/672> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 01.)

⁵ Kovács: i. m. 18.

⁶ Edward Kaplan: To Kill Nations: American Strategy in the Air-Atomic Age and the Rise of Mutually Assured Destruction. Cornell University Press, 2015, 227–229. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt18kr535> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)

⁷ Kovács: i. m. 24.

amely a szemben álló fél kezdeményező sikereinek megghiúsítására irányul; ezt védelemmel és a kulcsfontosságú területek birtokba vételével kívánja elérni.⁸

A mozgásalapú és az anyagi hadikultúra egy közös nevezőn alapszik, még ha a támadás és a védelem szerepe eltérő is a politikai célok megvalósítása érdekében. Mindkettő a nyugati típusú hadviselés (*Western way of war*) gyökereire támaszkodik, miszerint a hadsereg fő feladata a szemben álló fél haderejének legyőzése, amivel létrejön a Clausewitz által megfogalmazott védekezésképtelenség, ezáltal azon feltételek megteremtése, amelyek garantálják a politikai célok elérését.⁹ A modern konfliktusokat elemezve felelőtlenség lenne kijelenteni, hogy e tézis még helytálló. A világgazdaság integrációja olyan fokú, hogy egyetlen állam sem képes elszigetelni a gazdaságát a globális piacoktól, míg az esetleges gazdasági instabilitás sok ezer kilométerrel odébb is kihat a munkaerőpiacra, a termelésre, a megtakarításokra és a befektetésekre.¹⁰ Ezáltal a clausewitzi alaptézist – miszerint a „háború az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenfelet a saját akarataunk teljesítésére kényszerítsük”¹¹ – kibővíti az alkalmazható erőszak lehetőségeivel. A gazdaság szegmensére gyakorolt erőszak sokszor erősebb érdekérvényesítő képesség mint a katonai erőszak.

Emellett a lakosság szerepe is jelentősen megváltozott, mivel a konfliktust elszenvedőből több esetben is a konfliktus aktív résztvevője lett. Igaz, a lakosság mint a Clausewitz-féle „háromság” alappillére korábban is jelentős szerepet töltött be jellege miatt, ami a politikai vagy ideológiai támogatás megvalósulásához köthető. Ez volt az egyik alapja a második világháborúban alkalmazott „stratégiai bombázásnak”, ahol kívánt indirekt hatás volt¹² a lakosság morális megtörése, ezáltal a Clausewitz-féle „háromság” egy pillérének ledöntése. Természetesen a stratégiai bombázás önmagában több célt is szolgált, hiszen a polgári intézmények, gyárak, raktárak támadásával azt a direkt hatást is próbálták megvalósítani, hogy a szintén a „háromsághoz” köthető potenciált is gyengítsék azzal, hogy korlátozzák a hadianyaggyártást és -ellátást, illetve a javítókapacitást is. A nemzetközi hadijog alapelveit képező megkülönböztetés, arányosság, emberiség, elővigyázatosság, a fegyverekre vonatkozó tilalom¹³ azonban a modern konfliktusokban már nehezen értelmezhető, mivel egy demokratikus ország esetében a szemben álló fél politikai célkitűzései leginkább ezeknek az elveknek a megszegésével érvényesíthetők.

A demokratikus országok politikai berendezkedése mellett az egyre dominánsabb nemzeti érzület megnyilvánulása elmosza a határvonalat a hivatásos hadsereg és a fegyveres nemzeti ellenállás között. Egy demokráciában az erőszak nehezebben képviselhető, mivel a demokratikus jelleg miatt kerüli a konfliktust, és keresi a békésebb megoldásokat. Jellemző azonban az is, hogy a szemben álló fél démonizálásával a politika képes olyan nemzeti érzületet kelteni, amellyel megteremti a feltételeket a nemzeti ellenállás megvalósulásához. A demokratikus országokban a civil társadalom már nemcsak szemlélője a politikai eseményeknek, hanem a kormányzati berendezkedés miatt már döntéseinek befolyásolója is. A háború vállalása

⁸ Uo. 31.

⁹ Carl von Clausewitz: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 25.

¹⁰ Baylis et al.: i. m. 38–39.

¹¹ Clausewitz: i. m. 39.

¹² Rutger Bregman: Emberiség – Mégis jobbakk lennénk, mint hittük? HVG Könyvek, Budapest, 2020, 14–15.

¹³ Alan Cole et al.: A művelet-végrehajtási szabályok kézikönyve. A Humanitárius Jog Nemzetközi Intézete, Sanremo, 2009, 5. <https://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/ROE-Hand-Book-Hungarian.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)

ezekben a politikai rendszerekben ezáltal nemzeti ügy, amely a társadalmat a katonai műveletek célpontjaivá teszi.¹⁴

Mivel a modern konfliktusok okaikban és jellegükben sokrétűek, ezáltal a haderők alkalmazási koncepciójukban is széles eltéréseket mutatnak. Kijelenthető, hogy a konfliktus forrása, ezáltal az elérendő politikai cél befolyásolja a haderő alkalmazási jellegét. Az elmúlt háborúk és konfliktusok elemzésénél megállapítható, hogy maga a haderő jellege és a hadikultúra alkalmazása hasonló egy klasszikus kő-papír-olló játékra. Eszerint hiába a technológiai fölény és a jól szervezett összhaderőnemi jellegű haderő, ez még nem jelent univerzális csodafegyvert, azaz nem nyújt minden típusú hadviselés ellen alkalmazható megoldást. Az elmúlt évtizedek háborúi (terrorizmus elleni globális háború, hegyi-karabahi háború) szolgálnak példaként arra, hogy a különböző hadműveleti koncepciók nem – vagy legalábbis nem a várt mértékben – hozták meg a sikereket, mert az ország a szerint a hadikultúra szerint kívánja alkalmazni a hadseregét, amely alapján felépítette. Ez nem azt jelenti, hogy nincs a szemben álló fél képességeihez igazított rugalmasság, hanem hogy az adott kultúrára felfűzött technológiai erőforrások és az erkölcsi-morális alapot képező nemzeti öntudat (ahogyan harcolunk) korlátozza a lehetőségeket.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a nyugati típusú hadviselés veszít dominanciájából, illetve figyelembe vesszük az adott ország világrendben elhelyezkedő státuszát, valamint a globalizáció hatásait, úgy már nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett mozgás- és anyagcentrikus, illetve gerillatípusú hadikultúrákról. A jelenlegi tendenciák leginkább egy újfajta hadikultúra-felosztás felé mutatnak, amely alapján lehet *hatásalapú*, *destruktív* és *védelemcentrikus*. A tézis megállapításához a Geraszimov-doktrínaként¹⁵ elhíresült orosz elveket, a multitér-műveletek (Multi-Domain Operations – MDO) elnevezésű amerikai koncepciót és a jelenlegi globális trendeket vettem alapul.

HATÁSALAPÚ HADIKULTÚRA

Az erőkitetésre alapozott haderő képes a nemzeti érdek érvényesítésére az országhatáron kívül is.¹⁶ Azt az érdekérvényesítést azonban képes direkt vagy indirekt módon elérni. Ennek a hadikultúrának lételeme a technológiai fölény és a globális bevetettség lehetősége. A „sebesség” és a „távolság”¹⁷ fontosságát figyelembe véve a katonai erő akkor tudja kihasználni az előnyét, ha megfelelő időben megfelelő csapástávolságra van, tehát képes összhaderőnemi képességeket felvonultatni és állomásoztatni, illetve képes stratégiai hatás generálására több hadszíntéri képességgel, rövid időn belül, a világ bármely részén. A hatásalapú hadikultúra nem csupán a háború megnyerésére, hanem annak elrettentésére is szolgál. Ennek megfelelően az erőkitetés alapvetően egy konfliktus elkezdésének vagy eszkalálódásának megakadályozására, esetleg egy megkezdett konfliktus abbahagyására

¹⁴ Mary Kaldor: *New and Old Wars: Organized Violence in Global Era*. Polity, Cambridge, 2001, 31.

¹⁵ Valery Gerasimov's 2018 presentation to the General Staff Academy, *Thoughts on the Future Military Conflict – March 2018*. Translated by Dr. Harold Orenstein. *Military Review*, 01–02. 2019. <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/Jan-Feb-2019/Gerasimov-Future/> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 01.)

¹⁶ Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 206.

¹⁷ Michael T. Klare: *An Arms Race in Speed: Hypersonic Weapons and the Changing Calculus of Battle*. Arms Control Association, 06. 2019. <https://www.armscontrol.org/act/2019-06/features/arms-race-speed-hypersonic-weapons-changing-calculus-battle> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)

irányuló kényszerítésre fókuszál. Amennyiben a kényszerítés vagy elrettentés sikertelen, akkor kezdődik a direkt, azaz a katonai erő tényleges műveleti alkalmazása.¹⁸

Amennyiben direkt módon kívánja megvalósítani, úgy az elsődleges cél még mindig a nyugati hadviselés alapjait helyezi a középpontba, azaz a hadsereg fő célja a szemben álló haderő legyőzése. Ebben a hatásalapú hadikultúrában a védelem ugyanolyan fontos szerepet tölt be, mint a támadás. Ha a műveleti tempó vagy a kihívás megengedi, akkor maradnak a korábbi anyagcentrikus kultúra jellemvonásai, tehát nem a területek birtokba vétele, hanem inkább a kezdeményező ellenség sikereinek megghiúsítása.¹⁹ A hatásalapú jelleg azonban megköveteli a hatásgenerálást a szemben álló fél stratégiai képességei ellen az összes hadszíntéren (*domain*). A katonai cél a szemben álló fél képességeinek lefejezése vagy térnyerésének megakadályozása, ezáltal kedvező feltételek kialakítása a politikai célok megvalósításához. A haderő szervezetében meghatározó az összhaderőnemiség, a térben és időben szinkronizált csapások, amelyek együttes alkalmazása alkotja a kívánt hatásokat.²⁰

Bár a jelenlegi tendenciákban divatosnak számító küldetésorientált vezetés az alkalmazott vezetési mód, a technológiai fejlődésnek köszönhetően a közeljövőben várható, hogy a hatásalapú hadikultúra kikényszeríti a szigorúan centralizált vezetést. Ennek oka, hogy a különböző hadszíntéri hatások szinkronizált kihasználása, a bonyolult manőverek (csapat-, kiber- és tűzmanőverek) koordinálása, illetve a szemben álló fél hatásai ellen szervezett védelem folyamatossága megkövetel egy olyan centralizált vezetést, ahol a küldetésorientált vezetés alap gondolatát jelentő kezdeményezés, illetve a szükségtelen kockázat vállalása katasztrofális következményekkel járhat. A jelenleg is fejlesztés alatt álló harcvezető szoftverek gyakorlatilag tudat alatt erre inspirálnak, hiszen lehetőséget biztosítanak arra, hogy a helyzetfelismerés és a legmegfelelőbb válaszlépés valós időben elérhető legyen.

Mivel a hatásalapú hadikultúra a nyugati hadviselési normákat követi, az ellenséggel szembeni erkölcsi-morális magatartás normái követik a klasszikus értékeket, tehát a hadsereg a szemben álló haderővel harcol – a nemzetközi hadijog és elvek betartásával. Az ilyen típusú haderő jellegében inkább Huntington objektív kontroll²¹ típusú haderejéhez közelít, azaz a hadsereg politikailag független, professzionális önkéntes haderő, amely a politika által megfogalmazott célok megvalósításáért küzd. A szervezett rendfokozati állománykategóriák a döntéshozatalt és a döntés-előkészítést, illetve a harcvezetést hivatottak kiszolgálni.

DESTRUKTÍV HADIKULTÚRA

A destruktív hadikultúra jellegében abban különbözik leginkább a hatásalapútól, hogy konfliktus esetén a haderő nem alapvető eszköz a politikai cél megvalósításához, hanem inkább egy indirekt támogatója annak. A cél nem a szemben álló fél legyőzése, hanem inkább egy olyan helyzet, amelyben a szemben álló fél teljes területén folytatott katonai műveletek

¹⁸ Tami Davis Biddle: Coercion Theory: A Basic Introduction for Practitioners. Texas National Security Review, 04. 03. 2020. <https://tnsr.org/2020/02/coercion-theory-a-basic-introduction-for-practitioners/> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)

¹⁹ Kovács: i. m. 31.

²⁰ David G. Perkins: Multi-Domain Battle: Driving Change to win in the future. Military Review, 07–08. 2017. <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/July-August-2017/Perkins-Multi-Domain-Battle/> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)

²¹ Gazdag–Remek: i. m. 160–168.

pusztítása kedvező feltételeket teremt a gazdasági, információs és diplomáciai térnyeréshez, ezáltal a politikai célok megvalósításához.

A haderő alkalmazásában kihasználja a stratégiai, a hadműveleti és a taktikai csapás képességét annak érdekében, hogy olyan jellegű pusztítást legyen képes véghezvinni a szemben álló fél haderejében, a létszükségleti civil infrastruktúrában, az ország gazdaságában, hogy bár katonailag a szemben álló felet nem semmisíti meg, a kialakult destabilizált helyzet kedvezzen a politikai cél elérésének. A clausewitzi védekezésképtelenséget – amit a korábbi háborúk a katonai erő szétzúzásával értek el – felváltja az a kényszerhelyzet, amikor az infrastruktúrában és a gazdaságban történő pusztítás következtében kialakul a működésképtelenség, vagyis az adott ország kiszolgáltatottá válik a világgazdaságban, ezáltal nem képes teljes mértékben az önrendelkezésre, illetve az önsegélyezésre.

A destruktív hadikultúra nyomokban összhaderőnemi, de korántsem rendelkezik olyan szinkronizált együttműködéssel, mint a hatásalapú. Ennek oka, hogy a különböző hatások célja nem a saját csapatok védelme és a manőverszabadság biztosítása, hanem a pusztítás és a zűrzavar maximalizálása. A csapatok mozgás- és manőverszabadsága azáltal valósul meg, hogy olyan pusztítás és zűrzavar jön létre a kritikus infrastruktúrákban, illetve a civil objektumokban, hogy a helyi ellenálló reguláris haderőt leköti azok védelme és támogatása.

A saját csapatok szervezeti felépítése követi a korábbi mozgáscentrikus kultúra jellemzőit, ennek az oka azonban a megtévesztés, a társadalmi berendezkedés és a vezetési alapelveket magukban foglaló irányelvek. A megtévesztés – avagy „maszkirovka”²² – fontos eleme, hogy olyan nem valós képességeket párosít különböző haditechnikai eszközökhöz, hogy azzal globális szinten fegyverkezési versenyt gerjeszt, másrésztől rákényszeríti a szemben álló felet olyan műveleti koncepciókra, amelyek e nem valós képességek elleni védekezésen alapulnak. A fegyverkezési verseny generálásának lényege, hogy a hatásalapú hadikultúra olyan erőforrásokat használjon fel a technológiai fölény megtartására, hogy azzal veszélyezteti az összhaderőnemiség más eszközeinek beszerzését.

Mivel a destruktív hadikultúra alapvetően a politikai célok indirekt támogatója, ezért a Huntington-féle objektív kontroll nem működőképes, helyette inkább a Janowitz-féle szubjektív kontroll érvényesül.²³ Emiatt a katonai vezetők nem mentesek a politikától, hanem részei annak, így a rendszer fenntartja a képességet a katonai tanácsadás – és az általa történő megvalósítás – biztosítására az indirekt hatások kihasználása érdekében. Ezen belül a szervezet még technikai szakemberekkel és heurisztikus taktikai vezetőkkel rendelkezik. A katonai szolgálat jellegében fennmarad a sorkatonaság, mivel a politikai elkötelezettség miatt nem lehetne ekkora professzionális haderőt toborozni, illetve az alapkoncepció olyan áldozatot követel meg a haderőtől, amit egyszerűbb ilyen megoldással biztosítani. A vezetés rendjében a tisztké a döntő szerep, az altisztek gyakorlatilag a fegyverrendszerek fő kezelői. Jellemző azonban a küldetésorientált vezetés, azaz a hadszíntéri parancsnokok döntenek a helyszínen kialakuló szituációnak megfelelően annak érdekében, hogy a kívánt hatás stratégiai szinten érvényesüljön.

A destruktív hadikultúra csak részben követi az ellenséggel szembeni erkölcsi-morális magatartás normáit, hiszen a cél szentesíti az eszközt. A szemben álló fél megsemmisítése mellett kiemelt fontosságúak a civil lakosságon és a gazdasági infrastruktúrán elérendő

²² A maszkirovka (oroszul: маскировка, szó szerint „álcázás”) a 20. század elejétől használt orosz–szovjet katonai doktrína, amelyben benne foglaltatik mindenfajta megtévesztő tevékenység a fizikai álcázástól a félrevezetésig.

²³ Gazdag–Remek: i. m. 160–168.

hatások akkor is, ha a túlkapasok csak erősítik a nemzeti érzületet és fokozzák az ellenállást. Ezért a cél ritkán egy ország elfoglalása, mintsem inkább egy ideiglenes megszállás annak érdekében, hogy olyan politikai válságot okozzon, amellyel kiszakíthat egy adott területi részt vagy ellehetetlenítheti a védekező ország működését. A destruktív hadikultúra azonban úgy érvényesíti a politikai célokat, ahogy a kialakult működésképtelenség eredményezi a további érdekérvényesítést. Természetesen az alkalmazott erőszak nem feltétlenül katonai jellegű. Ha a hadviselés célja a pszichológiai megtörés, a nemzetközi jog kijátszása, illetve a közvélemény olyan jellegű erőszakos befolyásolása, hogy az belpolitikai válságot okozzon, akkor az szintén destruktív hadikultúráként értelmezhető.²⁴

VÉDELEMCENTRIKUS HADIKULTÚRA

A harmadik és talán legelterjedtebb a védelemcentrikus hadikultúra. Ennek a hadikultúrának meghatározó alapelve, hogy semmilyen körülmények között nem törekszik erőketítésre, azaz nem törekszik nemzeti érdekérvényesítésre katonai erővel az állam határain kívül. A nemzetek önszegélyezési joga – ami a realista elmélet alapján azt jelenti, hogy az államnak gondoskodnia kell saját védelméről²⁵ – meghatározza minden állam számára egy adott fő irányúnak tekinthető koncepció kialakítását. A gyakorlatban minden nemzet egyoldalúan (saját katonai erővel), többoldalúan (egy szövetségi rendszerhez történő csatlakozással), illetve tömegpusztító fegyverek birtoklásával²⁶ igyekezik az önszegélyezést megvalósítani. A kanti háromszöggént elterjedt elv alapján azonban a gazdasági interdependencia (kölsönös függőség), a demokrácia jellege és a nemzetközi szervezetek léte békésebb hatást gerjeszt. Eszerint a nemzetközi béke stabilabb, a nemzetek igyekeznek saját gazdasági helyzetüknek és a földrajzi vagy a regionális stabilitásnak megfelelően a legoptimálisabb koncepcióra törekedni.²⁷ A szükségtelenül nagy méretű haderő – vagy a nemzet gazdaságához nem igazítható más hadikultúra – nem csupán túlterheli a nemzet gazdaságát, hanem egyben olyan biztonsági dilemmához²⁸ vezethet, amely megindít egy szükségtelen fegyverkezési versenyt, illetve olyan feszültséget teremthet, ahol a fegyveres konfliktus elkerülhetetlen következménnyé válhat.

A védelemcentrikus hadikultúra alapelve (a megnevezéséből is adódóan) a nemzet túlélésének garantálása, az ellenséges támadások passzív kivárása,²⁹ ami akár még ideiglenes területfeladással is járhat. Az elv lényege, hogy az áldozat, amit az ellenfélnek meg kellene hoznia a siker érdekében, veszteségesebb legyen, mint amennyire nyereséges,³⁰ azaz a védelemcentrikus hadikultúra célja, hogy olyan koncepciót alkosson, amely hosszú távon garantálja a szemben álló fél sikertelenségét. Ezáltal a védelemcentrikus hadikultúra megvalósulásának módja a *szövetségi védelemre alapozás*, vagy *nemzeti ellenállás kiépítése*, vagy a *kettő kombinációja*.

²⁴ P. W. Singer – Emerson T. Brooking: LikeWar: The weaponization of Social Media. An Eamon Dolan Book, Mariner Books, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, New York, 2018, 184.

²⁵ Baylis: i. m. 168–169.

²⁶ Gazdag–Remek: i. m. 68.

²⁷ Bruce M. Russett – John R. Oneal: Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations. W. W. Norton, 2001.

²⁸ Gazdag–Remek: i. m. 14.

²⁹ Clausewitz: i. m. 63.

³⁰ Uo. 77.

A nemzet alapozhat a nemzeti ellenállásra, amennyiben a nacionalizmus vagy a hazafiaság elve olyan társadalmi szinten van, hogy képes ezt megvalósítani. Tény, hogy a nemzeti érzület kialakulhat a konfliktusküszöb határán is, amikor a nemzet túlélése már direkt fenyegetés alatt áll, felelőtlenség lenne azonban erre alapozni egy tervezett védelmi koncepciót, ha a „békeidőszakban” az alapvető társadalmi érzületek nem állnak rendelkezésre.

A nemzeti ellenállásra alapozott védelemcentrikus hadikultúra alapelve, hogy a nemzet kész fegyvert fogni az ország védelmében, ami nem korlátozható a sorkatonaság bevezetésére. Ehelyett egyfajta gerilla-hadviselés jellegre történő átállást jelent, annyi különbséggel, hogy a társadalmi támogatás nem anyagi és nem csupán morális, hanem kifejezetten harci jellegű. Az ilyen védelmi koncepció kialakításához igen jelentős anyagi készletképzésre van szükség békeidőben, hogy megyei vagy járási szinten is megvalósuljon az ellenállási képesség. Az ilyen típusú koncepció azzal a kockázattal jár, hogy az erőforrások korlátozottsága miatt a professzionális haderő képességei szenvednek csorbát, azaz a szövetségi védelemhez szükséges modern képességek kialakítása és fenntartása nem valósulhat meg. A professzionális haderő fő feladatai ebben a jellegben a minimális időnyerés, illetve a szerveződő lakossági ellenállás felkészítése és vezetése.

A probléma abból adódik, hogy a modern társadalom folyamatos változásban van, illetve gyakorlatilag forradalmi változás küszöbén áll. A meghatározó társadalmi értékek között a szolgálat, illetve a hazáért hozott áldozat folyamatosan háttérbe szorul, az állampolgári kötelezettség kimerül az adók befizetésében, a nemzet védelme pedig egyfajta „fizetett szolgáltatásként” van kezelve. Ezért a nem direkt fenyegetésben élő országok igyekeznek újjáépíteni a nemzeti öntudatot, ebben az esetben azonban a nemzeti ellenállást inkább csak támogató, mintsem fő erőfokként lehet tervezni egy országvédelmi koncepcióban.

A korlátozott erőforrásokkal gazdálkodó nemzet dönthet arról, hogy a szövetségi védelmet választja, ehhez azonban szükséges olyan professzionális haderő felállítása, amely egyrésztől (legalábbis elméletben) tudja garantálni a haza védelmét a szövetséges erők beérkezéséig, illetve olyan képességet foglal magában, amely a szövetségi haderő integrálható része lehet. Tehát kötött struktúrák, alaprendszereiben interoperábilis, azaz alkalmazható más nemzetekkel együtt is mind támadó, mind védelmi feladatokban. A szövetségi igényeknek megfelelő, modernnek számító egység vagy alegység felállítása, illetve rendszerben tartása költséges, emiatt az erőforrások ritkán támogatják a nemzeti ellenálláshoz szükséges kritikus anyagi készletek beszerzését. Több kisebb nemzet is ebben a védelemcentrikus, azon belül pedig a szövetségi védelemre hangsúlyozott koncepcióban vizionálja a túlélés lehetőségét. Ehhez igazítja a beszerzéseket, a haderőstruktúrákat, és igyekszik a szövetség által meghatározott kritériumoknak teljesen megfelelni. A nemzeti ellenállás kiépítése másodlagos, az esetleges fennmaradó költségvetésből igyekszik készleteket képezni. A professzionális haderő szerepe ebben a koncepcióban a modern képességek teljes mértékű ismerete és alkalmazása, valamint a szövetségi doktrínáknak megfelelő felkészülés. A hozzá kapcsolódó tartalékos rendszerek általában a professzionális erő pótlására készülnek, másodlagosan pedig egyéb országvédelmi feladatokra.

A védelemcentrikus hadikultúra kombinált megvalósítása épít a nemzeti ellenállásra és a szövetségi védelemre egyaránt. Ehhez azonban olyan erőforrásokra van szükség, amelyeket általában csak gazdaságilag meghatározó ország vagy nagyhatalom képes megvalósítani, mivel a nemzeti ellenállás előkészítéséhez megközelítőleg ugyanakkora készletek szükségesek, mint ami a szövetségi védelemhez delegált modern haderő fenntartásához kell. A modern haderő fejlesztéséhez szükséges nyersanyag, technológia és a globalizált gazdaság hatásaként értelmezhető technológiai eloszlás (azaz bizonyos országok specializálódtak bizonyos

részegységek gyártására) miatt jelenleg egy állam sem képes teljes mértékben önerőből megoldani a haderejének felszerelését és a hadianyag gyártását. Ezért egyetlen nemzet sem alapozhat arra, hogy önerőből valósítsa meg a haderőellátást konfliktus idején, emiatt pedig szükség van békeidőben a készletképzésre, a felhalmozott készletek karbantartására és a szavatosság megtartására, vagyis olyan léptékű erőforrás felhasználásra, amely valószínűleg a professzionális haderő rováására megy.

ÖSSZEFOGLALÁS

Összességében megállapítható, hogy a klasszikus hadikultúra-felosztás módosításra javasolt, hiszen a technológiai fejlődés folyamatosan alakítja a hadművelési koncepciókat, a nagyhatalmak pedig jobban preferálják az akaratervényesítést a diplomáciai, a gazdasági és az információs környezetben, illetve a konfliktusok alapvető oka és jellege is változásokon megy keresztül. Mégis kijelenthető, hogy minden állam rendelkezik egyfajta vízióval, amely meghatározza a haderő alkalmazásának alapelveit, legyen szó nemzeti érdekérvényesítésről vagy egyszerűen a túlélés garantálásáról. E koncepciók kategorizálhatók hadikultúrákként, és rajtuk keresztül leírható a társadalmi berendezkedés és a hadsereg szervezete, a vezetés rendje, az ország gazdasági potenciálja és kapcsolata a nemzetközi szervezetekkel. A hadikultúrák definiálása talán még problémásabb, mint valaha, hiszen az ország védelmi stratégiájának kialakításánál ez lehet a meghatározó irányelv. Más jellegű elemzéseknél azonban – mint például egy lehetséges katonai opció megbecsülésénél – szükséges figyelembe venni, hogy minden háború egyedi. Ahogyan korábban említettem, a kö-papír-olló elv alapján nem lehet abban a hitben országvédelmi koncepciót vagy katonai erővel történő érdekérvényesítést tervezni, hogy a másik fél ne reagálna vagy alkalmazkodna az általunk alkalmazott hadikultúra jellemvonásaihoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baylis, John – Smith, Steve – Owens, Patricia: *Világpolitika és globalizáció*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2021.
- Biddle, Tami Davis: *Coercion Theory: A Basic Introduction for Practitioners*. Texas National Security Review, 04. 03. 2020. <https://tnsr.org/2020/02/coercion-theory-a-basic-introduction-for-practitioners/>; DOI: 10.26153/tsw/8864
- Bregman, Rutger: *Emberiség – Mégis jobbak lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2020.
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Cole, Alan – Drew, Phillip – McLaughlin, Rob – Mandsager, Dennis: *A művelet-végrehajtási szabályok kézikönyve*. A Humanitárius Jog Nemzetközi Intézete, Sanremo, 2009. <https://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/ROE-Hand-Book-Hungarian.pdf>
- Gazdag Ferenc – Remek Éva: *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
- Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organized Violence in Global Era*. Polity, Cambridge, 2001.
- Kaplan, Edward: *To Kill Nations: American Strategy in the Air-Atomic Age and the Rise of Mutually Assured Destruction*. Cornell University Press, 2015. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt118kr535>

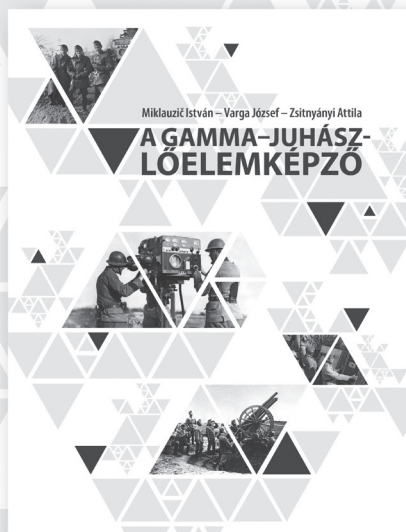
- Klare, Michael T.: *An Arms Race in Speed: Hypersonic Weapons and the Changing Calculus of Battle*. Arms Control Association, 06. 2019. <https://www.armscontrol.org/act/2019-06/features/arms-race-speed-hypersonic-weapons-changing-calculus-battle>
- Kovács Jenő: *Magyarország katonai stratégiája (Komplex kutatási téma) II. Kézirat*, Budapest, 1995, 12–48.
- Perkins, David G.: *Multi-Domain Battle: Driving Change to win in the future*. Military Review, 07–08. 2017. <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/July-August-2017/Perkins-Multi-Domain-Battle/>
- Russett, Bruce M. – Oneal, John R.: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. W. W. Norton, 2001.
- Singer, P. W. – Brooking, Emerson T.: *LikeWar: The weaponization of Social Media*. An Eamon Dolan Book, Mariner Books, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, New York, 2018.
- Tarjáni Attila: *Clausewitz időtállósága, avagy a paradigmaváltás árnyékában*. Honvédségi Szemle, 2022/1., 148–156. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/682/672>; DOI: 10.35926/HSZ.2022.1.11
- Valery Gerasimov's 2018 presentation to the General Staff Academy, Thoughts on the Future Military Conflict – March 2018. Translated by Dr. Harold Orenstein. Military Review, 01–02. 2019. <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/Jan-Feb-2019/Gerasimov-Future/>

A Gamma–Juhász-lőelemképző

A magyar innováció nem szükkölködik nagyszerű eredményekben.

A Gamma–Juhász-lőelemképző olyan időszakban született, amely korántsem volt ideális, mégis az alkotó energiák olyan együttállásának eredménye lett ez a készülék, amikor találkozott az alkotó elme (Juhász István, a zseniális mérnök), a hadiipari háttér (a korát megelőző Gamma és annak alkotó szellemisége) és egy páratlan találmány (Gamma–Juhász-lőelemképző), hogy örökre beírja magát a magyar haditechnikai fejlesztések történelmébe.

Szerzők: Miklauzic István, Varga József,
Zsitnyányi Attila
Megjelenés éve: 2022
keménytéblás
260 oldal

6300 Ft

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu) vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Fillér utca 14.) vásárolható meg.

Fercsák Balázs rendőr alezredes:

VALLÁSI ALAPÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK AFRIKÁBAN A HIDEGHÁBORÚT KÖVETŐEN¹

DOI: [10.35926/HSZ.2023.2.3](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.3)

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány a háborúk egy sajátos megjelenési formáját, a vallási alapú afrikai fegyveres konfliktusokat vizsgálja a hidegháborút követően jelentkező új típusú biztonsági kihívások tükrében. Afrika a világ egyik, a fegyveres erőszaktól leginkább sújtott területe, ami jelentős mértékben elősegíti a vallási szélsőségek erősödését. A tanulmány célja, hogy a vallási alapú fegyveres konfliktusok fogalmi meghatározása mellett elemezze az elmúlt évtizedekben mutatkozó emelkedő tendenciát, a regionális megoszlást, továbbá az afrikai (vallási) konfliktusok jellemzőit és sajátosságait. A szerző kitér a földrész fegyveres konfliktusainak okaira, vallási elemeire és hátterére, valamint az ezekkel összefüggésben jelentkező egyéb befolyásoló tényezőkre is.

KULCSSZAVAK: Afrika, vallás, fegyveres konfliktusok, polgárháborúk, vallási szélsőségek

A SZERZŐRŐL:

Fercsák Balázs rendőr alezredes, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója

BEVEZETÉS

A kétpólusú világrend megszűnését követően több olyan fegyveres konfliktus alakult ki, melyek tekintetében egyre inkább tetten érhető a vallási motiváció, a vallási elemek szerepének felerősödése. A vallási konfliktusok nem új keletűek, a hidegháború után bekövetkezett változások eredményeképpen azonban felszínre törtek a korábban – katonai erővel – elnyomott ellentétek, és az instabilitás következtében még inkább előtérbe kerültek az etnikai és a vallási összeütközések.²

A vallási alapú fegyveres konfliktusok esetében meghatározók a vallási okok és indítékok, melyek befolyást gyakorolhatnak a szemben álló felek identitására és a politikai céljaikra is. Az ilyen jellegű konfliktusok térnyerése elősegíti a vallási szélsőségek, főképpen az iszlám fundamentalizmus további erősödését. A posztkolonialista polgárháborúk következtében Afrikában kialakult gyenge államok, az iszlámizmus előretörése, a stabilitás hiánya egyaránt hozzájárulnak a radikális csoportok és a terrrorszervezetek megerősödéséhez és működéséhez. A kontinensen a hidegháborút követően több vallási alapú fegyveres konfliktusra is

¹ A Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola által 2022. február 24-én szervezett „A hadtudomány és a 21. század” című online konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Resperger István – Ujházi Lóránd: Előszó. In: Resperger István – Ujházi Lóránd (szerk.): A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 7. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12765/web_PDF_Vallasi_elemek_jelentosege.pdf?sequence=2 (Letöltés időpontja: 2021. 11. 19.)

sor került, melyek okai és előzményei gyakran a posztkoloniális polgárháborúk időszakára vezethetők vissza.

A vallási konfliktusok jelentős kihívásokat támasztanak a biztonság különböző dimenzióival, így különösen a katonai, a társadalmi és a közbiztonsággal szemben. Az ilyen jellegű konfliktusok fenyegetést jelenthetnek a *status quo*-ra, egy ország területének, lakosságának a védelmére. Egy államon belül megváltozhatnak az etnikai és a vallási összetételek, a vallási és a nemzeti identitás veszélybe kerülhet, a bevándorlók elmaradó integrációja következtében ún. „párhuzamos társadalmak” alakulhatnak ki. Nem elhanyagolhatók e fenyegetések közbiztonságra befolyással bíró hatásai sem, úgymint terrorcselekmények, illegális migráció, határbiztonság, az ezekhez kapcsolódó szervezett bűnözési formák megjelenése és erősödése, vallási, kulturális alapú összetűzések, a kialakult párhuzamos társadalmakhoz köthető bűncselekmények számának növekedése. Napjaink – a vizsgálat tárgyát képező térségben zajló – vallási, felekezeti alapú konfliktusainak (elsősorban közvetett) hatásaival szembesülnek Európa országai is, melyek tekintetében elengedhetetlen a komplex biztonságpolitikai válasz.

VALLÁSI ALAPÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOK

A vallási alapú fegyveres konfliktusok esetében elsősorban a biztonságot veszélyeztető tényezők intenzitás alapján történő felosztása szerinti konfliktusokra, illetve a (polgár)háborúkra összpontosítok.³ Nem térek ki a vallási háttérű üldöztetésekre – az ezekhez kapcsolódó erőszakos cselekményekre – és a vallási indítatásból elkövetett terrorcselekményekre.

A vallási konfliktusok értelmezése tekintetében a szakirodalomban több meghatározás is fellelhető. Jonathan Fox, az izraeli Bar Ilan Egyetem vallás- és politikaprofesszora szerint a vallási konfliktus az a konfliktus, amely a következő kritériumok legalább egyikének megfelel:

- különböző vallásokhoz tartozó csoportok között zajlik;
- ugyanazon valláson belül különböző felekezeti csoportok között folyik (például protestánsok és katolikusok között vagy szunnita és síita muszlimok között);
- a konfliktus tárgya magában foglal olyan jelentős vallási jellegű kérdéseket, mint az állam valláspolitikája és a vallás szerepe az adott államon belül.⁴ E feltétel esetében Fox megjegyzi, hogy ezeknek – bár nem szükséges az adott konfliktus legfontosabb kérdéseinek lenniük – a konfliktus központi kérdései között kell szerepelniük, azaz a konfliktusban részt vevő felek valamelyikének rendelkeznie kell vallási háttérű követelésekkel, illetve célokkal.⁵

Isak Svensson, az Uppsalai Egyetem (Svédország) Béke- és Konfliktuskutató Tanszék professzora a vallási alapú konfliktusok vonatkozásában alapvetően két (fogalmi) meghatározást különböztet meg. Az identitásalapú értelmezés szerint egy konfliktus akkor tekinthető vallási

³ Gazdag Ferenc – Tálás Péter: A biztonságot veszélyeztető tényezőkről I. Nemzet és Biztonság, 2008/4., 3. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/gazdag_ferenc_talas_peter-a_biztonsagot veszelyeztet_tenyez_kr_1_i.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 07. 29.)

⁴ Jonathan Fox: The Religious Wave: Religion and Domestic Conflict from 1960 to 2009. *Civil Wars* 14 (2), 2012, 142–143. https://www.researchgate.net/profile/Jonathan-Fox-10/publication/263486245_The_Religious_Wave_Religion_and_Domestic_Conflict_from_1960_to_2009/links/5807795508ae5ed04bfe5c02/The-Religious-Wave-Religion-and-Domestic-Conflict-from-1960-to-2009.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 05. 19.)

⁵ Uo. 143.

konfliktusnak, ha a szemben álló felek (például a kormányzat és a lázadó csoportok) vallási hovatartozása egymástól eltérő. Ennél a változatnál a szerző a fő világvallásokat, úgymint a judaizmust, a kereszténységet, az iszlámot, a hinduizmust, a buddhizmust, valamint a szikhizmust egyaránt figyelembe veszi. A kérdéskör-, illetve motivációalapú megközelítés szerint a fegyveres konfliktus során jelentkező ellentéteknek vallási alapú kérdésekre kell koncentrálniuk. Ez a meghatározás elsősorban a részt vevő felek által eredetileg megfogalmazott, illetve kinyilvánított (politikai) törekvésekre épül.⁶

Kifejezetten a vallási alapú polgárháborúkat, a vallás és a polgárháborúk közötti kapcsolatot vizsgálja Monica Duffy Toft, a nemzetközi kapcsolatok professzora, aki két dolgot emel ki a vallás tekintetében mint konfliktust befolyásoló tényezőt: a vallás egyrészt hatással lehet a konfliktusban részt vevő felek öntudatára (identitására) és elkötelezettségére; másrészt befolyásolhatja a harcoló felek politikai céljait. A szerző az előbbit mellékes – „periférikus” –, az utóbbit pedig „központi” befolyásoló tényezőként értelmezi.⁷

Toft definíciója szerint vallási polgárháborúról akkor van szó, ha egy fegyveres konfliktusban a vallási meggyőződés, a vallás gyakorlása, a vallási szokások akár *központi*, akár *periférikus* kérdésként szerepelnek. A vallás szempontjából *központi* kérdésnek tekintendő, ha a szemben álló felek azért harcoltak/harcolnak, hogy az államban vagy az állam egy bizonyos régiójában tradicionális vallási szokások alapján történő kormányzás kerüljön bevezetésre (például Csád vagy Szudán esetében). *Periférikus*nak számít, ha a harcoló felek ugyan egy bizonyos vallási csoport tagjaként azonosítják magukat, de az ellenségeskedés tárgya nem a tradicionális vallási szabályozás alkalmazása – lásd az egykori Jugoszlávia példáját.⁸ Toft értelmezése esetében figyelembe kell venni a professzor – vallási polgárháborúk tekintetében is alapul vett – polgárháborús fogalmi meghatározását, mely Foxhoz és Svenssonhoz képest is a konfliktusok szűkebb körét foglalja magában – például átlagosan minimum 1000 fő halálos áldozat évente.⁹

A vallási konfliktusok definíciója tekintetében mindegyik értelmezés hasonlóképpen közelíti meg a kérdést, és az egyes fogalmi meghatározások között egyértelmű átfedések is tapasztalhatók. A vallási alapú fegyveres konfliktusok vonatkozásában – figyelemmel a biztonságot veszélyeztető tényezők intenzitás alapján történő felosztásával kapcsolatban fentebb említettekre is – a továbbiakban elsődlegesen Toft vallási polgárháborúkat érintően kialakított meghatározására támaszkodom.

Emelkedő tendencia

Az elmúlt közel 40 évben a vallási – fegyveres – konfliktusokat tekintve *emelkedő tendencia* mutatkozik. A trend vonatkozásában több szakértő is meghatározónak tekinti az 1979-es iráni forradalmi eseményeket, valamint a Szovjetunió ugyanezen évben történt afganisztáni beavatkozását. Fox a tanulmányában – a PITF (Political Instability Task Force) adatbázis

⁶ Isak Svensson – Desirée Nilsson: Disputes over the Divine: Introducing the Religion and Armed Conflict (RELAC) Data, 1975 to 2015. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 62(5), 2018, 1131–1135. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022002717737057> (Letöltés időpontja: 2022. 07. 30.)

⁷ Monica Duffy Toft et al.: *God's Century: Resurgent Religion and Global Politics*. W. W. Norton & Company, New York, London, 2011, 151–153.

⁸ Monica Duffy Toft: Getting Religion? The Puzzling Case of Islam and Civil War. *International Security*, Vol. 31, No. 4, 2007, 97. <http://www.sneps.net/t/images/Articles/07toft%20relig%20muslim%20civ%20wars.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 07. 30.)

⁹ Toft et al.: i. m. 151.

etnikai háborúkra, forradalmi háborúkra, illetve népirtásokra vonatkozó adataira támaszkodva – a 1960 és 2009 közötti belső konfliktusokat vizsgálta, azok vallási hátterére összpontosítva, figyelemmel a működésképtelenné vált államokra is.¹⁰

Megállapítása szerint a vallási alapú belső konfliktusok a világ összes belső konfliktusához képest az 1970-es évektől kezdődően emelkedő tendenciát mutatnak, 2002-re pedig az összes ilyen jellegű konfliktus többségét alkották. 2002-től 2009-ig valamennyi évben a vallási hátterű – vallási háborúk, vallási identitású konfliktusok következtében kialakult – államkudarok az összes bukott vagy törekeny állam vonatkozásában 55–62% közötti értékeket mutattak. Az emelkedő tendencia megindulását Fox a vallási háborúk új hullámaként említi, és azt az iráni forradalom, illetve a szovjetek által támogatott afgán kormányzat elleni mudzsáhid háború kezdetéig vezeti vissza.¹¹

Svensson a RELAC (Religion and Armed Conflict) 1975–2015 közötti időszakra vonatkozó adatai alapján vizsgálta a vallásiként meghatározott konfliktusokat. Vizsgálata eredményeként megállapította, hogy az erőszakos konfliktusokon belül a vallási kérdésekkel (motivációkkal) kapcsolatosan kialakult összetűzések aránya az 1975-ös 3%-ról 2015-re jelentősen, 55%-ra emelkedett.¹² Svensson megjegyzi, hogy 1975-ben a vallási konfliktusok az összes konfliktusnak szinte töredékét tették ki, és ezek is többnyire a vallási identitással összefüggőek voltak – a vallási kérdésekkel kapcsolatos összecsapások ekkor még viszonylag elhanyagolhatók. Ez utóbbi típusú konfliktusok emelkedésének kezdetét Svensson 1979-re teszi, összefüggésben az afganisztáni szovjet beavatkozással és az iráni forradalommal.¹³

Toft 44 vallási alapú polgárháborút azonosított 1940 és 2010 között, a korábban már említett központi és periférikus befolyásoló tényezőket, illetve polgárháborús fogalmi meghatározását egyaránt figyelembe véve. Megállapítása szerint a vizsgált időszakban a vallási polgárháborúk aránya az összes polgárháborúhoz képest emelkedő tendenciát mutat. Míg 1940-ben ez az arány 19% volt, az 1950-es években már 30%-ra emelkedett. Bár az 1960-as években az arányszám 22%-ra esett vissza, az 1970-es években (többek között az iráni eseményekkel is összefüggésben) folyamatos növekedésnek indult, és elérte a 36, majd az 1980-as években a 41%-ot. Az 1990-es években a vallási polgárháborúk aránya már 45%-ra nőtt, 2000–2010 között pedig elérte az 50%-ot az összes polgárháború számadatához mérten.¹⁴

A Kennedy Center szervezésében 2021. október 13-án megtartott előadásában a vallási alapú polgárháborúk vonatkozásában Toft megerősítette, hogy az ilyen jellegű fegyveres konfliktusok idővel egyre gyakoribbá válnak. A korábban 2010-ig vizsgált kutatási adatait a 2014-ig rendelkezésre álló adatokkal kiegészítve megállapította, hogy a vallási alapú polgárháborúk aránya tovább nőtt.¹⁵ 2014 végén a világban zajlott 28 polgárháború csaknem 71%-ában a vallás valamilyen módon szerepet játszott.¹⁶

¹⁰ Fox: i. m. 146–152.

¹¹ Uo.

¹² Svensson: i. m. 1136–1138.

¹³ Jonas Baumann et al.: Rethinking Mediation: Resolving Religious Conflicts. CSS-Policy Perspectives Vol. 6/1, 2018, 2. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/PP6-1.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 01. 19.)

¹⁴ Toft et al.: i. m. 151–157.

¹⁵ Előadásában Toft új polgárháborús definíciót használ, bővített szempontok alapján. Míg korábban a polgárháború egyik feltételeként évente átlagosan minimum 1000 fő háborús elhunyt személy került meghatározásra, ez a szám az új fogalom esetében 100 főre csökkent, kiegészülve azzal, hogy az egész polgárháború időtartama alatt a harcselelményekkel összefüggésben elhunyt személyek száma mindösszesen legalább 1000 fő.

¹⁶ Monica Duffy Toft: Getting Religion Right in Civil Wars. BYU Kennedy Center, 13. 10. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=MM0CseSi5ek> (Letöltés időpontja: 2022. 05. 02.)

A vallási alapú fegyveres konfliktusok tehát továbbra is meghatározók, az ilyen jellegű összecsapások jelenleg is a fegyveres konfliktusok jelentős részét alkotják. Az emelkedő tendencia – mind Fox és Svensson fogalmi meghatározását, mind pedig Toftnak a konfliktusok szűkebb körét érintő vallási polgárháborús értelmezését tekintve – az elmúlt közel négy évtizedben egyértelműen látszik. Sőt, Toft adatait elemezve a konfliktusok arányának növekedése már az 1940-es évektől tapasztalható. Itt megjegyzendő, hogy az 1945–1976 között lezajlott háborúk tartalmuk szerinti megoszlását is vizsgáló Kende István már az 1979-ben megjelent könyvében arról írt, hogy a törzsi, nemzetiségi, vallási ellentétekre épülő fegyveres konfliktusok alakulása a második világháborút követően emelkedő tendenciát mutat.¹⁷

FEGYVERES KONFLIKTUSOK AFRIKÁBAN

A második világháborút követően alapvető változás volt tapasztalható a háborúk jellegét illetően. A nagy kiterjedésű, hagyományos háborúk helyett a helyi háborúk megjelenése dominált, a hangsúly a magas intenzitásúról áttevődött az alacsony intenzitású fegyveres konfliktusokra, melyek főleg a harmadik világ országait érintették.¹⁸

A második világháború utáni időszakban a regionális megoszlást tekintve a földrészek között Afrika a fegyveres erőszaktól leginkább sújtott egyik területté vált. Az Uppsalai Egyetem Béke- és Konfliktuskutató Tanszékének statisztikai adatai szerint a világon az 1946–2020 közötti időintervallumban lezajlott állami, valamint az 1989–2020 között bekövetkezett nem állami szintű fegyveres konfliktusok regionális megoszlását tekintve (Afrikát, Amerikát, Ázsiát, Európát és a Közel-Keletet figyelembe véve) egyaránt Afrika a leginkább érintett kontinens.¹⁹

A vallási alapú erőszakos konfliktusok földrajzi eloszlását vizsgálva hasonló következtésre jutott Svensson is, aki szerint Afrika és Ázsia kiemelkedik a világ azon régiói közül, ahol a legtöbb az olyan konfliktus, melynek középpontjában a vallási kérdések álltak, illetve állnak. Az összes ilyen jellegű vallási összetűzésnek a legnagyobb hányadára, mintegy 41%-ára pedig Afrikában került sor. Az afrikai kontinensen számos olyan lázadócsoport tevékenykedett, illetve tevékenykedik jelenleg is, melyek különböző vallási háttérű (evangélista, iszlamista) törekvésekkel vagy követelésekkel rendelkeznek. Ilyen például az Úr Ellenállási Hadserege Ugandában, Paul Joseph Mukungubila erői a Kongói Demokratikus Köztársaságban és a Boko Haram Nigériában.²⁰

A vallási polgárháborúk földrajzi megoszlásával kapcsolatban Toft négy kulcsfontosságú régiót azonosított. A korábban már említett vizsgálata tárgyát képező 44 vallási alapú polgárháborúnak a legnagyobb része, mintegy 45%-a Ázsiában és a csendes-óceáni térségben zajlott le, majd ezt követően Afrika, a Közel-Kelet és Európa található egyaránt 18–18%-kal. Itt azonban mindenképpen figyelemmel kell lenni Toft polgárháborús definíciójára is, mely Svensson adataihoz képest jelentősen szűkíti a számításba vehető fegyveres konfliktusok számát.²¹

Az afrikai fegyveres konfliktusok vonatkozásában a második világháborút követő időszakot tekintve alapvetően három szakasz különíthető el egymástól: a *dekolonizációs háborúk*,

¹⁷ Kende István: Napjaink százhusz háborúja, 1945–1976. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 62–64.

¹⁸ Ágh Attila: Konfliktusok, háborúk. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989, 165–167.

¹⁹ Organized Violence 1989–2021 and drone warfare. Journal of Peace Research, Vol. 59(4), 2022, 593–610. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1686956/FULLTEXT01.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 05. 25.)

²⁰ Svensson: i. m. 1136–1137.

²¹ Toft et al.: i. m. 151–153.

a gyarmati uralom megszűnését követően kialakult *posztkolonialista (polgár)háborúk* és a *hidegháború utáni* – az újonnan jelentkező biztonsági kihívásokkal is összefüggő –, több esetben napjainkig is tartó *fegyveres konfliktusok* időszak. Természetesen az egyes időszakok vonatkozásában bizonyos háborúk tekintetében átfedés is tapasztalható.

Dekolonizációs háborúk

A dekolonizációs folyamat Északkelet-Afrikában kezdődött, és a földrész egyes részein különböző intenzitással ment végbe. A gyarmatok függetlenné válása során komolyabb *fegyveres összeütközésre* az afrikai kontinensen Algéria, Zaire (Kongó), Zimbabwe, illetve a három portugál gyarmat (Guinea, Angola és Mozambik) tekintetében került sor.²²

Algériában az 1954-től egyre fokozódó fegyveres ellenállást a muszlim világ arab nacionalistái is támogatták, a vidéki területekre is kiterjedt függetlenségi harcok során közel 300 ezer ember vesztette életét. A Kongói Demokratikus Köztársaság kikiáltását követően az 1960-ban megalakult új kormányt rövid időn belül egy katonai lázadó csoport megdöntötte, és az országban kialakult káosz következtében az ENSZ felhatalmazása alapján külső beavatkozásra is sor került.²³ A portugál gyarmatokon az 1960-as évek közepére kiterjedt gerillaháborúk alakultak ki, melyek az 1970-es évek elejére felemésztették Portugália állami költségvetésének felét, aminek következtében az 1974-es portugál puccsot követően az új kormány elismerte a gyarmati területek függetlenségi törekvéseinek jogosságát. Rhodesiában a telepes kormányzat ellen fegyveres felkelés, majd a mozambiki marxisták támogatásával – katonai kiképzés, fegyverek – szintén gerillaháború vette kezdetét. A tűzszüneti tárgyalásokat követően és Zimbabwe függetlenné válásával 1979-ben véget ért az európai gyarmati uralom Afrikában.²⁴

Posztkolonialista (polgár-) háborúk

A gyarmatok függetlenné válását követően hamar felszínre törtek a belső feszültségek, és Afrika rövidesen a (katonai) puccsok és polgárháborúk kontinensévé vált. Néhány kivételtől eltekintve (Kenya, Szenegál, Zambia) a függetlenség első 40 éve alatt Afrikában országanként átlagosan két katonai puccs történt.²⁵

A gyarmati örökség és a függetlenségüket elnyert afrikai államok jellege 1960 után számos polgárháborúhoz vezetett. A gyarmati időszakban mesterségesen kialakított országhatárok következtében regionális, fegyveres, szeparatista mozgalmak születtek (Etiópia, Kongó, Nigéria, Szudán), az egyes régiókkal vagy etnikai csoportokkal szemben történt kivételezések pedig olyan erőszakos cselekményekhez vezettek, mint Ruanda és Uganda esetében.²⁶

A posztkolonialista fegyveres konfliktusok kialakulásának a mesterségesen meghúzott, az etnikai szempontokat, a vallási közösségeket figyelmen kívül hagyó határvonalakon

²² John D. Fage – William Tordoff: Afrika története. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 391–419.

²³ Uo. 391–413.

²⁴ Uo. 410–416.

²⁵ Búr Gábor: Államkudarcek Afrikában. In: Csizmadia Sándor – Tarrósy István (szerk.): Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés. Publiikon Kiadó, Pécs, 2009. Digitális Tankönyvtár, 50. https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/12851/0050_02_afrika_ma.pdf?sequence=2&isAllowed=y (Letöltés időpontja: 2022. 07. 30.)

²⁶ Timothy Stapleton: Africa: War and Conflict in the Twentieth Century. Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2018, 87.

túlmenően számos politikai, társadalmi és gazdasági oka is volt. A Szaharától délre az új, független afrikai államok vezetői, tisztviselői kormányzati tapasztalattal nem rendelkeztek, a közszolgálati intézményrendszer gyenge lábakon állt, az oktatás színvonala pedig igen alacsony volt.²⁷ A hatalomra került államférfiak jellemzően párthíveiket juttatták beosztásokhoz, a politikai tisztségekből adódó előnyöket így egy kiváltságos réteg élvezte. A megfelelő képzettség nélküli kinevezések egyenes utat jelentettek a hivatalok politikai, illetve etnikai alapon történő osztogatásaihoz, melyek később korrupcióhoz, az államapparátus működés-képtelenségéhez és belső etnikai konfliktusokhoz vezettek.²⁸ A fejlődést gátló szárazságok és éhínségek, az 1970-es évek olajárrobbanása, a hitelfelvetelek még inkább beszűkítették sok afrikai ország gazdasági mozgásterét, a lakosság életkörülményeinek javulása nem következett be, sőt több függetlenné vált ország vonatkozásában inkább elszegényedés történt.²⁹

A posztkolonialista háborúk időszakában – a hidegháború végéig – az afrikai kontinensen polgárháborúkra (Kongó, Nigéria, Szudán, Etiópia, Szomália, illetve Uganda–Ruanda–Burundi) és államok közötti háborúkra (Egyiptom–Izrael, Egyiptom–Líbia, Magreb-térség, Ogaden, Kagera térsége, Angola, Mozambik–Portugália, Csád, Líbia–Franciaország) egyaránt sor került. Ebben az időszakban a vallás szerepet játszott többek között a Szudán (1955 és 1983), Csád (1965), Nigéria (1967 és 1980), valamint Etiópia (1977) esetében lezajlott fegyveres konfliktusokban, mely összetűzéseket Toft kimondottan a vallási polgárháborúk csoportjába sorolja.³⁰

Fegyveres konfliktusok a hidegháborút követően

A kelet-nyugati szembenállás megszűnése korántsem oldotta meg az afrikai kontinens régóta fennálló problémáit. Bár az 1990-es években több afrikai országban is feltűntek a demokratikus törekvések, a feszültségek nem csökkentek, sőt sok esetben előtérbe kerültek azok a problémák, melyek felszínre törését a hidegháború éveiben erővel gátolták. Számos államban ismét a katonaság avatkozott be a politikába, és egyre gyakoribbá vált az egymás belügyeibe történő beavatkozás is.³¹ A földrész gazdasági hanyatlása nem szűnt meg, és azt a háborúk mellett a természeti csapások, az éhínségek, valamint a rosszul működő politikai rendszerek, illetve a megbízható felelősségi rendszerek hiányai tovább súlyosbították. A külföldi adósságállomány megnövekedett, politikájuk újragondolására kényszerítve a nyugati országokat és a nemzetközi pénzintézeteket. A polgárháborúk következtében megnövekedett menekültek száma a társadalmon belül tapasztalt hanyatlás egyik katalizátoraként jelentkezett, a bűnözés pedig egyre nagyobb méreteket öltött.³²

A hidegháború befejeztével a szuperhatalmak által addig támogatott önkényuralmi rendszerek összeomlása destabilizálta Afrika egyes országait, és több polgárháborút is okozott, melyek közül némelyik még a 21. században is folytatódott. 1990 után számos olyan fegyveres csoport is létrejött, melyek a gyémánt- vagy az elektronikai iparhoz szükséges létfontosságú nyersanyagok exportjából finanszírozták tevékenységeiket.³³ A hidegháború alatt az afrikai

²⁷ Fage–Tordoff: i. m. 418–450.

²⁸ Búr: i. m. 80.

²⁹ Fage–Tordoff: i. m. 419–439.

³⁰ Toft et al.: i. m. 153–157.

³¹ Fage–Tordoff: i. m. 452–486.

³² Uo. 452–453.

³³ Stapleton: i. m. 87.

szakadár csoportok törekvései sikertelennek bizonyultak, mivel mind az afrikai államok, mind a nemzetközi szervezetek a meglévő határok megőrzésére törekedtek. A hidegháborút követő változások azonban előmozdították a különböző fegyveres szeparatista törekvéseket, mint például Eritrea vagy később Dél-Szudán esetében.³⁴

A kétpólusú világrend megszűnésekor több fegyveres konfliktus is zajlott Afrikában, melyek még a posztkolonialista (polgár)háborúk időszakában kezdődtek, és a hidegháborút követően is folytatódtak – Szudán, Etiópia, Szomália, Uganda, Ruanda, Burundi, Magreb-térség, Mozambik, de említhetnénk az 1989-től 1999-ig tartó nyugat-afrikai fegyveres harcokat is. Az 1990-es években ugyanakkor államok közötti fegyveres összeütközésekre is sor került, például az Etiópia és Eritrea közötti (1998–2000), vagy a kongói háborúk esetében (1996–2002).

A (keresztény és/vagy az iszlám) vallás szerepe meghatározónak tekinthető az 1. táblázatban feltüntetett, 1990 után bekövetkezett – vagy a már folyamatban volt – afrikai fegyveres konfliktusok esetében. A fogalmi meghatározás vonatkozásában elsősorban Toft értelmezésére támaszkodom, figyelembe véve a konfliktusok intenzitás szerinti csoportosítását is.

1. táblázat *Vallási alapú fegyveres konfliktusok Afrikában 1990 után*³⁵

Időtartam	Érintett ország(ok)	Vallási háttér
1983–2005	Szudán (polgárháború)	Polgárháború a muszlim Észak és a keresztény Dél között (vallási befolyás a harcoló felek politikai célkitűzéseivel összefüggésben)
1991–2002 (a Magreb-térségben ezt követően is fegyveres felkelések és harcok folytak)	Algéria (polgárháború)	Polgárháború a kormányzat és az Iszlám Üdvfront között (vallás szerepe a harcoló felek politikai célkitűzéseiben)
2012–2014 (illetve azóta is)	Közép-afrikai Köztársaság (polgárháború)	Vallási (identitás-) alapú fegyveres összecsapások a muszlim Séléka szervezet és az animista vallásúakból, illetve névleges keresztényekből álló balakaellenes csoportok ³⁶ között
2012–2015 (illetve ezt követően is folytak fegyveres harcok)	Mali (polgárháború és intervenció)	Polgárháború több szervezet részvételével, melyek közül többnek a célja is egy iszlamista, a saria alapján működő állam létrehozása ³⁷

³⁴ Uo.

³⁵ Toft et al.: i. m.; Kaló (2019, 2020): i. m.

³⁶ Kaló József: Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2020-as évben. In: Ujházi Lóránd (szerk.): Budapest-jelentés a keresztényüldözésről, 2020. Mondat Kft., Budapest, 2020, 109. <https://drive.google.com/drive/folders/10Ehny4b46icv56G9iG7W2fsmkoXoY3ap> (Letöltés időpontja: 2022. 07. 31.)

³⁷ Kaló József: Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2019-es évben. In: Ujházi Lóránd et al. (szerk.): Budapest-jelentés a keresztényüldözésről, 2019. Háttér Kiadó, Budapest, 2019, 30–31.

Az előzőek közül Toft kifejezetten vallási alapú polgárháborúként határozza meg az 1983–2005 között lezajlott szudáni, valamint az 1991–2002 között folyt algériai fegyveres konfliktusokat.³⁸ Ez utóbbi két polgárháború közül a szudánira térek ki részletesebben.

Az 1956-ban függetlenségét elnyert Szudán korábban a brit gyarmatbirodalom része volt. Az ország északi felén arabul beszélő muszlimok, a déli részén – az egyéb, hagyományos afrikai vallásúakon kívül – angolul beszélő keresztény, fekete-afrikai népcsoportok alkotnak többséget. A britek távozását követően az ország irányítása továbbra is az északi arab és muszlim népesség kezében összpontosult, a déliek velük szemben 1955-ben fegyvert fogtak. Ez volt Szudán első polgárháborúja az ország függetlenségének kivívása után. Azt az 1972-es addisz-abebai békemegállapodás zárta le, amely kiterjedt autonómiát biztosított a déli országrész számára.

Az autonómia által biztosított jogokat a kartúmi kormányzat azonban több alkalommal is megsértette. 1983 őszén – a déliek lázadását követően – a Nimeiri-kormány bevezette az ún. „szeptemberi törvényeket”, mely a nemzeti jogrendszer alapjául az iszlám jogot, a sariát tette meg, és ezzel kezdetét vette Szudán második polgárháborúja.³⁹ Bár az ország belső konfliktusaiban a valláson kívül más befolyásoló tényezők is szerepet játszottak – etnikai konfliktusok északon és délen is, gyakori összecsapások a különféle nomád állattenyésztők és a földműveléssel foglalkozó törzsek között⁴⁰ –, az egyik legfontosabb szakadék a két országrész között a vallás: az iszlám és az arab nyelv jellemzik északot, míg a kereszténység és az angol nyelv a déli identitás központi elemei.

A kormányzat által Szudán egészére – vagyis a nem muszlimok által lakott területekre is – bevezetett saria, valamint az északi elit felsorakozása a fundamentalista iszlám mögé a szudáni politika középpontjába taszította a vallást, ami hozzájárult egy újabb polgárháború kirobbantásához.⁴¹ A polgárháborút végül a 2005-ös átfogó békeszerződés zárta le, előkészítve az országban 2011-ben végrehajtott népszavazást, melynek következtében Dél-Szudán 2011. július 9-én független állam lett.

Bár a szakértők többsége folyamatosan keresztényüldözésről és terrortámadásokról ír, mindenképpen meg kell említeni Nigéria esetét. Nigériában a vallási üldöztetések és terrorcselekmények (elsősorban a fuláni pásztorok és a Boko Haram támadásai következtében) az elmúlt évtizedben olyan mértéket öltöttek, melyek – az intenzitásukat tekintve – szinte már polgárháborús viszonyokat idéznek. A regisztrált adatok szerint 2009 óta több mint 32 ezer keresztényt gyilkoltak meg, de becslések szerint az elmúlt évtizedben 86 ezer nigériai keresztény halt meg erőszakos cselekmények következtében, ami több, mint az Iszlám Állam által Irakban és Szíriában meggyilkoltak száma.⁴² Egyes becslések szerint pedig az országban már szisztematikus népiirtás folyik a keresztény közösségek tekintetében.⁴³

³⁸ Toft et al.: i. m. 160–173.

³⁹ Uo. 161–162.

⁴⁰ Marsai Viktor: Szudán a feloldhatatlan ellentetek hálójában. *Nemzet és Biztonság*, 2010/9., 39–40. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/marsai_viktor-szudan_a_feloldhatatlan_ellentetek_halojaban.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 07. 31.)

⁴¹ Toft et al.: i. m. 161–162.

⁴² Kaló (2020): i. m. 106–107.

⁴³ Marsai Viktor: A keresztényüldözés régi-új szinterei az afrikai kontinensen. In: Ujházi Lóránd (szerk.): i. m. 127. <https://drive.google.com/drive/folders/10Ehnj4b46icv56G9iG7W2fsmkoXoY3ap> (Letöltés időpontja: 2022. 07. 31.)

A második világháborút követő háborúk regionális megoszlását tekintve tehát a fegyveres erőszaktól leginkább sújtott kontinensek egyike Afrika. E háborúk vonatkozásában többnyire alacsony intenzitású konfliktusokról van szó, melyek esetében a kétpólusú világtrend megszűnését követően főleg polgárháborúkra (belső konfliktusokra), de államok közötti háborúkra is sor került. Mindezzel összefüggésben Afrika a vallási (főként keresztény és iszlám) alapú fegyveres konfliktusoktól is jelentős mértékben sújtott régió, ennek meghatározó okaira a következő fejezetben térek ki.

A VALLÁSI ALAPÚ AFRIKAI FEGYVERES KONFLIKTUSOK HÁTTERE

Az afrikai kontinensen az egyes népek közötti etnikai és vallási különbségek nem új keletűek. Ezek a különbségek már régóta fennállnak, így a dekolonizáció időszakában is ugyanúgy megvoltak, csupán a nemzeti felszabadító háborúk, illetve függetlenségi mozgalmak következtében az ellentétek nem jelentkeztek annyira markánsan, mert a gyarmatosítók ellen az afrikaiak viszonylag egységesen léptek fel. Már a gyarmattartók elleni küzdelem során szerepet játszott a kereszténység. Főleg Kelet- és Közép-Afrikában hiányoztak a politikai szervezetek, ezért sok esetben a szeparatista egyházi mozgalmak voltak képesek mozgósítani a gyarmattartókkal szemben fellépő erőket (Malawi, Belga-Kongó, Zambia).⁴⁴

A gyarmati függetlenségi mozgalmakat az 1940-es, 1950-es és 1960-as években ösztönző eufórikus nacionalizmus az 1960-as évek végére, az 1970-es évek elejére Afrika nagy részén stagnálást eredményezett, mivel az alapító atyák korrump diktátorokká váltak, az országaik tartós szegénységbe és polgárháborúba sülyedtek.⁴⁵ Algériában például ugyanaz a Nemzeti Felszabadítási Front, mely az ország függetlenségéért harcolt a francia gyarmatosítók ellen, diktatúrává változtatta az országot, ami később a radikális Iszlám Üdvösség Frontjának megalakulásához vezetett.⁴⁶ A dekolonizációt követően tehát az eufória elmaradt, és a függetlenség kivívásával az afrikai népek életkörülményei nem javultak.

A vallási polgárháborúk arányának az 1970-es évektől kezdődően tapasztalt meredek emelkedésének egyik fő oka (Afrikában is) a világi ideológiákban bekövetkezett válságban keresendő. Az újonnan függetlenné váló államok politikai vezetése nem váltotta be ígéreteit sem a gazdasági fejlődés, sem pedig a társadalmi egyenlőség megteremtése terén. A gyarmati rendszer összeomlását követően a nyugati hatalmak hátrahagyták világi ideológiáikat (kommunizmus, liberalizmus, szocializmus), mely rendszerek ugyan sokat ígértek, de ebből igen keveset valósítottak meg. Az 1960-as évekre megindult az alternatívakeresés. Az előző időszakot túlélte vallási szervezetek, illetve szereplők előnyösebb helyzetben voltak ahhoz, hogy a világi rendszerek kudarca helyett megfelelő alternatívát kínáljanak a hanyatló állami tekintéllyel szemben.⁴⁷ Az alternatíva azonban nemegyszer radikális irányt mutatott, és a változás kivívásának módja a polgárháború lett – lásd Algéria példáját.

A polgárháborúkon belül a vallási alapúak arányának az 1970-es években történt emelkedése kapcsolatba hozható a vallási újjáéledésekre is hatást gyakorló három átfogó irányzattal: a *modernizációval*, a *demokratizálódással* és a *globalizációval*. A vallási szereplők nemzetközi szereplők, így nem meglepő, hogy az 1970-es és az 1980-as években az egyre fokozódó globalizáció következtében képesek voltak kihasználni az új eszmékben és a tech-

⁴⁴ Fage–Tordoff: i. m. 402–403.

⁴⁵ Toft et al.: i. m. 13–14.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Toft et al.: i. m. 13., 171–173.

nológiai fejlődésben rejlő lehetőségeket. Bár a polgárháborúk többnyire országhatáron belüli konfliktusok, nyilvánvalóan nem immunisak a globálisan zajló folyamatokra.⁴⁸

Az 1980-as évek végére az afrikai vezetők feladták a felelős kormányzás eszméit, és a kontinensen a kormányzati filozófia és stílus ismét az ősi afrikai minták felé fordult, számos államban előtérbe kerültek az etnikai megfontolások. A rendszerek autokratikusak voltak, néhány látszólag demokratikus vonással, ugyanakkor a két nagy világvallás, a kereszténység és az iszlám egyike (vagy mindkettő) valamennyi afrikai országban jelen volt, és egyre nagyobb hatást gyakorolt az életükre.⁴⁹

A kétpólusú világrend megszűnését követően a harmadik világ országaiban az addigi, a két katonai tömb szembenállása következtében megszerzett támogatások csökkenése, majd azok későbbi elmaradása még inkább felszínre hozta az elnyomott etnikai és vallási feszültségeket.⁵⁰ A világ új típusú biztonsági kihívásokkal szembesült, melyek között felerősödtek az etnikai konfliktusok, a vallási szélsőségek, illetve komoly veszélyforrásként jelentkezett az iszlám fundamentalizmus és a különböző alapokon szerveződött terrorszervezetek tevékenysége. Az 1990-es években az afrikai országok jelentős részében a korábbi elnök és uralkodó pártja nyert választást, a hatalom gyakorlása során azonban több figyelem jutott az ellenzéki erők – gyakran etnikai alapon történő – megosztására, mint az ország fejlődésére, a jó kormányzás megteremtésére. Ebben az évtizedben ugyancsak sor került katonai puccsokra is Afrikában, például Gambia vagy Elefántcsontpart esetében. A már meglévő vallási ellentétek mellett további feszültséget okozott több országban is az iszlám törvénykezés bevezetése (például Szudánban és a Kongói Demokratikus Köztársaságban), valamint a klánok egymás közötti háborúskodásai Szomáliában.

Bár az 1990-es években több afrikai országban is (Gabon, Togo, Zaire, Közép-afrikai Köztársaság) megjelentek a demokrácia és a többpártrendszer megteremtésére irányuló törekvések, a hatalom igyekezett ezek fejleményeit korlátok közé szorítani. A demokratizálódás megindulása során előtérbe került a vallás államon belül betöltött szerepe is, és a politikai nyomásgyakorlás következtében a társadalom különböző szektorai közül a vallási szereplőknek is lehetőségük nyílt programjaik előmozdítására, növelve ezzel politikai befolyásukat.⁵¹ A demokratizálódási folyamatok azonban túl gyakran lassúak voltak és befejezetlenek maradtak, vagy csupán a regnáló, egy-egy vallási vagy etnikai közösségnek kedvező „illiberális demokráciákat” stabilizáltak. A demokratizálódási folyamatok kudarca és az ennek következtében létrejött nem demokratikus valóság szintén a vallási polgárháborúkat generáló tényezőként jelentkezett.⁵²

A folyamatos háborúskodások, a gazdasági fejlődés elmaradása, a politikai rendszerek törékenysége, a szegénység állandósulása mind olyan körülmények, melyek az erős és hatékony államszervezet megteremtését gátolták és gátolják jelenleg is Afrikában. Ha megvizsgáljuk a 2000-es években bekövetkezett államkudarccokat, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy azok nagy részére Afrika országaiban került sor. Az amerikai Fund For Peace (FFP) kutatóközpont 2006 óta vizsgálja és teszi közzé a törékeny államok listáját (Fragile

⁴⁸ Uo. 172–173.

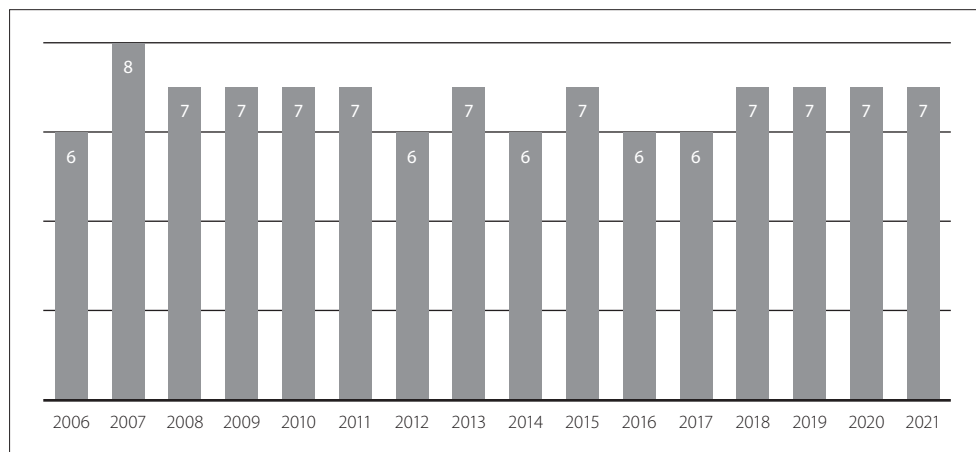
⁴⁹ Fage–Tordoff: i. m. 450–451.

⁵⁰ Búr: i. m. 84.

⁵¹ Toft et al.: i. m. 173.

⁵² Uo.

State Index, FSI) politikai, gazdasági, szociális és kohéziós mutatók figyelembevételével.⁵³ A 2006–2021 közötti adatokat elemezve (az összes indikátort tekintve) látható, hogy az elmúlt 15 évben a törékeny államok többségét *afrikai országok* alkották, vagyis az első tíz bukott állam között minden évben legalább hat-hét afrikai ország szerepelt (1. ábra).

1. ábra Az afrikai országok száma az első 10 törékeny állam között⁵⁴

Azokban az országokban, ahol hiányzik a stabilitás, nincs biztonság, nincsenek meg az állam működésének feltételei, ott a vallási szereplők által felkínáltak még inkább alternatívát jelenthetnek a bizonytalanságban. Ezek a körülmények jelentősen elősegítik a radikális csoportok, vallási szélsőségek terjedését, Afrika tekintetében különösen az iszlám fundamentalizmus előretörését (lásd Nyugat-Afrika, vagy a közelmúltban a Kongói Demokratikus Köztársaság és Uganda).

Fontos leszögezni, hogy az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok esetében elsősorban a kereszténység és az iszlám közötti, vagy az iszlámon belüli, annak különböző ágai közötti fegyveres erőszakról van szó. Természetesen a konfliktusokban a valláson kívül más tényezők is szerepet játszanak. A polgárháborúk katalizátorai számos forrásból méríthetnek. Szudán példájánál maradva: a vallási ellentét mellett felmerülhetnek különböző földrajzi, demográfiai körülmények (a már említett etnikai konfliktusok északon és délen), de akár a múltbéli (az Észak–Dél közötti különbség fenntartását biztosító) brit gyarmati politika is. Ugyanakkor a mögöttes feltételek önmagukban meglehetősen ritkán okoznak fegyveres konfliktust, a hatalom válasza a potenciális változásokra az, ami e tekintetben mérvadó és gyakran kritikusnak tekinthető.⁵⁵ A különféle befolyásoló tényezők egymással

⁵³ A kutatóközpont az alábbi körülmények figyelembevételével értékeli az országokat: biztonsági apparátus; az elit összetartása; szociális csoportosérelmek; gazdasági visszaesés; gazdasági egyenlőtlenségek; elvándorlás; az állam legitimitása; közszolgáltatások; emberi jogok és jogállamiság; demográfiai nyomás; menekültek és belső menekültek helyzete; külső beavatkozás. Measuring Fragility: Indicators. The Fund for Peace. <https://fragilestatesindex.org/indicators/> (Letöltés időpontja: 2022. 05. 25.)

⁵⁴ Global Data Fragile States Index, 2006–2021. <https://fragilestatesindex.org/global-data/> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 25.)

⁵⁵ Toft et al.: i. m. 151–152.

nyilvánvalóan összefonódnak, a vallás pedig gyakran használható a szemben álló felek aktivizálására, hiszen a hit nevében a közösségek adott esetben könnyebben mozgósíthatók.

Az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok hátterében tehát több tényező is húzódik, melyek főként egymást kiegészítve, vagy a már meglévő ellentéteket felerősítve vezethetnek el a fegyveres erőszakig, a polgárháborúig. Ezek a körülmények Afrika országait a hidegháborút követően a világ többi régiójához képest még inkább érintik/sújtják.

ÖSSZEGRÉS

Az elmúlt közel négy évtizedben világszerte egyértelmű emelkedés mutatkozik a vallási alapú fegyveres erőszak előfordulását illetően. Az ilyen jellegű konfliktusok tekintetében beszélhetünk vallási identitásalapú és vallási tárgyú (kérdésköralapú) fegyveres konfliktusokról, az emelkedő tendencia pedig főként ez utóbbit érinti. Az erőszaktól leginkább sújtott afrikai kontinens a vallási alapú fegyveres konfliktusok vonatkozásában is jelentős mértékben érintett. Afrikában elsősorban a két nagy világvallás, a kereszténység és az iszlám jelenléte dominál. A földrészen a vizsgált időszakban több polgárháborúra is sor került, melyek esetében a vallás befolyása tetten érhető a különböző politikai törekvésekkel, illetve célokkal összefüggésben.

A második világháborút követően az évtizedekig tartó (polgár)háborúkkal terhelt afrikai kontinens legtöbb országában a gazdasági növekedés elmaradt, a szegénység állandósult, a politikai „elit” nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ilyen körülmények között – figyelemmel a világi ideológiákban bekövetkezett válságokra, a demokratizálódási törekvések kudarcaira, valamint a technológiai fejlődésre és a globalizáció előretörésére is – nem meglepő, hogy az alternatívakeresés sokszor a vallási elemek irányába fordult, ami gyakran fegyveres konfliktusokba torkollott. Habár a vallási tényezők önmagukban ritkán okoznak polgárháborút – a háttérben mindig fellelhetők más, például földrajzi, gazdasági, etnikai, politikai-hatalmi körülmények is, melyek átfedik, kiegészítik, illetve felerősítik egymást –, a vallási elemek gyakran igen jelentős szerepet játszhatnak egy-egy fegyveres konfliktusban.

A vallás nevében, a hit védelme érdekében tömegek mozgósíthatók, komoly politikai befolyás gyakorolható, sőt akár nemzetközi, országhatárokon túli (pénzügyi, fegyveres) támogatás is szerezhető. Samuel P. Huntingtonot idézve a vallás a civilizációk lényegi, meghatározó eleme, legfontosabb jellemzője, nem apró különbség, hanem valószínűleg az emberek közötti legmélyebb nézetek közötti eltérés, ami létezhet.⁵⁶

Afrika hosszú idők óta vezető helyet foglal el az államkudarckok számát és rangsorolását illetően. A gyenge (törékeny) államok esetében még inkább veszélyt jelentenek a vallási szélsőségek különböző megjelenési formái, melyek közül a hidegháborút követően különösen az iszlám fundamentalizmus fenyegeti (továbbra is) a kontinens országait. A 2020-as évek elejére Afrika a Közel-Kelet mellett a szélsőséges militáns iszlám szervezetek fő működési terepe lett, amelyek folytatták az elmúlt évtizedben megfigyelhető földrajzi terjeszkedésüket.⁵⁷ Mindezek tükrében különösen fontos az, hogy az Európát is egyre inkább érintő biztonságpolitikai kihívás vonatkozásában az érintett szereplők részéről megfelelő válaszadásra kerüljön sor.

⁵⁶ Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014, 429–435.

⁵⁷ Marsai (2020): i. m. 124.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ágh Attila: *Konfliktusok, háborúk*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.
- Baumann, Jonas – Finnbogason, Daniel – Svensson, Isak: *Rethinking Mediation: Resolving Religious Conflicts*. CSS-Policy Perspectives Vol. 6/1, 2018. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/PP6-1.pdf>
- Búr Gábor: *Államkudarok Afrikában*. In: Csizmadia Sándor – Tarrósy István (szerk.): Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés. Publikon Kiadó, Pécs, 2009. Digitális Tankönyvtár, 43–53. https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/12851/0050_02_afrika_ma.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Fage, John D. – Tordoff, William: *Afrika története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Fox, Jonathan: *The Religious Wave: Religion and Domestic Conflict from 1960 to 2009*. Civil Wars 14 (2), 2012, 141–158. https://www.researchgate.net/profile/Jonathan-Fox-10/publication/263486245_The_Religious_Wave_Religion_and_Domestic_Conflict_from_1960_to_2009/links/5807795508ae5ed04bfe5c02/The-Religious-Wave-Religion-and-Domestic-Conflict-from-1960-to-2009.pdf; DOI: 10.1080/13698249.2012.679492
- Global Data Fragile States Index, 2006–2021. <https://fragilestatesindex.org/global-data/>
- Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- Kaló József: *Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2019-es évben*. In: Ujházi Lóránd – Kaló József – Petruska Ferenc (szerk.): Budapest-jelentés a keresztényüldözésről, 2019. Háttér Kiadó, Budapest, 2019, 25–42.
- Kaló József: *Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2020-as évben*. In: Ujházi Lóránd (szerk.): Budapest-jelentés a keresztényüldözésről, 2020. Mondat Kft., Budapest, 2020, 103–122. <https://drive.google.com/drive/folders/10Ehnj4b46icv56G9iG7W2fsmkoXoY3ap>
- Kende István: *Napjaink százhusz háborúja, 1945–1976*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Marsai Viktor: *A keresztényüldözés régi-új színterei az afrikai kontinensen*. In: Ujházi Lóránd (szerk.): Budapest-jelentés a keresztényüldözésről, 2020. Mondat Kft., Budapest, 2020, 123–132. <https://drive.google.com/drive/folders/10Ehnj4b46icv56G9iG7W2fsmkoXoY3ap>
- Marsai Viktor: *Szudán a feloldhatatlan ellentétek hálójában*. Nemzet és Biztonság, 2010/9., 38–46. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/marsai_viktor-szudan_a_feloldhatatlan_ellentetek_halojaban.pdf
- Measuring Fragility: Indicators. The Fund for Peace. <https://fragilestatesindex.org/indicators/>
- Organized Violence, 1989–2021 and drone warfare. Journal of Peace Research, Vol. 59(4), 2022, 593–610. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1686956/FULLTEXT01.pdf>; DOI: 10.1177/00223433221108428
- Resperger István – Ujházi Lóránd: *Előszó*. In: Resperger István – Ujházi Lóránd (szerk.): A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12765/web_PDF_Vallasi_elemek_jelentosege.pdf?sequence=2
- Stapleton, Timothy: *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2018.
- Svensson, Isak – Nilsson, Desirée: *Disputes over the Divine: Introducing the Religion and Armed Conflict (RELAC) Data, 1975 to 2015*. Journal of Conflict Resolution, Vol. 62(5), 2018, 1127–1148. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022002717737057>; DOI: 10.1177/0022002747737057
- Toft, Monica Duffy: *Getting Religion Right in Civil Wars*. BYU Kennedy Center, 13. 10. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=MMOCseSi5ek>

- Toft, Monica Duffy: *Getting Religion? The Puzzling Case of Islam and Civil War*. International Security, Vol. 31, No. 4, 2007, 97–131. <http://www.sneps.net/t/images/Articles/07toft%20relig%20muslim%20civ%20wars.pdf>
- Toft, Monica Duffy – Philpott, Daniel – Shah, Timothy Samuel: *God's Century: Resurgent Religion and Global Politics*. W. W. Norton & Company, New York, London, 2011.

A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának lehetőségei

A technológia, valamint a mesterséges intelligencia jelentette filozófia kiemelkedően fontos a 21. században, korunk hadseregeiben is, hiszen a mesterséges intelligenciára alapozott katonai vezetési rendszerek vagy akár a fegyverirányítási rendszerek mind hatékonyságunkban, mind sikerességükben már ma is bizonyítják e technológia létjogosultságát, és ez prognosztizálható már a közeli jövőre is. A kötet alapos összefoglalót ad a mesterséges intelligencia elméleti háttéréről, majd megvizsgálja számos ország mellett a NATO stratégiai elképzelését erről a forradalmian új területről.

Szerző: Négyesi Imre
Megjelenés éve: 2022
kartonált
232 oldal

3150 Ft

A könyv a Zrínyi Kiadó webshopjában (shop.hmzrinyi.hu)
vagy a kiadó könyv- és térképboltjában (1024 Budapest, Filler útca 14.) vásárolható meg.

Szak Andrea – Kenessey Zsolt főhadnagy:

A SZERVEZETIKULTÚRA-MODELLEK MEGJELENÉSE ÉS HASZNOSÍTHATÓSÁGA A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN

DOI: [10.35926/HSZ.2023.2.4](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.4)

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány bemutatja a vállalati szférában már jól működő szervezeti kultúrákat, modelleket, technikákat, amelyek mintául szolgálhatnak a Magyar Honvédség számára is, hiszen a szervezetben jelenleg is több szervezetikultúra-modellnek találhatók meg elemei. A szerzők kitérnek arra, hogy mely modellek mintái ismerhetők fel a honvédség jelenlegi szabályozási környezetében.

KULCSSZAVAK: szervezeti kultúra, bürokratikus szervezet, változás

A SZERZŐKRŐL:

- ▶ Szak Andrea egyetemi adjunktus (NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar; ORCID-azonosító: 0000-0003-2068-5775)
- ▶ Dr. Kenessey Zsolt főhadnagy (PhD), egyetemi tanársegéd (NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar; ORCID-azonosító: 0000-0002-4048-755X)

BEVEZETÉS

A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program kapcsán kialakult az a vezetői igény, hogy a megcélzott képességek elérése érdekében ajánlott újragondolni a Magyar Honvédség működését, működtetésének alappilléreit, szervezeti kultúráját. A tavalyi év tavaszán megrendezésre került a Magyar Hadtudományi Társaság Humán erőforrás-fejlesztési Szakosztálya¹ által szervezett szakmai konferencia, egyeztető fórum. A kerekasztal-beszélgetés egyik fontos tapasztalata a szervezeti kultúrával kapcsolatban az volt, hogy nem egy egyszerű, hanem több leágazást is magában rejtő, összetett kérdéskörrel van szó, amellyel azért is érdemes foglalkozni, mert változtatni sosem késő. A versenyszférában már jól működő technikák megismerése, átültetése a honvédségi keretek közé nem elképzelhetetlen dolog, a megfelelő irányok kijelölése után már csak az elhatározás szükséges hozzá. Az adaptációt segíti az a tény is, hogy sok elem jelenleg is felismerhető a szervezet működésében. Ennek bemutatására a 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (továbbiakban Hvt.) és a 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról

¹ A szervezeti kultúra fejlesztésének aktuális kérdései a Magyar Honvédségben. NKE HHK, Budapest, 2021. 03. 11.

jogszabályokban,² illetve a Katonai Etikai Kódexben³ található, szervezeti kultúrára utaló szabályozási környezetet vizsgálja a tanulmány.

A SZERVEZETI KULTÚRA ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A szervezeti kultúra kérdésével elméleti szinten viszonylag későn, a múlt század második felétől foglalkoznak, de érdemi hatása csak az utóbbi évtizedekben vált érzékelhetővé, mivel ez egy olyan komplex működési mód, amely a szervezet mindennapi életében végbemenő működési, problémamegoldási és együttműködési folyamatok eredményeként jön létre. A kultúra lényegének egy részét azok a rejtett, nem feltétlenül tudatosuló előfeltevések alkotják, amelyek segítik a szervezetet belső integrációja kialakulásában. Nagyon fontos a munkavégzés fizikai környezete, az a tárgyi világ, ami körülveszi a dolgozókat, azok a munkaeszközök, a szervezethez köthető vizuális azonosítók, stílusjegyek, szimbólumok, amelyek természetesen jelentést hordoznak, s a külső környezet számára is láthatóak. Egy adott szervezet kultúrája azoknak a mindenki által elfogadott értékeknek az alapján szerveződik, amelyek áthatják a munkahelyi élet minden területét a köznapi tudat szintjén. Ilyenek például azok a különböző történetek egy-egy kiemelkedő munkatársról, eseményről, amelyek szájhagyomány útján terjednek a szervezetben. Ezeket az értékeket a vezetésnek a belső környezet számára nyilvánvalóvá kell tennie, és rendszeresen továbbítania kell az alkalmazottak felé is. Az etikai kódex kidolgozásával, közzétételével szándékoznak befolyásolni a dolgozók magatartását, erősíteni a belső értékrendszert, szervezeti kultúrát. Minden szervezet az etikai kódexében fogalmazza meg a követendő erkölcsi normáit, szokásait, magatartási és viselkedési mintáit. Kiemelkedő jelentőséggel bírnak a különböző példaképek, akik sokat tettek az adott szervezetért. Később ezek a példaképek viselkedési modellként is szolgálhatnak, személyükben megtestesítve a kívánt értékrendet. Minden szervezetnek szüksége van olyan rendszeresen ismétlődő rendezvényekre, szertartásokra, hagyományokra, amelyek fejlesztik a munkatársak együttműködését, erősítik a szervezethez való kötődésüket, s egyben életben tartják a kialakult értékrendet. Kiemelt szerep jut az informális kommunikációs csatornáknak, mert ezeken keresztül realizálódnak a feladatok, a változások, illetve a munkavállalók elvárásai. A szervezeti kultúra vizsgálatával, feltárásával, értelmezésével már több kutató is foglalkozott.

A szervezetek a napi működésük során sokszor találkoznak olyan problémákkal, amelyekre reagálniuk kell. Hosszú távon azok a szervezetek képesek fennmaradni, amelyek sorozatosan jó válaszokat adnak ezekre a kihívásokra és ezáltal képesek túlélni a külső-belső forrásból származó problémás helyzeteket. Ezekre a szervezetekre az a jellemző, hogy ki tudnak alakítani egy olyan sajátos gyakorlatot, viselkedésmódot, amely a múltbeli problémák sikeres megoldásaira épülve meghatározza a szervezet értékrendjét és a kívánatos magatartásformákat.

A szervezetek működését vizsgáló szakirodalomban az utóbbi 30 évben több szerző is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogyan fogalmazható meg az a szervezetek által kifejlesztett gyakorlat, ami hatással van a kihívásokra adott válaszokra, az alkalmazottak viselkedésmintáira,

² 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről 63. § (4) bek. [https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.tv;24/2005.\(VI.30.\)HMrendelet+Magyar+Honvédség+Szolgálati+Szabályzatának+kiadásáról](https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.tv;24/2005.(VI.30.)HMrendelet+Magyar+Honvédség+Szolgálati+Szabályzatának+kiadásáról). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500024.hm> (Letöltések időpontja: 2022. 06. 01.)

³ 67/2003. (HK 18.) HM utasítás a „Katonai Etikai Kódex” közzétételéről, a „Honvédségi Etikai Tanács” létesítéséről és feladatairól. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A03U0067.HM&targetdate=&printTitle=67/2003.+HK+18.+HM+utasítás&getdoc=1> (Letöltés időpontja: 2022. 06. 01.)

azaz az egyes szervezetek szervezeti kultúrájára. Mindez természetesen visszahat a szervezet működésére, fennmaradására és sikerességére is. Az elméleti áttörések az 1970-es évek végén, illetve az 1980-as évek elején történtek meg. T. J. Peters és R. H. Waterman a legsikeresebb amerikai vállalatok eredményességét azzal hozta összefüggésbe, hogy a cégek irányítása nagy figyelmet fordított a szervezeti kultúra megfelelő kialakítására.⁴ A hazai oktatásban a legismertebbek közé tartozik Charles Handy Négy Isten modellje,⁵ a Quinn-féle mátrix,⁶ illetve Schein,⁷ Deal és Kennedy⁸ megközelítései. A hazai szervezetelméleti és gazdaságpszichológiai szakirodalmak is foglalkoznak ezekkel a megközelítésekkel.⁹

Az említett kutatók megállapításai alapján tényként fogadható el, hogy a szervezeti kultúra egyfajta „kulturális tőke”, ami leginkább hozzájárul a sikerhez, eredményességhez, versenyképességhez és egyben a fenntarthatósághoz is.

A szervezeti kultúra kialakítása hosszan tartó tapasztalati tanulási folyamatnak tekinthető. A szervezet tagjai által elfogadott, közösen értelmezett értékek, meggyőződések rendszere képezi a szervezeti kultúrát, amit a szervezet tagjai érvényesnek tartanak, követnek és a szervezetbe belépő új tagoknak is átadják mint a működés elvének és módjának követendő mintáit, a kívánatos gondolkodás- és magatartásmódot, illetve érzelmi mintázatokat.

A szervezeti kultúra kialakítását a szervezet létrejötte, történelme, valamint a külső és belső (szervezetspecifikus) tényezők egyaránt befolyásolják. Ez a folyamat a szervezet alapításakor kezdődik. Az alapítók személye, értékrendje, céljai, a szervezeti élet korai szakaszában felmerülő problémákra adott válaszai alapvetően befolyásolják az adott szervezet kultúráját. Az alapítók mellett a felsővezetők is meghatározóak, mivel a szervezetek életében fontos szerepük lehet a „hősöknek”, akiknek egyes helyzetekben tanúsított viselkedése később vállalati történetekben, legendákban él tovább.

Számos olyan külső tényező van, amely befolyásolja a szervezet tagjainak értékrendjét: ide sorolható a természeti és társadalmi környezet, az adott régió történelme, nemzeti kultúrája, továbbá a jogi és politikai adottságai is. Ezekre a tényezőkre általában jellemző, hogy csak bizonyos szervezetek esetében képesek befolyást gyakorolni. Az állami szervezetekre, azok intézményhálózatára ez egyértelműen érvényes. Izgalmas kérdés lehet például, hogy a szervezeti struktúra vagy a szervezeti kultúra fejlesztésekor változtathatatlanak tekintjük-e a nemzeti kultúra sajátosságait, vagy egy-egy konkrét szervezetben megpróbálunk alakítani rajtuk. Szintén érdekes dilemma, hogy a globális vállalatok és más nemzetközi szervezetek mennyiben alkalmazkodnak az egyes országok nemzeti kultúrájához, értékrendjéhez, illetve mennyiben törekednek „kulturáfüggetlen stratégiát” követve egységes, nemzetek fölött álló (esetleg az anyavállalat nemzeti értékrendjét követő) szervezeti kultúra kialakítására.¹⁰

A szervezeti kultúrára hatást gyakorló szervezetspecifikus jellemzők közül kiemelhető a szervezeti tevékenységre jellemző domináns technológia (pl. mennyire gyorsan változik, mennyire rutinszerű a tevékenység, mennyire kapcsolódnak az egyes folyamatok egymáshoz).

⁴ Thomas J. Peters – Robert H. Waterman: A siker nyomában. Tanulságok a legjobban vezetett amerikai vállalatokról. Kossuth Kiadó, Budapest, 1986.

⁵ Charles Handy: Gods of Management: The Changing Work of Organizations. Souvenir, 1986.

⁶ Robert E. Quinn: Beyond Rational Management. Jossey-Bass, San Francisco, 1988.

⁷ Edgar H. Schein: Culture: The Missing Concept in Organization Studies. Administrative Science Quarterly, Vol. 41, No. 2, 06. 1996., 229–240.

⁸ Terrence E. Deal – Allan A. Kennedy: Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life. Penguin Books, London, 1982.

⁹ Hunyady György – Székely Mózses (szerk.): Gazdaságpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

¹⁰ Bíró Balázs – Serfőző Mónika: Szervezetek és kultúrák. ZSKF, Budapest, 2003, 29–33.

Ezek a tényezők nyilvánvalóan hatnak a szervezeti struktúrára, vagyis arra, hogy milyen munkamegosztásban, milyen koordinációs mechanizmust alkalmazva, mennyire a hierarchia által meghatározott módon dolgoznak együtt a munkavállalók. Ugyanakkor hatásuk a szervezet kevésbé formális jellemzőire, így a szervezeti kultúrára is jelentős.

A szervezeti kultúra tartalmaz látható, megfigyelhető és nehezen vagy egyáltalán nem látható, nehezen azonosítható és vizsgálható jegyeket, összetevőket is. Daft¹¹ sokak által osztott véleménye alapján a szervezeti kultúra jéghegyhez hasonlatos, hiszen a valóban meghatározó rész a felszín alatt található. Ezzel szemben Schein¹² a szervezeti kultúrát egy hagymához hasonlítja, amelynek három rétegét különbözteti meg: a legfelsőben található a megfigyelhető kulturális képződmények, szimbólumok, mint a látható viselkedés, a használt nyelvezet és alkalmazott szakzsargon, az öltözködés, a szervezeti ünnepek és szertartások, a szervezet fizikai megjelenése (pl. a tárgyak, a berendezések, a logó). Ezekből a jegyekből több-kevesebb biztonsággal következtethetünk a szervezeti kultúra tényleges tartalmára, mélyebb rétegeire.

A középső rétegben a nem látható jegyek egyik csoportját a szervezeti értékek, normák, szabályrendszerek alkotják. Ezek megfigyelésekor és értelmezésekor azonban komoly nehézségekkel találkozhatunk, mivel fontos különbséget kell tenni a kinyilvánított, vallott értékek, amelyek formális szervezeti dokumentumokban (pl. a víziókban, a misszióban, a stratégiában vagy a felsővezetők nyilvános megszólalásaiban) tükröződnek, illetve a valóban követett értékek között, amelyek a szervezet tagjainak mindennapos viselkedésében, tetteiben mutatkoznak meg. A kinyilvánított és a valóban követett értékrend, illetve kultúra között olykor jelentős különbség létezhet, ennek feltárása a szervezeti problémák és ellentmondások megértésében, valamint a szervezet fejlesztésében is segíthet.¹³

A szervezeti kultúra legmélyebb szintjét a rejtett előfeltevések, hiedelmek jelentik. Ezeknek sokszor tudatában sem vagyunk, megkérdőjelezhetetlen és megingathatatlan ténynek tekintjük őket.

A szervezet tagjai sokszor csak akkor szembesülnek saját szervezeti kultúrájuk működésével, amikor egy másikkal találkoznak.¹⁴

A MAGYAR HONVÉDSÉG MINT BÜROKRATIKUS SZERVEZET

A Magyar Honvédség is, mint a legtöbb állami intézmény és apparátus, bürokratikus jelleggel működik. Több mint 170 éves múltra tekint vissza, követve a már megszokott hagyományokat. Gondoljunk csak a katonai hagyományörző csoportok népszerűségére, amelyekben rengeteg aktív állományban lévő katona is vezető szerepet vállal, illetve elég csak megvizsgálunk a Szolgálati Szabályzat alábbi pontját: „A csapathagyományok megőrkítésére a katonai szervezetnél csapattörténeti könyvet kell vezetni.”¹⁵ Vegyük továbbá figyelembe a Hvt. alábbi pontját: „A történelmi zászlósr a magyar történelem kiemelkedő hadieseményeinek, valamint állandó hadseregeinek zászlóiból áll. A történelmi zászlósr nemzeti ünnepek állami rendezvényein és kiemelkedő katonai rendezvényen

¹¹ Richard L. Daft amerikai szervezetteoretikus.

¹² Edgar Henry Schein amerikai szervezetpszichológus.

¹³ Csepeli György: A szervezkedő ember. Osiris Kiadó, 2001, 30–34.

¹⁴ Bíró–Serfőző: i. m.

¹⁵ A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata, 662. pont

katonai tiszteletadással vonultatható fel.”¹⁶ Mindebből egyértelműen látszik, mennyire fontos a hagyományok ápolása. A Magyar Honvédség tehát alapvetően tekintélyelvű, hierarchikus rendszer, egy hatalmas, nehezen mozgatható monumentális tömbként működik. Az ilyen erősen leszabályozott rendszereknek, szervezeteknek a legnagyobb kihívás maga a változás. Ilyen esetben a szervezet erősebben védekezik, túlszabályzással vagy olyan lépésekkel, amelyeknek sokszor csak látszattartamuk van, de lényegi elemük nem sok. A szervezeten belüli hatalmi viszonyok sok esetben, egyes vezető szerepet betöltőknél egyéni „uralmi” jelleget ölthetnek. A megbomlott egyensúly miatt ezek megjelenhetnek a szervezet minden szintjén, így lefele és felfele is egyfajta hatalmi játszma alakul ki, amely rontja a szervezeti hatékonyságot.

A Magyar Honvédség az elmúlt évtizedekben rengeteg átalakításon, átszervezésen ment keresztül. Nagy kérdés, hogy milyen sikerrel. Vajon sikerült-e olyan mélyreható változásokat elérni, amelyek szükségesek a tökéletesebb működéshez? Valószínűsíthető, hogy nem, hiszen akkor nem próbálnák újra és újra megújítani a szervezetet, működőképesebbé tenni a rendszert. Ha megvan az igény a változtatásokra, akkor eddig miért nem sikerült? Mi lehet a gond? Mi hátráltathatja az eredendően jó elképzeléseket?

Valószínűsíthető, hogy a szervezet, a vezetők ösztönösen elkezdnek védekezni, féltik a megszerzett territóriumukat, aminek következtében a központosítás erősödik, és mindent túlszabályoznak. Ezek a védekező folyamatok a szervezet szabálykövető mechanizmusai miatt a bürokrácia erősödéséhez vezetnek, amit épphogy ellenpontoszni kellene. A működés túlszabályozása nehézkessé, lomhává teszi a szervezetet, ami rögtön maga után vonhatja a hatékonyság romlását is.

Ebben a rendszerben nem csoda, hogy az emberi viszonyokat is ugyanaz a merevség jellemzi, amely egyben gátja is a gördülékeny kommunikációnak. Különösen komoly gond ez egy olyan szervezetnél, ahol az információk elrejtése működési jellemző. „Az információ hatalom” elvét követve alakulhatott ki ez a rendszer, ami egyben komoly gátja is lehet a működésnek.

Megválaszolandó kérdés, hogy a hadseregben korábban alkalmazott módszerek ma milyen mértékben használhatók, illetve helyettük milyen más módszerekkel érhetők el a szükséges kompetenciák. Természetesen az is fontos kérdés, hogy a modern hadseregek működése milyen viszonyrendszert követel meg. Láthatjuk, hogy a kihívások és a különböző szervezeti feltételhiányok kikezdi a parancsuralmi rendszert is. Sok esetben felvetődik, hogy mennyiben kell a teljes működést áthatnia a parancsorientált megközelítésnek. Láthatóan megváltozott a végrehajtás szintjén is az egyének tudása és felelőssége. Hogyan használja ezt ki a rendszer? Ezen túlmenően megváltozott az emberek társadalmi szocializációs folyamata is. Egyrészt már kora gyermekkortól létezik egy szocializációs folyamat, amelyben megtanulják a különböző szervezetekhez való alkalmazkodást, szabálykövetést. Másrészt sem a társadalom, sem az egyének nem fogadnak el olyan kényszerítéseket, amelyek nyílt fizikai vagy lelki erőszakkal járnak.¹⁷

A bevezetőben írtunk arról, hogy a vállalati céges szférában már jól működő technikák megismerése, átültetése a honvédségi keretek közé egyáltalán nem elképzelhetetlen. A merev, bürokratikus rendszer fellazítása, illetve a nagyvállalati világban már jól bevált módszerek

¹⁶ Hvt. 63. § (4) bek.

¹⁷ Michel Crozier: A bürokrácia jelensége. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 211–214.

átvétele létrehozhat egy olyan speciális hibrid rendszert, ami a honvédségi keretek között tökéletes működést eredményezhet.

A szervezeti kultúra, fontossága ellenére sokáig nem élvezett elsőbbséget sem a vállalatok irányításánál, sem a kutatásoknál. Krizbai János szerint:

„Az első áttörések a 70-es évek legvégén, a 80-as évek elején jelentek meg. Peters és Waterman (1983) a legsikeresebb amerikai vállalatok sikerét összefüggésbe hozta azzal, hogy e cégek irányítása nagy figyelmet szentel a szervezeti kultúrára, annak megfelelő kialakítására. A hazai oktatásban elterjedtek közül legismertebbek Handy (1993): Négy Isten a modell, Quinn-féle mátrix (1988), illetve Schein, Heinen, Deal-Kennedy (1982) és újabban Kono megközelítései. Napjainkig ható Geert Hofstede nemzeti kultúra modellje, a 60-as évektől indult el az IBM vizsgálatból tovább fejlesztve.”¹⁸

A következőkben három jelentős, szervezeti kultúrával foglalkozó kutató elméleteit mutatjuk be.

A NEMZETI KULTÚRA ÉS A SZERVEZETI KULTÚRA KAPCSOLATA

A szervezetet körülvevő társadalomnak, nemzetnek is van jellemző értékrendje, vannak kulturális mintái. Ennek megfelelően még azonos iparágban és technológiával dolgozó szervezetek is nagyon különböző értékek mentén működhetnek más-más nemzeti közösségekben vagy országokban.

A nemzeti kultúrák hatásának bemutatására először *Geert Hofstede* holland pszichológus tett kísérletet az 1970-es években. Az IBM-vállalatcsoport több mint 40 országban működő leányvállalatainál azt vizsgálta, hogy egy amerikai globális vállalat szervezeti kultúrája mennyiben tud érvényesülni a befogadó lokális nemzeti kultúrák mellett. Kutatásai alapján öt olyan dimenziót határozott meg, amelyek által a vizsgált nemzeti kultúrák különbségei jól megragadhatók.

HOFSTEDE DIMENZIÓI

1. A bizonytalanságkerülés

A bizonytalanságtűrés képességének a foka. Minden társadalom, illetve annak tagjai szembe kerülhetnek olyan tényezőkkel, eseményekkel, amelyek bizonytalanságérzetet okoznak (politikai változások, makro-, illetve mikro gazdasági problémák, természeti tényezők stb.). Az erre vonatkozó kutatás arra kereste a választ, hogy egy társadalom, illetve annak tagjai mennyire tudnak együtt élni a bizonytalanságokkal, mennyire rendelkeznek olyan mechanizmusokkal, amelyek csökkentik a bizonytalanságokat, emellett jelentősen differenciálják a nemzeti kultúrákat. Nem mindegy az sem, hogy egy adott közösség tagjai mennyire tudják elviselni a váratlan helyzeteket, milyen a kockázatvállalás mértéke. Egy kritikus helyzetben a döntéshozattal járó kockázat, a felelősség felvállalása ott nagyon alacsony mértékű, ahol a hatalmi távolság már eleve nagyobb.

¹⁸ Krizbai János: Szervezeti kultúra fejlesztése a honvédségben. *Hadtudomány*, 2019/3., 118–127. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2019/2019e/2019eA%20szervezeti%20kultura%20fejlesztésének%20kérdései%20a%20honvédségben_Krizbai%20János.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 06. 01.)

2. Individualizmus – kollektivizmus

Az individualista szemlélet az egyéni boldogulást állítja szembe a kollektivista, csoportban gondolkodó szemlélettel. A nyugati típusú társadalmak az egyéni érvényesülést, boldogulást, eredményességet tartják nagyon fontosnak, meghatározónak, míg a távol-keleti társadalmakra inkább jellemző a kollektivizmus, mely a csoport boldogulását, érvényesülését tartja elsősorban szem előtt.

3. Maszkulinitás – feminitás

A két karakterisztikus érték, a férfias teljesítmény- és pénzorientált szemlélet, az önérvényesítés, a siker, illetve a nőies értékek, a környezetvédelem, az életminőség fontosságának hangsúlyozása, a konfliktusok békés, konszenzusos megoldása egyfajta szembenállást jelent.

4. Hatalmi távolság

A beosztottak és a vezetők közötti hatalmi távolság milyenségét jelenti. Hiba esetén milyen retorziókra számíthatnak a beosztottak, a vezetőket milyen többletjogok illetik meg? Kíváncsiak-e a vezetők az alárendeltek véleményére? A kis hatalmi távolságú kultúrákban a vezetők igénylik és hasznosítják a hierarchiában alattuk lévők véleményét, a vezető pozíciót szolgálatként és többletfelelősségként élik meg. A kis hatalmi távolságú társadalmakban automatikusan csökken a konfliktusok száma, erősebb a társadalmi kohézió, az összetartás.

5. Időorientáció

Az ötödik dimenzióban Hofstede azt vizsgálja, hogy az adott kultúra rövid vagy hosszú távra tervez-e. A rövid távú tervezés nem áldoz a jövőért, viszonylag keveset fordít kutatás-fejlesztésre, oktatásra, egészségügyre, szemben azokkal, akik hosszú távra terveznek.¹⁹

A hatalomcentralizáció és a bizonytalanságtűrési képességének kombinációi alapján Hofstede négy nagy csoportot alakított ki, amelyekbe az egyes nemzeti kultúrák könnyen beilleszthetők. Különösen meghatározónak érezte a hatalmi távolság és a bizonytalanság kerülésének jellemzőit: erre a két indexre építve négy jellemző szervezeti kultúra „ideáltípust” határozott meg, amelyek egyes országokra különösen jellemzők.

„JÓL OLAJOZOTT GÉPEZET” TÍPUSÚ NEMZETI KULTÚRA

Azokban az országokban, ahol a demokratikus vezetés alacsony bizonytalanságtűrő képességgel párosul a társadalom tagjainak körében, az embereknek igényük van az erős írásbeli szabályozottságra, a minden helyzetre való felkészülés írásbeli rögzítésére. Ezzel kvázi előre le van „kottázva”, hogy mit és hogyan kell tenni kellemetlen események bekövetkezésekor. Felfedezhető a törvények, szabályok nagy száma, részletezettsége.

¹⁹ Vincze Lajos (szerk.): Kommunikációkultúra. ZMNE, Budapest, 2004, 148–150.

A jól olajozott gépezet esetén jellemző az alacsony hatalmi távolság és a magas bizonytalanságkerülés. Ezeknél az országoknál jellemzőek a bürokratikus szervezetek, amelyek működését szabályrendszerek határozzák meg, és amelyekben mindenki ismeri a teendőit. A kiterjedt szabályozás mellett egyedi utasításokra kevéssé van szükség, erre épülve kevés az emberek közötti konfliktus. Példa: Németország, Ausztria, Magyarország.

A Magyar Honvédség vonatkozásában kijelenthetjük, hogy ezt a nemzeti kultúrátípust azonosítaná mindenki a szervezetre leginkább jellemzőként. Elég csak a Szolgálati Szabályzat végeláthatatlan szabályrengetegére gondolni, amelyben például a katonák egymással való érintkezésének részletekbe menő leírása mellett egyértelmű utasítások szerepelnek a látszólag bizonytalan helyzetek egyértelműsítése és a lehető legáltalánosabbá tétele érdekében. Azonban, ha megvizsgáljuk a további modelleket, több olyan jellemzőt is találunk, amelyek ennek az egysíkú besorolásnak ellentmondanak.

PIRAMISTÍPUSÚ NEMZETI KULTÚRA

A piramistípusú társadalmakban erős központosított hatalom fennállása idején mindenkinek megvan a maga helye, a „maga kockája”, alsó-felső kapcsolata, feladata, jutalma, ami egyúttal a biztonságérzetet is növeli.

A piramisjelleg a nagyobb hatalmi távolságot, a magas bizonytalanságkerülés jegyeit hordozza magán. Teljes a bürokrácia, ahol a tagok közötti nagy hatalmi különbségek jellemzők, a hatalom forrása a szervezeti hierarchiában elfoglalt hely. A tagok nem szívesen vállalnak kockázatot, és idegenkednek a bizonytalan helyzetektől, illetve a strukturálatlan problémáktól. Példa: Olaszország, Franciaország, Törökország, Mexikó.

A nemzeti kulturális sajátosságok ismerete nem elhanyagolható, sem a szervezet saját szervezeti kultúrája kialakításakor, sem pedig annak megváltoztatásakor. Mindig figyelembe kell venni a nemzeti sajátosságokat; ha egy szervezet nem építi be azokat saját szervezeti kultúrájába, akkor annak komoly következményei, veszélyei lehetnek. A Magyar Honvédség esetében ismét könnyű arra az elhatározásra jutni, hogy ide kell besorolni a szervezet által követett nemzeti kultúrát, elég csak a Hvt. alábbi szakaszára gondolni: „A Honvédség polgári irányítás alatt álló, függelmi rendszerben működő [...] állami szervezet.”²⁰ A Szolgálati Szabályzat következő szakasza is tanúbizonyságot tesz a szervezeti hierarchia fontosságáról: „A katona a szolgálati út betartása nélkül fordulhat beadvánnyal a katonai ügyszéphez és az országgyűlési biztoshoz”,²¹ amiből következik, hogy egyéb esetekben a megfelelő lépcsőfokokat kell igénybe venni.

PIACTÍPUSÚ NEMZETI KULTÚRA

A piacgazdaság működtetésére főképp azok a nemzetek alkalmasak, amelyek magas bizonytalanságtűrő képességgel rendelkeznek, miközben a hatalomgyakorlásban többé-kevésbé érvényesül a „részvételtípusú” vezetés.

A piactípusú kultúrára jellemző az alacsony hatalmi távolság, alacsony bizonytalanságkerülés. Jellemzően lapos a hierarchia, nem gyakoriak és nem elfogadottak a nagy hatalmi távolságok, a tagok az autonómiát és a mellérendeltséget preferálják. Nem igénylik

²⁰ Hvt. 35. § (1).

²¹ Szolg. Szab. 777. pont.

a részletes szabályozást, jól tűrik a bizonytalan szituációkat, jól meg tudják oldani a különböző helyzetekben felmerülő problémákat. Példa: USA, Kanada, Egyesült Királyság, skandináv országok.

A Magyar Honvédség rendszerében ezt a nemzeti kultúratípust a szervezet sajátosságai-ból adódóan nem sikerült azonosítani.

Családtípusú nemzeti kultúra

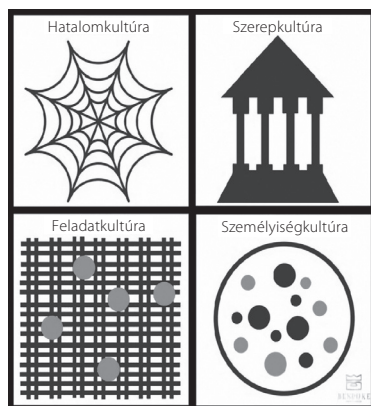
A családtípusú kultúrákban magas a hatalomkoncentráció, ugyanakkor a társadalom bizonytalanságtűrő képessége is jó. Ezekben az országokban már lazul a piramis, az egyének cselekvési tere, kapcsolatrendszere pedig szélesedik. Klán-, családtípusú kapcsolatok alakulnak, jellemző a személyorientáció. A belső kapcsolatok itt már lehetővé tesznek bizonyos kockázatvállalást, egyéni cselekvési teret.²²

A családtípusú nemzeti kultúra elsősorban nehezen értelmezhetőnek tűnik a Magyar Honvédség függelmi viszonyrendszerében, azonban ha az Etikai Kódex fogalmait vizsgáljuk, megtalálhatjuk benne a bajtársak iránti gondoskodás köteleességét, és a következő gondolat, amely szerint „egyéni érdekeit, a nemzet alapvető érdekeit érintő esetekben rendelje alá a haza és a katonai szolgálat által támasztott követelményeknek”, emellett „érezzen felelősséget a munkatársai, bajtársai iránt”, rokon vonásokat mutat a családtípusú nemzeti kultúrában elvárt egyéni magatartással.

HANDY-FÉLE KULTÚRATÍPUSOK

Az egyik legelterjedtebb a Handy-féle kultúraosztályozás, amely szerint a szervezethez legjobban illő kultúrát az ottani domináns csoport határozza meg, építi ki és adja tovább. Az uralkodó kultúra mellett létrejöhetnek kisebb csoportosulások, szubkultúrák is, amelyek a szervezeten belül erősíthetők, de gyengíthetők is a szervezet teljesítőképességét, annak egyéni identitását. A szervezetikultúra-típusok szoros összefüggést mutatnak az adott szervezet méreteivel is. A következőkben egy-egy jellemző példa található arról, hogy mérettől függően milyen szervezeti kultúrák alakulhatnak ki.

A *szerepkultúrában* a hatalom fő forrása a betöltött pozíció. A szabályozás a legfontosabb, a hangsúly nem az egyéni, hanem a munkacsoporton és a szerepeken, funkciókon van. Ezt a kultúratípust a legjobban a görög oszlopcsarnokokkal lehet szemléltetni, mivel a stabilitás, a biztonság, továbbá a kiszámítható jövő jellemzi. A szerepkultúra egy méretében nagyobb, több egységet magában foglaló szervezetnél tud érvényesülni, mint amilyen például egy állami, önkormányzati apparátus. Az ilyen esetekben az egyes testületeknek, a nekik delegált jogoknak van meghatározó szerepük. Mindez

1. ábra A Charles Handy-féle kultúra típusai²³

²² Bíró–Serfőző: i. m.

²³ Forrás: www.bespokeprinciples.com/2016/08/17/1625

olyan szervezetekben lehet működőképes, ahol a biztonság, az előírásoknak való megfelelés, az elhatárolt döntési jogkörök és a felelősségre vonhatóság kulcsfontosságú.

A *hatalomkultúra* esetében a vezetés egy vezető vagy egy nagyon szűk csoport kezében van. Az egyénekre épít, elismeri a teljesítményt és a sikert. A felépítését egy pókhálóhoz lehet hasonlítani, mivel a hatalom és az irányítás a központi személytől érkezik. A szervezeti kultúrának ez a típusa alapvetően a kisebb csoportoknál tud érvényesülni, mert a pókhálóba csak egy meghatározott mennyiségű ember és feladatkör fér bele. A központi személy direkt hatása egy határon túl már nem terjeszthető ki, mivel az összekötő szálak könnyen elszakadhatnak. Erre a típusra jó analógia lehet egy kisebb csapat, ahol a vezető áll a középpontban, a pókháló közepén, s a csapat – a sokéves tapasztalata miatt – bíz benne, és elvégzi a kapott feladatokat. Ez a kultúrátípus leginkább a kis méretű, újabb vállalkozások esetében lehet adaptív, ahol a gyors döntések, a gyors reagálás, a kimagasló egyéni teljesítmény és egy erős direktíva segítheti egymást, egy kisebb vállalkozás elindítását.

A *feladatcultúra* felépítése egy mátrixhoz hasonlítható, ahol erős a piaci verseny, egy termék élettartama rövid, ezáltal folyamatos innovációra van szükség, valamint gyorsan kell reagálni a piac és a környezet hatásaira. Ezt a kultúrátípust főleg azoknál a cégeknél, vállalatoknál alkalmazhatják, ahol a gyors fejlődés, illetve az arra való reagálás kiemelkedően fontos, a terület pedig erősen tudásigényű. Ezeknél a cégeknél, vállalatoknál a szakmai tudás nagyon fontos, és az azt birtokló személy képviseli a legnagyobb hozzáadott értéket.

A *személyiségkultúrában* az egyén, az individuum áll a középpontban. Szerkezete gyakorlatilag nincs, a pontok összessége alkotja a csoportot. Egy halmazhoz lehet a leginkább hasonlítani, amelyben a sok kis pont mint önálló egyén van jelen úgy, hogy minden egyes individuumnak külön feladatköre és munkafolyamata van, s azok különböző célkitűzései dominálnak. Olyankor a leghasznosabb ez a kultúrátípus, amikor magasan képzett szakemberek bizonyos feladatok kreatív megoldása érdekében csoportosulnak. Főképp komplex, multidiszciplináris tudást ötvöző, projektalapon dolgozó szervezetekben elterjedt.²⁴

A Handy-féle kultúramodellek mindegyike megtalálható a Magyar Honvédség működésében, ezt az alábbiakban néhány példával illusztráljuk.

A hatalomkultúrát nem kell külön kiemelni, vizsgáljuk csak meg a Hvt. alábbi szakaszát: „A Honvédséget a Magyar Honvédség parancsnoka vezeti, aki szolgálati előjárója a Honvédség szervezeteiben szolgálatot teljesítő tényleges állomány tagjának.”²⁵ A pókháló-hasonlatot alátámasztja a Szolgálati Szabályzat alábbi pontja: „A parancsnok vezetői tevékenysége során támaszkodik az alárendelt parancsnokokra és szakmai vezetőkre.”²⁶ Az Etikai Kódex szerint a parancsnok „lehetőséget biztosít a feladatvégrehajtás előkészítése során arra, hogy munkatársai megfelelő módon kifejhessék véleményüket, javaslataikat”. Fontos jellemzője még a hatalomkultúrának, hogy elismeri az egyéni teljesítményt, a sikert, ezt tetten érhetjük az Etikai Kódex rendelkezései között, amely szerint a parancsnok munkája során: „beosztottjai körében érvényre juttatja a reális értékrendet, ennek alapján dicsér, jutalmaz, de szükség szerint alkalmazza a fegyelmezés eszközeit is; ösztönözi, segíti alárendeltjeit előmenetelükben”.

Szintén könnyen belátható, mennyire integráns részét képezi a szerepkultúra a Magyar Honvédség szervezeti kultúrájának. Elég csak megvizsgálunk a Hvt. szervezeti felépítésre vonatkozó rendelkezéseit, melyek megállapítják, hogy: „A Honvédséget a Magyar Honvédség

²⁴ Alfred Kieser: Szervezetelméletek. Aula Kiadó Kft., Budapest, 1995, 11–14.

²⁵ Hvt. 38/A § (1).

²⁶ Szolg. Szab 21.2. pont.

Parancsnoksága, a szárazföldi csapatok, a légi erő csapatai, a logisztikai és támogató erők, valamint a Honvédség feladatainak végrehajtása érdekében egyéb szaktevékenységet folytató szervezetek alkotják.”²⁷ Az egyes szaktevékenységet végző szakmai szervezetek saját hatáskörükben eljárva a szervezet egészének érdekében tevékenykednek. Az Etikai Kódex itt is segítséget nyújt a felismeréshez, hiszen a parancsnok „kerüli más szervezetek – vezetőik és munkatársaik – munkájának megalapozatlan bírálatát”.

A személyiségkultúra elsöre nehezen összeegyeztethetőnek tűnik a katonai rend szigorú hierarchiájával, azonban ha a működést vizsgáljuk, elkerülhetetlenül találkozunk a törzsmunka fogalmával, és komolyabb képzelőerő nélkül is felismerhetjük annak fontosságát. Ismét az Etikai Kódexre támaszkodva, a parancsnok „intézkedéseiben, szakmai tevékenységén túl példamutatásával is elősegíti, hogy az általa irányított szervezet tagjai egységes, bajtársi értékekben gondolkodó, a szervezeti célok megvalósításáért hatékonyan együttműködő közösséget alkossanak”. Továbbá minden katonával szemben elvárásként jelenik meg, hogy munkavégzése során: „együttműködő, jó kollegiális kapcsolat kialakítására törekvő” legyen, valamint „bízik mások (szakmai) hozzáértésében, segítőkészségében, a szükséges mértékben igényli környezete tanácsait, valamint szakmai segítségét, tapasztalataival segíti a hozzá fordulókat”.

A feladatcultúra elsősége a Magyar Honvédség céljaiból fakadóan kétséget kizáró kellene, hogy legyen, azonban pont a már ismertetett bürokratikus felépítésből adódóan korábban kevésbé érvényesült. Ez megváltozni látszik, hiszen a Magyar Honvédség parancsnoka maga is a küldetésorientált vezetés híve.²⁸ Ennek bizonyítéka, hogy 2022. május 16-án „*Mission Command*”, avagy a *küldetésorientált vezetés* címmel tartott előadást a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar hallgatóinak.

QUINN MODELLJEI

A szakirodalom harmadik kultúramodellje Quinn nevéhez köthető, aki azzal a nóvumnak tekinthető kérdéssel foglalkozott, hogy a szervezetek milyen (új) értékeket tesznek magukévá annak érdekében, hogy tudják növelni a hatékonyságukat. Elmélete a *versengő értékek* modellje lett.

Vizsgálata során két értéket emelt ki: az összpontosítás helyét és a kontrollt. Ennek a két értéknek alárendelve kialakított további négy dimenziót: az összpontosítást kifelé, a környezet felé, de lehet befelé a belső folyamatokra irányulva, valamint az emberek, munkafolyamatok feletti kontroll irányába, megvilágítva, hogy az mennyire rugalmas vagy szoros.²⁹

Ezek alapján négy kultúrátípust különböztet meg:

1. A szabályorientált kultúrahierarchia

Ez a kultúrátípus befelé, a saját folyamataira összpontosít és szoros kontroll alatt tartja az embereit, működteti a rendszereit. A szabályozottság és a szervezettség szinte a legfon-

²⁷ Hvt. 38 § (3).

²⁸ „A kiképzésre szeretném helyezni a hangsúlyt.” Beszélgetés Farkas Sándor alezredessel, az MH 5. Bocskai István Lövészdandár parancsnokával. Honvedelem.hu, 2022. 05. 03. <https://honvedelem.hu/hirek/a-kikepzesre-szeretnem-helyezni-a-hangsulyt.html> (Letöltés időpontja: 2022. 06. 01.)

²⁹ Kieser: i. m.

tosabb. A munkafolyamatok szabályozottsága, a pozíciók és a hozzájuk kapcsolódó döntési jogkörök adják a kultúra alapjait.

Akárcsak a szerepkultúra esetében, a szabályorientált kultúra is leginkább olyan szervezetek esetében működőképes, ahol a tevékenységből adódóan a szervezetet számos jogszabály, megfelelési kritérium köti, és a lehetséges hibázás elkerülése a legfőbb prioritás. Az ilyen szervezetekben az alkalmazottaknak jól definiált szerepük van. Alapvető elvárás, hogy kövessék a protokollt, a belső szabályzókat, a külső direktívákat. Az ilyen típusú szervezetek az állami intézményrendszerhez tartoznak, ilyenek a minisztériumok, azok háttérintézményei, önkormányzatok, illetve a Magyar Honvédség különböző szervezetei.

2. Támogató kultúra

Ez egy csapat- és személyorientált kultúra, amely egyértelműen befelé összpontosít, egy rugalmas kontroll mellett, ami az egyetértés, az összetartozás és a csapatmunka szerepét hangsúlyozza. Ebben a kultúrában lehetőségük van a dolgozóknak az egyéni fejlődésre, ami egyértelműen magában hordozza azt, hogy az elköteleződésük is magasabb szintű lesz. A kommunikáció, az információk megosztása egy nagyon fontos pillér, aminek köszönhetően az összetartozás érzése növekszik, és ez pozitívan hat vissza a szervezet egészére. Ez a támogató kultúra a családias, egymás munkáját, feladatköreit tiszteletben tartó közegben tud a legjobban működni. A környezeti változásokra úgy tud a leginkább reagálni, hogy állandóan továbbképzik a dolgozóikat, vagyis fejlesztik a humán erőforrást. Ezt a támogató kultúrát ott érdemes erősíteni, ahol a siker a munkavállalók egyéni tudásából adódik, és az általuk birtokolt tudás elvesztésének elkerülése az elsődleges cél.

3. Célorientált kultúra

A célorientált kultúra alapja a külvilág felé összpontosítás, viszonylag szoros kontroll mellett. A racionális tervezés, a központi célmeghatározás, a termelés által biztosított minél nagyobb profit elérése a cél. A folyamatos ellenőrzés mellett a hatékonyság és a teljesítmény a legmeghatározóbb értékei ennek a kultúrának. Ez a kultúrátípus a multinacionális vállalatoknál, nagyvállalatoknál működhet nagyon jól, de a legjobban akkor, ha a piaci mozgásoknak köszönhetően versenyezhet más cégekkel. Az ilyen jellegű piaci versengésből nyeri motiváló erejét is. A célorientáltság azokban a szektorokban működhet kimagaslóan, ahol nagy a piaci verseny, ahol fontos a gyors reagálás, a piac változó igényeinek azonnali felismerése és az ezekre viszonylag rövid időn belül történő reagálás.³⁰

4. Innovációorientált kultúra

Az innovációorientált kultúra kifejezetten a külvilágra összpontosít, annak igényeit kutatja, rugalmas kontroll mellett. Ez a típus teljesen ellentmond szinte az összes eddig ismert vállalatszervezési alapelvnek, hisz a folyamatosan, rövid időn belül változó informatikai szektor hívta életre, ahol ezekre a változásokra adott válasz maga az adhokrácia. A nagyfokú kreativitás, az állandó innováció, emellett a dinamikus vállalkozó szellem jellemzi. Ez a kultúrátípus a legújabb, amelyet a legtöbb startup vagy frissen szerveződött cég alkalmaz.

³⁰ Kieser: i. m. 29–33.

Működésük akkor igazán sikeres, ha a szervezetben dolgozók képesek menet közben, a felmerülő igényeknek megfelelően változtatni, alakítani a munkafolyamataikon, teljes szabadságuk van, energiáikat többek között kutatás-fejlesztésre, innovációra fordíthatják, nem pedig az előírásoknak való állandó megfelelésre, hiszen kreatív potenciáljuk csak így tud kiteljesedni, felszínre jutni, ami természetesen az egész szervezetre visszaható erővel bír. Mindezek csak olyan szervezeteknél működhetnek, ahol elsősorban az újító szellem és az új ötletek dominálnak.³¹

A fenti példákon keresztül világosan érzékelhető, hogy a szervezeti kultúrák milyen sokrétűek, igény szerint alakíthatók, illeszkedniük kell az adott szolgáltatási formához, termékhez, a jogi, gazdasági piaci igényekhez, s nem utolsósorban a szervezet eredendő céljaihoz, értékeihez, illetve elvárásaihoz. Minden esetben figyelni kell a harmonikus együttműködésre, az összhang megteremtésére, mindezek kulcsfontosságúak egy jól működő, kiegyensúlyozott szervezet kialakításánál, működtetésénél.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (Hvt.). [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A03U0067.HM&targdate=&printTitle=67/2003.+\(HK+18.\)+HM+utasítás&getdoc=1](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A03U0067.HM&targdate=&printTitle=67/2003.+(HK+18.)+HM+utasítás&getdoc=1)
- 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szabályzatának kiadásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500024.hm>
- 67/2003. (HK 18.) HM utasítás a „Katonai Etikai Kódex” közzétételéről, a „Honvédségi Etikai Tanács” létesítéséről és feladatairól. [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A03U0067.HM&targdate=&printTitle=67/2003.+\(HK+18.\)+HM+utasítás&getdoc=1](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A03U0067.HM&targdate=&printTitle=67/2003.+(HK+18.)+HM+utasítás&getdoc=1)
- „A kiképzésre szeretném helyezni a hangsúlyt.” Beszélgetés Farkas Sándor alezredessel, az MH 5. Bocskai István Lövészdandár parancsnokával. Honvedelem.hu, 2022. 05. 03. <https://honvedelem.hu/hirek/a-kikepzésre-szeretnem-helyezni-a-hangsulyt.html>
- Bíró Balázs – Serfőző Mónika: *Szervezetek és kultúrák*. ZSKF, Budapest, 2003.
- Crozier, Michel: *A bürokrácia jelensége*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Csepeli György: *A szervezkedő ember*. Osiris Kiadó, 2001.
- Deal, Terrence E. – Kennedy, Allan A.: *Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life*. Penguin Books, London, 1982.
- Handy, Charles: *Gods of Management: The Changing Work of Organizations*. Souvenir, 1986.
- Hunyady György – Székely Mózes (szerk.): *Gazdaságpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Kieser, Alfred: *Szervezetelméletek*. Aula, Budapest, 1995.
- Krizbai János: *Szervezeti kultúra fejlesztése a honvédségben*. Hadtudomány, 2019/3. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2019/2019e/2019eA%20szervezeti%20kultura%20fejlesztésének%20kérdései%20a%20honvédségben_Krizbai%20János.pdf; DOI: 10.17047/HADTUD.2019.29.3.118
- Peters, Thomas J. – Waterman, Robert H.: *A siker nyomában. Tanulságok a legjobban vezetett amerikai vállalatokról*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1986.
- Quinn, Robert E.: *Beyond Rational Management*. Jossey-Bass, San Francisco, 1988.
- Schein, Edgar H.: *Culture: The Missing Concept in Organization Studies*. Administrative Science Quarterly, Vol. 41, No. 2, 06. 1996., 229–240. DOI: 10.2307/2393715
- Vincze Lajos (szerk.): *Kommunikációkultúra*. ZMNE, Budapest, 2004.

³¹ Kieser: i. m.

Nagy Levente István őrnagy:

HADIJÁTÉKOK A MANŐVERZÁSZLÓALJ-TÖRZSEK FELKÉSZÍTÉSÉBEN, AVAGY MIT GONDOLNAK A TÖRZSEKBEN SZOLGÁLÓK?¹

DOI: [10.35926/HSZ.2023.2.5](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.5)

ÖSSZEFOGLALÓ: A cikk szerzője 2020 végén egy kérdőíves kutatás során mérte fel a Magyar Honvédség harckocsi- és lövészászlóalj-törzseiben szolgálók egyéni és kollektív kiképzettségét, felkészültségét, illetve a jelenleg alkalmazott kiképzési és felkészítési módszerek megítélését. Továbbá cél volt, eddig nem vagy kevésbé alkalmazott módszerek támogatottságának felméréseivel javaslatot tenni a felkészítési rendszer hatékonyabbá tételére. Ennek a kutatásnak egy része érintette a hadijátékok alkalmazását a zászlóalj-törzsek felkészítése során. Jelen tanulmány az erre vonatkozó eredményeket ismerteti.

KULCSSZAVAK: hadijáték, zászlóalj-törzs, harcászati döntéshozatal, törzsfelkészítés

A SZERZŐRŐL:

Nagy Levente István őrnagy, az MH 5. Bocskai István Lövészdandár 62. Lövészászlóaljának parancsnokhelyettese

A katonai műveletek végrehajtása során, legyen szó akár hagyományos (háborús) katonai műveletekről, válságkezelő műveletekről vagy békeidőszaki műveletekről,² kritikus az időtényező. A szemben álló félén vagy a felmerült kihívásokon történő felülkerekedés nemcsak a számbeli és minőségi mutatókon, főkénten múlik, hanem a döntéshozatali ciklus során elért időelőnyön is. Másképp fogalmazva, a döntéshozatali folyamat „megfigyel – tájékozódik – dönt – cselekszik” ciklusának (OODA hurok)³ felgyorsításával⁴ részben ellensúlyozni lehet a másik két terület hátrányát. Ez a ciklus minden új információval újraindul, folyamatosan ismétlődik. Azaz a szemben álló féllel szemben a ciklusban nyert minden időelőny a helyzetekre történő gyorsabb reakciót jelenti, így végső soron előnyre teszünk szert.⁵

A Magyar Honvédségben (MH) jelenleg érvényes törzsszolgálattal foglalkozó szabályzat harcászati szinten a dandárok, ezredek és zászlóaljok részére a hétpontos katonai döntéshozatali

¹ A Hadijátékszás és komoly játékok konferencián (2021. 10. 05., NKE) elhangzott azonos című előadás alapján.

² Ált/219 – A Magyar Honvédség Szárazföldi Műveletek Doktrína 1. kiadás. A Magyar Honvédség kiadványa, 2015.

³ Angol elnevezéssel „OODA loop” (Observe – Orient – Decide – Act). Lásd Drót László: Az OODA hurok (I. rész). Seregszemle, 2018/1., 144. https://honvedelem.hu/files/files/115176/seregszemle_2018_1.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 02. 25.)

⁴ Uo. 154.

⁵ Nagy Levente István: Manőverzászlóalj-törzsek felkészítése. Diplomamunka. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztviselői Kar, Hadászati Tanszék, Budapest, 2021, 18.

folyamat⁶ (MDMP)⁷ alkalmazását írja elő. Az eljárás a feladat vételével kezdődik, majd hat további lépésben jut el a harcparancsban alárendeltek részére történő kiadásáig. A lépések sorrendje tehát a következő:

- feladat vétele;
- küldetés elemzése;
- cselekvési változatok kidolgozása;
- cselekvési változatok elemzése;
- cselekvési változatok összehasonlítása;
- cselekvési változat kiválasztása (döntés);
- harcparancs összeállítása.⁸

A tervezésre fordítható idő általános felosztása szerint ennek 30% a áll a törzs rendelkezésére a cselekvési változatok elemzésére, összehasonlítására és kiválasztására.⁹ A cselekvési változatok elemzése hadijáték alkalmazásával történik, melynek végigvitelére korlátozott idő áll rendelkezésre, miközben a műveleti környezet egyre összetettebb, sokszereplős. „A hadijáték elsődleges célja, hogy beazonosításra kerüljenek az adott cselekvési változat előnyei és hátrányai, a végrehajtás során jelentkezhető kockázatok, a tervezés hiányosságai, illetve az együttműködésre vonatkozó információk.”¹⁰ Éppen ezért a hadijáték levezetésének begyakorlására időt kell szánni a parancsnokok és törzsek felkészítése során annak érdekében, hogy a művelettervezés során az már zökkenőmentesen történjen.

A hadijátékok levezetése és alkalmazása a felkészítésben nem új keletű tevékenység az MH életében, hiszen az előző évezred utolsó évtizedében is alkalmazták a parancsnokok és törzsek gyakoroltatásakor. Annak célja az egyes résztvevők tevékenységének mérése és értékelése volt, míg az MDMP során alkalmazott hadijáték a kidolgozott cselekvési változat alkalmasságát boncolgatja.¹¹

Ugyan a cselekvési változatok elemzése érdekében lefolytatott hadijáték „egy fegyelmzett, keményen kontrollált, szabályozott tevékenység”,¹² mégis számos hasonlóságot mutat a kereskedelmi forgalomban kapható (COTS¹³) hadijátékokkal. Az előbbi is körökre osztott, előre definiált szabályok mentén zajlik, van „győzelmi feltétel”, így az utóbbiak jó alapot adhatnak az elemzésfókuszú hadijáték lefolytatásához.

A KUTATÁSRÓL

A Nemzeti Közszerológati Egyetemen a katonai mesterképzés keretében folytatott tanulmányok lehetőséget nyújtottak egy kérdőíves felmérésre alapozott kutatás elvégzésére. A kutatás az MH harcokcsi- és lövészsászslóaljak, összefoglalóan manőverzsászslóaljak törzsében és tűztámogató részlegeiben szolgáló hivatásos és szerződéses altisztekre, valamint tisztekre

⁶ Ált/216 – A Magyar Honvédség Törzsszerológati Szabályzata II. rész. A Magyar Honvédség kiadványa, 2015, V-7.

⁷ Military Decision Making Process.

⁸ Ált/216: i. m. V-7.

⁹ Uo. V-10.

¹⁰ Uo. VI-9.

¹¹ Uo. V-8.

¹² Uo. VI-9.

¹³ Angol elnevezéssel: Commercial Off The Shelf (COTS).

terjedt ki.¹⁴ Az összefoglaló megnevezés indoklása az MH Szárazföldi Műveletek Doktrína 1. kiadása (2015) összefegyvernemi csoportosításról szóló pontján alapul.¹⁵ Eszerint az összefegyvernemi „csoportosításban a lövész- és harcokoszíróerők mellett a helikoptererők jelennek meg mint manővererők. Szintén a doktrína alapján csak előbbi kettő tekinthető az MH-ban szárazföldi erőnek. Következésképpen a lövész- és harcokoszíróerőkre vonatkoztatva összefoglaló névként használhatjuk a *manőverzászlóalj* megnevezést.”¹⁶

A kérdőív Microsoft Office Word szövegszerkesztő programmal készült, és elektronikus úton továbbítottam 2020 végén Debrecen, Hódmezővásárhely, Tata helyőrségekbe, illetve az MH KFOR¹⁷ kontingens részére. Ez utóbbira azért volt szükség, mivel a kontingens ekkor a hódmezővásárhelyi lövészzászlóaljakra épült. Így biztosítva volt, hogy a lehető legszélesebb körnek legyen lehetősége válaszolni a feltett kérdésekre, amire egy hónap állt rendelkezésükre.¹⁸

A megszólított 140 főből 62 fő töltötte ki a kérdőívet, ami 44,29%-os válaszadói hajlandóság. Közülük 7-en (11,29%) szolgálnak szerződéses jogviszonyban, 55-en (88,71%), férfiak, 32-en (52%) tisztek, 32-en (50%) 41 évnél idősebbek. Az utóbbi csoportból 1 fő (1,61%) 51 évnél is idősebb.¹⁹

A kérdőív 28 kérdéséből az első 8 demográfiai adatokra (nem, életkor, állománykategória, helyőrség stb.) kérdezett rá anonim módon, majd ezeket követte a 20 főkérdés. A kérdések közül 25 egyválaszos zárt kérdés, a 15. egyválaszos félig zárt, a 26. többválaszos félig zárt, míg a 28. nyílt kérdés volt. Az értékelésekre 5 fokozatú Likert-skálán²⁰ volt lehetőség. A kérdőívek első lépésként sorszámot kaptak, majd az adatok tisztítása és adatbázis készítése következett. A feldolgozott kérdőívek eredményeinek kiértékelése Microsoft Office Excel táblázatkezelő (adatbázis, diagramok, táblázatok), továbbá a PSPP²¹ és SPSS²² statisztikai programokkal (átlag, szórás, korreláció, keresztábra stb.) történt.²³

A kutatás fő célkitűzése az volt, hogy a megkérdezettek körében feltárja az egyéni és kollektív kiképzettség és felkészültség helyzetének, illetve a jelenleg alkalmazott kiképzési és felkészítési módszerek megítélését. Ugyan a területek értékelésére adott válaszok a válaszadók egyéni és ezért szubjektív véleményét tükrözik, a felmérés kiterjedtsége, az anonimitás és a válaszadók szakmai háttere miatt mégis relevánsnak tekinthetők a kapott eredmények.

A kérdéssor a következő dimenziók vizsgálatára koncentrált:

- az egyéni kiképzettség foka;
- a saját törzs kiképzettségének foka;
- egyéni felkészültség a törzsmunkára;

¹⁴ Nagy: i. m. 48.

¹⁵ Ált/219: i. m. 1–37.

¹⁶ Nagy: i. m. 8.

¹⁷ Kosovo Force.

¹⁸ Nagy: i. m. 48.

¹⁹ Nagy: i. m. 49–50.

²⁰ A Likert-skála: „Két szélsőséges érték közötti mérési skála, amely az attitűd mérésére szolgál. Gyakran használják kvantitatív kutatások során adott fogalommal, tevékenységgel kapcsolatos attitűdök mérésére, piackutatások vagy személyiségteszt során.” Forrás: Mayer Annamária: A Likert-skála fogalma és 3 fajta módszer az elemzésére. Spssabc.hu, 2018. 12. 17. <https://spssabc.hu/kutatasmodszeran/likert-skala-fogalma-elemzese/> (Letöltés időpontja: 2022. 02. 25.)

²¹ A PSPP névnek nincs hivatalos jelentése, a SPSS program ingyenes alternatívájaként készült.

²² Eredetileg „Statistical Package for the Social Sciences”, a későbbiekben már „Statistical Product and Service Solutions”.

²³ Nagy: i. m. 48–49.

- külföldi képzések, tanfolyamok hasznosulása;
- NATO- vagy missziós beosztások tapasztalatainak hasznosulása;
- önképzés státusza;
- kollektív képzések helyzete.²⁴

Jelen tanulmány szempontjából az eredetileg felállított 5 hipotézisből a következő 2 vizsgálata mérvadó:

1. A törzsek kollektív felkészítésére alkalmazott módszerek közül a gyakorlatorientáltakat hatékonyabbnak ítélik.
2. Az új ismeretanyag és képzési módszerek megismerésére a fiatalabb generációba tartozók nyitottabbak.²⁵

A fenti hipotézisek bizonyításához 3 kérdésre adott válaszokat kell elemezni. Az első így szólt: „Alegysége törzsének (részlegének) felkészítése szempontjából milyen mértékben ítéli eredményesnek az alábbi kollektív felkészítéseket?”²⁶ A kérdés a törzstanulónapok, a törzsgyakorlások, valamint a harcászati gyakorlatok eredményességének megítélését mérte. A helyesen megválasztott vagy a feldolgozandó témakörhöz egyedileg fejlesztett hadijáték alkalmas egy vagy akár számos oktatási kérdés feldolgozására. Azonban a hadijátékok alkalmazása a résztvevőktől aktív részvételt kíván, így metodikai szempontból közelebb áll a törzsgyakorlásokhoz, mint a többnyire frontális oktatást jelentő törzstanulónapokhoz. Ezért fontos figyelembe venni az erre a kérdésre adott válaszokat is.

A második kérdés szerint: „Milyen további törzsszolgálattal kapcsolatos ismeretre/oktatásra lenne szüksége a jelenlegi törzsszolgálati beosztásának hatékonyabb ellátása érdekében?”²⁷ Az alább felsorolt hét témakör közül lehetőség adódik hadijátékkal feldolgozni az 1., 3. és az 5. témakört is. A válaszadás során több lehetőséget is meg lehetett jelölni, továbbá félig zárt kérdésként lehetőség volt javaslatok megfogalmazására is:

1. fegyvernemi és szakcsapatokkal kapcsolatos ismeretek (képessegek, eljárások stb.) oktatása;
2. hadtudományi és hadelméleti ismeretek oktatása;
3. harcászati és hadműveleti ismeretek oktatása;
4. infokommunikációs ismeretek oktatása;
5. katonai döntéshozatali eljárás oktatása;
6. nyelvképzés;
7. számítástechnikai ismeretek oktatása.²⁸

A harmadik kérdés arra vonatkozott, hogy „Az alább felsorolt lehetőségeket, módszereket ismeri-e, amennyiben igen, mennyire tartaná azokat hasznosnak?”²⁹

1. e-learning kurzusok;
2. cselekvési változatok elemzése hadijátékkal;
3. digitális tudástár létrehozása;

²⁴ Nagy: i. m. 48.

²⁵ Nagy: i. m. 47.

²⁶ Uo. 84.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo. 84–85.

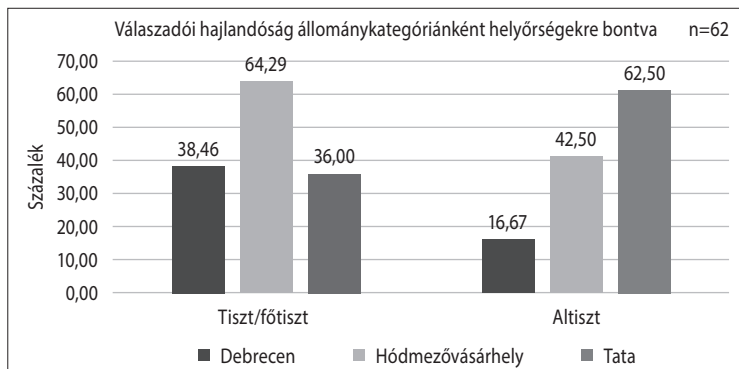
²⁹ Uo. 85.

4. hadtörténelmi események feldolgozása;
5. Mátrix hadijáték;
6. mentorálás alkalmazása;
7. oktatási célú hadijáték;
8. webinárok tartása.³⁰

A felsorolás az MH-ban eddig kevésbé vagy egyáltalán nem használt módszereket tartalmaz, melyek közül háromban található meg a hadijáték szó, így az erre adott válaszok elemzése rávilágít ezen törzsek hadijátékról alkotott véleményére. Azonban mielőtt ismertetném a kérdőívek kiértékelése során kapott eredményeket, a helyes következtetések levonásához szükséges megvizsgálni a válaszadók csoportját.

A MINTA JELLEMZÉSE

Katonai és törzsmunkában szerzett tapasztalat vonatkozásában kijelenthető, hogy a válaszadók többsége jelentős tapasztalat birtokában van. Pontosabban 47-en 11 évnél régebben teljesítenek katonai szolgálatot, továbbá törzsszolgálatban 26 fő több mint 6 év, 27 fő 2 és 5 év közötti időtartamban dolgozott. 47 fő vett már részt olyan hazai vagy külföldi gyakorlaton, törzsgyakorlaton, ahol a törzsszolgálati háttértudását tudta használni vagy fejleszteni. 14 fő vett már részt külföldi képzésen vagy tanfolyamon, továbbá 33 fő töltött már be NATO-, vagy missziós törzsszolgálati beosztást. Azaz a válaszadók csoportja birtokában van azon tapasztalatoknak, melyek alapján a véleményük a vizsgált kérdésekben mérvadónak tekinthető.³¹

1. ábra A válaszadók eloszlása állománykategóriánként, helyőrségekre bontva³²

A fenti tények alapján akár reprezentatív is lehetne a felmérés, azonban a részletes vizsgálat már árnyalja a képet. Összesítve a tisztek 48,48%-a és az altisztek 40,64%-a válaszolt, azonban az 1. ábrát megvizsgálva látszik, hogy helyőrségenként jelentős különbségek vannak a válaszadói hajlandóságban. Ez igaz mind a helyőrségeken belül a tisztek és altisztek csoportjait összevetve, mind a három helyőrség egymáshoz történő viszonyítása esetén. Helyőrségek szerint a legnagyobb válaszadási hajlandóság Hódmezővásárhelyen (51,47%), majd Tatán

³⁰ Nagy: i. m. 85.

³¹ Uo. 51., 57–58., 62.

³² Uo. 50.

(46,34%) volt, ezek jelentősen felülmúlták a Debrecenre (25,81%) vonatkozó adatot.³³ Így a helyőrségeket nem érdemes összehasonlítani.

Szakterületek szerint 20 fő hadműveleti, 10–10 fő logisztikai és kiképzési, 7–7 fő személyügyi és felderítő, 5 fő zászlóalj-tűztámogató és végül 2 fő híradó- és informatikai részlegen dolgozik. Egy fő válasza nem lett figyelembe véve, mivel a vonatkozó kérdésre kettő szakterületet is megjelölt.³⁴ Ezek a számok nem tükrözik a szakterületek valós eloszlását, továbbá egyes esetekben az alacsony elemszám sem teszi lehetővé a szakterületek részletes összevetését.

EREDMÉNYEK

A zászlóalj-törzsek tagjainak a törzseik felkészítési foglalkozásairól alkotott véleménye elemzésekor szükségesnek tartom ismertetni, hogy az arra fordított idő mennyiségével elégedettek-e.

Az erre vonatkozó kérdésre adott válaszok alapján ezen foglalkozások a válaszadók 75,4%-a (46 fő) véleménye szerint nem kellő időtartamban kerülnek végrehajtásra. A legkevésbé elégedettek a nők, hiszen mindannyian (7 fő) így vélekednek, de a nemek közötti eltérés nem szignifikáns (Fisher Exact³⁵ Sig 1-sided $p=0,123$ Fisher Exact Sig 2-sided $p=0,178$). A híradó- és a felderítő részlegeken dolgozókat leszámítva az egyes szakterületeken is többségben vannak az elégedetlenek. Az előbbi esetben az elégedettek és elégedetlenek száma megegyezik (1-1 fő), míg az utóbbi esetben az elégedettek száma egyel több (4 fő a 7 főből).³⁶ Ebből következően több időt és energiát kell szánni a törzsek felkészítési foglalkozásaira, hiszen a törzsek tagjai részéről van rá igény.

A 2. ábrán látszik, hogy az inkább elméleti jellegű törzstanulónapok felől a leginkább gyakorlati jellegű harcászati gyakorlatok felé haladva a válaszok az „inkább nem”-ről és a „semleges”-ről az „inkább igen”-re és „teljes mértékben”-re mozdulnak, miközben az „egyáltalán nem” válaszok száma 5-ről 1-re csökken. A két pozitív válaszlehetőséget vizsgálva az látszik, hogy az ezt választók aránya a törzstanulónapok esetén 29,5% (18 fő), a törzsgyakorlások esetében 54,1% (33 fő), míg a harcászati gyakorlatoknál ez már 64% (39 fő). Azaz a válaszadók inkább a gyakorlati jellegű felkészítéseket ítélik eredményesebbnek,³⁷ így ezeket kell előtérbe helyezni a felkészítés és a kiképzés tervezése során. Ez viszont nem jelentheti azt, hogy az elméleti alapok átadására teret adó törzstanulónapokat végleg el kellene felejteni, inkább csak a foglalkozások átstrukturálására van szükség.

A nők esetében az utóbbi két eset megítélésében szinte nincs különbség, hiszen a törzsgyakorlások esetében 6 fő, a harcászati gyakorlatok esetében 5 fő választotta a „semleges” lehetőséget a többi válasz az „inkább igen” re jutott.³⁸ Azaz ezen törzsek tagjai nyitottak lennének arra, hogy több időt fordítsanak a törzsfelkészítési foglalkozásokra. Figyelembe véve a fenti eredményeket és az egyes felsorolt lehetőségek erőforrásigényét, kézenfekvőnek látszik, hogy ezt

³³ Uo. 49.

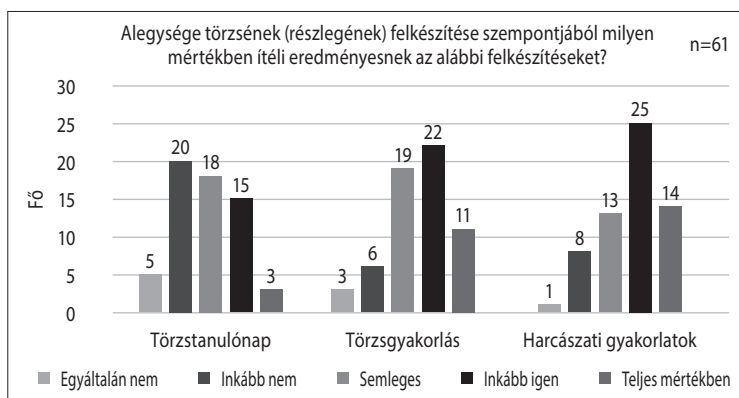
³⁴ Uo.

³⁵ „A Fisher Exact tesztet minden 2*2-es keresztítáblánál automatikusan elvégzi az SPSS! Ha ez kiszámításra kerül, akkor a Pearson Chi-Square helyett ennek az értékét kell feltüntetni publikációban, mivel ez pontosabb szignifikancia érték.” Németh Nikó: Adatelemzés statisztikai módszerekkel. Felsőoktatási jegyzet. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2018. <http://eta.bibl.u-szeged.hu/458/> (Letöltés időpontja: 2022. 02. 24.)

³⁶ Nagy: i. m. 62–63.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo. 64.

2. ábra A kollektív felkészítések eredményességének megítélése³⁹

az időtöbbletet a törzsgyakorlásokra fordítják. Összevetve egy zászlóaljszintű törzsgyakorlás előkészítésének és levezetésének erőforrásigényét egy hadijátékéval, a különbség erős érvet jelent a hadijátékok intenzívebb alkalmazására ezen foglalkozásokon.

A 3. ábra adatai mutatják, hogy a törzsszolgálati munka hatékonyabb ellátásához a válaszadók véleménye szerint leginkább a fegyvernemi és szakcsapatokkal kapcsolatos, illetve harcászati és hadművelleti ismeretek oktatása járulna hozzá. Így vélekedik a válaszadók több, mint 70%-a. Ezt követi 60% körüli támogatottsággal a nyelvképzés és a katonai döntéshozatali eljárás, majd 50%-kal az infokommunikációs ismeretek oktatása. A legkisebb mértékben a hadtudományi és hadelméleti ismeretekkel kapcsolatos képzést tartanák hasznosnak.⁴⁰ A kérdőívben lehetőség volt egyéb témát is javasolni, azonban értékelhető válasz nem érkezett.⁴¹

Az adatokból látszik, hogy a négy leginkább támogatott lehetőségből három is olyan (fegyvernemi és szakcsapatokkal kapcsolatos ismeretek; harcászati és hadművelleti ismeretek, illetve katonai döntéshozatali eljárás), aminek az oktatása akár hadijátékkal is megvalósítható.

Milyen további törzsszolgálattal kapcsolatos ismeretre/oktatásra lenne szüksége a jelenlegi törzsszolgálati beosztásának hatékonyabb ellátása érdekében?	Igen		Nem		Σ (fő)
	Fő	%	Fő	%	
Fegyvernemi és szakcsapatokkal kapcsolatos ismeretek	44	71,0	18	29,0	62
Hadtudományi és hadelméleti ismeretek	12	19,4	50	80,6	62
Harcászati és hadművelleti ismeretek	46	74,2	16	25,8	62
Infokommunikációs ismeretek	31	50,0	31	50,0	62
Katonai döntéshozatali eljárás	37	59,7	25	40,3	62
Nyelvképzés	38	61,3	24	38,7	62
Számítástechnikai ismeretek	30	48,4	32	51,6	62

3. ábra További törzsszolgálattal kapcsolatos ismeret/oktatás szükségességének megítélése⁴²

³⁹ Uo. 63.

⁴⁰ Uo.

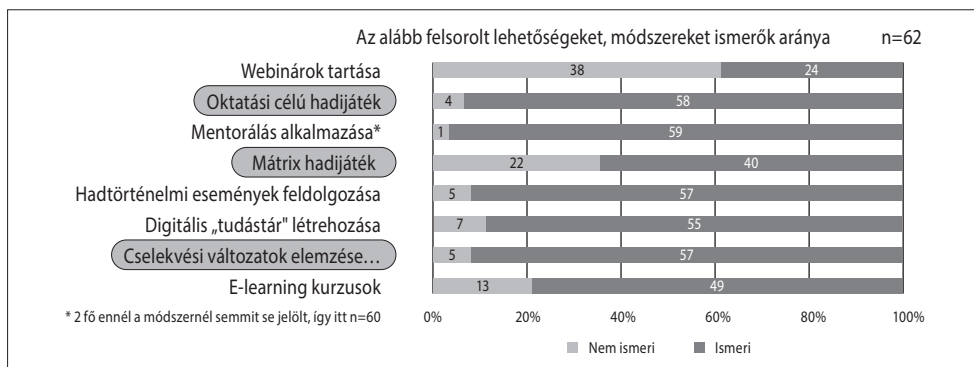
⁴¹ Uo. 67.

⁴² Uo. 64.

A kérdőív 27. kérdése mérte fel, hogy milyen, az MH-ban eddig kevésbé alkalmazott lehetőségeket, módszereket ismernek és találnának hasznosnak. A felsorolt 7 lehetőségben 3 esetben szerepel a hadijáték kifejezés, ezek ismertségét a 4. ábra mutatja. Az oktatási célú és a cselekvési változatok elemzéséhez használt hadijátékokat a döntő többség, míg a Mátrix típusú hadijátékot is a minta 64,5%-a ismeri, így a válaszaikat a módszerek hasznossága megítélésében érdemes figyelembe venni.

„Az oktatási célú hadijáték megítélése az azt ismerők körében 41 éves életkorig egységesen (100%, 30 fő) pozitív, de a 41. életévüket már betöltöttek között is csak 21,5% (6 fő) jelölte az egyáltalán vagy inkább nem választ, azonban az eltérés nem szignifikáns (Pearson Chi-Square⁴³ $p=0,066$).”⁴⁴ Ez utóbbi azért fontos szempont, mert megközelítőleg ugyanannyian fiatalabbak 41 évesnél (48,39%), mint ahányan idősebbek (51,61%)⁴⁵ és nincs lényegi különbség ebben a tekintetben a két korcsoport között. Azaz a hadijáték megítélése nem függ az életkortól.

Érdekes a különbség a cselekvési változatok hadijátékkal történő elemzésének ismertségében a hivatásosok és a szerződésesek csoportjai között. Míg az előbbiek 96,4%-a (53 fő) ismeri, addig az utóbbiaknak csak 57,1%-a (4 fő), így a különbség szignifikáns (Fisher Exact Sig 1-sided $p=0,008$ és Fisher Exact Sig 2-sided $p=0,008$).⁴⁶ Az okok feltárása további kutatást igényel, mivel több lehetséges forrása is lehet. Ezek közül az egyik az egymástól eltérő képzési rendszer, míg egy másik ok ezen állomány szakterületi eloszlása lehet.

4. ábra A felsorolt lehetőségeket, módszereket ismerők aránya (Szerkesztette a szerző)⁴⁷

Az egyes lehetőségek támogatottságát a teljes mintában és az adott lehetőséget ismerők csoportjában vizsgálva is ugyanaz a négy lehetőség kapta a legtöbb igent⁴⁸ tartalmazó választ, az arányokat az 5. ábra szemlélteti. Mint látható, mindkét csoportban jelentős a cselekvési

⁴³ „Nominális (megállapítható) adatok esetén alkalmazzuk különbözőség és összefüggés vizsgálatára is, más néven keresztábra-elemzésnek hívjuk. Nominális adatoknál ez az egyetlen próba, amit alkalmazhatunk, bármilyen kutatásról (kontrollesoportos, összetett kontrollesoportos) legyen is szó.” Németh: i. m. 89.

⁴⁴ Nagy: i. m. 68.

⁴⁵ Uo. 49.

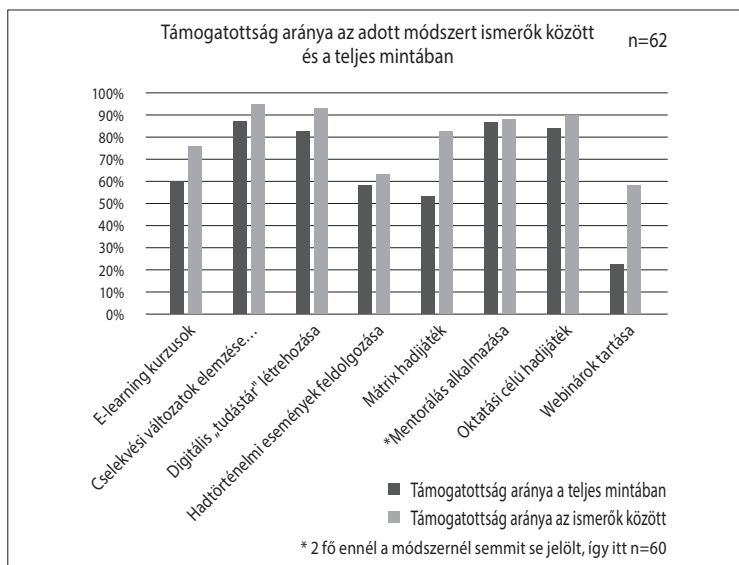
⁴⁶ Uo. 68.

⁴⁷ Az adatok forrása: Nagy: i. m. 67.

⁴⁸ Ennél a kérdésnél a felsorolt lehetőségeknél, módszereknél nem szerepelt a „semleges” válaszlehetőség, helyette a „nem ismerem” válaszlehetőség került feltüntetésre. Így az ismertséget és a támogatottságot egy kérdésben mértük fel.

változatok elemzése (94,7% és 87,1%) és az oktatási célú hadijátékok (89,7% és 83,9%) támogatottsága, míg ez a Mátrix típusú hadijáték esetében az ismerők körére (82,5%) igaz csak, hiszen ez a teljes mintában már csak 53,2%.⁴⁹ Az előbbieket alapján érdemes lenne a hadijátékok szélesebb körét is megismertetni a törzsek állományával, minthogy akik ismerik, hasznosnak is tartják azokat. Mivel ma már harcászati szinten is sokszereplős a műveleti környezet (főleg válságreakáló művelet során), így a Mátrix típusú hadijátékokat is érdemes beépíteni a felkészítésbe.

5. ábra Támogatottság aránya az adott módszert ismerők között és a teljes mintában (Szerkesztette a szerző)⁵⁰

ÖSSZEGZÉS

Az elvégzett kutatás ugyan nem reprezentatív és az MH harcászati szintű törzseinek egy szűk részére koncentrálnak, azonban ezek a törzsek jelentős tapasztalatot halmoztak fel. A külföldi békemissziók kontingenseinek jelentős része ezek bázisán alakul meg, részt vesznek a hazai és NATO készenléti erők biztosításában. Számátalan hazai és külföldi gyakorlaton vettek részt, és egy részük már többször sikerrel teljesítette a NATO CREVAL-t (Combat Readiness Evaluation of Land Headquarters and Units⁵¹) és szerezte meg a Combat Ready minősítést. Így a felmérés eredményeit érdemes figyelembe venni az MH harcászati törzseinek felkészítése során.

A hadijátékok bevezetése a harcászati szintű törzsek felkészítésébe több előnnyel is járna. Ezek alkalmazása kevésbé veszi igénybe a rendelkezésre álló erőforrásokat, mint a törzsgyakorlatok vagy a harcászati gyakorlatok. Az előkészítésük és végrehajtásuk kevesebb időráfordítást

⁴⁹ Nagy: i. m. 67.

⁵⁰ Az adatok forrása: Nagy: i. m. 67.

⁵¹ A NATO Szövetséges Európai Főparancsnokságának alárendeltségébe tartozó, szövetségi műveletekre felajánlott és kijelölt szárazföldi alegységek alkalmazási készenlétének felmérési és értékelési rendszere.

igényel. Azonban azokat nem váltja és nem is válthatja ki, csak az azokra történő felkészülést teszi hatékonyabbá. A felmérésben részt vevők visszajelzései alapján a jelenlegi törzsszolgálati beosztásuk ellátásához javasolt további törzsszolgálattal kapcsolatos ismeretek közül a négy leginkább támogatott lehetőségből három oktatása is megoldható hadijátékkal.

A hadijátékok bevezetése a felkészítési rendszerbe azzal az előnnyel is járna, hogy a törzsek tagjai nemcsak az MDMP keretében kerülnének kapcsolatba vele. Így akár gyakorlat, akár valós feladat keretében cselekvési változatok elemzése következik hadijátékkal, nem egy szinte ismeretlen eszközt kell használniuk, ami bizonytalanságot okozhat. Az a tény, hogy korábban már rendelkeznek ismeretekkel a hadijátékokról, magabiztosságot biztosíthat, így a lényegre, az elemzésre koncentrálnak, és nem arra, hogy hogyan, miképpen is kell hadijátékot „játszani”.

Végül nem elhanyagolható az a tény, hogy a törzsek tagjai szerint több időt kellene fordítani a törzsek felkészítésére, valamint a három felsorolt hadijátéktípus támogatottsága is jelentős az adott módszert ismerők körében. Továbbá a kérdőív utolsó nyílt kérdésére érkezett válaszok egy része javasolja, hogy a foglalkozásokon a résztvevők legyenek aktívabban bevonva az adott anyag feldolgozásába.⁵² Miért ne lehetne ezt úgy megtenni, hogy a kínálat találkozzon a kereslettel? Azonban a hadijátékok parancsra nem fognak elterjedni az MH-ban, ehhez a módszert meg kell ismertetni szélesebb rétegekkel, és ki kell dolgozni a szükséges segédleteket is hozzá. Az előbbi célkitűzést támogató hadijátékos csoport felállítására vonatkozóan már született javaslat korábban is.⁵³

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ált/216 – A Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata II. rész. A Magyar Honvédség kiadványa, 2015.
- Ált/219 – A Magyar Honvédség Szárazföldi Műveletek Doktrína 1. kiadás. A Magyar Honvédség kiadványa, 2015.
- Drót László: *Az OODA hurok (I. rész)*. Seregszemle, 2018/1., 143–159. https://honvedelem.hu/files/files/115176/seregszemle_2018_1.pdf
- Harangi-Tóth Zoltán: *Nemzetközi hadijátéktrendek*. Honvédségi Szemle, 2020/2., 113–124. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/49/48>; DOI: 10.35926/HSZ.2020.2.11
- Mayer Annamária: *A Likert-skála fogalma és 3 fajta módszer az elemzésére*. Spssabc.hu, 2018. 12. 17. <https://spssabc.hu/kutatasmodszertan/likert-skala-fogalma-elemzese/>
- Nagy Levente István: *Manőverzáslóalj-törzsek felkészítése*. Diplomamunka. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar, Hadászati Tanszék, Budapest, 2021.
- Németh Anikó: *Adatelemzés statisztikai módszerekkel*. Felsőoktatási jegyzet. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2018. <http://eta.bibl.u-szeged.hu/458/>

⁵² Nagy: i. m. 68.

⁵³ Harangi-Tóth Zoltán: *Nemzetközi hadijátéktrendek*. Honvédségi Szemle, 2020/2., 113–124. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/49/48> (Letöltés időpontja: 2022. 03. 10.)

Fazekas Ferenc alezredes:

AZ ÁTFOGÓ HADIJÁTÉK: A HATÁSOK JÁTSZMÁJA¹

DOI: [10.35926/HSZ.2023.2.6](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.6)

ÖSSZEFOGLALÓ: A hadijátékok létrehozásának alapvető célja a valós katonai műveletek imitálása, lehetséges eredményeinek szimulálása volt. A modern nyugati művelettervezési eljárások egyik központi eleme a cselekvési változatok alkalmasságának megállapítása érdekében lefolytatott hadijáték, amely szigorú szabályokkal és módszertannal rendelkezik. Alapjait a 20. század utolsó évtizedeiben dolgozták ki. Jelenkorunk számos változást produkált már eddig is: módosult eljárásokat, egyre gyorsabb reakciókat követelő műveleteket, és az egykor még a tudományos-fantasztikus irodalom kategóriájába sorolt, de mára már megvalósult technológiákat. Ezek mindegyike olyan tényező, amely valamilyen szinten befolyással lehet a különböző eljárásrendszerekre, együttes megjelenésük azonban egyértelműen változásokat követel a cselekvési változatok hadijátékának metódusában is. A cikk gondolatébresztő, célja felhívni a figyelmet arra, hogy a jól bevált módszerek hasznosságának megőrzése szükségszerűen innovációval járt.

KULCSSZAVAK: hadijáték, cselekvési változatok, művelettervezés, többdimenziós

A SZERZŐRŐL:

Fazekas Ferenc alezredes, az NKE HHK Hadászati Tanszék tanársegédje, PhD-hallgató

BEVEZETÉS

A hadijátékok a 18. század végén azért alakultak ki, hogy azok is kipróbálhassák magukat hadvezérként, akik alapvetően nem kerülhettek a pozíció közelébe, vagyis a hadijáték története a szó szoros értelmében vett játékként indult. Hamarosan a katonai szakemberek is felismerték, hogy a hadijáték alkalmas a valódi katonai műveletek kis költségű lejátszására: a csapatokat szimbolizáló tárgyak mozgatása a terepasztalon vagy a térképen gazdaságosabb és gyorsabb, a műveletek lefolyása követhető és értékelhető. Ennek hatására születtek meg a különböző hadseregek formalizált hadijátékai, amelyeket a koruk realitását figyelembe véve alkottak meg, és a hadműveletek tervezése mellett a tisztképzés és a továbbképzés bevált eszközeivé váltak.

A 19. század katonai műveleteinek csúcspontjai – a csaták és az ütközetek – viszonylag kis területen zajlottak a korabeli fegyverrendszerek és a vezetés-irányítási rendszerek fejlettségi szintje miatt, a csapatok felvonulása viszont földrajzilag kiterjedtebb területen folyt. A hadijátékokat e tényezők figyelembevételével dolgozták ki, a szabályok a menetoszlopok méretét és sebességét, illetve a különböző fegyvernemek egymásra kifejtett hatásait tárgyalták részletesen.² Míg azonban a valós csaták fizikai terének mérete egyre nőtt, a harcászati hadijáték metodikája nem igényelt nagy változtatásokat.

¹ A cikk az A hadijátszás és komoly játékok 2021 című konferencián (NKE, 2021. 10. 05.) elhangzott azonos című előadás alapján készült.

² Rules for the Conduct of the War-Game. Her Majesty's Stationery Office, London, 1884, 5–17.

A hadijátékok a hadműveleti és/vagy hadászati szintű problémák szimulálására is alkalmasak voltak, és a felső katonai döntéshozók, illetve törzseik számára ez az alkalmazási mód lett az elsődleges. Ilyen hadászati hadijátékok eredményeinek értékelése alapján döntött a brit hadvezetés az első világháború előtt a szárazföldi csapatai alkalmazásának lehetséges helyeiről és módjáról, valamint ilyen hadijátékok eredményei alapján döntöttek a két világháború között a német katonai vezetők leendő páncéloserőik alkalmazásának módszereiről.³

A hadijáték jelenkorunkra a koncepciókidolgozás, illetve a műveletek tervezésének egyik legszemléletesebb eszköze lett, a két típust azonban markánsan szét kell választani. A koncepciók kidolgozása nagyobb mérvű, általánosabb feladat, míg a művelettervezésnél alkalmazott hadijáték egy jól körülhatárolható problémakör megoldására irányul – a rendelkezésre álló eszközök hatékony alkalmazásával.

A CSELEKVÉSI VÁLTOZATOK HADIJÁTÉKA

A NATO szövetségi rendszerének katonai oldala a művelettervezésben az átfogó megközelítés elvét alkalmazza. Ennek lényege leegyszerűsítve a katonai és a nem katonai szereplők tevékenységének koordinálása, ami egy közös cél érdekében és közös szándék alapján valósul meg. Az átfogó megközelítés a problémát nemcsak tisztán katonai eszközökkel megoldandó feladatként értelmezi, hanem számba veszi, hogy van-e lehetőség a hatalom más – diplomáciai, gazdasági és információs – eszközeinek⁴ alkalmazására a hatékonyság növelése, illetve a NATO céljainak elérése érdekében. A NATO parancsnokságain belül végrehajtott művelettervezés szabályozott folyamat, melynek elveit hadászati-hadműveleti szinten az Átfogó Művelettervezési Útmutató (Comprehensive Operations Planning Directive – COPD), a szárazföldi haderőnem harcászati szintjén pedig az APP-28 Tactical Planning for Land Forces dokumentumok tartalmazzák. Mindkét folyamat a hadijátékot a megfelelő terv kidolgozásának alapvető eszközének tekinti.

A NATO terminológiai adatbázisa szerint a hadijáték szó definíciója 2000-től kezdve az volt, hogy a „katonai műveletek különböző eszközökkel, meghatározott szabályok, adatok, módszerek és eljárások alkalmazásával végrehajtott szimulációja”.⁵ Ez 2021-ben a következőre módosult: „A katonai műveletek egyfajta szimulációja, amelyben a résztvevők egy meghatározott célt igyekeznek elérni, előre meghatározott erőforrások és korlátozások mellett.”⁶ A definíció egyrészt tágította a hadijáték fogalmát azzal, hogy eltávolította a meghatározott szabályok és módszerek kitételét, ugyanakkor szűkítette is azáltal, hogy kiinduló adatokként megszabta az erőforrások meghatározását és a korlátozások megadását. A tervezésben a hadijáték alapvető feladata a cselekvési változatok elemzésének elősegítése, innen a szélesebb körben használt „CSV-hadijáték” – *course of action (COA) wargame* – szakzsargon. A cselekvési változatok definíciójuk szerint olyan lehetőségek (változatok), amelyek alkalmasak a feladat teljesítésére vagy hozzájárulnak ahhoz. A cselekvési változatokból dolgozzák ki

³ Wargaming Handbook. UK Ministry of Defence, 08. 2017., 2–4. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/641040/doctrine_uk_wargaming_handbook.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 01. 10.)

⁴ A nemzeti erő eszközei angol betűszóval DIME-ként (Diplomatic, Information, Military, Economic) közismertek.

⁵ NATO Szakkifejezések és meghatározások szógyűjteménye (angol és magyar) AAP-6 (2011). Magyar Honvédség Vezetési és Doktrinális Központ, 2012, 245.

⁶ AAP-06 Edition 2021 – NATO Glossary Of Terms And Definitions (English And French). NATO Standardization Office, 2021, 137. <https://standards.globalspec.com/std/14486494/AAP-06> (Letöltés időpontja: 2022. 05. 28.)

a részletes tervet.⁷ Ez a fajta hadijáték, amely a megoldási lehetőségek megvalósíthatóságát vizsgálja, illetve azok jobbá tételét célozza, csak egy kis szegmense a hadijátékok nagy halmazának, de katonai alkalmazás tekintetében ez teszi ki a hivatalosan lefolytatott hadijátékok nagyobb részét.

A cselekvési változatok elemzésére szolgáló hadijáték céljaiban nem tér el jelentősen az eredeti hadijátékoktól: a végrehajtók térképen, vázlaton vagy terepasztalon mozgatják a rendelkezésükre álló erőket és törekszenek a cél elérésére. A modern COA-hadjáték mindemellett számos kiegészítést tartalmaz az elődjeihez képest, többek között komoly szerepet kap benne az erők tevékenységének gondos összehangolása, a vezetés-irányítási rendszer felépítése. Az informatikai rendszerek fejlődése is hatással van a hadijátékok lefolyására, és ennek köszönhetően új eszközök kerülnek be a végrehajtásba: az egyszerű térképeket és terepasztalokat kiegészítik, esetenként kiváltják az elektronikus eszközök – monitorok, kivetítők. A hajdan pusztán papíralapon létező számvetések és kimutatások digitalizálásával a folyamat nagy része a számítógépes térbe kerül át, amely számos változást indukál a folyamatban és a követelményekben egyaránt.

A számítógépes munkavégzés katonai törzsek munkájába történő bevezetésének kettős célja volt: egyrészt a számítógépesítés a személyi szükséglet csökkenését, másrészt a munkafolyamatok gyorsítását ígérte. E célok egyike sem teljesült maradéktalanul. Bár a törzsek, a kidolgozó munkacsoportok, a harcvezető elemek szinte kizárólagosan digitális alapon működnek, létszámukban nem lettek kisebbek, sőt helyenként létszámnövekedés tapasztalható az elvégzendő feladatok bővülése miatt. A munkafolyamatokat a számítógépek kezdetben nemhogy gyorsították, hanem valamelyest még lassították is a technikai lehetőségek és a kezelők hiányos felkészültsége miatt. Ahogy az operátorok egyre magabiztosabban kezelték a gépeket, úgy gyorsult a munkavégzés is, viszont így lehetőség adódott arra, hogy a felszabaduló időben újabb feladatokat is elvégezzenek, amiket régebben, a papíralapú törzsek korában az idő hiánya miatt nem lehetett. Manapság a törzsek – és így az azokból kijelölt tervezőcsoportok, amelyek a cselekvési változatok hadijátékát végrehajtják – az eredetileg várt hatással szemben éppen hogy nagyobb létszámúak, mint a digitalizáció előtt voltak. A hadijátékok lebonyolításának lényege azonban a modernizáció és a technikai eszközök bevezetése ellenére sem változott: akár fizikális, akár kivetített térképekről és vázlatokról beszélünk, a hadijáték központi eleme a lebonyolító emberek csoportja, akik a különböző katonai kötelékek, illetve egyéb szereplők tevékenységeinek megjelenítését, a lehetőségek mérlegelését és a tevékenységek eredményének megbecslését végzik.⁸

A NATO művelettervezési folyamataiba integrált hadijáték nem szabad lefolyású, hanem szabályokhoz kötött folyamat. A cselekvési változatok hadijátéka egy bevezető részből, a konkrét lépésekből és az elemző fázisból áll. A bevezető részben ismertetik a helyzetet, amely nemcsak abból áll, hogy melyik kötelék hol helyezkedik el és milyen tevékenységet folytat, hanem célja a műveleti környezet jellemzőinek ismertetése. Ez történhet a műveleti környezet küldetéselemzés során végrehajtott, a PMESII-szemponatok⁹ szerinti rendszer-elemzése eredményeinek ismertetésével.

⁷ NATO Szakkifejezések és meghatározások szógyűjteménye AAP-6 (2011). 77.

⁸ Jim Storr: Ten years observing command and control. *The Journal of Military Operations*, 2015/1., 28–31. https://www.tjomo.com/article/58/Ten_Years_Observing_Command_And_Control/ (Letöltés időpontja: 2022. 05. 28.)

⁹ PMESII: Political, Military, Economical, Social, Information, Infrastructure – politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs és infrastrukturális tényezők.

A konkrét lépések, az úgynevezett körök általában az akció-reakció-ellenakció hármasa szerint épülnek fel: a kezdeményezést birtokló fél kezdi a tervezett tevékenységeinek ismertetését, amire a reagáló fél a saját cselekvési változatában kidolgozott és alkalmazható reakciókkal válaszol, majd ismét a kezdeményező fél következik, a reakciókra válaszul használható tevékenységeivel. Ez a ciklus egy kör, és ilyen körök ismétlődnek addig, amíg vagy a küldetés, vagy valamely más kilépési feltétel nem teljesül. Mint látható, a folyamat arra van kiélezve, hogy a már megtervezett tevékenységek használhatóságát, illetve hatékonyságát tesztelje le. A cselekvési változat hadijátéka a tervezési folyamat során kidolgozott dokumentumokra épül, a kezdetére a térképábrák, a tevékenységi vázlatok, a vezetés-irányítási rendszer elgondolása, a szinkronizációs mátrix alapja már készen kell, hogy álljon.

A kidolgozott változatok valós működőképességét csak úgy lehet érdemben tesztelni, ha a saját oldalon nem szabad olyan tevékenységet végrehajtani, melynek alkalmazásával a cselekvési változat nem számol. A körök lefolytatása során vezetik, illetve pontosítják a szinkronizációs mátrixot, és folyamatosan rögzítik a megszerzett tapasztalatokat és a felmerülő hiányosságokat. A rögzített tapasztalatok alapján az elemző fázisban eldöntik, hogy a cselekvési változatot pontosítsák, vagy akár ismételten kidolgozzák. Orvosolhatatlan probléma esetén a cselekvési változatot akár véglegesen el is vethetik.¹⁰

A cselekvési változatok hadijátéka harcászati és hadművelleti szinten eltérő hangsúllyal folyik. Míg a harcászati szintű tervek készítése során kidolgozott cselekvési változatok fő hangsúlya a kötelek tevékenységeinek összehangolásán és a harcászati célok teljesítésén van, addig a hadművelleti szintű cselekvési változatok komplexebbek. A NATO átfogó megközelítésének megfelelően egy hadművelleti szintű cselekvési változat nem pusztán katonai tevékenységeket, hanem kiegészítő nem katonai tevékenységeket is használ, melyeknek forrása a hatalom többi eszköze: a diplomáciai, az információs és a gazdasági eszközök. Ennek megfelelően a hadművelleti szintű cselekvési változatok kialakításánál a hangsúly a különböző tevékenységek által elért hatások összehangolásán, döntő feltételek megteremtésén van.

CSELEKVÉSI VÁLTOZATOK ÉS AZ ÁTFOGÓ MEGKÖZELÍTÉS

Az átfogó megközelítést alkalmazó művelettervezés kiindulópontja a műveleti környezet rendszerelemzése. Ennek során mind hadászati, mind hadművelleti szinten a műveleti környezet főbb szereplőinek, azok kapcsolatrendszerének, emellett a műveletekre befolyással bíró tényezőknek azonosítása történik meg, aminek végeredményeként alakul ki a műveleti környezet egyszerűsített rendszermodellje. Az átfogó megközelítésű műveletek alapelve az így feltérképezett komplex adaptív rendszerek különböző elemeinek megfelelő befolyásolásával a rendszerkörnyezet olyan megváltoztatása, amely egy, a számunka kedvező rendszerállapotot, műveleti végállapotot eredményez. A cselekvési változatok kidolgozása során az ezeket a rendszerállapotokat megváltoztató hatásokat, illetve az ezeket a hatásokat kiváltani képes – katonai és nem katonai – tevékenységeket kell figyelembe venni, és a hadijáték során is ezeket modellezik. A rendszerek és hatások megközelítése más szemléletmódot kíván a tervezésben és a hadijáték lefolytatása során, mint a hagyományos célközpontú gondolkodás. Hadművelleti szinten az átfogó megközelítés alkalmazásával a tevékenységek

¹⁰ Comprehensive Operations Planning Directive Version 3.0. Allied Command Operations, 2021, 4–82.; Allied Joint Publication for Planning of Operations (AJP-5). NATO Standardization Office, 2019, 4–29. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/971390/20210310-AJP_5_with_UK_elem_final_web.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 05. 28.)

által kifejtett lehetséges hatások eredményei azok, amelyek segítenek a célok elérésében. A tevékenységek mindazonáltal olyan hatásokkal is járhatnak, amelyek hátráltatják a saját erőket, illetve bizonyos célok elérése több, egymástól független, de mégis együtt jelentkező hatás függvénye lehet.¹¹

Az átfogó megközelítéssel tervezett műveletek tervei általában összhaderőnemi keretek között készülnek el, azaz minden haderőnem saját képességeinek és lehetőségeinek optimális kihasználása mellett vehet részt a műveletben. Ezeket a képességeket és lehetőségeket időben és térben összehangoltan alkalmazzák a megfelelő hatások kiváltása érdekében. A művelettervezés során hatalmas mennyiségű információ keletkezik, amelyeket elemezve és felhasználva születnek a cselekvési változatok, és amelyek ismét előkerülhetnek a hadijáték során. Ennek következtében a hadijáték egyre összetettebbé válik, a különböző műveletek már nem feltétlenül játszhatók le a pusztán hagyományos, térképi módszerekkel. Napjaink hadviselésének jellemzői – elsősorban a kibernműveletek, a civil-katonai kapcsolatok és a pszichológiai hadviselés műveletei – a katonai kötelek harctevékenységeivel egy síkban nehezen ábrázolhatók. A helyzetet bonyolultabbá teszi az, hogy az egyes haderőnemek tevékenységei által kifejtett hatások más haderőnemek tevékenységét is befolyásolhatják, tehát mind a cselekvési változatok kidolgozása, mind a hadijáték során ezeket különös figyelemmel kell kísérni. Az egyre több információ, a különböző tevékenységek és hatásaik nyomon követése a tervezést – és így a hadijátékot is – a digitalizáció felé tolta. Manapság egy jól előkészített CsV-hadjátékhoz számos mátrix, táblázat, adatbázis, vázlat és szöveges magyarázat szükséges, melyek döntő többsége elsősorban csak elektronikusan elérhető.

A TERVEZÉS ÉS A HADIJÁTÉK MODERN MEGKÖZELÍTÉSE

Ahogy az informatikai és a távközlési rendszerek egyre fejlődnek, úgy egyre nagyobb mennyiségű adat jut el a tervezőkhöz, és egyre több időt vesz igénybe ezek alakítása releváns és használható információvá. Előfordulhat, hogy a törzs már a kialakított cselekvési változatokat elemzi, de közben olyan információk kerülnek elő, amelyek teljesen megváltoztathatják a műveleti környezetről kialakított képet, azaz a cselekvési változatok nem lesznek többé érvényesek, újra kell kezdeni a kidolgozásukat, vagy szerencsésebb esetben csak át kell dolgozni azokat.

Ez a dinamikusan változó információs környezet az egyik kihívás, amivel a tervezésnek meg kell birkóznia, és amely nagyban befolyásolja a hadijátékok lebonyolítását is. Az újratervezéshez szükséges időt valahonnan el kell venni. Az általános hazai és nemzetközi tapasztalatok szerint az időnyerés egyik legkézenfekvőbb módja a hadijáték lerövidítése, esetlegesen teljes elhagyása. Ezzel több idő juthat a küldetéselemzésre és a változatok kidolgozására, viszont megnöveli annak az esélyét, hogy a kidolgozott cselekvési változat végzetes hibát és/vagy tévedést tartalmazzon.

A dinamikusan változó információs környezet mellett fontos elem a változó haditech- nika és – ezzel összefüggésben – a változó harceljárások is. Az átfogó művelettervezés az összhaderőnemi alkalmazás sajátosságait figyelembe véve született, a kapcsolódó

¹¹ Pozderka Zoltán: A NATO művelettervezési eljárásával kapcsolatos kihívások a Magyar Honvédségben. In: Orbók-Barkovics Veronika – Orbók Ákos (szerk.): A hadtudomány és a XXI. század – konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2018, 228–230. <https://hdi.uni-nke.hu/document/hdi-uni-nke-hu/A%20Hadtudom%C3%A1ny%20%C3%A9s%20a%2021.%20Sz%C3%A1zad%202018.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 05. 28.)

CsV-hadijáték is ezen az elven működik. A jövő és részben a jelen hadviselése azonban nem feltétlenül tisztán az összhaderőnemi elvek mentén folyik. A technológiai vívmányok és lehetőségek hatására új utak nyílhatnak meg, és a nagyhatalmak a műveleti alkalmazási koncepcióikat ennek figyelembevételével dolgozzák ki. Kiváló példát nyújtanak erre az Amerikai Egyesült Államok által már évek óta koncepcióként fejlesztett többdimenziós műveletek (Multi-Domain Operations), amelyeket kimondottan az orosz és a kínai haderő jelentette fenyegetések ellen dolgoztak ki. Ezek kipróbált és működő elemeit fokozatosan építik be a haderőnemi és az összhaderőnemi doktrínákba,¹² és az elgondolást más NATO-államok, többek között az Egyesült Királyság is vizsgálja.¹³ Kínában a gépesített kötelékek hatékonyságát az „informatizálás” folyamatával – a számítástechnika, a mesterséges intelligencia és a fejlett kommunikációs rendszerek magas szintű együttműködésével – tervezik megnövelni.¹⁴

A fentiek közül bármelyik újszerű megközelítést nézzük is, a lényegük végletesen leegyszerűsítve alapvetően megegyezik: a rendszerként értelmezett szemben álló fél legsebezhetőbb és/vagy legfontosabb alrendszerére kell egy időben, de különböző jellegű hatásokat kifejteni. Így a hatások egymást erősítve optimális esetben olyan láncreakciót indíthatnak el, amely a célzott alrendszerek megbénítása mellett a szemben álló fél vezetés-irányítási rendszerét is túlterheli, ezáltal egész ellenállását megtörhetik. A különböző jellegű hatások alatt a különböző dimenziókból/doménékből induló tevékenységek eredményeit értik, azaz a szárazföldi, a légi, a tengeri és a kozmikus térben található csapatok, illetve a kiberműveleteket végrehajtó erők tevékenységei által elért hatásokat. A saját kifejtett hatások erősségét fokozza, a szemben álló fél rendszereinek ellenállási képességét pedig csökkenti, ha a különböző dimenziókból érkező tevékenységek összetartóan, időben és térben megfelelően összehangolva történnek, egymást erősítve érik el a szinergiát.¹⁵

A műveletek újszerű megközelítése, esetleges doktrínaként vagy filozófiaként történő adaptálása meg fogja változtatni a művelettervezés folyamatát. A másik fontos tényező, amely jellegénél fogva forradalmi változásokat hozhat a tervezés folyamatába, az a mesterséges intelligencia. A folyamatban levő fejlesztések és kutatások fókuszában a vezetés-irányítási rendszerek részleges-teljes automatizálása, a parancsok lehető leggyorsabb és leghatékonyabb továbbítása, illetve a feladatok legcélszerűbb elosztása áll. E célok eléréséhez jelenleg széles szakmai konszenzussal a mesterségesintelligencia-alapú eszközök alkalmazását látják a legtöbb sikerrel kecsegtetőnek.¹⁶

¹² Jen Judson: New US Army Doctrine Coming Summer 2022. Defense News, 15. 03. 2021. <https://www.defense news.com/land/2021/03/15/new-army-doctrine-coming-summer-of-2022/> (Letöltés időpontja: 2022. 05. 28.)

¹³ Joint Concept Note 1/20 – Multi-Domain Integration. UK Ministry of Defence, 11. 2020. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/950789/20201112-JCN_1_20_MDI.PDF (Letöltés időpontja: 2022. 01. 10.)

¹⁴ Jeffrey Engstrom: Systems Confrontation and Systems Destruction Warfare – How the Chinese People's Liberation Army Seeks to Wage Modern Warfare. RAND Corporation, Santa Monica CA, 2018, 19–21. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1708/RAND_RR1708.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 05. 28.)

¹⁵ The U.S. Army in Multi-Domain Operations – 2028. TRADOC Pamphlet 525-3-1, US Army Training and Doctrine Command, 06. 12. 2018., 17–23. <https://adminpubs.tradoc.army.mil/pamphlets/TP525-3-1.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 01. 10.)

¹⁶ Sherrill Lingel et al.: Joint All-Domain Command and Control for Modern Warfare – An Analytic Framework for Identifying and Developing Artificial Intelligence Applications. RAND Corporation, Santa Monica CA, 2020, 17–46. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4400/RR4408z1/RAND_RR4408z1.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 05. 28.)

A megváltozó művelettervezés egyértelműen magával hozza majd a hadijáték módszertanának és eszközrendszerének a megváltozását is. Míg a jelenlegi összhaderőnemi jellegű műveleteknél különböző térképi irányítási rendszabályok alkalmazásával elkülöníthetők a területek, amelyek a különböző haderőnemek vagy kötelékek felelősségi területéhez tartoznak, addig a többdimenziós műveletek megközelítését alkalmazva ez az aktuális helyzettől függően akár percről percre változhat. Példaként hozható fel a tűztámogatás kérdése, ahol az eddig használt koordinációs vonalak a mesterséges intelligencia és a modern informatikai-hírközlési rendszerek által kezelt műveleti térben már nem feltétlenül tudják majd hatékonyan ellátni a szerepüket: folyamatosan változhat az, hogy melyik célt melyik haderőnem-fegyvernem melyik eszközével lehet az adott pillanatban a leghatékonyabban és a leggyorsabban semlegesíteni.¹⁷

A helyzetek ilyen gyors és éles változása előre tervezhetetlen. Az egyértelmű, hogy a jelenlegi CsV-hadjátékok sem adják vissza a valóságot, hiszen az előre nem látható történések, véletlenek, félreértések nem kalkulálhatók be. Megbecsülhetetlenül nagy mentális terhet róhat azonban a hadijáték kezdetekor már amúgy sem pihent tervezőállományra az a követelmény, hogy a különböző haderőnemek konvergáló tevékenységeit hatékonyan megtervezzék és lemodellezzék. Az ilyen sokoldalú, számos haderőnem különböző lehetőségeit egyszerre figyelembe vevő, a párhuzamosságon és az időzítésen alapuló műveletek hadijátékkal történő elemzése a jelenleg alkalmazott módszerekkel nem lehet hatékony. Annyi változó információt kell egy időben figyelembe venni a tervezéskor – és következképp az elemzés során is –, hogy ez csak a most alkalmazott hadijáték módszertanának és/vagy eszközrendszerének az átdolgozásával lehetséges.

Jelenleg az elérhető, hagyományos eszközökkel és módszerekkel végrehajtható, a többdimenziós kihívásoknak megfelelő hadműveleti szintű CsV-hadjáték során körönként kell újraértékelni a helyzetet, tekintettel többek között a kibernűveletek hatásaira, az információelőállítási és a felderítési műveletek hatásaira, a nagy távolságú mélységi csapások hatásaira, a légi helyzetre, a légierő által kiváltott hatásokra, a logisztika, a menekültek és a civil lakosság helyzetére. A harcászati szintű cselekvési változatok hadijátéka sem lesz elvonatkoztatható a többi haderőnem tevékenységétől, figyelembe véve a kialakítandó szinergia és a konvergens műveletek elveit.

ÖSSZEZÉS

Egyelőre még nem egyértelmű az, hogy mit hoz a jövő a műveletek, a művelettervezés és a hadijátékok területein. Ami egyedül bizonyos, hogy a megszokott, térképekkel és vázlatokkal tűzdelt hadijátékhelelyszínek a műveletek növekvő komplexitása miatt egyre kevésbé lesznek alkalmasak arra, hogy a napjainkban korszerűnek tartott, hatékony, időben végrehajtott hadijátékokat le lehessen vezetni bennük. Nincs garancia arra, hogy valaha is ki lehet dolgozni olyan módszert, amely a műveletek egyre több dimenzióssá váló átfogó megközelítésének követelményeit maradéktalanul teljesíteni képes a CsV-hadjátékok esetében. Emellett a művelettervező állomány esetlegesen hiányos felkészültsége, az időnyomás, azaz tervezési folyamatokhoz szükséges elegendő idő hiánya szintén rontja a hadijáték hatékonyságát.

¹⁷ Sydney J. Freedberg Jr.: Army Multi-Domain Wargame Reveals C2 Shortfalls. Breaking Defense, 12. 09. 2019. <https://breakingdefense.com/2019/09/army-multi-domain-wargame-reveals-c2-shortfalls/> (Letöltés időpontja: 2022. 01. 10.)

Napjainkban globális trendként jelentkeznek az igénybe vehető digitális eszközök és alkalmazások széles körű felhasználása, ez tapasztalható a hadijátékok területén is. A Magyar Honvédség hosszú távú érdeke, hogy törekedjen az új lehetőségek, technológiák hatékony és alkotó felhasználására. Mindez azonban nem valósulhat meg a hadijátékot végrehajtó állomány módszeres és alapos felkészítése, a hadijáték módszertanának gyakoroltatása nélkül, amelyet mind a hagyományos analóg, mind a digitalizált hadijátékok területére kiterjedően célszerű végrehajtani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AAP-06 Edition 2021 – NATO Glossary Of Terms And Definitions (English And French). NATO Standardization Office, 2021. <https://standards.globalspec.com/std/14486494/AAP-06>
- Allied Joint Publication for Planning of Operations (AJP-5). NATO Standardization Office, 2019. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/971390/20210310-AJP_5_with_UK_elem_final_web.pdf
- Comprehensive Operations Planning Directive Version 3.0. Allied Command Operations, 2021.
- Engstrom, Jeffrey: *Systems Confrontation and Systems Destruction Warfare – How the Chinese People's Liberation Army Seeks to Wage Modern Warfare*. RAND Corporation, Santa Monica CA, 2018. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1708/RAND_RR1708.pdf; DOI: 10.7249/RR1708
- Freedberg, Sydney J. Jr.: *Army Multi-Domain Wargame Reveals C2 Shortfalls*. Breaking Defense, 12. 09. 2019. <https://breakingdefense.com/2019/09/army-multi-domain-wargame-reveals-c2-shortfalls/>
- Joint Concept Note 1/20 – Multi-Domain Integration. UK Ministry of Defence, 11. 2020. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/950789/20201112-JCN_1_20_MDI.PDF
- Judson, Jen: *New US Army Doctrine Coming Summer 2022*. Defense News, 15. 03. 2021. <https://www.defensenews.com/land/2021/03/15/new-army-doctrine-coming-summer-of-2022/>
- Lingel, Sherrill – Hagen, Jeff – Hastings, Eric – Lee, Mary – Sargent, Matthew – Walsh, Matthew – Zhang, Li Ang – Blancett, David: *Joint All-Domain Command and Control for Modern Warfare – An Analytic Framework for Identifying and Developing Artificial Intelligence Applications*. RAND Corporation, Santa Monica CA, 2020. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4400/RR4408z1/RAND_RR4408z1.pdf
- NATO Szakkifejezések és meghatározások szógyűjteménye (angol és magyar) AAP-6 (2011). Magyar Honvédség Vezetési és Doktrinális Központ, 2012.
- Pozderka Zoltán: *A NATO művelettervezési eljárásával kapcsolatos kihívások a Magyar Honvédségben*. In: Orbók-Barkovics Veronika – Orbók Ákos (szerk.): *A hadtudomány és a XXI. század – konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége*, 2018, 225–243. <https://hdi.uni-nke.hu/document/hdi-uni-nke-hu/A%20Hadtudom%C3%A1ny%20%C3%A9s%20a%2021.%20Sz%C3%A1zad%202018.pdf>
- Rules for the Conduct of the War-Game. Her Majesty's Stationery Office, London, 1884.
- Storr, Jim: *Ten years observing command and control*. The Journal of Military Operations, 2015/1., 28–31. https://www.tjomo.com/article/58/Ten_Years_Observing_Command_And_Control/
- The U.S. Army in Multi-Domain Operations – 2028. TRADOC Pamphlet 525-3-1, US Army Training and Doctrine Command, 06. 12. 2018. <https://adminpubs.tradoc.army.mil/pamphlets/TP525-3-1.pdf>
- Wargaming Handbook. UK Ministry of Defence, 08. 2017. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/641040/doctrine_uk_wargaming_handbook.pdf

Majorosi Ádám:¹

TIMUR LENK ANKARAI GYŐZELME²

DOI: [10.35926/HSZ.2023.2.7](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.7)

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány témája Timur Lenk oszmánok ellen 1402-ben vezetett hadjáratának az elemzése. Az ankarai csata rekonstruálásához rendkívül fontos az oszmán hadtörténelem vizsgálata és az oszmán haderő fejlődésének jellemzése, hiszen ezáltal lehet következtetéseket levonni a mohácsi síkon harcoló oszmán erők szervezetére, felállítására és harcmódjára vonatkozóan.

KULCSSZAVAK: Timur Lenk, Bajezid szultán, Oszmán Birodalom, Ankara, 1402

A SZERZŐRŐL:

Majorosi Ádám, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID-azonosító: 0000-0003-2939-3103)

BEVEZETÉS

Timur Lenket az utolsó nagy nomád hódítóként szokás emlegetni. A mai Üzbegisztánból kiindulva meghódította a mai Tádzsikisztánt, Kazahsztánt, Iránt, Irakot, Azerbajdzsánt, Örményországot, Szíriát és Törökországot részeit is.³

Az ankarai csatára azért esett a választásom, mert véleményem szerint ez volt az egyetlen olyan jelentős szárazföldi csata, amelyet az oszmánok elveszítettek. Ezután birodalmukat Timur Lenk felprédálta és újra felosztotta. Az esemény sor legfőbb érdekessége, hogy bár az oszmánok hasonlóan jelentős veszteségeket szenvedtek el, mint az 1241–42-es tatárjárás során a magyarok, mégis képesek voltak újjászerveződni, és néhány évtized múltán folytatni az uralkodójuk, Oszmán⁴ által megkezdett hódításokat. Elkerülhető volt-e az oszmán–timurida összeütközés? Vajon mi vezetett a vereséghez? Az oszmánok vajon megnyerhették volna a csatát? Mi volt Timur Lenk taktikája? Ezekre a kérdésekre keresek választ tanulmányomban.

Ahhoz, hogy a csata bizonyos részeivel kapcsolatban tisztább képet kapjak, hasonlóan megvívott más csatákat is elemeztem (bosworthi csata, szekigaharai csata), hiszen az ezek során alkalmazott katonai megoldások közelebb vihetnek bennünket a csata pontosabb

¹ A szerző jelenleg a Mohács 500 Egyesület tagjaként a mohácsi csata kutatásában vesz részt, illetve a Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója.

² A mű a TKP2020-NKA-09 számú projekt keretében, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

³ Beatrice Forbes Manz: *The rise and rule of Tamerlane*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989, 56.

⁴ Oszmán vagy I. Oszmán (1259–1326), az Oszmán Birodalom megalapítója, aki az oszmán törökök első uralkodójának is tekinthető. A legenda szerint Ertugrul, a kayi törzs vezetőjének a fia volt. Nagyobb szabású portyákat vezetett bizánci területre, melyek eredményeként zsákmánnyal és földterületekkel gyarapodott a törzs vagyona. Legemlékezetesebb tettei a mai Yenişehir és környéke elfoglalása, a bapheusi csatában elért győzelme és Bursa ostroma voltak, amelyet azonban már nem ő, hanem fia, Orhán szultán fejezett be sikeresen. Bővebben lásd Aşıkpaşazade: *Osmanoğullarının Tarihi*. MAS Matbaacılık M.A.Ş., Isztambul, 2003, 51–92.

1. térkép Timur Lenk birodalma⁵

megértéséhez. A tanulmány első fele a hadjárat okait vizsgálja, a következő rész magával a hadjáratral foglalkozik, ezután a csata elemzése következik, majd a hadjárat lezárását ismertetem. Végezetül pedig a következtetések levonásával zárom a tanulmányt. Következtetésem szerint Timur egy nála jóval erősebb oszmán haderőt győzött le, amelyet sikerült kifárasztania és felbomlasztania. Ez a felbomlasztás nem azonnal, hanem több lépcsőben valósult meg. Végül a hadjáratát az oszmán területek feldúlásával fejezte be, hogy ezzel is alávetett státuszba kényszerítse az oszmánokat.

A HADJÁRAT OKAI

Timur 1402-es hadjáratának megindításában több jelentős ok is szerepet játszott. Bár Clavijo spanyol követ – aki 1403-ban Timurnál járt – úgy vélte, hogy a hadjárat Kemah várának elfoglalása miatt történt, ennél azonban több előzményről beszélhetünk. Az okok legfőképpen anatóliai kötődésűek. A 14. század végén és a 15. század elején az Oszmán Birodalom jelentős katonai erőt alakított ki, amellyel két generáció alatt a haldokló Bizánci Birodalom jelentős területeit, sőt a Balkánt is elfoglalta.⁶ Az 1389-es rigómezei csata után új oszmán uralkodó lépett trónra I. Bajezid szultán személyében, aki jelentős hódításokat végzett Kis-Ázsiában a törzsi fejedelmek között. A további hódítások következtében még több apró fejedelemség került az uralma alá, amelyek vezetői Timurnál találtak menedéket. Kezdetben azonban Timur nem foglalkozott velük, hiszen folyamatosan növekvő birodalmát újabb ellenségek, belső lázongások fenyegették, így a birodalom terjeszkedése minden figyelmét lekötötte. Laonikosz

⁵ <https://hu.m.wikipedia.org/wiki/Timurid%C3%A1k>

⁶ Ágoston Gábor: *The Last Muslim Conquest: The Ottoman Empire and Its Wars in Europe*. Princeton University Press, New Jersey, 2021, 17–32.

Khalkokondülész bizánci görög történetíró szerint amikor a korábbi fejedelmek Timurhoz kerültek, ő diplomáciai úton próbálta rendezni a helyzetet, így követet küldött ajándékaival.⁷

Beatrice Manz szerint erre azért került sor, mert Timur szövetséget akart kötni Bajeziddel a mamelukok ellen, de véleményem szerint ez így nem pontos.⁸ Úgy vélem, azért nem, mert ekkor még az oszmánok nem értek el olyan kiterjedést, amely a mameluk határhoz vitte volna őket, továbbá Timur szövetségesei sem kerültek oszmán befolyás alá, például Taharten⁹ sem. Ráadásul Timurt lefoglalták a további hódítások, háborúk. Így nem tekinthette céljának Egyiptom meghódítását. Vélhetően ekkor az Oszmán Birodalommal szembeni puhatólózást helyezte előtérbe, mivel a feltörekvő oszmánokról még nem rendelkezett információkkal. Számomra roppant érdekes volt Taharten személye. Vele korábbi hadjáratai során együttműködött más mongol törzsekkel szemben.¹⁰

Tahartennek Timur az indiai hadjárata után egy ázsiai elefántot küldött ajándékba.¹¹ Jazdi kiemeli őt, mint aki Timur emírjei mellett ebben a kegyben részesült. Véleményem szerint ekkor már Taharten egy igen fontos szövetségessé, alattvalóvá lépett elő Kis-Ázsiában, aki a nyugati tartományok védelmében kulcsszerepet kapott. Clavijo úgy vélte, hogy Taharten csak az oszmán fenyegetés miatt hívta be Timurt segítségül,¹² bár Jazdi munkája alapján állíthatjuk, hogy az együttműködés korábbra nyúlt vissza, és kölcsönös előnyökkel szolgált.

A konfliktust a két fél között az oszmán hódítás okozta. Bajezid elfoglalta a kis-ázsiai hercegségeket, majd 1399-re Sivas városát is, amelynek élére a fiát nevezte ki.¹³ Közben eleinte diplomáciai úton próbálta meg Bajezid Tahartent átcsábítani, amire az nem volt hajlandó. A Timurhoz menekült emírek azt követelték, hogy szabadítsa meg őket az oszmán uralomtól. Timur hajlott erre, mert az oszmán fenyegetés számára is problémát jelentett, ugyanis az ő nyugati határa sem volt biztonságos. Mirza Mirán sah – Timur fia, aki a nyugati határterületeket ellenőrizte – megőrült, vagy talán fellázadt apja ellen. Több vereséget is elszenvedett Azerbajdzsánban és Bagdadban, kockáztatva ezzel a nyugati határ biztonságát. Így Timurnak rendet kellett tennie, ha ezt meg akarta gátolni. Mirán sahot tehát letartóztatták, tanácsadóit kivégezték, az általa elkövetett hibákat katonai eszközökkel orvosolták.¹⁴ Az oszmánok azonban már Taharten birtokait és a birodalmat is fenyegették, ezért Timur lerohanta és elfoglalta az oszmánok déli területeinek központi

⁷ Laonikos Chalkokondyles: *The Histories*, Volume I. Harvard University Press, Cambridge, 2014, 165–175.

⁸ Beatrice Forbes Manz: *Nomads in the Middle East*. Cambridge University Press, Cambridge, 2022, 151.

⁹ Taharten egy kis-ázsiai fejedelem volt, aki gyorsan Timur egyik alattvalója lett. Timurral együtt harcoltak a térségben betöréseket végrehajtó nomádok ellen.

¹⁰ Sharaf al-Din Ali Yazdi: *The history of Timur-Bec, Known by the name Tamerlain the Great, Emperor of the Moguls and Tartars*. Bartholomew Close, London, 1823, 279–280. https://books.google.hu/books?id=6zrLcMS-lz0C&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Letöltés időpontja: 2022. 12. 23.)

¹¹ Uo. 63.

¹² Ruy González de Clavijo: *Embassy To Tamerlane, 1403–1406*. Taylor & Francis Group, London, 2006, 71. <https://wellcomecollection.org/works/gsbahsgv/items?canvas=10> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 23.)

¹³ Aşıkpaşazade: i. m. 137–146.; Doukas: *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks: An Annotated Translation of „Historia Turco-Byzantina”*, 1341–1462. Wayne State University Press, Detroit, 1975, 81–85., 90.; Chalkokondyles: i. m. 103.

¹⁴ Jazdi: i. m. 118–130.

városát, Sivast.¹⁵ Ezután Timur Tahartent hazaküldte, hogy védje a hadserege szárnyát, miközben a mai szír határnál harcolt az ellátmányát támadó törzsekkel.¹⁶

Véleményem szerint ezek a törzsek mameluk szolgálatban lehettek, hiszen korábban a mameluk birodalmat is védték különböző arab törzsek az ilhánok ellen.¹⁷ Timurnak a mamelukokkal korántsem volt kielégítő a viszonya. Többször támogatták az ellenségeit, a követeit pedig fogságba vetették.¹⁸ Tehát amikor Szíria határánál állt, Timur úgy döntött, hogy a mamelukok ugyanolyan veszélyt jelentenek a nyugati határaitra, mint az oszmánok. Erre abból következtek, hogy Timur a mai Szíria területén lévő mameluk határvárosokat (Homsz, Aleppó, Damaszkusz) csak elfoglalta, kifosztotta és felgyújtotta,¹⁹ nem nevezett ki azonban kormányzót, sem alávetett uralkodót a terület élére. Vélhetően csak a mameluk befolyást próbálta meg a területeitől nyugat felé tolni, és a főbb határvárosokat megsemmisíteni.²⁰ A tanulmányban a helyszűke miatt nem részletezem a szír hadjáratot. Annyit szögeznék le, hogy az oszmán és a mameluk hadjáratok véleményem szerint nem előre eltervezettek voltak, azokat a timurida birodalom nyugati területeinek gyengesége miatt kellett Timurnak elrendelnie,²¹ továbbá azt is érdemes kiemelni, hogy amíg a szír hadjárat tartott, aközben Bajezid megtámadta Taharten tartományát, elfoglalta Kemah várát, és a családját fogságba ejtette.²² Ezért Timurnak mindenképpen hadjáratot kellett indítania az oszmánok ellen, hogy a fenyegetés ellen fellépjen.

Úgy vélem, hogy ha Bajezid nem támadott volna, akkor Timur 1402-ben nem vezetett volna hadjáratot Kis-Ázsia ellen. Jazdi leírja, hogy az indiai hadjárat előtt Timurt Kína elfoglalása foglalkoztatta.²³ Azért tartom a Bajezid elleni hadjáratot inkább területvédelmi céllal indítottnak, mert a cél inkább az oszmán hatalom megnyirbálása volt, Kis-Ázsia pedig vazallusi státuszba került.²⁴ Másrészt a későbbi krónikák híradása szerint a korábbi urak visszakapták a földjeiket. Ezt azt bizonyítja, hogy Timur az oszmán állam hosszú időre történő gyengítésében, semmint annak meghódításában volt érdekelt.

¹⁵ Chalkokondyles: i. m. 175.; Marie Mathilde Alexandrescu-Dersca: La campagne de Timur en Anatolie (1402). Universitatea Mihaileana, din Iasi, Iasi, 1942, 42–45.

¹⁶ Jazdi: i. m. 155.

¹⁷ Reuven Amitai-Preiss: Mongols and Mamluks. The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281. Cambridge University Press, Cambridge, 1995, 64–71.

¹⁸ Jazdi: i. m. 157–161.

¹⁹ Ahmed Ibn Arabshah: Tamerlane or Timur the Great Amir. Luzac & Co, London, 1936, 111–124. https://archive.org/stream/TamerlaneOrTimurTheGreatAmir-AhmedIbnArabshah/216572337-Tamerlane-or-Timur-the-Great-Amir-Ahmed-Ibn-Arabshah_djvu.txt (Letöltés időpontja: 2022. 12. 23.)

²⁰ Jazdi: i. m. 159–160.

²¹ Bővebben lásd Manz (2022): i. m. 150.

²² Aşıkpaşazade: i. m. 137.; Jazdi: i. m. 219.; Chalkokondyles: i. m. 237.

²³ Jazdi: i. m. 120–126.

²⁴ Uo. 267–268.

AZ 1402-ES HADJÁRAT ÉS A CSATA

A hadjárat lefolyása

2. térkép Timur anatóliai hadjárata²⁵

1. Nikápoly, 2. Kaffa, 3. Konstantinápoly, 4. Bursza, 5. Szmirna, 6. Ankara, 7. Sivas, 8. Aleppó, 9. Damaszkusz, 10. Alexandria, 11. Jeruzsálem, 12. Bagdad, 13. Moszul, 14. Tabriz, 15. Tbiliszi, 16. Derbent, 17. Iszfahán

Timur Szíriából 1401-ben visszatérve Irakot vette célba, majd a hadjárat sikere után a mai Azerbajdzsánba vonult téli szállásra.²⁶ Ekkor már a kis-ázsiai hadjáratot tervezte. Ürügyként pedig Kara Juszufot, a Kara Kojunlu törzsszövetség vezetőjét használta fel, aki ismét Timur területeit fosztogatta.²⁷ Vélhetően azért ment Azerbajdzsánba telelni, hogy közben Kara Juszufot üldözze. Ő azonban szintén Bajezidhez menekült. Korábban is volt példa arra, hogy egy adott uralkodó befogadta a másik ellenségeit. Például a mamelukok is befogadták Ahmed Gelairt,²⁸ sőt még Timur egyik fia is átállt Damaszkusznál az ellenséghez.²⁹ Az esetek többségében nem indítottak azért hadjáratot, hogy rögtön kiköveteljék a politikai menekült kiadatását. Timur most megtette, mert tudta, hogy Bajezid ezt el fogja utasítani, ő pedig háborút indíthat.

²⁵ Timur Anatolia campaign. Wikipedia. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Timur_Anatolia_campaign.jpg (Letöltés időpontja: 2022. 09. 14.)

²⁶ Jazdi: i. m. 224–226.

²⁷ Alexandrescu-Dersca: i. m. 50.

²⁸ Ibn Arabshah: i. m. 149–150.; Manz (2022.): i. m. 151.

²⁹ Jazdi: i. m. 183–184.

Bajezid eleinte a diplomáciai megoldásban volt érdekelt, így megpróbálta elkerülni a konfliktust. Timur ezért visszaküldött az oszmán küldöttséggel egy másik diplomatát, hogy követelje vissza Kara Juszufot, de mielőtt a követ visszatért volna, Timur úgy döntött, hogy az oszmánok ellen indul. A döntése mögött az állt, hogy még valamennyire bízott a diplomáciai erőfeszítésben, viszont úgy vélte, hogy katonai erővel rábíratja Bajezidot a megfelelő diplomáciai döntés meghozatalára.³⁰ Timurt hadvezérei megpróbálták erről lebeszélni, mivel a katonák kifáradtak, hiszen már három éve folyamatosan háborúztak. Timurt azonban nem lehetett eltántorítani, így megindult Anatóliába Azerbajdzsánból az Aran–Samkir–Muganli útvonalon. Muganlinál még egy követet küldött, mivel az előző felől nem érkezett hír. Mindez bizonyítja, hogy eleinte diplomáciai megoldásban volt érdekelt, és a hadseregét diplomáciai nyomásgyakorlásra használta. Hiszen ha hadjáratot kezdeményezett volna, nem küldött volna ennyi diplomatát Bajeziddel tárgyalni. Amíg a követekre várt, bevett néhány lázadó várat, majd a mai Örményország területére vonult, ahol Avenicnél (ma Avnik, Örményország) várt Bajezid válaszára, ami nem érkezett meg. Ezért a háború mellett döntött és Erzerumba vonult, ahol a sereg többi része csatlakozott hozzá. Innen Erzincanba ment, ahol megkezdte Kemah erődjének az ostromát.³¹ A város terepe nagyon egyenetlen volt, ezért Arabshah szerint fákat vágatótt ki, amelyekből fahasábokat készíttetett, így a sereg képes volt rohamokat végrehajtani.³² Jazdi szerint elvezették a vár körüli vizet, és hágcsőlétrákat készíttetek, amelyek segítségével meg tudták mászni a falakat. Emellett követő gépeket is alkalmaztak.

Végül néhány hét után elfoglalták a várost, és Timur azt Tahartennek adta vissza. Ezután Sivasba meneteltek, ahová az oszmán követek Bajezid elutasító válaszával érkeztek. Timur díszszemlét tartott, majd a sereg egy része Haranköy elfoglalására indult, amit be is vettek. A sereg vélhetően észak felé fordult volna, Tokat irányába, a felderítés azonban jelentette, hogy Bajezid már Tokatnál van, és az erdős hágókat tartja megszállva. Így Timurnak nem maradt más választása, mint Kis-Ázsia déli részein menetelni.³³

Mint láthattuk, Bajezid késve küldött válaszkövetséget Timurnak, ugyanis valószínűleg a két korábbi követet lefogatta és magánál tartotta. Amíg Timur a követei válaszára várt, addig Bajezid sereget toborzott. Pontosan tisztában volt Timur útvonalával, így egyenes vonalban Bursától Tokatig menetelt. Arra számított, hogy meg tudja lepni ellenfelét (ami sikerült is), lezárja az egyik fő útvonalat az oszmán belső területek felé, és csatára kényszerítheti Timurt. Ezzel viszont Timurt a hadjárat irányát átgondolására kényszerítette.³⁴ Az eredeti terv szerint egyenesen Bursa felé támadt volna Ankarán keresztül. Úgy tervezhette, hogy félúton megütközik Bajeziddel, és utána pedig beveszi Bursát.

Bajezid támadása végül keresztülhúzta a terveit. Így Timur más stratégiát választott. Inkább kerülőúton vonult Ankara felé, ezzel maga után csalva Bajezidet. Közben pedig igyekezett kifárasztani az ellenséget, és egy általa választott területen csatára kényszeríteni a szultánt. Erre az lehetett az oka, hogy Timur erői jelentős létszámhátrányban voltak. Kevés olyan forrásunk van, amely a két fél haderejének létszámával foglalkozik. Egy ilyen modern történeti munkáról tudok beszámolni: Marie Matilda Alexandrescu-Dersca művéről van szó, amely az 1402-es hadjáratot elemezte. E forrás szerint Timur hadserege 140 ezer főt

³⁰ Uo. 237–240.

³¹ Ibn Arabshah: i. m. 153–155.

³² Uo. 155.

³³ Jazdi: i. m. 240–247.

³⁴ Uo. 246.

tett ki, míg Bajezid 85 ezer főt,³⁵ de a számokkal több probléma is felmerül. Egyrészt ekkora erőt a középkori hadjáratokban soha nem sikerült toborozni, mert ellátni sem tudták őket. Másrészt a két fél között 55 ezer fő különbség volt. Több, mint amennyi Mohácson az oszmánok és a magyarok között lehetett. Akkor viszont Timurnak semmi szüksége nem lehetett arra, hogy kerülőúton vonuljon Ankara felé. Akár meg is támadhatta volna Bajezidot birodalma határainál, majd őt legyőzve akadálytalanul folytathatta volna útját a birodalom belső területei felé. Bár Tokatnál szűk átjáró volt, Timur megoldhatta volna, hogy kicsalja Bajezidot, és Tokathoz közel győzelmet arathatott volna felette.

Ő azonban nem ezt az utat választotta, hanem az oszmánokat üldözésre kényszerítve és egy nagy kört leírva az ellenséges hadsereg utánpótlását támadta Ankaránál. Ettől azt remélte, hogy az ellenség kifárad majd, éhezni és szomjazni fog,³⁶ és így tudja csökkenteni a jelentős létszámhátrányát. Timur csapatai véleményem szerint nem lehetek 30 ezer főnél többen, Bajezid pedig két hónap alatt körülbelül 45 ezer főt tudott toborozni, vagyis 15 ezerrel többet, mint Timur. Amikor Bajezid értesült arról, hogy Timur Kis-Ázsia belseje felé vette az irányt, üldözni kezdte. Úgy gondolta, hogy ellenfele erői fáradtak lehetnek, hiszen három éve folyamatosan háborúznak, így könnyen beérheti és részenként megsemmisítheti vagy csatára kényszerítheti őket. Arabshah leírja, hogy Bajezid – mikor Timur ellen vonult – igyekezett olyan utat választani, amely lehetetlenné tette, hogy Timur katonái az oszmán lakosságot terrorizálják.³⁷

Bár Arabshah ezután úgy ír, mintha Bajezid dél felől menetelt volna Timur felé, míg ő az északi régiókat fosztogatta, ez azonban nem igaz. Véleményem szerint Bajezid azért eredt Timur nyomába, hogy megelőzze az országa pusztítását. Timur hagyományos mongol taktikát követett, amelyet Szübötej is alkalmazott a Kalka folyó előtt. A mongolok ugyanis 1221-ben rátörtek a mai Grúziára és Azerbajdzsánra, majd kijutottak a kelet-európai síkságra. Ezután legyőzték az alán–kipcsak–cserkesz haderőt, amelynek vezére, Koten az orosz fejedelmektől kért segítséget. Jelentős haderőt alakítottak, amelyet a mongolok egy általuk választott helyre, a Kalka folyó mellé csaltak. Itt a lesben álló erők megfutamtították a kipcsak törzsek csapatait, majd lemészárolták az oroszokat.³⁸ Ezt a mongol taktikát alkalmazta most Timur is, amikor maga után csalta Bajezidot. Ő azonban nem egy leshely felé vezette az oszmánokat, hanem erőltetett menetre kényszerítette őket és elvágta az utánpótlásukat. Így tudta gyengíteni az ellenséget és ellenük fordítani a túlerejüket. Ezután pedig egy csatában akarta megsemmisíteni az ellenséges hadsereget.

Így hát Timur először Sivasból Kayseribe menetelt. Timur a városon kívül táborozott, és megtiltotta a katonáinak, hogy a várost megostromolják.³⁹ Nem akarta ugyanis, hogy Bajezid beérje. Ezért inkább fosztogatással tette élehetlenné a környéket az oszmánok számára. Majd csapatai a Kızılırmak folyó mellett meneteltek három napot, és a negyedik napon megérkeztek Kırşehirbe.⁴⁰ Itt Timur szintén letáborozott. Mivel nem ismerte az oszmán sereg helyzetét, ezért egy ezerfős portyázó csapatot küldött felderítésre. Ők két óra lovaglás után rátaláltak Bajezid táborhelyére, majd lesvetést alkalmazva rátámadtak az előőrsére.

³⁵ Alexandrescu-Dersca: i. m. 125–128.

³⁶ Justin Marozzi: *Tamerlane: Sword of Islam, Conqueror of the World*. Harper Collins Publishers, London, 2005, 283.

³⁷ Ibn Arabshah: i. m. 159–161.

³⁸ Timothy Michael May: *The Mongol Art of War*. Pen & Sword Books Ltd., South Yorkshire, 2007, 107–108.

³⁹ Alexandrescu-Dersca: i. m. 62.

⁴⁰ Marozzi: i. m. 280.

Miután jelentős veszteséget okoztak, visszavonultak. Bajezid rájött, hogy Timur a közelben van, ezért erőltetett menetben indult Kırşehir felé. Timur ezután 60 főt különített ki, hogy figyelemmel kísérvék Bajezidot. Majd továbbindult Ankara felé, ugyanis az oszmán állam belső részét akarta felprédálni, hogy ezzel is tovább gyengítse az ellenséges hadsereget.

A másik lehetőséget, hogy bevárja Bajezidet Kırşehirben, elvetette, feltehetően annak létszámfölénye miatt.⁴¹ Mialatt Timur folytatta menetelését Ankara felé, serege egy részét előreküldte néhány emírje vezetésével. Feladatuk az volt, hogy zárják le az utat Ankara felé Bajezid előtt, közben pedig alakítsanak ki egy megfelelő táborhelyet, amely esetleg védelmül szolgálhat az oszmánokkal szemben. Véleményem szerint ez az előőrs védelmezte a hadsereget az ankarai helyőrség esetleges kitöréseivel szemben, illetve azt az elméletemet is megerősítheti, hogy Timur valójában nem akarta bevenni a várost.

Úgy látszott, hogy Ankaránál feltartóztathatják Bajezid erőit, és lehetőséget biztosítanak Timurnak arra, hogy seregét összerendezze és továbbinduljon. Így pedig háttvéddé alakulnak, és miután sokáig lekötötték Bajezid erőit, elszakadhatnak és követhetik a főerőt.⁴² Közben továbbra is folytak a kisebb rajtaütések, amelyekben mindkét fél veszteséget szenvedett, de ez az oszmánoknak jelentett hátrányt.⁴³ Timur Ankaránál látszatostromot vezetett. Amikor a város majdnem elesett, hír érkezett, hogy Bajezid a hadseregével Timur átkarolására indult. Ekkor Timur véget vetett az ostromnak.⁴⁴ Jazdi szerint Timur ezután elvonult Ankara alól, átkelt a Cubuk nevű patakon, és azon túl alakította ki megerősített táborát. A patak természetes védelmet kínált. Bajezid ekkorra még nem kelhetett át, hiszen az erőltetett menet kifárasztotta a katonáit. Ezt abból tudjuk, hogy Jazdi szerint az ellenséges erő átkelésének útvonalán volt egy kút, ami ívóvízzel láthatta volna el az oszmánokat. Timur hamarabb vette észre, mint Bajezid, és meg tudta semmisíteni. Az oszmánok ezt nem tudták megakadályozni, mivel pihenésre volt szükségük.⁴⁵

A csata

A következő oldalon látható 1. ábra, bár több ponton hibás, véleményem szerint jól érzékelteti Timur csatarendjét a csatában. Az oszmán csatarendet egy másik képpel fogom bemutatni (2. ábra, 82. oldal). Annyi máris elmondható, hogy Timur csapatainak a patak túlsó oldalán kellene lenniük, nem az innensőn, ahogy a képen látszik.

Timur már korán reggel csatarendbe állította a katonáit. A bal szárnyon Sahrub parancsnokolt, ennek volt egy elővéd alakulata, amelyet Mirza Husszein szultán vezetett. A jobb szárny parancsnoka Mirza Mirán sah volt, akinek szintén volt egy elővédje, amelyet Mirza Abu Bakr vezetett. A középhadat Mirza Mehmed szultán vezette. Jazdi szerint 40 parancsnok vett részt a csatában a csatarend középső részének jobb és bal szárnyán. Úgy vélem, hogy ezek mobil erősítéseként szolgáltak, amelyeket Timur mozgósíthatott a fenyegetett szárny megsegítésére. Timur a tartalékot irányította, amely szintén jelentős erőt képviselt, köztük a testőrségével. Ez a formáció csak akkor léphetett harcba, ha valamelyik szárny megingott. A középhad előtt helyezte el az elefántokat, amelyek a rohamok során képesek az ellenséges gyalogság vonalának áttörésére, és így eldönthetik a csatát.⁴⁶

⁴¹ Jazdi: i. m. 247–248.

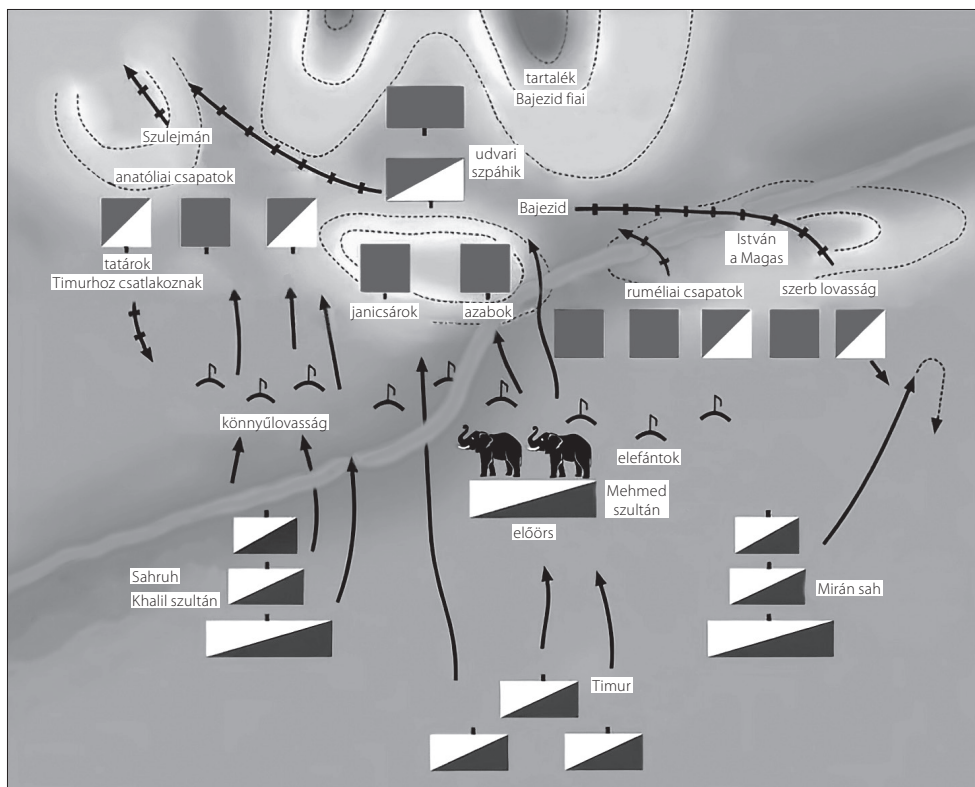
⁴² Uo. 248.; Marozzi: i. m. 283.

⁴³ Alexandrescu-Dersca: i. m. 63–64.

⁴⁴ Jazdi: i. m. 249.

⁴⁵ Uo. 249–250.

⁴⁶ Jazdi: i. m. 250–251.; Alexandrescu-Dersca: i. m. 72–74.

1. ábra Csatarend, Ankara, 1402⁴⁷

Az oszmán csatarendet (2. ábra) Marie-Mathilde Alexandrescu-Dersca elemezte az ankarai csatáról szóló monográfiájában. Véleményem szerint azonban a csatarend ebben a formájában nem pontos. Alexandrescu-Dersca ugyanis Hoca Sâdeddin Efendi történetleírását követi, aki 200 évvel az események után írt, illetve Idris Bitlisiét, aki körülbelül 70 évvel később alkotott. Jazdi szerint az oszmán jobb szárnyat Stefan Lazarević szerb despota vezette, ezt európai csapatok adták, köztük szerbek, akiket Jazdi külön kiemel. A bal szárnyra helyezi az anatóliai csapatokat, amelynek parancsnoka Bajezid fia, Szulimán volt.⁴⁸ Úgy vélem, hogy Jazdi leírása megfelel a valóságnak. Erre bizonyítékul szolgálhat a mohácsi csata (1526. augusztus 29.), amelyben a magyar csapatok először a ruméliei sereggel csaptak össze, amely az oszmán bal szárnyat képezte.⁴⁹ A későbbi szultáni csapatok emellé megérkezve képezték a középhadot, míg az anatóliai sereg képezte a jobb szárnyat.

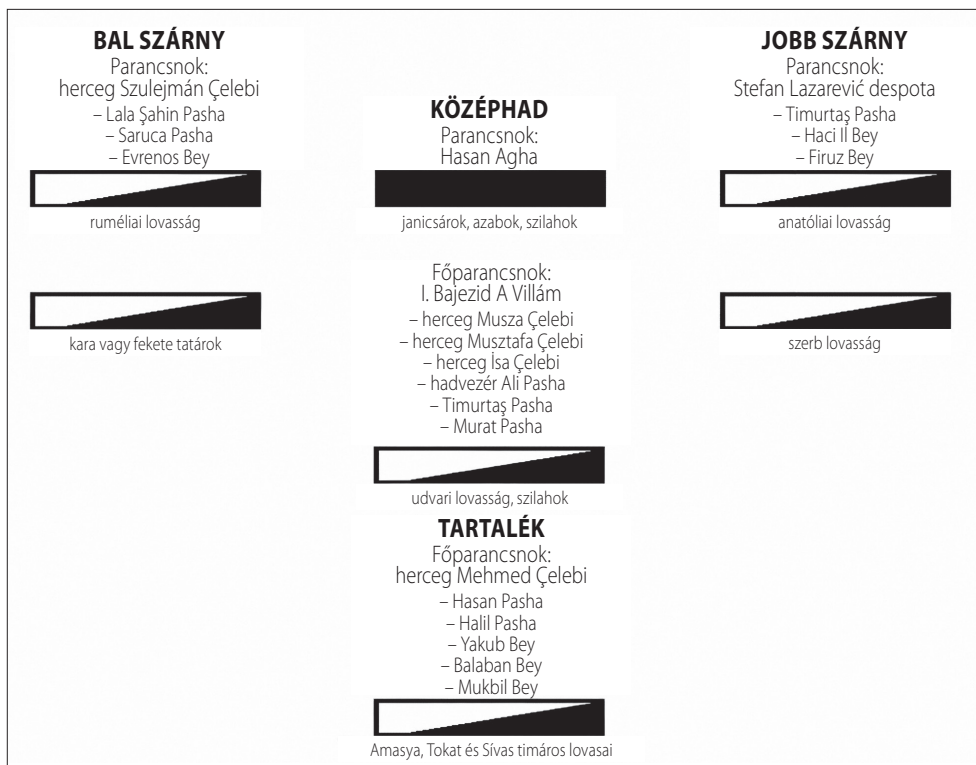
Tehát mindig az az alakulat harcolt a bal szárnyon, amelynek kiegészítési területén harcoltak (ha Anatóliában, akkor az anatóliaiak). Másrészt Alexandrescu-Dersca úgy vélte, hogy a csata vége felé az anatóliaiak átálltak a korábbi vezéreikhez. Ha azonban rátekintünk az ábrára, láthatjuk, hogy ehhez az oszmán középhad előtt kellett volna elhaladniuk, amely ezt a hadmozdulatot meg tudta volna akadályozni. Ugyanez a helyzet a tatár csapatokkal is,

⁴⁷ Battle of Ankara. Alchetron, 10. 04. 2022. <https://alchetron.com/Battle-of-Ankara> (Letöltés időpontja: 2022. 05. 09.)

⁴⁸ Jazdi: i. m. 251.

⁴⁹ B. Szabó János: A mohácsi csata. Corvina Kiadó, Budapest, 2007, 98–99., 120., 123.

amelyek Alexandrescu-Dersca szerint megkerülték a csata elején a ruméliai bal szárnyat.⁵⁰ Az is kérdéses számomra, hogy a szerbek miért az anatóliai seregrész mögött foglaltak állást. Ha Bajezid mindenképpen meg akarta akadályozni az anatóliai seregrész átállítását, akkor a szerbek mögé kellett volna őket helyezni. Úgy vélem tehát, hogy ez a csatarend így nem megfelelő. Véleményem szerint Jazdi leírása jóval egyszerűbb. Ehhez a felálláshoz vehetjük még Arabshah beszámolóját is. Tehát a bal szárnyon az anatóliai seregrész állt fel, amely előtt álltak a tatárok. Arabshah szerint ugyanis először a tatárok álltak át, majd a Szulejmán vezette bal szárny (az anatóliaiak is megfutottak). Tehát egymás előtt kellett állniuk. A jobb szárnyon elől állt fel a ruméliai lovasság, majd mögöttük álltak fel a szerbek Vuk Lazarević vezetésével. A középhadat a szultán szállta meg a janicsárokkal és az azabokkal. Vélhetően Bajezid előző nap délután vagy este kelt át, és igyekezett lezárni Timur előrehaladásának útját. Úgy vélte, csatára kényszerítheti, és a túlerő birtokában vereséget mérhet rá.⁵¹

2. ábra *Az oszmán csatarend*⁵²

⁵⁰ Alexandrescu-Dersca: i. m. 75–77.

⁵¹ Jazdi: i. m. 251–252.; Ibn Arabshah: i. m. 160–161.

⁵² Order of battle of Bayezids army, Ankara, 1402. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Order_of_battle_of_Bayezids_army,_Ankara_1402.png (Letöltés időpontja: 2022. 05. 09.)

Timurnak azonban volt egy másik fegyvere is, amellyel legyőzhette Bajezidet: az árulás. Timur törzsi környezetből emelkedett fel, amelyben mindennaposnak számított az árulás. A törzsek az erősebb vezetőhöz csatlakozhattak, vagy csak saját politikai ambícióikhoz mérten választottak vezetőt, szövetségest. Timur számára az árulás nem volt ismeretlen fogalom, tekintve, hogy a sógora is elárulta. Ezt az eszközt maga is alkalmazta a csaták során, például amikor az Arany Horda egyik tisztjének átállításával keltett zavart az ellenség soraiban, amit kihasznált.⁵³ A cselet akkor alkalmazták, amikor az ellenség jelentős túlerőben volt. Több olyan összecsapást is tanulmányoztam az ankarai csata elemzéséhez, amelyben árulás történt.

A legjobb példákat az angol történelem adta számomra, mint például az 1265-ös eveshami vagy az 1485-ös bosworthi csata. De Japánból is találtam példát, az 1600-as szekigaharai csatából. Ezekben jelentős részben a gyengébb fél csapataihoz álltak át az erősebbtől egységek. Kivételt csak az eveshami csata képez, ott vélhetően a biztos vereségből próbáltak meg Simon de Monfort walesi zsoldosai megmenekülni úgy, hogy átálltak I. Edward királyhoz.⁵⁴ Számomra a bosworthi csata és a szekigaharai csata jelentős tanulságokkal szolgált.

A bosworthi csatában III. Richárd harcolt Tudor Henrikkel szemben az angol trónért. Richárd számára rosszul indult a csata, mivel Henrik gyalogságán próbált meg áttörni lovasságával, de sikertelenül. Közrejátszott ebben az, hogy egyrészt Henrik bal szárnya egy mocsár védelmében helyezkedett el, így azt átkarolni Richárd nem tudta, emellett a jobb szárny Oxford grófjának vezetésével tartotta magát. A gróf megparancsolta, hogy senki sem hagyhatja el a zászlót, tehát a csatarendben elfoglalt helyét. Ennek az volt az oka, hogy ellentámadás esetén az alakulat könnyedén felmorzsolódott volna, másrészt pedig itt kaphattak helyet az ágyúk, amelyek pusztítani tudták Richárd katonáit. Richárd ekkor Henrikre támadt, átkarolva annak jobb szárnyát. Henrik Stanley felé rohant kíséretével, megpróbálva őt bevonni a harcba. Stanley korábban ígéretet tett Henriknek, hogy támogatja. A csatába viszont késve érkezett, és mindkét féltől elkülönülve várakozott, valószínűleg azért, mert Richárd túszként tartotta fogva a bátyja fiát.

Richárd jelentős veszteséget okozott Henrik személyes kíséretében, amely a trónkövetelőt bátran védve harcolt. Ekkor Stanley beavatkozott, és Richárd személyes kíséretére támadt.⁵⁵ Nem tudjuk ennek okát. A legtöbb történész szerint Stanley a győztes oldalhoz akart tartozni. Ekkor azonban Henrik állt vereségre, így az okot talán másban kell keresnünk.⁵⁶ Talán azért támadt Richárdra, mert úgy vélte, feltűnésmentesen megölheti a királyt, így bátyja fiának élete nem lesz veszélyben. Véleményem szerint Stanley a csata során az eseményeket latolgatta. Amikor azt látta, hogy Richárd sem Henrik létszámhátrányban lévő gyalogságával, sem Henrik személyes kíséretével nem bírt el, akkor avatkozott közbe, hogy azt segítse hatalomba, akinek a harctéren nagyobb esélye volt a győzelemre.

A csata azért volt fontos vizsgálódásaimhoz, mert bebizonyította, hogy a harctéri árulás legfontosabb szabálya, hogy a parancsnoknak saját csapataitól távol kell lennie, ha veszteség nélkül akarja a szándékát megvalósítani. Ez a tény jelentős segítséget jelentett számomra, amikor az ankarai csatával kapcsolatos csatarendet vizsgáltam, és segített abban is, hogy

⁵³ Timur Lenk (feltételezett szerző): *Institutes Political and Military of the Emperor Timour*. Daniel Stuart, Calcutta, 1785, 117.

⁵⁴ Thomas Wykes: *Chronicles of the Age of Chivalry*. Quadrillion Publishing Ltd., London, 1998, 146–150.

⁵⁵ Polydore Vergil: *Polydore Vergil's English History*. Camden Society, London, 1844, 218–224. https://archive.org/stream/threebooksofpoly29verg/threebooksofpoly29verg_djvu.txt (Letöltés időpontja: 2022. 12. 24.)

⁵⁶ Michael Hicks: *Richard III, The self-made king*. Yale University Press, Cornwall, 2019, 411.

az Alexandrescu-Dersca által kialakított, mindmáig egyedülként megalkotott oszmán csatarendet elemezni tudjam, és megalkossak egy jobb változatot.

A másik jelentős csata a szekigaharai volt. Ekkor Isida Micunari és Tokugava Iejaszu harcoltak a Japán feletti uralomért. Micunari foglalt először állást a Szekigaharát ölelő hegyeken. Igyekezett barikádokkal elzárni Iejaszu útját, és azt tervezte, hogy a hegyekről indított rohammal összeroppantja annak 20 ezer fős, létszámhátrányban lévő seregét. Ebben jelentős szerepet szánt Kobajakava Hideaki körülbelül 15 600 fős seregrészének, amelynek Iejaszu bal szárnyának felgöngyölítése volt a feladata. Iejaszu azonban igyekezett meggyőzni őt, hogy álljon az ő oldalára, azzal érvelve, hogy ő mentette meg a kivégzéstől. A csata kezdetben nem alakult jól Isida Micunari erőinek: a csata során a Tokugavák átvették a kezdeményezést, amit az ellenség nem tudott visszaszerezni. Mivel fennállt a veszély, hogy Micunari vonalait áttörik, ezért Hideakinak megadták a jelet a rohamra Iejaszu bal szárnya ellen, ő azonban nem mozdult. Mivel hosszú ideig nem válaszolt egyik félnek sem, ezért Iejaszu rálövetett néhány puskásával, hogy döntésre sarkallja. Ez rávette Hideakit, hogy támadja meg Micunari állásait.

Am mivel a mellette álló hadvezér, Jositcugu is számított erre a manőverre, ezért saját jobb szárnyának alakulatait Hideaki ellen vezette, aki jelentékeny veszteséget szenvedett, és Iejaszu bal szárnya közbeavatkozásának köszönhetően volt képes Jositcugu erőit eliminálni, és megnyerni Iejaszunak a csatát.⁵⁷ Mint látható, ha az elárulandó csapatok számítanak erre, akkor a hadvezér úgy alakíthatja a harcrendet, hogy ezt megakadályozza vagy jelentős veszteséget okozzon. Ekkor a másik fél nem nyer sokat, mert a meglepés elmarad, és az ellenséges csapatok által biztosított utánpótlás pedig érzékeny veszteséget szenved, mint ahogy Hideaki erői is. Ezért nem működik Alexandrescu-Dersca oszmán csatarendje.⁵⁸ Mint láthatjuk, ezen Bajezid úgy állítja fel a csatarendet, hogy lehetetlenné tegye hadserege megbízhatatlan tagjainak árulását.

Így Timur terve Bajezid bizonyos erőinek átállítására csődöt mondott volna, hiszen az oszmánok már az árulás pillanatában végezhetek volna ezekkel az alakulatokkal, vagy legalábbis jelentős veszteséget okozhattak volna nekik. A korabeli források szerint azonban az átállítás nem okozott különösebb problémát a végrehajtott csapatoknak. Tehát ezt csak akkor tudták problémamentesen levezényelni, ha külön álltak az oszmán csapatoktól, ahogy arra Bosworth példája is rávilágít.⁵⁹ Így az említett esetek fényében még inkább azt javaslom, hogy Jazdi csatarendjét fogadjuk el.⁶⁰

Timur az oszmán csapatok átállítását Bajezid üldözése közben tervezhette el. Nem értek egyet Arabshah azon állításával, hogy még a hadjárat előtt elkezdte megszervezni azt.⁶¹ Úgy vélem, hogy az oszmán erők kiképzése és a rajtaütések lehetőséget biztosítottak neki arra, hogy közben megegyezzen Bajezid tatár szövetségeseivel, akik előhadként is elkülönülhettek Bajezid erőitől.⁶² A megegyezés értelmében az átállításért cserébe a tatár törzsek autonómiát élvezhettek volna.⁶³ Ezért a tatárok vállalták, hogy átállnak Timur oldalára, aki ezzel a lépéssel igyekezett jelentős utánpótláshoz jutni. Ekkorra az oszmán erők a harcokban

⁵⁷ Anthony J. Bryant: *Sekigahara 1600: The final struggle for power*. Osprey Publishing, Oxford, 1995, 72–79.

⁵⁸ Alexandrescu-Dersca: i. m. 84.

⁵⁹ Vergil: i. m. 218–224.

⁶⁰ Jazdi: i. m. 251.

⁶¹ Ibn Arabshah: i. m. 158–159.

⁶² Jazdi: i. m. 247–248.

⁶³ Ibn Arabshah: i. m. 283.

körülbelül 5000 főt veszítettek.⁶⁴ De még így is 10 ezer fős létszámfőlényben voltak, amely egy középkori csatában jelentősnek mondható. Így Timurnak újabb ötezer katonát sikerült lecsípnie az oszmánoktól, ennek eredményeként a felek haderejének létszáma megegyezett, ez pedig lehetőséget biztosított számára, hogy a győzelem reményében vágjon bele a csatába. Bár Arabshah nyomán Marozzi is úgy vélte, hogy a tatárok a többségét adták Bajezid hadseregének, vélhetően ez nem igaz. Inkább az előhadat adták, így az átállításukkal Timur zavart képezhetett az oszmán hadseregen belül.⁶⁵

Most térjünk vissza a csata leírására. Először a jobb szárny előőrse kezdte meg a támadást, amely nyílzáport zúdított Bajezid bal szárnyára. Őket követte Timur erőinek jobb szárnya, amely Jazdi szavajárása szerint gyorsan áttört Bajezid bal szárnyán. Bár Jazdi nem mondja ki, de véleményem szerint ekkor következett be a tatárok árulása.⁶⁶ Az történhetett, hogy a jobb szárny támadásakor a tatárok úgy tettek, mintha a fokozódó nyomás miatt két-felé váltak volna, és így Timur támadó katonáinak két szárnyára kerültek. Így könnyebben be tudtak tagozódni a rohamozó katonák soraiba, ezáltal az oszmánoknak úgy tűnhetett, mintha Timur erői szétverték volna a tatárokat. Így fel sem tűnhetett, hogy a tatárok átálltak az ellenséghez. Alexandrescu-Dersca leírásában a tatárok a ruméliai sereg mögött helyezkedtek el, és őket kikerülve álltak át.⁶⁷ Ezt azonban nem teheték veszteségek nélkül. Akkor lehetett volna esélyük átállni, ha Timur erői bekerítik a ruméliai csapatokat. Ekkor Bajezid a szorongatott csapatok megsegítésére küldte volna a tatárokat, akik átálltak volna Timurhoz.

Ezután következett az anatóliai erők átállása. Erről Dukász 15. századi bizánci történetíró és Aşıkpaşazade számol be. Mindketten leírják, hogy az anatóliai csapatok akkor álltak át, amikor a távolban megpillantották a Timur oldalán harcoló korábbi fejedelmek zászlóit.⁶⁸ Ibn Arabshah nyomán úgy vélem, hogy először a tatárok cseréltek oldalt, és utánuk következtek az anatóliai erők. Hiszen ahogy Arabshah leírja, először a tatárok álltak át, majd Szulejmán, az anatóliai csapatok parancsnoka elmenekült.⁶⁹ Ez azért lehetett, mert ekkorra már csapatai jelentős része a másik oldalon harcolt, és olyan létszámhátrányba került, amelyben a további harc értelmetlennek tűnt. Másrészt ő volt a trónörökös, így igyekezett a saját hatalmát biztosítani a testvéreivel szemben. Úgy vélte, hogy mivel azok a középhadban szolgáltak, ezért a haláluk biztos, ő pedig riválisok nélkül ülhet apja trónjára.

A jobb szárnyon közben szintén dúlt a harc. Kezdetben itt is Timur erői voltak sikeresebbek, és visszaszorították a ruméliai erőket. Timur unokája arra kérte Timurt, hogy erősítést vihessen, és megpróbálja visszahozni őket. Ugyanis Husszein és a bal szárny erői a ruméliai csapatokkal kerültek harcérintkezésbe, és bár jelentős előrehaladást könyvelhettek el, de féltől volt, hogy bekerítik őket. Ezért Mirza Mehmed erősítést vezetett az oszmán jobb szárnyra, és igyekezett a saját erőket visszahívni.⁷⁰ Ekkor avatkozott be a szerb nehézlovasság, amely ellentámadásával visszavetette Timur erőit, és stabilizálni tudta a jobb szárnyat. Bajezid azonban visszaparancsolta őket, mert attól tartott, hogy Lazarevićet Timur erői bekerítik és megsemmisítik.⁷¹

⁶⁴ Alexandrescu-Dersca: i. m. 114–118.

⁶⁵ Ibn Arabshah: i. m. 283.

⁶⁶ Jazdi: i. m. 252–253.

⁶⁷ Alexandrescu-Dersca: i. m. 76.

⁶⁸ Doukas: i. m. 93.; Aşıkpaşazade: i. m. 144.; Manz (2022): i. m. 152.

⁶⁹ Ibn Arabshah 160–161.; Marozzi: i. m. 286.

⁷⁰ Jazdi: i. m. 253., Timur Lenk (feltételezett szerző): *The Mulfuzat Timury*. Cleveland Row, London, 1830, 89.

⁷¹ Chalkokondyles: i. m. 257.

A módszer nem vált be, mivel Timur bal szárnya az ellentámadás leállása és az erősítés következtében újjászerveződhetett, és a ruméliai erőket átkarolta, megfutamította. A menekülő ruméliaiak pedig az európai kontingensen keresztül törtek át, szétzilálva a szerb nehézlövességet is. Ez lehetővé tette Timurnak, hogy könnyen felszámolhassa az oszmán jobb szárnyat,⁷² és a különálló, vélhetően európai – szerb – gyalogságot is megfutamította. Ekkor – mint Aşıkpaşazade írja – rés nyílt Timur katonái és a középhad között, amit kihasználva Bajezid fia, Mehmed elmenekült és Amaszijába ment, Musztafa pedig a harcok során eltűnt.⁷³

Ekkor Timur parancsot adott a hadseregének az oszmán középhad bekerítésére és felmorzsolására. Ebben jelentős szerepet szánt az elefántoknak is. Elefántokkal Timur erői először Indiában találkoztak, ahol jelentős mennyiséget zsákmányoltak belőlük. Erről Johann Schiltberger német utazótól tudunk,⁷⁴ akit Bajezid ejtett foglyul a nikápolyi csatában, és aki új urát majdnem minden hadjáratára elkísérte.⁷⁵ Az elefántok alkalmazásáról bővebben Clavijo, a Timur Lenk udvarába küldött spanyol követ számol be. Ő látta is őket Szamarkandban, ahol különféle mutatóványokat hajtottak végre.⁷⁶

Az elefántokat egymástól egyenlő távolságra helyezték el, és egy sorban alkalmazták őket. Jazdi szerint az elefántok olyanok voltak, mint egy mozgó erőd, rajtuk volt egy kisebb fapalánk, amelyen egy tiszt, és néhány katona állt, akik újjal lötték az ellenséget. Rajtuk kívül még egy hajtó is helyet foglalt az állat nyakán, aki az elefántot irányította. Az elefántok agyaraikat megrövidítették, és rájuk nagy vaskardokat szereltek. Amikor az elefánt rohamra indult, akkor a fejét ide-oda mozgatva felnyársalhatott egy nagyobb katonai alakulatot is. A hajtónak volt egy nagyobb fanyársa is, amelyet az elefánt koponyájába szúrhatott. Ekkor az elefánt a fájdalomtól nagyobb sebességgel rohamozott, és letaposott mindent, ami az útjába állt. A seb, amit a hajtó okozott, nem volt végzetes az elefántok számára.⁷⁷ Ha az elefántokat a seb okozása után a szabad levegőn, és nem pedig sátorban tartották, akkor a sebek begyógyulhattak. Clavijo ennek nem tudta megmondani az okát, véleményem szerint azonban azért a szabad levegőn tartották az elefántokat, hogy védjék őket a fertőzésektől. Egy nagyobb sátorban ugyanis összezsúfolták volna őket, és a legyek könnyebben elfertőzhették volna a sebeket, emiatt az állatok elpusztultak volna.⁷⁸ Az elefántok nemcsak rohamra, hanem bizonyos tárgyak vagy akár emberek felemelésére is képesek voltak. Ekkor a hajtónak kellett megmutatnia az állatnak, mit kell felemelnie.

Az elefántok alkalmazására a legjobb példa az aleppói csata volt. Itt Timur erői az Aleppóból kitért mameluk emírek haderőinek két szárnyát bekerítették, és összezsúfolták. Ekkor indultak rohamra az elefántok, amelyek jelentős pusztítást okoztak az ellenség soraiban, több lovast kirepítettek a nyeregből.⁷⁹ Összességében elmondható, hogy Timur célja az volt, hogy az elefántokra nyomja rá két oldalról az ellenséges hadsereget, így a szárnyak biztosíthatták annak megsemmisítését.

⁷² Jazdi: i. m. 254.

⁷³ Aşıkpaşazade: i. m. 143–144.

⁷⁴ Schiltberger Lienhart Richarteringer vazallusaként vett részt a nikápolyi csatában. A csata után oszmán fogságba esett, és Bajezid személyes szolgálatra választotta ki. Vele volt az ankarai csatában, utána pedig Timurt kísérte el további hadjáratokra. Timur halála után megszökött és visszatért Németországba. Johann Schiltberger, German nobel. Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Johann-Schiltberger> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 07.)

⁷⁵ Johann Schiltberger: *The bondage and travels of Johann Schiltberger*. Hakluyt Society, London, 1879, 36.

⁷⁶ Clavijo: i. m. 115.

⁷⁷ Uo. 139.

⁷⁸ Uo. 140.

⁷⁹ Jazdi: i. m. 169–170.

Timur terve Ankaránál is hasonló lehetett. A két szárny összeszorította Bajezid megmaradt erőit, amelyre szemből rátörtek az elefántok. Tudjuk, hogy Nikápolynál az oszmán középhad előtt kiélesített karókat állítottak fel, amelyek a francia lovasrohamnak is gátat vetettek. Vélhetően az elefántok ezeket a karókat képesek voltak a földből kihúzni, majd hozzávághatták az azab gyalogsághoz. Az elefántok előrenyomulását kezdetben nem tudták leküzdeni, ezért Bajezid a solakokkal – testőrségével – előrement bátorítani a csapatokat, illetve megkísérelte kilövetni az elefántokat. Az óriási állatok nyomában rohamra törő egyik lovascsapat azonban észrevette, elfogta és Timurhoz kísérte őt.

Azt is tudjuk Aşıkpaşazadétól, hogy amikor Bajezidot elfogták, és amikor találkozott Timurral, még mindig elkeseredetten folyt a harc. Timur úgy tett, mint aki a fiával, Sahruhhall sakkozik. Úgy vélem, hogy ő ekkor nem ezt tette, hanem még a csata utolsó fázisát felügyelte. Lehet azonban, hogy ezt a tevékenységet is csak Bajezid megalázásához használta fel, amivel azt akarta demonstrálni, hogy nem került jelentős erőfeszítésébe a szultán legyőzése.⁸⁰

KÖVETKEZTETÉSEK

Timur hadjáratából több következtetés is levonható. Sikereiben döntő jelentőségű, hogy képes volt felismerni a saját erői gyengeségét, és változtatni a hadjárat menetén. Bajezid gyorsabban mozgósított, mint ő, és nagyobb számú haderővel rendelkezett. Timur azonban Bajezidet saját birodalma belső területére csalta, amit halálos csapdává változtatott. Az oszmánok nem tudták kamatoztatni azt a tényt, hogy jobban ismerik a belső területeiket, mint az ellenség. Timur az infrastruktúra rombolásával és az alapvető fogyasztási cikkek eltulajdonításával jelentős mértékben meggyengítette az oszmánokat, akik ennek következtében érzékeny embervesztéseket könyvelhettek el. Ráadásul folyamatos nyomás alatt tartotta őket különböző rajtaütések formájában. Ezekkel egyrészt lassította Bajezidet, amikor beérhette volna őt, másrészt folyamatosan szemmel tarthatta az oszmánokat. Azt se felejtjük el, hogy ezzel állandó félelemben tartotta az ellenséget, akik úgy vélhették, hogy az ellenség jobban ismeri a saját területüket, mint ők.

A folyamatos visszavonulás ráadásul hamis biztonságérzetbe ringatta az ellenfelet. Bajezid jelentős veszteségeket könyvelhetett el a hadjárat kezdetén (5000 fő), a csata napjáig azonban 10 ezer fős túlerőben volt. Ezzel még könnyedén legyőzhette volna Timurt, aki a folyamatos visszavonulásával elhitette az ellenséggel, hogy a kezdeményezés még Bajezid kezében van, így annak fogalma sem lehetett a neki állított csapdáról amíg bele nem sétált. Közben pedig Timur a birodalom belső területeinek folyamatos pusztításával elérte, hogy az oszmánok bosszúvágytól kísértve és – Bajezid hírnevének megfelelően – gyors menetben kövessék őt. Így viszont a harctéren már egy kifáradt és szomjazó oszmán hadsereggel kellett megküzdenie. Bajezid egyébként azért is menetelt nagy sebeséggel, mert tudta, hogy Timur erői három éve folyamatosan harcban álltak. Ezért a tempó fokozásával ő próbálta meg kifárasztani Timurt, sikertelenül.

A timurida hadsereg a csata előtt jól használta ki a terepet is. Timur gondosan a víz mellé telepítette a katonáit, akik így folyamatos utánpótlást élvezhettek. Közben az oszmánokat megfosztotta ettől a lehetőségtől, így a tűző júliusi napon nem tudtak olyan hévvel harcolni, mint például a korábbi csaták alatt. Bár Bajezid a csata előtt magaslati helyet foglalt el, és elvágta Timur további előrenyomulásának útját, végül saját magát zárta csapdába.

⁸⁰ Aşıkpaşazade: i. m. 143–145.

Timur rendkívül jól mérte fel az ellenséges csatarendben rejlő gyengeségeket, amelyeket a saját előnyére fordíthatott. Itt elsősorban a tatárok átállítására kell gondolnunk. Timur pontosan tisztában volt azzal, hogy létszámhátrányból nem nyerhet csatát. Ezért rendkívül kreatív módon úgy határozott, hogy csapatait a csata közben tölti fel az oszmánok soraiból. Ezért vélhetően a portyái alatt kiépített egyfajta együttműködést a tatárokkal, akik a csata alatt ügyesen átálltak a timurida oldalra.

Bajezid legnagyobb hibája a hagyományos oszmán hadviselési módszerek követése volt. Emiatt nem alkalmazott biztosítékokat, amelyek az árulást megakadályozhatták volna (nem keverte a csapatait). Továbbá úgy vélte, hogy az anatóliai hódításai megszilárdultak, ezért a tartományaiból érkező katonák már nem árulhatják el, hiszen korábban neki esküdtek hűséget. Emellett az újonnan meghódított területek átszervezése sem volt még teljes, így olyan emberek voltak vezető pozíciókban, akik a korábbi fejedelmek alatt is szolgáltak. Tehát ezek az alakulatok spontán átálltak, amint korábbi parancsnokaikkal találkoztak a hadszíntéren.

Bajezid azonban jó döntéseket is hozott a hadszíntéren. Példaként hozható fel, hogy a szerb nehézlovasságot tartalékban tartotta, majd a túlzott timurida előrenyomulás visszaszorítására használta. Bajezid azonban a nehézlovasságot egyfajta mozgó tartalékként alkalmazta, így amikor őket visszarendelte – gyaníthatóan a bal szárny stabilizálására –, akkor a jobb szárny megtépzott erői elmenekültek, az egész jobb szárnyat maguk után rántva. Timur zsenialitását dicséri, hogy az elefántokat az erős középhad szétzúzására vetette be, amelyet a lovasság a két szárnyról támogatott. Így a gyalogságnak oldalra kellett húzódnia a lovasság feltartóztatására, és nem tudtak az elefántokkal szemben eredményesek lenni. Bár Bajezid a saját testőreivel próbálta a rohamot szemből feltartóztatni, ez nem volt sikeres, és végül a fogságba eséséhez vezetett.

Bár Timur nem hagyott kormányzatot az újonnan meghódított területeken, ez nem jelenti azt, hogy nem tett meg mindent azért, hogy az oszmán állam újbóli felemelkedését kordában tartsa. Így kibővítette a korábbi fejedelemségek területét, ezzel lekötölte, és megerősítette őket. Az oszmánokat igyekezett vazallusaivá tenni, még unokáját is beházasította a családba, valamint nyitva hagyta annak kérdését, ki legyen az oszmán uralkodó, így polgárháborút idézve elő az oszmán tartományokban. Ezzel biztosíthatta, hogy területei többé nem kerülnek támadás alá.

Végül azonban az oszmán állam kiheverte ezt a vereséget és folytatta terjeszkedését. Ennek több oka volt. Az egyik az európai beavatkozás hiánya volt, amely a nikápolyi csatában elszenvedett vereség miatt történhetett így. Bár Timur jelentős területeket adott vissza a térség korábbi fejedelmeinek, azok részt vettek a polgárháborúban, később pedig egymással is harcoltak, így az oszmánok kijátszották őket egymás ellen. Megkönnyítette az oszmán terjeszkedést a Timurida Birodalmon belüli polgárháború, hiszen nem volt egy olyan erős állam, amely az oszmánokat visszaszorította volna, illetve az oszmán államon belül megkezdett reformok időtállóan bizonyultak és lehetővé tették a birodalom túlélését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ágoston Gábor: *The Last Muslim Conquest: The Ottoman Empire and Its Wars in Europe*. Princeton University Press, New Jersey, 2021.
- Alexandrescu-Dersca, Marie Mathilde: *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*. Universitatea Mihaileana, din Iasi, Iasi, 1942.

- Amitai-Preiss, Reuven: *Mongols and Mamluks. The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Aşıkpaşazade: *Osmanoğulları'nın Tarihi*. MAS Matbaacılık M.A.Ş., İstambul, 2003.
- Battle of Ankara. Alchetron, 10. 04. 2022. <https://alchetron.com/Battle-of-Ankara>
- Bryant, Anthony J.: *Sekigahara 1600: The final struggle for power*. Osprey Publishing, Oxford, 1995.
- B. Szabó János: *A mohácsi csata*. Corvina Kiadó, Budapest, 2007.
- Chalkokondyles, Laonikos: *The Histories, Volume 1*. Harvard University Press, Cambridge, 2014.
- Clavijo, Ruy González de: *Embassy To Tamerlane, 1403–1406*. Taylor & Francis Group, London, 2006. <https://wellcomecollection.org/works/gsbahsgv/items?canvas=10>
- Doukas: *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks: An Annotated Translation of „Historia Turco-Byzantina”, 1341–1462*. Wayne State University Press, Detroit, 1975.
- Hicks, Michael: *Richard III, The self-made king*. Yale University Press, Cornwall, 2019.
- Ibn Arabshah, Ahmed: *Tamerlane or Timur the Great Amir*. Luzac & Co, London, 1936. https://archive.org/stream/TamerlaneOrTimurTheGreatAmir-AhmedIbnArabshah/216572337-Tamerlane-or-Timur-the-Great-Amir-Ahmed-Ibn-Arabshah_djvu.txt
- Jazdi, Sharaf al-Din Ali: *The history of Timur-Bec, Known by the name Tamerlain the Great, Emperor of the Moguls and Tartars*. Bartholomew Close, London, 1823. https://books.google.hu/books?id=6zrLcMS-lz0C&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Johann Schiltberger, German noble. Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Johann-Schiltberger>
- Manz, Beatrice Forbes: *Nomads in the Middle East*. Cambridge University Press, Cambridge, 2022.
- Manz, Beatrice Forbes: *The rise and rule of Tamerlane*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Marozzi, Justin: *Tamerlane: Sword of Islam, Conqueror of the World*. Harper Collins Publishers, London, 2005.
- May, Timothy Michael: *The Mongol Art of War*. Pen & Sword Books Ltd., South Yorkshire, 2007.
- Schiltberger, Johann: The bondage and travels of Johann Schiltberger. Hakluyt Society, London, 1879.
- Timur Lenk (feltételezett szerző): *Institutes Political and Military of the Emperor Timour*. Daniel Stuart, Calcutta, 1785.
- Timur Lenk (feltételezett szerző): *The Mulfuzat Timury*. Cleveland Row, London, 1830.
- Vergil, Polydore: *Polydore Vergil's English History*. Camden Society, London, 1844. https://archive.org/stream/threebooksofpoly29verg/threebooksofpoly29verg_djvu.txt
- Wykes, Thomas: *Chronicles of the Age of Chivalry*. Quadrillion Publishing Ltd., London, 1998.

Adorján Zsuzsanna ömt. hadnagy:

A KOSZOVÓI IDŐZÍTETT BOMBA TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI

ÖSSZEFOGLALÓ: Jugoszlávia határain belül mindig is fellelhetőek voltak az etnikai törésvonalak. Tito halálával a többnemzetiségű, föderatív elven felépülő jugoszláv álmom is véget ért. A nemzetiségi törekvések kiújultak, a térségben pedig kaotikus körülmények alakultak ki. Időközben felbukkant Milošević, aki a feszült helyzetet a történelmi sérelmekre hivatkozva a maga javára fordította, majd felépítette a saját nacionalista önkényuralmát, aminek szinte egyenes következménye volt a koszovói háború kirobbanása. Jugoszlávia felbomlásával és Milošević megbuktatásával Koszovó is egyre hangsúlyosabban igyekezett külön utakon járni, végül 2008. február 17-én egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét. Csakhogy a kiválás sem biztosította helyzetét. Az időközben az államigazgatásba is begyűrűző szervezett bűnözői tevékenységek, a korrupció mértéke és a romokban heverő gazdaság instabil politikai helyzetet eredményezett, az emberi jogok súlyos csorbulása következtében pedig kiújultak az etnikai villongások. Bár az Európai Unió megpróbálta konszolidálni a helyzetet, a kudarcba fulladó tárgyalássorozatával egyidejűleg újra elmérgesedtek a konfliktusok, mígnem napjainkra világossá vált, hogy az évszázados történelmi sérelmeket aligha lehetne rendezni egyszerű párbeszéddel. Mi vezetett el idáig? Milyen jelentősége van napjainkban a koszovói szerbek és a koszovói albánok viszonyának a nemzetközi szinten? Mi köze volt a krízishez a koszovói háborúnak, a függetlenedésnek vagy akár a rigómezei csatának? Az elemzés szerzője a jelen helyzet hátterében álló okokkal kapcsolatos kérdésekre igyekezett választ adni.

KULCSSZAVAK: koszovói szerbek, koszovói albánok, Milošević, Allied Force, ENSZ BT 1244. határozata, Kosovska Mitrovica

A SZERZŐRŐL:

Adorján Zsuzsanna önkéntes művelési tartalékos hadnagy (MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság)

KOSZOVÓ, A SZERBEK BÖLCSŐJE

Európa egyik legkritikusabb pontjának mindig is a Nyugat-Balkánt tekintették. Ezen a konfliktusoktól terhelt területen számos olyan mélyreható esemény történt, amelyek láncreakcióként fejtették ki hatásukat a régió államaira, és jelentős hatással voltak az Európában zajló folyamatokra is. Az időről időre kiújuló etnikai villongások, a teljes harckészültség, illetve a tömeges menekülthullámok meggyőzték arról a nyugat-európai államokat, hogy Koszovó békéjének megőrzése saját biztonsági érdekük is. A rendszeresen ismétlődő feszültségeknek olyan mély gyökerei vannak, amelyek megértése szempontjából nélkülözhetetlen a történelmi előzmények ismerete.

Földrajzi szempontból a mintegy kétfélmillió fős Koszovói Köztársaság egy olyan vitatott státuszú *de facto* állam a Balkán-félszigeten, amelyet Szerbia a mai napig a saját részének tekint. Számára ez nem csupán egy földrajzi terület, hanem államiságának, kultúrája bölcsőjének, valamint egykoron a szerb ortodox egyháznak legfontosabb szent helyeit is magában foglaló

tartománya. Itt megemlíthető a középkori szerb állam vallási központja, Prizren, valamint Peć, a szerb ortodox pátriárka székhelye.¹ Mivel a mai Koszovó a középkori Szerbia magterületei közé tartozott, így az a történelem folyamán a szerb nemzeti identitás egy darabjává vált.

Mivel e területet már a kezdetektől fogva számos etnikai csoport birtokolta hosszabb-rövidebb ideig, a történelem folyamán a hatalom mindig újabb hódítók kezében összpontosult. Az első olyan jelentősebb nemzetségek, amelyek már tartósabb időre is letelepedtek, végül a Krisztus előtti századokban jelentek meg, ők voltak a mai albánok valószínűsíthető korai elődei, az illírek, akikhez a Krisztus utáni hatodik században csatlakoztak a szlávok is.

Szerbia történelmének egyik legmeghatározóbb eseménye a Dusán István király halála utáni versengéssel vette kezdetét, amikor a meggyengült birodalom kedvező terepet jelentett a Balkánon előrenyomuló törökök terjeszkedésének. Végül 1389. június 15-én, Kosovo Poljénál a török csapatok döntő csapást mértek a szerb kereszties seregekre.² Ez volt az a bizonyos rigómezei csata, amely bár súlyos vereséggel végződött, mégis jelentősen hozzájárult a szerb nemzeti öntudat kialakulásához. Mindezt komolyan elősegítette a szerb csapatokat irányító Hrebeljanović Lázár fejedelem legendája is.

Eszerint az uralkodót egy angyal látogatta meg a nagy csata előtti éjszaka, és döntés elé állította: vagy hatalmas győzelmet arat a csatában, és ez esetben földi királysága egész hátralévő életében biztosított lesz, vagy katonáival együtt elsöprik ugyan a török hadak, de halála után Isten kiemelt helyet ad neki saját királyságában. Lázár Isten királyságát választotta, és ezzel birodalmát elmosták a török seregek. A szerbek emlékezetében ugyanakkor Koszovó vált az örök szerb mennyei királyság színhelyévé, ahol az ortodox egyház egészen 1766-ig fenntartotta a peći (pejai) szerb patriarchátust, amely a középkori szerb nemzet bölcsőjének jelképévé vált.³ Az újjászületést és reményt jelképező csata évszázadokra meghatározta a szerb nemzeti öntudat és az egész Balkán-félsziget sorsát, tragédiájáról pedig mind a mai napig a Gergely-naptár szerinti június 28-án emlékeznek meg.

A Hunyadi János által vezetett második rigómezei csatát követően a terület már oly mértékben volt pestissel fertőzött a temetetlen holttestek miatt, hogy évekig élni sem lehetett rajta. Ezzel vette kezdetét a szerbek elvándorlása előbb a rigómezei területről, majd a tizenhetedik században a szerb felkelés török leverésével egész Koszovóból. Helyüket az évek folyamán az időközben betelepült albánok váltották fel.

A huszadik század elejére a törököket sikerült kiűzni a félszigetről. Szerbia ugyan 1912-ben visszakapta Koszovót, de addigra az albán lakosság már fölényes többségben volt a szerbekkel szemben. Ezzel sem Koszovó, sem az 1913-ban létrejött Albán Fejedelemség határai nem tükrözték többé a valós etnikai albán területek egészét. Ennek következtében kisvártatva fokozódtak a nemzeti problémák, a konfliktusok egyre hevesebbek lettek, az időközben fellángoló pánszláv ideológia pedig lehetőséget nyújtott a különböző szerb nacionalista csoportok térnyerésére is. Egy ilyen szervezethez tartozott egyébként az a Gavrilo Princip is, aki 1914. június 28-án lelőtte Ferenc Ferdinánd trónörökösét, ami az I. világháború kitörésének *casus*

¹ Hetzmann Diána: Koszovó helyzete albán szemmel. <https://docplayer.hu/40537245-Hetzmann-diana-koszovo-helyzete-alban-szemmel.html> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 12.)

² Döntő győzelem vezéraldozattal, avagy így veszett oda az oszmán szultán Rigómezőnél. Múlt-kor, 2022. 06. 28. <https://m.mult-kor.hu/donto-gyozelem-vezeraldozattal-avagy-igy-veszett-oda-az-oszman-szultan-rigomezonel-20220628> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 12.)

³ Kovács Zoltán: A szerb nemzet és Koszovó. 1. rész: az UNMIK hatalomátvételeig terjedő időszak. <https://adoc.pub/kovacs-zoltan-a-szerb-nemzet-es-koszovo-1-resz-az-unmik-hata.html> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 12.)

bellijét szolgáltatta.⁴ Ferdinánd főherceg éppen ezen az emlékezetes gyásznapon, a rigómezei csata 525. évfordulóján tett hivatalos látogatást Szarajevóban, ezt egyes szerb csoportok súlyos provokációnak tekinthették.

Az 1941. április 17-i jugoszláv kapituláció után Koszovó három részre szakadt. Az ország északi része a németek ellenőrzése alá került, keleten bolgár fennhatóság érvényesült, míg az ország nagy része egyesült Albániával, ahol fasiszta olasz megszállás vette kezdetét. A megszállás alatt rendszeressé váltak a szerbek elleni etnikai tisztogatások, ami megalapozta az albánellenes érzelmeket is.⁵

Az olaszok kapitulálásával a terület fölött Németország vette át az ellenőrzést. Ebben a háborús időszakban tűnt fel a horvát–szlovén származású Josip Broz Tito – későbbi marsall –, aki a többnemzetiségű jelleg fenntartásával föderatív elven kívánta biztosítani Jugoszlávia nemzeteinek teljes egyenjogúságát. Tito vezetésével partizánmozgalom bontakozott ki a megszálló német csapatok ellen, és 1945 februárjára vissza is foglalták Koszovót. Az 1946. január 31-én kihirdetett alkotmánnyal végül ismét egyesültek a délszláv területek, és az alkotmányozó nemzetgyűlés kikiáltotta a föderatív elven létrehozott Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot.⁶

Bár az 1963-as enyhülési politika következtében a szerb kormány toleránsabban viszonyult az albánokhoz, a szerbek érezhetően szoros politikai és állambiztonsági ellenőrzés alatt tartották a régiót. Mivel a túlnyomórészt albánok lakta Koszovó ekkor már Jugoszlávia legszegényebb térségének számított, a szövetségi vezetés gazdasági felzárkóztatási programokat indított. Ezek a jelentős támogatások ellenére, illetve a rohamos népszaporulat miatt kivitelezhetetlennek bizonyultak. Mindössze húsz év alatt, 1961 és 1981 között megduplázódott az albán nemzetiségű lakosság száma.⁷

1974-re Koszovó már oly mértékű különálló jogokat kapott, amelyek csaknem a tagköztársasági státusznak feleltek meg. Ez kiváltotta a szerbek ellenszenvét, és előrevetítette a nacionalizmus erősödését, mivel úgy vélték, egy köztársaság már könnyen kinyilváníthatja függetlenségét, amit Szerbia nem engedhet meg.⁸

A KATASZTRÓFÁHOZ VEZETŐ ÚT

1980. május 4-én meghalt Tito, ami csak tovább kedvezett az egyre erősödő nemzeti érzelmek térnyerésének. Ekkorra már egyértelművé vált, hogy a szövetségi államot jelentős belső feszültségek terhelik politikai és társadalmi szinten. 1981-ben a koszovói albánok már a köztársasági státuszt követelték; a szerbek válaszul egyre inkább igyekeztek megfékezni az albánok törekvéseit, és visszavágni autonóm jogaikat. Ebben az érzelmektől terhes állapotban bukkant fel 1987-ben Slobodan Milošević, aki kisvártatva a szerb nacionalisták politikai védőszenjtjévé nőtte ki magát.

⁴ Gavriilo Princip: Slavic nationalist. Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Gavriilo-Princip> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 18.)

⁵ SzilvÁgyi Tibor: Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei. Doktori (PhD-) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005. <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/11992/Teljes%20sz%C3%B6veg!.pdf?sequence=1> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 12.)

⁶ Hetzmann Diána: Koszovó helyzete szerb szemmel. <https://adoc.pub/queue/hetzmann-diana-koszovo-helyzete-szerb-szemmel.html> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 12.)

⁷ SzilvÁgyi Tibor: A Nagy-Albánia-eszmerendszer múltja és jelene. *Hadtudomány*, 2000/2. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2000/2_4.html (Letöltés időpontja: 2022. 08. 12.)

⁸ Kovács Zoltán: Koszovó függetlenné válásának regionális és globális következményei. http://real.mtak.hu/18717/1/15_KOVACS_ZOLTAN.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 08. 12.)

Ekkorra már az egész régióban kaotikus körülmények uralkodtak, az infláció elszabadult, mindenfelé tüntetések kezdődtek. Milošević alkotmánymódosítással megszüntette Koszovó autonómiáját, mire 1989 februárjában a trepçai ólom- és cinkbányában dolgozó albánok újabb zavargásokba kezdtek.⁹ A szerb vezetés ekkor már erőszakkal válaszolt, és fokozta a biztonsági erők jelenlétét a térségben. A koszovói kormányt feloszlatták, az albán politikai elitet eltávolították a közigazgatásból és az állami vállalatok éléről. Az iskolákban az albánok nem tanulhattak anyanyelvükön, a kórházakat pedig a szerb orvosoktól tartva elkerülték. A lakosság ekkorra már csak feketemunkával és külföldön dolgozó rokonaiak deviza-átutalásaival volt képes fenntartani magát.

A katasztrófához vezető események sora sokak szerint 1989. június 28-ával vette kezdetét. A rigómezei csata 600. évfordulóján közel nyolcszázezren gyűltek össze Pristina mellett, hogy a gračanicei kolostornál Lázár fejedelem földi maradványai mellett megemlékezzenek a török hódoltság kezdetét jelző nemzeti tragédiáról.¹⁰ Mivel ekkorra már nemzedékek sora nőtt fel a rigómezei csata és a nagyszerb állam revíziójának illúziójában, Milošević ezt a felfokozott helyzetet már könnyen a maga javára fordíthatta. A nemzetközi visszhangot kiváltott beszédében a nemzeti érzelmekre hatva vállalt kötelezettséget a szerb nemzeti érdekek védelmére: „*Senki sem emelhet kezét rátok [...] Ez a ti földetek [...] A ti emlékezetetek...*”¹¹

Ekkorra már az egész régióban előtérbe kerültek a nemzeti törekvések. Franjo Tuđmannak a horvát dominancia kiterjesztése volt a célja, Alija Izetbegović bosnyák politikus a muszlimok uralta független Bosznia-Hercegovina elérésére törekedett, miközben mindegyikük a saját nemzete évszázados múltjára hivatkozott.¹² Így hát 1991 júniusában első lépésként Horvátország és Szlovénia kiáltotta ki függetlenségét, szeptemberben Macedónia, majd 1992 márciusában Bosznia-Hercegovina is szakított Jugoszláviával. És miközben a jugoszláv álm darabjaira hullott, Milošević az elemi félelmekre és történelmi sérelmekre alapozva kiépítette saját nacionalista önkényuralmát.

1996-ra a koszovói albánok és a szerbek már hosszú ideje szegregáltan éltek. Az albánok időközben fokozatosan kiépítették párhuzamos struktúráikat, független egészségügyi és oktatási rendszert hoztak létre a saját maguk által beszedett adókból. Az állásfoglalások ekkorra már fényevrekre távolodtak egymástól, az albánok a teljes függetlenségre törekedtek, míg a szerbek még a köztársasági státusz témájában sem voltak hajlandók tárgyalásokba bocsátkozni. Mindezzel párhuzamosan az albánok által létrehozott Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK¹³) különböző terrorcselekményeket és célzott gerillatámadásokat hajtott végre szerb civilek és rendőrök ellen. 1997 márciusában Albániában az államigazgatás összeomlott, aminek következtében a hadsereg fegyverraktárait kifosztották, ily módon nagy mennyiségű fegyver került a koszovói albánok kezébe. A polgárháborús körülményekre a szerb hadsereg erőszakos fellépéssel válaszolt, mire az UÇK mozgósításba kezdett. A konfliktus új szakaszába lépett, Koszovóban mindennaposá váltak a nyílt fegyveres akciók.

⁹ Koszovó: A sztrájk vége – és újabb sztrájk. Tolna Megyei Népújság, 1989. 03. 01., 2. https://library.hungaricana.hu/hu/view/TolnaMegyeiNepujsg_1989_03/?pg=1&layout=s (Letöltés időpontja: 2022. 08. 13.)

¹⁰ Bártfai Gergely: Nekik Rigómező kellett. Népszava, 2019. 07. 03. https://nepszava.hu/3041778_nekik-rigomezo-kellett (Letöltés időpontja: 2022. 08. 13.)

¹¹ A Balkán középső régiója. In: Koszovó: CIMIK kézikönyve. Magyar Honvédség Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ, Budapest, 2006, 9. <https://docplayer.hu/3158742-Tartalomjegyzek-closzo-5-a-balkan-kozepso-regioja-6.html> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 13.)

¹² Hetzmann: Koszovó helyzete szerb szemmel... i. m.

¹³ Ushtria Çlirimtare e Kosovës.

1998. szeptember 23-án az ENSZ BT 1199-es határozatában megállapította, hogy a koszovói események humanitárius katasztrófával fenyegetnek, a háborús cselekmények pedig veszélyeztetik a nemzetközi biztonságot. Ekkorra már Javier Solana NATO-főtiszt is kilátásba helyezte az észak-atlanti szövetség katonai erővel történő beavatkozását a konfliktusba.

A körülményekre tekintettel Richard Holbrooke amerikai diplomata több ízben is Belgrádba és Pristinába utazott tárgyalni, a válság békés úton történő megoldása érdekében. A Holbrooke–Milošević-megállapodás feltételei a szerb erők koszovói műveleteinek korlátozására irányultak. Az egyezmény szerint ennek végrehajtásával az EBESZ Koszovói Ellenőrző Misszióját bíznák meg, továbbá a szerbek engedélyeznék a NATO felderítő-repülőgépei átrepüléseit is. Miközben Milošević egyrészt igyekezett azt a látszatot kelteni, hogy elfogadta a feltételeket, katonai műveletek végrehajtásába kezdett Koszovóban. Úgy tűnt, Holbrooke többszöri próbálkozása ellenére is csak elodáznia tudta a válság eszkalálódását. Ebben a robbanásveszélyes helyzetben már csak szikra volt a Pristinától 25 kilométerre délre fekvő Račak falu lakóinak lemészárlása, ahol 45 albán veszítette életét 1999. január 15-én.¹⁴

1999. február 6-án a Párizs melletti Rambouillet-ben tartott Koszovó-konferencián még egyszer megpróbálták tárgyalásos úton rendezni a válságot, majd március 22-én Holbrooke Belgrádban utoljára figyelmeztette Miloševićet, de a tárgyalások sorra kudarcba fulladtak. Erre válaszul az Észak-atlanti Tanács kiadta a Jugoszlávia elleni korlátozott légi hadműveletre vonatkozó parancsot, majd március 24-én este megkezdődött az *Allied Force* művelet.¹⁵ Ezzel párhuzamosan a szerb katonai erők is megkezdtek támadásukat, aminek fő erőikifejtései azonban nem a NATO repülőgépei, hanem a koszovói albánok ellen irányultak. Az úgynevezett Patkó hadművelet keretében két hónap alatt csaknem egymillió albánt üldöztek ki Koszovóból, és falvak ezreit pusztították el.¹⁶

Oroszország és Kína ugyan élesen elítélték a szövetségi erők ENSZ-mandátum nélküli légitámadását, viszont tényleges katonai segítséget nem nyújtottak, ezért az elszigetelődött Szerbia június 8-án kénytelen volt elfogadni az ENSZ által követelt feltételeket. A 78 napos légi háborúnak ezáltal a június 9-én aláírt *Katonai technikai megállapodás* vetett véget, melyet követően másnap az ENSZ Biztonsági Tanácsa meghozta az 1244. számú határozatát.

A koszovói albánok a tényleges nemzetközi beavatkozás nélkül soha nem lettek volna képesek a határozott fölényben lévő jugoszláv állam ellen sikereket elérni, de a nemzetközi közösség, illetve túlnyomó részben az Amerikai Egyesült Államok hatékony támogatásának köszönhetően a tartomány megindulhatott a teljes függetlenség felé vezető úton. Ehhez jelentősen hozzájárult az Amerikai Egyesült Államok akkori demokrata elnöke, Bill Clinton ideológiája, mivel az elnök a liberális demokrácia elkötelezett híveként a demokrácia elterjesztését tűzte ki célul. Erre azonban az autoriter Milošević egyrészt fenyegetést jelentett, másrészt pedig az egész balkáni régió biztonságát is veszélyeztette.

¹⁴ Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. PhD-értekezés. Miskolci Egyetem, 2003, 218. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5742_section_992.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 08. 13.)

¹⁵ Magyar István: A NATO jugoszláviai légi támadó-hadművelete. Hadtudomány, 1999/3–4. <https://www.mhtt.eu/hadtudomany/1999/ht-1999-34-4.html> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 13.)

¹⁶ Magyar Ádám: Emlékfal a koszovói háború több százezer menekültjének. Euronews.com, 2021. 04. 11. <https://hu.euronews.com/2021/04/11/emlekkfal-a-koszovoi-haboru-tobb-szazezer-menekultjenek> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 13.)

A FÜGGETLENEDÉS

2000 októberében aztán végül a szerb társadalom megdöntötte a Milošević-rezsimit. A forradalommal itt is megkezdődhetett a nem teljesen zökkenőmentes rendszerváltás. Mindeközben a szerbek Montenegróval való szövetsége is egyre inkább lazult, míg végül 2006. június 3-án Montenegró is kikiáltotta függetlenségét.

Az ezt követő években Belgrád és Pristina között több multilaterális egyeztetésre is sor került a koszovói terület státuszának rendezése végett, a sorozatosan eredménytelen tárgyalások következtében azonban egyre hangsúlyosabbá vált a függetlenség kérdése. 2008. február 17-én végül Koszovó egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét, amivel megkezdődött a függetlenség elismeréséért folytatott diplomáciai küzdelem.¹⁷ A nemzetközi közösségen belül azonnal heves viták alakultak ki az egyoldalú deklarálást illetően, aminek következtében a státuszrendezés folyamata sem esett egységes megítélés alá. Az egyes országok saját kül- és belpolitikai érdekeiket figyelembe véve próbáltak állást foglalni azt illetően, hogy a deklarálás szolgálhat-e precedensül az egyéb etnikai kisebbségek részére is. Tovább bonyolította a helyzetet, hogy még augusztusban megkezdődött Abházia és Dél-Oszétia Grúziától történő függetlenedése is. A nemzetközi közösségben egyre hangsúlyosabban jelentek meg azok az elképzelések, melyek révén egyfajta időzített bombaként tekintettek Koszovóra, ami rossz hatással lehet a térség amúgy is gyenge stabilitására, és ami beláthatatlan következményekkel járhat.

Az egyes tagállamok állásfoglalásában megfigyelhető, hogy a függetlenség ellenzése hangsúlyosan jelenik meg olyan országokban, ahol nagyobb autonómiáért küzdő, számottevő etnikai csoportok élnek, és Koszovó aktusa esetlegesen felerősítheti azok szeparatista törekvéseit. Feltételezhetően ez játszott szerepet az öt európai uniós tagállam, Ciprus, Spanyolország, Görögország, Románia és Szlovákia döntésében is, amelyek a mai napig sem voltak hajlandók elismerni Koszovó függetlenségét. De ugyanez vonatkozik a további ellenzőkre, Ukrajnára, Oroszországra, Kínára, Indiára, Brazíliára, Etiópiára, valamint az iszlám államok döntő többségére.

Ezzel párhuzamosan az Egyesült Királyság, Belgium és Olaszország elismerte Koszovó függetlenségét, vélhetően azon okból kifolyólag, hogy biztonságosabbnak ítélték meg elszakadását Szerbiától, mint a területi integritás további erőltetett fenntartását. Így – az Amerikai Egyesült Államokkal és az Európai Unió fennmaradó huszonkét tagállamával egyetemben – összesen 117 ország ismerte el Koszovó függetlenségét.

Azon országoknak, amelyek pedig nem foglaltak állást, vélhetően egyrésztől semmilyen érdekük sem fűződött a válságrendezéshez, másrésztől ők nem érintettek hasonló körülményekben, ezért nem tartják relevánsnak a véleményformálást.

2008. augusztus 15-én Vuk Jeremić szerb külügyminiszter kérelmet nyújtott be az ENSZ-hez, hogy Koszovó függetlenségének felülvizsgálatát terjesszék a Hágai Nemzetközi Bíróság elé. Az indítvány tartalmazza, hogy az ENSZ BT 1244-es számú határozatában foglaltaknak megfelelően Koszovó Szerbia része, ennek értelmében pedig a Bíróság utasítsa el Koszovó függetlenedését, ugyanis önálló lépésével súlyosan sértette a nemzetközi jogot. Kifejtette továbbá, hogy az egyoldalú függetlenedés kikiáltása súlyos és beláthatatlan következményekkel járhat a régió stabilitására. A szerb vezetés annyira biztos volt a Bíróság pozitív elbírálásában, hogy a végül 2010. július 22-én meghozott kedvezőtlen döntés olyan mértékű

¹⁷ Dan Bilefsky: Kosovo Declares Its Independence From Serbia. The New York Times, 18. 02. 2008. <https://www.nytimes.com/2008/02/18/world/europe/18kosovo.html> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 18.)

politikai instabilitást okozott Belgrádban, hogy átmenetileg még a kormány fennmaradása is kérdésessé vált. A Hágai Nemzetközi Bíróság indoklása az volt, hogy a nemzetközi jog nem korlátozza a függetlenedés kikiáltását, Szerbia viszont újfent kijelentette, hogy továbbra sem fogja elismerni Koszovó függetlenségét.

1. térkép *A 2008-as függetlenedés utáni koszovói szerb közösségek etnikai eloszlása.* Habár a 10 megjelölt járás összesen 1708 km²-ével Koszovó területének mintegy 15,6%-át teszi ki, közülük csak az északi járások alkotnak egybefüggő szerb közösséget, míg a 124 ezer fő szerb lakos az állampolgárainak csaknem 7%-át jelenti.¹⁸

Mindezen túl az is egyértelmű volt, hogy a függetlenedési folyamatot övező felhajtást követően a térség stabilitásának megteremtése, valamint az ekkorra már romokban heverő koszovói gazdaság helyreállítása vált a legsürgetőbb feladattá. Ugyanis mindeközben Koszovóban egyre nőtt a feszültség, az ország gazdasági szintje ekkorra már a mélyszegénység szintjét súrolta, és a termékek mintegy 89%-a importból érkezett.¹⁹ Tiszázatlan státusza miatt egyrészt hitelekre sem volt jogosult, másrészt a nemzetközi cégek nem éltek a befektetés lehetőségével, ami instabil politikai helyzetet eredményezett. A korrupció az egekbe szökött, az államigazgatásban megjelentek a szervezett bűnözői tevékenységek, és az emberi jogok súlyos csorbulása terhelte a térséget. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy Koszovó gyors

¹⁸ 'Republika Srpsko Kosovo' bila bi uvod u novi rat na Balkanu. Večernji list, 14. 08. 2018. <https://www.vecernji.hr/vijesti/republika-srpsko-kosovo-bila-bi-uvod-u-novi-rat-na-balkanu-1263668> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 09.)

¹⁹ Kovácsics Ferenc: Koszovó történeti földrajzi fejlődése a kezdetektől a független állam megteremtéséig. PhD-értekezés tézisei. Pécsi Tudományegyetem, 2010, 79. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoordinat/nv/tezis/tezis_kovacsics_nv.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 08. 14.)

népszaporulata miatt a népesség túlnyomó része harminc évnél fiatalabb volt, akiknek nem tudtak munkát és biztos megélhetést nyújtani, ami polgárháborúval fenyegette az amúgy is instabil régiót.

A helyzet mielőbbi megoldása érdekében Szerbia és Koszovó kiegyezésére volt szükség. 2011 márciusában Robert Cooper brit diplomata közvetítésével az Európai Uniónak sikerült tárgyalóasztalhoz ültetnie Edita Tahiri koszovói miniszterelnök-helyettest, valamint Borko Stefanovićot, a szerb külügyminisztérium politikai igazgatóját. A tisztázandó kérdések között egyebek mellett felmerült az országhatárok kérdése, a szabad mozgás biztosítása, illetve a gépjárművek regisztrációjának témaköre is. Annak viszont, hogy az összes felmerülő probléma a függetlenedés el nem ismeréséből indult ki, szinte egyenes következménye lett, hogy a kompromisszumos megoldásokat nemhogy egyik fél sem fogadta el, de 2011 nyarán a szerb–koszovói határátkelőhelynél halálos áldozatokkal járó összecsapások bontakoztak ki. Ennek következtében a tárgyalásokat megszakították.

A következő megbeszélésre 2012 októberében került sor Catherine Ashton, az Európai Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjének jelenlétében. Ezúttal Ivica Dačić szerb és Hashim Thaçi koszovói kormányfő igyekeztek a vitás kérdéseket rendezni. A legközelebbi eredménynek azonban csak a 2013. április 19-én aláírt 15 pontos brüsszeli megállapodást tekinthetjük, amely többek között magában foglalta a párhuzamos intézmények megszüntetését. Viszont már az aláírást követően fellángolt a szerbek elégedetlensége, így nem meglepő, hogy a 2013. november 3-i, főképpen szerbek által lakott Kosovska Mitrovicában tartott helyhatósági választásokon kisebb zavargások kezdődtek, mert a szerbek nehezményezték, hogy a megállapodások ellenére is a koszovói jogszabályok léptek életbe. A mitrovicai térség a későbbiekben is jelentős konfliktusforrást jelentett.

Míg Brüsszelben a közös kül- és biztonságpolitika keretében elért eredményeket méltatták, Szerbiában és Koszovóban többezres tüntetések vették kezdetüket. Szerb oldalról árulásnak titulálták a megállapodásokat, mert azok szerintük elismerték Koszovó függetlenségét, Pristinában pedig belpolitikai válság vette kezdetét, amiért szerintük az egyezmény valójában csak megszilárdította Koszovó nyitott státuszát. A zavargások miatt az ország fél évig kormány nélkül maradt.

A párbeszéd folytatására hosszabb szünetet követően 2015 februárjában került sor. A tárgyalásokat ezúttal Federica Mogherini, az Európai Unió új kül- és biztonságpolitikai főképviselője vezette, a felek pedig Aleksandar Vučić szerb és Isa Mustafa koszovói kormányfő voltak. A tárgyalások ez esetben sem vezettek eredményre, mert míg a szerb fél a független szerb önkormányzatiság működtetését követelte, addig a koszovói fél ezt a gyakorlatban ismételten nem hajtotta végre.

2017-ben Federica Mogherini a tárgyalások folytatását tűzte ki célul, de már az elején egy újabb affér vágta el a kapcsolatok normalizálásának lehetőségét. Ez esetben a konfliktus forrását az szolgáltatta, hogy Szerbia még 2006-ban adott ki nemzetközi elfogatóparancsot az ellen a Ramush Haradinaj ellen, akit a Koszovói Felszabadítási Hadsereg egykori gerilla-parancsnokaként Szerbia 108 esetben ítél el háborús bűnösneként civilek meggyilkolásának vádjával. Az 1999-es koszovói konfliktus óta Haradinajt ugyan kétszer is előállították, a hágai Nemzetközi Törvényszék azonban mindkét alkalommal felmentette. Amikor azonban 2017-ben a koszovói előrehozott parlamenti választásokon Ramush Haradinajt választották meg miniszterelnöknek, ezt Belgrád súlyos provokációnak tekintette.

Időközben a folyamatos eredménytelenségek következtében a tárgyalásos konszenzuseresést felváltotta a kapcsolatok elmérgesedése, aminek csalhatalan jele volt a harcok előtérbe helyezése egymás szinte rendszeressé vált provokálása miatt. Az egyik ilyen incidensre 2018.

szeptember 29-én került sor, mikor is Hashim Thaçi koszovói államfő a Gazivoda tavon lévő közös erőműhöz látogatott, melyre Szerbia is igényt tartott. Belgrád ezt a terület feletti szimbolikus harcként értelmezte, mire Aleksandar Vučić a szerb hadsereget a legmagasabb harckészültségi szintbe helyezte.

2019. május 28-án egy újabb konfliktusra került sor, amikor a koszovói különleges rendőri alakulat a szervezett bűnözés elleni fellépésre hivatkozva a szerbek lakta négy község (járás) területén tömeges ellenőrzéseket és letartóztatásokat hajtott végre. Aleksandar Vučić ekkor szintén elrendelte a katonai erők teljes harckészültségét.

AZ IDŐZÍTETT BOMBA

A legutóbb kiújult, fegyveres erőket is felvonulató incidensre 2022. július 31-én került sor, miután a pristinai kormány bejelentette, hogy mindazon személyeknek, akik szerb dokumentumokkal kívánnak belépni Koszovóba, augusztus elsejétől új, Pristina által kiállított ideiglenes okmányokra kell ezeket cserélniük. A bejelentést követően Észak-Koszovó szerb nemzetiségű lakosai blokád alá vontak két kulcsfontosságú határátkelőhelyet, ahová végül a rendőrségi erőket is fel kellett vonultatni. A Jarinje és Brnjak településeknél lévő határátkelőhelyeket a szerbek több száz teherautóval blokkolták. Az incidens csakhamar erőszakba csapott át, mikor az új szabályok miatt feldühödött tüntetők több albán rendszámú kocsira is rátámadtak, valamint albán lakosokat vertek meg. Észak-Mitrovicában több mint három órán keresztül szóltak a légvédelmi szirénák.

Az új jogszabályokat Pristina azért akarta bevezetni, mert ma még mintegy 50 ezer szerb használja a koszovói háború előtti szerb intézmények által kiadott rendszámokat és igazolványokat a hivatalos új, koszovói dokumentumok helyett. Pristina az előbbi dokumentumokat illegálisnak tartja, ellenben a négy, többségében szerbek lakta járásban eddig megtűrte őket, de most jött el az ideje, hogy az ezentúl Koszovó területére belépő autókról leszedjék a szerb rendszámokat, és a helyükre öt euró illetmény megfizetése ellenében egy mindössze hatvan napig érvényes, ideiglenes koszovói rendszámot rakjanak fel az úthálózatok használatáért. Az eredeti jogszabályok szerint ezeket a változtatásokat a szerb lakosoknak szeptember végéig lett volna lehetőségük elvégezni, akiknek viszont szeptember 30-ig nem sikerülne a rendszámok cseréje, azoktól az új szabályok értelmében elkobozhatják járművüket.

Koszovó ezt arra vonatkozó válaszlépésnek szánta, hogy Szerbia ugyanezeket az intézkedéseket már 2008 óta gyakorolhatja az albánokkal. Ennek háttérében is a Koszovó államiságát megkérdőjelező konfliktus áll, mert Szerbia – arra hivatkozva, hogy nem engedhet be a határain egy el nem ismert ország, vagyis nem létező ország zászlaját viselő gépjárművet – Koszovó 2008-as függetlenedése óta lecserélteti az országba belépő gépkocsik rendszámát. Ugyanezen okból kifolyólag egyébként már többször is kialakultak összetűzések.

2021 szeptemberében Pristina ismét a szerb rendszámotlák lecserélését szorgalmazta. A konfliktus alkalmával a koszovói különleges rendőri erők is kivonultak, válaszul Belgrád vadászgépeket vezényelt az érintett területekre.²⁰ Akkor sikerült ugyan a konfliktust befagyasztani, de a meg nem oldott problémák miatt ez 2022-ben ismét kiújult. Az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió közbenjárására végül Pristina úgy határozott, hogy szeptember elsejéig elhalasztja az igazolványokra és a rendszámotlákra vonatkozó új ren-

²⁰ Molnár Szabina: Súlyosbodik a helyzet a szerb–koszovói határon, már löttek is. Index.hu, 2022. 08. 01. <https://index.hu/kulfold/2022/08/01/koszovo-szerbia-aleksandar-vucic-belgrad-pristina/> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 14.)

deletek alkalmazását, ugyanakkor ismételten szorgalmazta, hogy Szerbia is hasonlóképpen járjon el a koszovói gépjárműekkel kapcsolatban. A 2022-es összetűzés után további aggodalomra adhat okot, hogy július 27-én Belgrád egy videóhívás keretében közös katonai együttműködésről is megállapodott Fehéroroszországgal.²¹ E tények tudatában a jogszabályok szeptemberre elhalasztott határideje sem ígér sok jót.

A KFOR (Kosovo Force) magyar parancsnoka úgy nyilatkozott, hogy a Mitrovica kisváros albán és szerb részét összekötő hídra kiálltak a KFOR-erők, amelyek mindent megtesznek a stabilitás fenntartása érdekében, annak veszélybe kerülése esetén pedig az ENSZ BT 1999. évi 1244-es határozatával összhangban készen állnak a beavatkozásra is. A nemzetközi békefenntartó haderő élére 2021 októberében került Kajári Ferenc vezérőrnagy, aki a parancsnokságváltással az olasz Franco Federici tábornoktól vette át az irányítást.²² A KFOR nemzetközi békefenntartó haderőt a NATO a délszláv háború befejeztével, 1999-ben hozta létre, hogy ezzel biztosítsa az ország stabilitását. Koszovóban jelenleg is több mint 3700 NATO-katona teljesít békefenntartó szolgálatot.²³

A brüsszeli megállapodás végrehajtása tehát bőven hagy kívánnivalót maga után. Míg bizonyos elemei csak régi sérelmeket idéztek fel, addig az egyezmény számos más pontját napjainkig nem sikerült teljesíteni. Ezek közül az egyik legégetőbb problémának a párhuzamos intézmények megszüntetése bizonyult, ugyanis az állam- és közigazgatási, illetve rendvédelmi struktúrákat még mindig nem sikerült megfelelően integrálni, ami további feszültségeket vetít előre. Még ha a szerbek el is fogadnák az új közigazgatási rendszert, bízva abban, hogy majd a koszovóiak is teljesítik a rájuk eső kötelezettségeket, a szerb kisebbség számára az önkormányzatok létrehozása már 2013 óta várat magára. Aleksandar Vučić a 2022. július végén kiújuló konfliktusokra reagálva így nyilatkozott: „...Az egyezmény aláírása óta 3390 nap telt el, de nyoma sem látható annak, amit a brüsszeli megállapodásban vállaltak...”²⁴ Ezen felül azzal vádolta meg Albin Kurti koszovói miniszterelnököt, hogy hatalomra kerülése óta érezhetően megnőtt a szerb intézmények és a lakosság elleni erőszakos bűncselekmények száma.²⁵

Koszovó északi részén a tavalyi év második felében is feszült volt a helyzet. A helyi szerbek decemberben barikádállítással és a Koszovó és Szerbia közötti határátkelőkhöz vezető utak lezárásával tiltakoztak amiatt, hogy a koszovói rendőrség letartóztatott egy egykori koszovói szerb rendőrt, aki állításuk szerint terrortámadást tervezett a választási bizottság épületei ellen.

A helyzet újév előtt rendeződött, a barikádokat eltávolították, az elfogott rendőrt házi őrizetbe helyezték. Ám az ortodox karácsony előestéjén Koszovó déli részén egy helyi albán férfi, szolgálaton kívüli katona rálőtt két szerb fiatalra, egy harmadik fiút pedig megvertek,

²¹ Cserdi Dóra: Szerbia és Fehéroroszország közös katonai együttműködéséről tárgyalhat. Azonali.hu, 2022. 07. 30. https://azonali.hu/cikk/20220729_szerbia-es-feheroroszorszag-kozos-katonai-egyuttmukodesrol-targyalhat (Letöltés időpontja: 2022. 08. 14.)

²² Bozay Balázs: Határátkelőket zártak le szerbek Koszovóban, az albánok lövöldözéséről is beszéltek. Telex.hu, 2022. 07. 31. <https://telex.hu/kulfold/2022/07/31/szerbia-koszovo-vucic-tuntetok-hataratkelohely-rendszam> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 14.)

²³ Kálmánfi Gábor: Balkán: elemi érdekünk a béke. Honvedelem.hu, 2021. 12. 17. <https://honvedelem.hu/missziok/balkan-elemi-erdekunk-a-beke.html> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 14.)

²⁴ Szűcs Dániel: Koszovóból is Ukrajnát csinálna a békeszerető Nyugat? Felvidek.ma, 2022. 08. 01. <https://felvidek.ma/2022/08/koszovobol-is-ukrajnat-csinalna-a-bekeszereto-nyugat/> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 14.)

²⁵ Megkezdték a barikádok lebontását a szerb-koszovói határon. Honvedelem.hu, 2022. 08. 01. <https://honvedelem.hu/hirek/megkezdték-a-barikadok-lebontasat-a-szerb-koszovoi-hataron.html> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 14.)

így a feszültségek újra fellángoltak. A fegyveres támadó ellen gyilkossági kísérlet miatt indult eljárás, tettét a koszovói vezetés is elítélte. A szerb kormány 2022. december közepén azt kérte a KFOR-tól, hogy a feszült helyzet kezelése érdekében engedélyezze néhány száz, de ezernél nem több szerb katona, illetve rendőr Észak-Koszovóba küldését. Erre Szerbiának lehetősége van annak a határozatnak köszönhetően, amelyet az ENSZ Biztonsági Tanácsa adott ki a szerb–koszovói háború lezárását követően, 1999-ben, noha Belgrád korábban sosem kérte ezt. Belgrád már a kérelem átadásakor is kétségének adott hangot a kérelem pozitív elbírálását illetően. Így is történt, a NATO parancsnoksága alatt működő békefenntartó erő (KFOR) nemet mondott arra, hogy Belgrád szerb rendfenntartó erőket vezényeljen Koszovóba az ottani, feszültséggel teli helyzet kézben tartására.²⁶

Mivel a koszovói intézmények nem megfelelően működnek, ezért a továbbiakban is súlyosan sérülhetnek a szerb kisebbségek alapvető emberi és szabadságjogai. Ezzel együtt továbbra is ott van még a négy, túlnyomó többségben szerbek lakta járás, ami további konfliktusforrást jelent. És míg a probléma gyökere abban keresendő, hogy a koszovói albánok szinte mindent elutasítanak, ami nem igazolja teljes függetlenségüket, a szerbek pedig minden olyat megvívóznak, aminek csak a lehetősége is felveti, hogy Koszovó nem a szerb állam része, addig óvatosnak kell lennünk olyan illúziókkal kapcsolatban, hogy egy ilyen mély történelmi alapokon nyugvó ellentét feloldható lenne-e egy ígéreteken nyugvó tárgyalássorozattal.

KONKLÚZIÓ

Koszovó és Szerbia viszonya már a kezdetektől fogva meglehetősen feszült volt. A délszláv egység ideológiájából testet öltött Jugoszlávia határain belül mindig is fellelhetőek voltak az etnikai, vallási, nyelvi, történelmi vagy éppen kulturális törésvonalak, amelyek a föderáció felbomlása után csak még jobban kiélezték ezeket az ellentéteket. Az egyre jobban elszakadni vágyó Koszovó problémáit azonban a függetlenedés sem oldotta meg. A több mint 90%-ban muszlim albánok lakta terület egy csaknem tízezer négyzetkilométernyi, kétmillió fős ország, melynek határain belül rekedt közel százezer szerb nemzetiségű lakos, akiknek mintegy fele az északi szerb határ menti területeken él.²⁷ Az ebből fakadó etnikai problémák által generált feszültségek, a párhuzamosan működtetett intézmények diszfunkcionalitása vagy éppen a kisebbségek érdekeit védő létesítmények teljes hiánya, a korrupció és a politikai szféra instabilitása a mai napig komoly összetűzéseket eredményez a koszovói albán és szerb társadalmi csoportok között. A két politikai elit által megfigyelhető konszenzusra való törekvés elutasítása viszont csak tovább szítja a tüzet a feszültségekkel terhes országban.

Belgrád továbbra sem ismeri el a szerb nemzet bölcsőjének tekintett Koszovó függetlenségét, és ebben számos más országgal osztozik. Összességében véve kijelenthetjük, hogy Koszovó státusza nyitott kérdés maradt, és a konfliktust lezáró ENSZ BT 1244. számú határozatával Koszovó ugyan *de facto* függetlenné vált Szerbiától, *de jure* azonban státusza továbbra is megoldatlannak minősül. Ezzel együtt a befagyott konfliktus rendszeresen újraéled a határ

²⁶ Hivatalos: nem engedi be a NATO a szerb békefenntartókat Koszovóba. MTI, 2023. 01. 08. <https://www.portfolio.hu/global/20230108/hivatalos-nem-engedi-be-a-nato-a-szerb-bekefenntartokat-koszovoba-589098> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 18.)

²⁷ Uj Péter: Bloká, feszültség, rendőrök, harci gépek a koszovói-szerb határon. 444.hu, 2022. 07. 31. <https://444.hu/2022/07/31/blokad-feszultseg-rendorok-harci-gepek-a-koszovoi-szerb-hataron> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 15.)

menti településeken. Ez pedig súlyos destabilizáló tényezőként hat a balkáni régió más területeire, ahol szintén megfigyelhető az etnikai villongások kiújulása, a vallási feszültségek, valamint a szeparatista törekvések megerősödése. Bár jelentős albán kisebbség él még Szerbia déli, Montenegró keleti és Macedónia nyugati részein is, a legnagyobb kihívást egy esetleges precedens esetén várhatóan Bosznia-Hercegovina jelentené.

Az utóbbi években a párbeszéd rendre kudarcba fulladt Koszovó és Szerbia között, ami a nemzetközi tárgyalások felfüggesztéséhez vezetett. A brüsszeli megállapodások mellett számos olyan elmélet is született az utóbbi években, amelyek megvalósulása esetén valamelyik fél érdekei bizonyos mértékig csorbulnának. Ennyi idő alatt világossá vált, hogy olyan megoldás nem létezik, amelyik mindkét félnek megfelelné, ugyanakkor a konszenzusra sem mutatkozik hajlandóság egyik fél részéről sem. Következésképpen ebben a konfliktusos játszmában egyik fél sem győzhet, vagy máshogyan fogalmazva, legalább egy vesztese mindenképpen lesz.

Mindennek tudatában nem lehetnek illúzióink a helyzet eszkalálódását illetően. Aki úgy gondolja, hogy az évszázados ellentéteket a közeljövőben sikerül békés eszközökkel megoldani úgy, hogy az senki érdekeit ne sértse, az valószínűleg téved.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Balkán középső régiója. In: Koszovó: CIMIK kézikönyve. Magyar Honvédség Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Művelési Központ, Budapest, 2006. <https://docplayer.hu/3158742-Tartalomjegyzek-eloszo-5-a-balkan-kozepso-regioja-6.html>
- Bártfai Gergely: *Nekik Rigómező kellett*. Népszava, 2019. 07. 03. https://nepszava.hu/3041778_nekik-rigomezo-kellett
- Bilefsky, Dan: *Kosovo Declares Its Independence From Serbia*. The New York Times, 18. 02. 2008. <https://www.nytimes.com/2008/02/18/world/europe/18kosovo.html>
- Bozay Balázs: *Határátkelőket zártak le szerbek Koszovóban, az albánok lövöldözésről is beszélték*. Telex.hu, 2022. 07. 31. <https://telex.hu/kulfold/2022/07/31/szerbia-koszovo-vucic-tuntetok-hataratkelohely-rendszer>
- Cserdi Dóra: *Szerbia és Fehéroroszország közös katonai együttműködéséről tárgyalhat*. Azonnali.hu, 2022. 07. 30. https://azonnali.hu/cikk/20220729_szerbia-es-feherorosorszag-kozos-katonai-egyuttmukodesrol-targyalhat
- Döntő győzelem vezéraldozattal, avagy így veszett oda az oszmán szultán Rigómezőnél. Múlt-kor, 2022. 06. 28. <https://m.mult-kor.hu/donto-gyozelem-vezeraldozattal-avagy-igy-veszett-oda-az-oszman-szultan-rigomezonenel-20220628>
- Gavriilo Princip: Slavic nationalist. Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Gavriilo-Princip>
- Hetzmann Diána: *Koszovó helyzete albán szemmel*. <https://docplayer.hu/40537245-Hetzmann-diana-koszovo-helyzete-alban-szemmel.html>
- Hetzmann Diána: *Koszovó helyzete szerb szemmel*. <https://adoc.pub/queue/hetzmann-diana-koszovo-helyzete-szerb-szemmel.html>
- Hivatalos: nem engedi be a NATO a szerb békefenntartókat Koszovóba. MTI, 2023. 01. 08. <https://www.portfolio.hu/global/20230108/hivatalos-nem-engedi-be-a-nato-a-szerb-bekefenntartokat-koszovoba-589098>
- Kálmánfi Gábor: *Balkán: elemi érdekünk a béke*. Honvedelem.hu, 2021. 12. 17. <https://honvedelem.hu/missziok/balkan-elemi-erdekunk-a-beke.html>

- Koszovo: A sztrájk vége – és újabb sztrájk. Tolna Megyei Népujság, 1989. 03. 01. https://library.hungaricana.hu/hu/view/TolnaMegyeiNepujzag_1989_03/?pg=1&layout=s
- Kovácsics Ferenc: *Koszovó történeti földrajzi fejlődése a kezdetektől a független állam megteremtéséig*. PhD-értekezés tézisei. Pécsi Tudományegyetem, 2010. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/tezis/tezis_kovacsics_nv.pdf
- Kovács Zoltán: *A szerb nemzet és Koszovo. 1. rész: az UNMIK hatalomátvételig terjedő időszak*. <https://adoc.pub/kovacs-zoltan-a-szerb-nemzet-es-koszovo-1-resz-az-unmik-hata.html>
- Kovács Zoltán: *Koszovó függetlenné válásának regionális és globális következményei*. http://real.mtak.hu/18717/1/15_KOVACS_ZOLTAN.pdf
- Magyar Ádám: *Emlékfal a koszovói háború több százezer menekültjének*. Euronews.com, 2021. 04. 11. <https://hu.euronews.com/2021/04/11/emlekkfal-a-koszovoi-haboru-tobb-szazezer-menekultjenek>
- Magyar István: *A NATO jugoszláviai légi támadó-hadművelete*. Hadtudomány, 1999/3–4. <https://www.mhht.eu/hadtudomany/1999/ht-1999-34-4.html>
- Megkezdték a barikádok lebontását a szerb–koszovói határon. Honvedelem.hu, 2022. 08. 01. <https://honvedelem.hu/hirek/megkezdték-a-barikadok-lebontását-a-szerb-koszovoi-hataron.html>
- Molnár Szabina: *Súlyosbodik a helyzet a szerb–koszovói határon, már lőttek is*. Index.hu, 2022. 08. 01. <https://index.hu/kulfold/2022/08/01/koszovo-szerbia-aleksandar-vucic-belgrad-pristina/>
- 'Republika Srpsko Kosovo' bila bi uvod u novi rat na Balkanu. Večernji list, 14. 08. 2018. <https://www.vecernji.hr/vijesti/republika-srpsko-kosovo-bila-bi-uvod-u-novi-rat-na-balkanu-1263668>
www.vecernji.hr
- Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. PhD-értekezés. Miskolci Egyetem, 2003. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5742_section_992.pdf
- Szilvági Tibor: *A Nagy-Albánia-eszmerendszer múltja és jelene*. Hadtudomány, 2000/2. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2000/2_4.html
- Szilvági Tibor: *Az albán kérdés biztonsági kockázatai és megoldásának lehetőségei*. Doktori (PhD-) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005. <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/11992/Teljes%20sz%C3%B6veg!.pdf?sequence=1>
- Szücs Dániel: *Koszovóból is Ukrajnát csinálna a békeszerető Nyugat?* Felvidek.ma, 2022. 08. 01. <https://felvidek.ma/2022/08/koszovobol-is-ukrajnat-csinalna-a-bekeszereto-nyugat/>
- Uj Péter: *Blokád, feszültség, rendőrök, harci gépek a koszovói–szerb határon*. 444.hu, 2022. 07. 31. <https://444.hu/2022/07/31/blokad-feszultseg-rendorok-harci-gepek-a-koszovoi-szerb-hataron>

Nagy László ny. ezredes:

A NATO MADRID UTÁN

Beszámoló egy tudományos konferenciáról

ÖSSZEFOGLALÓ: A Magyar Hadtudományi Társaság (a továbbiakban Társaság vagy MHTT) által szervezett rendezvényeket, konferenciákat, kerekasztal-beszélgetéseket két alapvető csoportra oszthatjuk: vannak úgynevezett társasági (más néven központi) és szakosztályi rendezvények. Központi rendezvényekből általában évente egy-kettő van, ritkán három, és közülük a legjelentősebb szinte minden évben a magyar tudomány napja körüli időpontra időzített. Így történt ez 2022-ben is.

KULCSSZAVAK: MHTT, tanácskozás, NATO, konferencia

A SZERZŐRŐL:

Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)

A 2022. november 22-én megrendezett tanácskozás *A NATO Madrid után* címet kapta. Szenes Zoltán ny. vezérezredes, MHTT-elnök megnyitóját követően Siklósi Péter, a HM korábbi védelempolitikai helyettes államtitkára tartott előadást *Új kezdet. A NATO új kihívásai* címmel. Őt Kajári Ferenc vezérőrnagy, felderítő csoportfőnök, volt KFOR-parancsnok követte az előadói pulpituson, aki a koszovói NATO-műveletekkel kapcsolatos gondolatait osztotta meg a résztvevőkkel. A NATO K + F + I szakpolitikájáról és annak hazai vonatkozásairól Porkoláb Imre dandártábornok, a védelmi innovációért felelős miniszteri biztos

beszélt, majd Bárány Zoltán ezredes, a Magyar Honvédség Transzformációs Parancsokság parancsnokhelyettese, az MHTT elnökhelyettese a Nemzeti Katonai Stratégia és a NATO új stratégiai koncepciója összefüggéseit elemezte.

A konferencián bemutatták Siposné Kecskeméthy Klára ezredes új könyvét, *A NATO partnerségi kezdeményezések története 2021-ig* című munkáját, mely a Zrínyi Kiadó gondozásában jelent meg. A rendezvény második részében szekcioulésekre került sor:

- I. Nagyhatalmi versengés és a NATO. (Elnök: Kis-Benedek József ny. ezredes, az MHTT Nemzetbiztonsági Szakosztály elnöke.)
- II. A NATO partnerségi politikája és a bővítés. (Elnök: Siposné Kecskeméthy Klára ezredes, egyetemi tanár – NKE HHK.)
- III. Haditechnikai kutatás és haderő-modernizáció. (Elnök: Ráth Tamás ny. ezredes, az MHTT Nemzetközi Tanácsadó Testületének elnöke.)
- IV. Ifjúsági szekció: A mai NATO. (Elnök: Keszely László ezredes, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság.)

ÚJ KIHÍVÁSOK A NATO ELŐTT

Szenes Zoltán ny. vezérezredes megnyitójában röviden megindokolta a konferencia témaválasztását. Rámutatott, hogy az észak-atlanti szövetség életében, működésében kiemelkedő fontosságúak a csúcstalálkozók, amelyeken a tagállamok állam- és kormányfői meghozzák a legfontosabb döntéseket. A legutóbbi csúcstalálkozót Madridban tartották 2022. június 29–30-án, és itt fogadták el a résztvevők a NATO „új” stratégiai koncepcióját. Ezen dokumentum áttekintése áll a konferencia munkájának középpontjában.

A plenáris előadások sorában Siklói Péter, korábbi védelempolitikai helyettes államtitkár volt az első előadó. Rámutatott, hogy a Szövetség csúcstalálkozóinak közül is különleges figyelem övezi azokat, amelyek stratégiai koncepciókat fogadnak el. Nem véletlenül, mivel ezek a koncepciók a NATO legmagasabb szintű dokumentumai, amelyek meghatározzák az adott – elkövetkező – időszak biztonságpolitikai környezetének alapvető paramétereit, és ennek megfelelően a Szövetség követendő politikai, biztonságpolitikai és ebből következően katonai-stratégiai irányvonalát. Az előadó megemlítette, hogy a stratégiai koncepciók körülbelül tíz évig maradnak érvényben, ennyi idő alatt olyan változások következ(het)nek be, amelyekre a Szövetségnek reagálnia kell. Így történt ez alkalommal is: a megelőző stratégiai koncepciót a tagállamok 2010-ben, a Lisszabonban tartott csúcstalálkozón fogadták el. (Akkor az volt az „új” koncepció, mostanra idejélműlttá vált sok megállapítása, így felváltotta a jelenlegi „új”, bár a korábbi ritkán nevezzük réginek.) Siklói Péter azt is elmondta, hogy az elemzők és maguk a politikusok is gyakran ragasztják az ilyen jelentős csúcstalálkozókra, illetve az elfogadott dokumentumokra a „történelmi” jelzőt. Hozzátette, hogy jelen esetben ő maga is megalapozottnak tartja ezt a kifejezést.

Emlékeztette a hallgatóságot, hogy a lisszaboni koncepció két alapvető veszélyforrást jelölt meg, a terrorizmust és az általános instabilitást. Oroszországot viszont mint stratégiai partnert említette, Kínáról pedig csak mellékesen tett említést. A veszélyek kezeléséhez szükséges katonai eszközként a stratégiai koncepció alapján megfogalmazott dokumentumok a könnyűfegyverzetű, gyorsan telepíthető, mozgékony alegységeket tartották indokoltnak.

2010 óta gyökeres változások következtek be a nemzetközi helyzetben, amelyek közül kiemelkedik Oroszország agresszív viselkedése. Ez ugyan már 2008-ban megmutakozott a grúz–orosz fegyveres konfliktusban, de akkor még a Szövetség tagállamai nem látták meg-

alapozottnak egy hosszú távra érvényes negatív fordulat intézményesítését az orosz–atlanti kapcsolatokban. 2014-ben azonban bekövetkezett a Krím annektálása (a Geraszimov tábornok által 2013-ban megfogalmazott és Nyugaton hibrid hadviselésnek elnevezett elveknek megfelelően), valamint a kelet-ukrajnai szeparatista mozgalmak aktív, tevőleges támogatása. A negatív fordulat ezek után bekövetkezett a NATO alapállásában is: a 2019-ben elfogadott katonai stratégia ugyancsak két lényegi fenyegetést jelölt meg, de ezek már Oroszország és a terrorizmus voltak. A 2022. február 24-én elkezdődött orosz invázió Ukrajna ellen már csak az utolsó csepp volt a pohárban.

Így aztán nem meglepő, hogy a fenyegetéseket a madridi stratégiai koncepció is azonos módon ítéli meg, mint az említett katonai stratégia. A Szovjetunió széthullása óta Oroszország még soha nem kapott ennyire negatív besorolást.

Ugyanakkor – elsősorban az Egyesült Államok nyomására, az amerikai globális szemléletnek megfelelően – bekerült a NATO-t érintő kihívások közé Kína is. Új kihívásként fogalmazza meg a stratégiai koncepció a két alapvető fenyegetés közötti egyensúly fenntartását, vagyis azt a célt, hogy a Szövetség ne essen az egyfókuszú megközelítés hibájába. További kihívást jelent, hogy a biztonságpolitikai kockázatokat egy átfogó gazdasági válság körülményei között kell kezelni. Az új veszély kezelésének megfelelő katonai eszköze pedig a hagyományos, nehézfegyverzetű, területvédelemre specializálódott alegység, homlokegyenest eltérően a fentebb említett könnyű, mozgékony, telepíthető alegységektől. Siklósi Péter következtetésként megfogalmazta, hogy a jelenlegi háború kirobbantása február 24-én már nem eredményezett lényegi változásokat a stratégiai koncepció szövegében.

ELSŐ KÉZBŐL A KOSZOVÓI HELYZETRŐL

Az általános kereteken túllépve a második előadó, Kajári Ferenc vezérőrnagy tájékoztatójában egy konkrét NATO-missziót vázolt fel: a koszovói magyar katonai jelenlét körülményeiről tájékoztatta a hallgatókat. Kajári vezérőrnagy 2021 októberétől egy éven keresztül volt a KFOR (Kosovo Force) parancsnoka, és első alkalommal töltötte be magyar tábornok ezt a pozíciót. Beosztásánál fogva teljes keresztmetszetében tájékozódhatott a Koszovóban kialakult politikai és biztonsági helyzetről, az ott folyó katonai tevékenységről.

Az előadó röviden visszaidézte az ENSZ BT 1244-es határozata alapján megszervezett KFOR létrejöttének körülményeit, amelyek eredményeképpen 1999-ben egy több mint 50 000 fős NATO-misszió kezdődött, amely mára a legnagyobb, legrégebbi és talán a leg-sikeresebb válságkezelési vállalkozássá vált. A Balkánnal kapcsolatos magyar geopolitikai elképzelésekkel összhangban a magyar részvétel a kezdetektől hangsúlyos volt, jelenleg pedig a harmadik legnagyobb létszámú hozzájárulás a Koszovóban szerepet vállaló országok között. Ennek és a sikeres magyar katonadiplomáciai törekvéseknek is köszönhető a magyar parancsnok kinevezése. A kezdeti időszak létszáma a válság hevességének enyhülésével párhuzamosan fokozatosan csökkent, mára mintegy 4000 fős a misszió, ezen belül viszont a magyar katonák aránya megnövekedett.

A KFOR rendeltetése megalakításától fogva változatlan: a békés körülmények, az adminisztratív határok és a mozgásszabadság biztosítása, az etnikai csoportok (albán, szerb) közötti villongások kialakulásának lehetőség szerinti megakadályozása, a társadalom demokratikus vonásainak fejlesztése. Kajári vezérőrnagy szavai szerint mára ezen célkitűzések elsősorban megfigyelési és „balanszírozási” tevékenységet feltételeznek, továbbá sokoldalú kapcsolattartást a helyi szervekkel, a rendőrséggel és más fegyveres testületekkel, a társadalom egyes csoportjaival. Utóbbit jól szolgálja a KFOR saját rádióállomása, de az a tény is,

hogy a misszió jelentős munkaadója a térségnek, vagy az, hogy nagymértékben hozzájárult a koronavírus-járvány elleni védőoltások biztosításához.

Az előadó kitért arra is, hogy Koszovónak 2021 óta szilárd kormánya van, ami furcsa módon nehezíti a KFOR helyzetét. A kormány ugyanis magabiztosan megpróbálja érvényesíteni akaratát a szerb többségű településeken is, ez pedig ellentmond a korábbi megállapodásoknak. Ugyanebbe a kategóriába tartozik a koszovói biztonsági erők tervezett „átminősítése” haderővé. Kajári vezérőrnagy azzal zárta előadását, hogy a jelentős és sikeres magyar szerepvállalás Koszovóban kétségkívül javítja hazánk nemzetközi megítélését.

KUTATÁS, FEJLESZTÉS, INNOVÁCIÓ

A következő előadó Porkoláb Imre dandártábornok volt, aki kettős feladatot vállalt: egyrészt a Szövetségben folyó kutatás-fejlesztés és innováció legfontosabb szakterületeit mutatta be, másrészt ugyanennek a tevékenységnek a hazai vonatkozásait.

Bevezetésképpen arról szólt, hogy jelenleg a NATO, a legtöbb tagország – ezen belül hazánk is – az intenzív haderőfejlesztés stádiumában van. A tudományos megközelítéshez híven három kérdés köré csoportosította mondanivalóját: miért van erre szükség, mit akarunk elérni, és hogyan akarjuk elérni?

A „miérttel” kapcsolatban megállapította, hogy technológiai kihívással vagyunk kénytelenek szembenézni. A tudomány és a technológia ugyanis exponenciálisan fejlődik, ezzel együtt a bennünket elárasztó információ mennyisége is ugrásszerűen nő. Mindez adaptációs kényszerként jelentkezik: aki nem tud a megváltozott körülményekhez alkalmazkodni, az óhatatlanul hátrányba kerül, lemarad.

A „mit akarunk” kérdéssel összefüggésben elmondta, hogy meg kell teremteni, illetve fenn kell tartani az egészséges arányokat a hazai védelmi ipar által gyártott, továbbá az importból beszerzett termékek között, hazai viszonylatban a gyártási kapacitások és a kutatás-fejlesztés között. Az egyensúly az említett kategóriák tekintetében stratégiai fontosságú kérdés. Látnunk kell, hogy Magyarország innovációs tevékenysége jelenleg az EU átlaga alatt van.

A „hogyan” kérdésre Porkoláb tábornok elmondta, hogy a honvédséggel összefüggő dokumentumokban meghatározóak a védelmi iparra vonatkozó elképzelések. Megemlítette, hogy megszületett a Védelmi ipari fejlesztési koncepció, amely a hazánkban meglévő dinamikus képességfejlesztésre támaszkodik. Visszautalva a Szövetségre tájékoztatta a hallgatóságot, hogy 2009-től létezik egy úgynevezett innovációs idővonal, amelynek 2022-es csomópontja egy Innovációs Iroda létrehozása volt. A NATO és az EU között létezik egy állandó egyeztetés a kutatás-fejlesztési tevékenység szinkronjának biztosítása (vagyis a párhuzamosságok és átfedések kiküszöbölése) céljából. Maga a Szövetség nyolc „stratégiai fókusz” köré csoportosítja saját ezirányú tevékenységét, amelyek közé olyan területek tartoznak, mint a világgűrrrel, a kibertérrel vagy a mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatások.

VÁLTOZÁSOK A STRATÉGIAI DOKUMENTUMOKBAN

A negyedik plenáris előadás témája a Nemzeti Katonai Stratégia (NKS) és a NATO új stratégiai koncepciójának összevetése volt, az előadó pedig Bárány Zoltán ezredes, parancsnokhelyettes (MH Haderőmodernizációs és Transzformációs Parancsnokság – MH HTP), a Magyar Hadtudományi Társaság elnökhelyettese. Bárány ezredes azt vizsgálta, hogy

a Magyarországon 2020-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia (NBS) és főleg a 2021-ben elfogadott Nemzeti Katonai Stratégia mennyire releváns, mennyiben felel meg a NATO 2019-es katonai stratégiájának, illetve a 2022-es stratégiai koncepciónak. (A vizsgált magyar dokumentumok kidolgozása egyébként 2018-ban kezdődött.)

Az összehasonlítás – nem meglepő módon – mind formai, mind tartalmi szempontok alapján azt mutatta, hogy a hazai és a szövetségi dokumentumok között dominál a hasonlóság, az azonosság, és csak kevés említésre méltó eltérés tapasztalható.

Az előadó a dokumentumok összehasonlító elemzése során arra helyezte a hangsúlyt, hogy az utóbbi időben alapvetően megváltozott a biztonsági és ezzel együtt a műveleti környezet. Új szereplők jelentek meg a „sakktablán”, és új műveleti dimenziókkal bővült a küzdelem terepe (világűr, kibertér). Új erőforrások állnak rendelkezésre, ugyanakkor új befolyásoló tényezők jelentkeztek, többira példa a klímaváltozás. Végül pedig megváltozott a konfliktusok jellege. A stratégiai környezetre jellemző, hogy nincs béke, állandósultak és erősödtek a fenyegetések (többek között a hibrid jellegű fenyegetések). Továbbra is szükség van a válságreakáló képességekre.

Ilyen körülmények között a védelem nagyobb képességet igényel, fontosabbá válik az alkalmazkodóképesség, a rugalmasság. Új tényezőként árnyalja az összképet a lakosság túlélőképessége (reziliencia). Mint követelmény jelenik meg, hogy a Magyar Honvédségnek egyidejűleg kell képesnek lennie feladatainak ellátására a határokon kívül és belül. A megoldás a kihívásokra: a haderőfejlesztés és a védelmi ipar erősítése. Az alapelvek változatlanok: a közös értékek mentén, szövetségben, együttműködésben oldani meg a feladatokat, biztosítani az átfogó védelmet és a hiteles elrettentést. Az aktuális feladatok között szerepel a digitalizálás.

Az eltérések között Bárány ezredes megemlítette, hogy a NATO dokumentumai a kihívások vonatkozásában hangsúlyosabban foglalkoznak a klímaváltozással, nagyobb teret szentelnek az egyes – NATO-n kívüli – országoknak, az együttműködést illetően pedig bővebben foglalkoznak a partnerországokkal. Ugyanakkor a Nemzeti Katonai Stratégia például nagyobb figyelmet fordít a (hazai) védelmi iparra vagy az állampolgárok bevonására a védelmi erőfeszítésekbe. Az előadó következtetése: a NATO és Magyarország vonatkozó dokumentumai alapvetően azonos irányokat követnek.

SZINETIZÁLÓ MUNKA A PARTNERSÉGRŐL

A négy plenáris előadás kapcsán a hallgatóság részéről felmerült néhány kérdés megválaszolása után a napirend szerint könyvbemutató következett. Szenes Zoltán ny. vezérezredes, a Társaság elnöke mutatta be a szerzőt, Siposné Kecskeméthy Klára ezredest és könyvét, amelynek címe: *A NATO partnerségi kezdeményezések története 2021-ig*. Szenes Zoltán úgy fogalmazott: a könyv szintetizáló munka, amely komplex módon mutatja be a partnerség intézményét, a kapcsolatokat pedig egyaránt tárgyalja a Szövetség és a partnerek szemszögéből. Kiemelte, hogy jelenleg a partnerség négy kontinens 70 országát érinti, de a kör a jövőben tovább bővíülhet.

A könyvbemutató után, az ebédlőben Benkó Tibor ny. vezérezredes, korábbi honvédelmi miniszter mondott pohárköszöntőt. Ebben röviden visszautalt a négy plenáris előadásra, kiemelve azok magas színvonalát, köszönetet mondott az előadóknak. Méltatta a bemutatott könyvet és annak szerzőjét, végül további sikereket kívánt a Magyar Hadtudományi Társaságnak.

Ebéd után a konferencia négy szekcióban folytatta munkáját.

NAGYHATALMI VERSENGÉS

Az első, a *Nagyhatalmi versengés és a NATO* szekcióban az előadók egy-egy hatalmi központ szemszögéből vizsgálták a Szövetség szerepét. A szekció munkáját Kis-Benedek József moderálta.

Matus János adta meg az alaphangot, kifejtve, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben minden ország biztonsága szervesen illeszkedik egy nagyobb rendszerbe, és nem vizsgálható attól elszigetelten. Az elmúlt évtized alapvető problémáját abban jelölte meg, hogy a Nyugat országai „leírták” Oroszországot mint ellenséget.

Csutak Zsolt az Egyesült Államok két nagy politikai pártjának, a demokratáknak, illetve a republikánusoknak a szemszögéből tekintette át a nemzetközi kapcsolatok rendszerét. Jelezte, hogy mára már egyik pártnak sem elsődleges célja a demokráciaexport. Kitért egyrészt a „progresszív demokraták”, másrészt a „neokonzervatívok” szerepére saját pártjukon belül.

Csiki Tamás az ugyancsak 2022-ben elfogadott amerikai Nemzeti Biztonsági Stratégia oldaláról tekintette át a NATO új stratégiai koncepcióját. Megállapította, hogy már 2008-tól markánsan megfigyelhető egy fordulat az amerikai külpolitikában az észak-atlanti térségtől az indiai–csendes-óceáni térség irányába. A gazdasági-politikai centrum átkerülése az utóbbi térségbe magával hozta az amerikai katonai erőforrások átcsoportosítását is. Az Egyesült Államoknak két atomhatalmat kell egyidejűleg elrettenenie, miközben Kína már globális kihívást testesít meg.

Jójárt Krisztián azt a kérdést vizsgálta előadásában, hogy milyen hatást gyakorol(t) az Ukrajnában folytatott „különleges hadművelet” az orosz hadtudományi, stratégiai gondolkodásra. Megállapította, hogy az Oroszországnak tulajdonított hibrid hadviselés kudarcot vallott, a konfliktus egyre inkább a hagyományos hadviselés jegyeit viseli magán. Nem igazolódtott be a korlátozott műveletek stratégiája sem, jelenleg a konfliktus már átnőtt a helyi háború kategóriájába, és minden jel szerint eléri a regionális háború szintjét. Másrészt viszont az aktív védelem stratégiájának – amely Oroszország részéről preventív intézkedéseket is feltételez – a jelenlegi ukrajnai katonai helyzet megfelel.

Bartók András Kína kül- és biztonságpolitikáját tekintette át előadásában. Előjáróban megjegyezte, hogy a kínai politika nehezen áttekinthető, minden esetre a deklarált alapelv a kölcsönös előnyöket hirdeti. A külpolitikai célok realizálásához az anyagi feltételek fokozatosan megeremtetődtek, de 1989-ben a diáklázadások vérbe fojtása nemzetközi elszigeteltséget eredményezett. Időről időre Tajvan körül alakul ki válság. A 21. századot a szakértők gyakran nevezik Kína évszázadának, maga a kínai vezetés 2017-ben fogalmazta meg, hogy Kínának elsőrangú hatalommá kell válnia. Ennek katonai eszköze az erőikivetítés, gazdasági alapját jelképezi az „egy övezet – egy út” elképzelés.

A szekció utolsó előadását Molnár Anna tartotta, előadásának témája a NATO és az EU együttműködése volt az ukrajnai orosz invázió kapcsán. Rámutatott, hogy a két szervezet – alapvető különbözőségük ellenére – összekötik a közös értékek és érdekek, de a közös veszélyek is. Kapcsolatukat jellemzi az egyidejűleg tapasztalható rivalizálás és együttműködés. A válságkezelésben is megfigyelhető a munkamegosztás a két szervezet között, amit Ukrajna esetében korábban nem tapasztalt szintre emeltek (menekültek, katonai képzés, hadianyag szállítása, anyagi támogatás stb.). Erősödik az Egyesült Államok elkötelezettsége európai szövetségeseinek támogatása iránt.

PARTNERSÉG, HADITECHNIKA, IFJÚSÁGI SZEKCIÓ

A NATO partnerségi politikája és a bővítés szekció munkáját levezető elnökként Siposné Kecskeméthy Klára ezredes fogta össze. A partnerségi programmal kapcsolatos témákról földrajzi térségenként számoltak be az előadók: Ceylan-Szakács Mirjam a csendes-óceáni globális partnerséget, Fülöp Dóra Bosznia-Hercegovina együttműködési törekvéseit, Petruska Szidónia Koszovó ez irányú elképzeléseit tekintette át, Márton Andrea pedig a skandináv országok NATO-hoz való csatlakozásának hatásait elemezte.

A Haditechnikai kutatás és haderő-modernizáció szekció moderátora Ráth Tamás ezredes volt, a szekció civil cégek olyan fejlesztéseit mutatta be, amelyek a Magyar Honvédség által alkalmazhatóak (informatikai fejlesztések, rádiók, drónok, a mesterséges intelligenciával és az anyagtudományokkal kapcsolatos kutatások). A bemutatkozó cégek között szerepeltek például a Bonn Hungary, a BMGE, a PolyProcess, PolyVent Kft., de lehetőséget kapott a bemutatkozásra a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskolája is.

A Hadtudományi Társaság ezúttal – újításként – *Ifjúsági szekciót* is szervezett *A mai NATO címmel*, amelyet Keszely László ezredes elnökölt, és amelynek résztvevői zömmel a Magyar Ifjúsági Atlanti Tanács és az NKE Biztonságpolitikai Szakkollégium tagjai voltak. A szekció a NATO működésének különböző szakterületeit, illetve az orosz–ukrán háború néhány aspektusát tekintette át. Doucha Lilla a NATO elrettentési politikájáról és ezen belül az űrhadviselésről, Csáki Lilla a Szövetség bővítési lehetőségeiről beszélt, az orosz részleges mozgósítás eredményeiről Szenes Eszter, az orosz–ukrán háború nemzetközi jogi értékeléséről pedig Krausz József számolt be.

A négy szekcióban összesen mintegy húsz előadás hangzott el, a konferencián pedig mintegy 120 fő volt jelen. Az energiatakarékosság okán 18 fokos helyiségek légkörét a szervezők forró teával tették elviselhetővé.

Wagner Sarolta:¹

ÚJABB ADALÉKOK WÁGNER LÁSZLÓ KATONAI ÉPÜLETTERVEIHEZ

ÖSSZEFOGLALÓ: A szocialista realizmus építészete Magyarországon a múlt klasszikus rendjét, a modern építészettel szemben álló historizmust követte. A „szocreál” építészet kötöttsége azonban alig néhány évre (1949–1956) korlátozódott, az akkori építészek pedig a modernizmust képviselték, és igyekeztek a szocreál homlokzatok monumentális hatását egyedi formaképzéssel feloldani. Közöttük volt Wágner László, aki a katonaság részére 1949 és 1953 között tervezett épületein a reneszánsz és az antik művészet elemeit idézte fel.

KULCSSZAVAK: Wágner László, építészet, katonai épületek

A SZERZŐRŐL:

Wagner Sarolta faszobrász-restaurátor művész

BEVEZETÉS

Emlékszem, gyerekkoromban, milyen szeretettel beszélt édesapám két katonai kórház és a Mátyásföldön épült Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola komplexum tervezéséről. A pontos címeket sohasem említette, mert titkosított tervekről volt szó. Ezért gondoltam, hogy ennyi év után megnézem közelebbről a kérdéses épületeket.

A KÓRHÁZTERVEK

A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában kutatásokat végeztem, és a Középülettervező Zrt.-nél is érdeklődtem édesapám tervei után. Sajnos ezeket nem találtam meg, de a KÖZTI Dokumentációk Jegyzékének 1951-es feljegyzésében még őrzik a három kórház nevét, melyek Wágner László vezetésével készültek (Kecskemét 9. sz. Honvédkórház, Szolnok 10. sz. Honvédkórház, Győr 8. sz. Honvédkórház). A Hadtörténelmi Levéltár 1951. évi jegyzékében, a Magyar Néphadsereg titkosított és nyílt irataiban (MN 1951/T/262 ö. e.) szintén megtalálható az abban az évben elkészült tervek titkosított jele, száma, illetve a kórházak részére biztosított telkek.²

Felkerestem Kecskeméten a levéltárat és a könyvtárat, illetve olyan újságcikkek után kutattam, amelyek mostanában jelentek meg a 9. sz. Honvédkórházról. Akkor tudtam meg, hogy ismeretlen a tervező neve, és az épületet a títustervek közé sorolták. 2003-ban volt 50 éves az intézmény, ennek alkalmából 2003. március 27-én a Köztér című kecskeméti folyóiratban cikk jelent meg, ebben is títustervként említik.

A Hadtörténelmi Levéltárban végzett kutatásom során az iratok között nem találtam utalást arra, hogy a három kórház ténylegesen títustervek szerint épült-e. Az 1953. augusztus 20-án leadott *ÁÉTI títustervek jegyzéke* sem tartalmazta a kórházak nevét. Máté József és kollégái

¹ A szerző a bemutatott építész, Wágner László Ybl-díjas építészmérnök, műegyetemi tanár leánya. Wagner Sarolta egy korábbi cikkében (Honvédségi Szemle, 2019/2.) már foglalkozott a témával; jelen írásához legújabb kutatásainak eredményeit használta fel.

² MN 1951/T/254 ö. e. Kisajátítási ügyek. Kecskemét Honvédkórház. Hadtörténelmi Levéltár, 394–396.

A Magyar Néphadsereg beruházási-építési tevékenységének története 1947–1980-ig című művének 8. oldalán olvashatjuk *Katonai épületekre típustervek kidolgozása* címmel, hogy az első hároméves terv tapasztalatai alapján (1947-től 1949 végéig) jóváhagyták a tervek kidolgozását a laktanyákra és azok építményeire.

A 10. oldalon a következő szerepel: „Nem készült típus terv és továbbra is egyedi tervezés alapján készültek a rádiófelderítők, az ejtőernyősök, a vegyvédelmiek laktanyái, az iskolák, a repülőterek magassági épületei, az egészségügyi intézetek épületei, szertárak és más szervek, intézetek épületei, továbbá a vízellátás épületei, valamint a szennyvízkezelés tisztító épületei.”³

A Hadtörténelmi Levéltár kiadásában jelent meg *A Magyar Honvédség és a Magyar Néphadsereg egészségügye, 1945–1980* című kötet. Ebben az olvasható, hogy 1953-ban 13 honvédkórház volt, egy tüdőszanatórium, Repülőorvosi Intézet, Honvéd Egészségügyi Iskola és Tudományos Kutatóintézet. Az 52–54. oldalon, a kórházak felsorolásánál található, hogy a győri, kecskeméti és szolnoki honvédkórházakat 1952–1953-ban építették. A kecskeméti és a szolnoki kórházak kiviteli munkáit is Wágner László ellenőrizte. Én úgy gondolom, hogy nem lehet két kórház tervezését a sorozatok alapján készült laktanya és a hozzájuk kapcsolódó kiegészítő épületek tervezésével összehasonlítani. Vizsgálódásaim ezt a vélekedést alá is támasztották.

WÁGNER LÁSZLÓ TANULMÁNYAI ÉS KEZDETI FELADATAI

Az egri születésű Wágner László (1911–1987) 1935-ben végezte el a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem⁴ építészmérnöki karát. 1934–1936 között gyakorkló építésként dolgozott itt, 1943–1948 között pedig tanársegédként. 1944–1946 között a kitelepített Műgyetemmel együtt Németországba, majd Dániába került. A korszak legkiválóbb tanárai mellett sajátította el az építészet alapjait.

Wágner az Állami Építéstudományi Tervező Intézetnél (ÁÉTI) kezdte pályafutását, s itt készítette el a Szent László Járványkórház tervpályázatát Ivánka Andrással. Az intézetből 1949-ben kivált a Magasépítési Tervező Intézet (MATI), s Wágner is itt folytatta munkáját. 1949-ben négy állami épülettervező nemzeti vállalatot hoztak létre: a Honvédelmi Épülettervező Irodát, a Lakóépülettervező Irodát, a Mezőgazdasági Épülettervező Irodát és a Középülettervező Irodát (KÖZTI). Wágner László utóbbiban⁵ dolgozott 1948 és 1953 között. Műemléki helyreállítást végeztek, emellett közoktatási intézeteket, ipari épületeket, oktatási épületeket, kórházakat és honvédelmi létesítményeket terveztek.

A Honvédelmi Épülettervező Iroda (1950-től Általános Épülettervező Intézet) elsősorban katonai objektumokat tervezett, illetve újított fel, de munkáinak nagy részét a titkosított, úgynevezett „testületi munkák” tették ki.⁶ Honvédelmi beruházásokat tervezni, irányítani bizalmi feladatnak és egyben szakmai gyakorlatnak számított, emellett nagy felkészültséget

³ Máté József et al.: *A Magyar Népköztársaság beruházási-építési tevékenységének története*. II. kötet, 1947–80. Kézirat, Honvédelmi Minisztérium Magyar Néphadsereg Beruházási Főnökség Tudományos Tanácsa, 1986, 10.; Máté József et al.: *A Magyar Népköztársaság beruházási-építési tevékenységének története*. I. kötet, 1945–54. Kézirat, Honvédelmi Minisztérium Magyar Néphadsereg Beruházási és Fenntartási Főnökség Tudományos Tanácsa, 1986, 30.

⁴ A Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (Műgyetem) jogelődje.

⁵ Mihálffy Gábor: *Az ÁÉTV története*. In: Jeney Lajos (szerk.): *A magyar tervezői irodák története*. Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., Budapest, 2001, 11., 15.; Uő: *KÖZTI története*. In: Jeney (szerk.): i. m. 193–196.

⁶ Sággy Gábor: *Szent László Járványkórház tervpályázata és vázlatterve*. *Új Építészet*, 1948/7., 251–257.; 1948/1–2., 38–45.

igényelt. Édesapám később szívesen gondolt vissza a kezdeti feladataira, és meghatározó élménye volt a katonaságnak szánt három épület tervezése.

1949–1950-ben szovjet hatásra megindult a honvéd csapat-egészségügyi szolgálat korszerűsítése és új honvédkórházak létesítése. Ekkor készültek el a budapesti, győri, kecskeméti, szolnoki és miskolci kórházak.⁷ Az egészségügyi fejlesztés, lépést tartott a hadsereg fejlesztésével, 1954 után azonban, minthogy a nagy beruházási feladatokat nem tudták tovább folytatni, megkezdték a létszámcsökkentést.

1949-ben indult meg a kórházfejlesztési program, ennek keretében pedig a győri, a kecskeméti és a szolnoki honvédkórház tervezése. A tervekkel a KÖZTI-t bízták meg, azon belül is a II. csoport mérnökeit, Wágner László vezetésével. Az épületek területi kijelölése 1951 júniusában kezdődött meg Győrben, a Magyar utca melletti tízhektárnyi területen a 8. sz. Honvédkórház részére.⁸

Szolnokon, a Zagyvától keletre, a Vöröscsillag út melletti, illetve a városi kertészet és tüdő-kórház közötti területet adták át a 10. sz. Honvédkórház építésére, melyet Wágner László tervezett.⁹ Édesapám elmondása szerint a kórház alapozása közben nagy mennyiségű víz került a területre. A Zagyva közelségére ő már korábban felhívta a figyelmet, de csak ezután erősítették meg a folyó felőli támfalat.

Kecskeméten a Nyíri út felől 7 katasztrális hold területet jelöltek ki az Ady Endre út lezárásaképpen, s arra derékszögben nyert elhelyezést a 9. sz. Honvédkórház épülete, ennek terveit is Wágner László készítette.¹⁰ (A Hadtörténelmi Levéltár jegyzőkönyveiben¹¹ Wágner László neve a két kórház feljegyzéseiben megtalálható.)

1953. március 9-én történt meg a kecskeméti honvédkórház felavatása, 1952 augusztusában a győri, 1952 októberében pedig a szolnoki honvédkórház kezdte meg működését. A jegyzőkönyvek feljegyzéseiben a 142–144. oldalon egyébként az olvasható, hogy az országosan súlyos építőipari munkaerőhiány miatt számos lemaradás történt.

AZ ANTIK ÉPÍTÉSZET HATÁSA

Wágner László tanulmányai során nemcsak a reneszánsz építészet történetiségét ismerte meg, hanem a legismertebb római és itáliai építészek tanítását is figyelemmel kísérte. Hatásuk tetten érhető az ő terveiben is, például a dór oszlopok meghatározó szerepe.

A két kórházat abban az időszakban tervezte, amikor a szocialista realizmus stíluselemeit kellett leginkább használni. A múlt hagyományait kellett felidézni a klasszicista stílusú épületek formájában. Ez utóbbi a történelem folyamán egy szép egységes vonalvezetésű, pontosan meghatározott arányokkal, klasszikus formai elemekből épült stílus volt, amely történeti formák ismétlése folytán jött létre görög, római és reneszánsz elemek felhasználásával, de sajátos formaképzéssel. Magyarországon, a szocialista realista épületeken is láthatjuk, hogy a klasszikus elemek mellett a „szocreál” elemeit is sajátos formaképzéssel megváltoztatva kellett tervezni. Wágner László egyszerűsége, kiegyensúlyozottságra törekedett, és eleganciát valósított meg az épület homlokzatán, illetve tömegük kialakításában.

⁷ Máté et al.: i. m. I. kötet, 22. Uo. 13., valamint II. kötet, 44., 36.

⁸ MN 1951/T/264. I. kötet, 474.

⁹ MN 1951/T/251 ö. e. Kisajátítási ügyek. Szolnok 10. Honvédkórház. Hadtörténelmi Levéltár, 810.

¹⁰ MN 1951/T/254 ö. e. Kisajátítási ügyek. Kecskemét Honvédkórház. Hadtörténelmi Levéltár.

¹¹ MN 1951/T/254 ö. e.: i. m. Kecskemét, 394–396.; MN 1951/T/251 ö. e. Kisajátítási ügyek. i. m. Szolnok; MN 1951/T/265 ö. e. Kisajátítási ügyek. Honvédelmi Minisztérium. Htpszf. II. Csf. Sz. Befejezési határidők, 142–144.

1. és 2. kép Kecskemét 9. sz. Honvédkórház

A kecskeméti kórház egyedi térhatása a T alaprajz, ennek köszönhető, hogy az épület belső terei, a betegszobák, a folyosók, több irányból kapják a napfényt, illetve a reggeli és délutáni fények körbejárják az épület szárnyait. Ha megkerüljük az épületet, több egyedi megoldásra figyelhetünk fel. A homlokzat négy részre tagozódik (négyzetes épület), az ablakok mérete szintenként változik, sőt minden oldalon találunk egyedi rajzolatú ablakkereteket, a folyosók ablakai a tetőszinttől a földszintig egybefüggő ablaksort alkotnak, s a kereteik osztásai határozzák meg a látvány ritmusát. Az ablakokat körbefoglaló műkökeretek egyszerűbb formaképzéssel készültek. A római kori építészet klasszikus egységét megváltoztatták, elhagyták a bábos korlátokat vagy a timpanont, melyek a rizalit befejező elemei voltak. A szűkös pénzügyi források miatt az 1950-es években díszítőelemeket kevésbé használtak az épületek homlokzatán. A bejárat impozáns megjelenése a középrizalitnak köszönhető, amely meghatározó látványt nyújt.

A szolnoki Honvédkórház a tüdőkórház mellett épült fel. 2017-ben, amikor Szolnokon, a helyszínen jártam, romosan, de még állt ez utóbbi épület, azonban a 10. sz. Honvédkórházat már lebontották. A leírások szerint hatalmas, kastélyszerű épület volt, és nagy park vette körül.¹² Abban tért el a kecskeméti kórháztól, hogy a nyolc vasos toszkán (dór) oszlopból álló középrizalit az épület teljes magasságában a tető vonalával záródott. A rizalit a hosszú homloksort függőleges irányban tagolja, a szimmetrikus épület látványát ezzel élénkíti. A kiemelt középrész mélységdinamikája nem nagy, nehogy nagy árnyékot vessen, csak kis léptékben emelkedik ki a homlokzat síkjából. A rizalit két részre tagozódik, a nyolc toszkán (dór) oszlop két emelet magasságban tartja a felső vasos párkányt, az alsó részen a kváderhatású lábazati rész díszíti,¹³ amely az épületen végig körbefut egy emelet magasságban. A reneszánsz homlokzat összhatásánál nem maradhat el a földszinti övpárkány, a kváderhatású lábazati rész. Középen magába foglalja az öt boltívűből álló bejáratú ajtót. Előtte lépcsősor vezet a két irányban kialakított út és a kerti kapu felé.

A Hadtörténelmi Levéltárban találtam egy térképet, amely a kórház környezetének helyszínét mutatja be. Ez az utcák pontos felmérése szerint készült, és Wágner László feltehetően katonai térkép alapján rajzolta le. A 394. oldalon, egy pauszpapíron felskiccelt rajzon, a kórház telken belüli elhelyezési vázlatát találtam.¹⁴ A hatalmas félköríves területen az utcák sugárirányban vezetnek. A középen hosszan vezető út (Ady Endre utca) a bejáratúhoz irányít minket, szimmetrikusan megosztva a T alaprajzú épület látványát. A T formájú alaprajzi szervezésű kórházak egyébként a korszak legkorszerűbbnek tartott kórházi tervezési elveit követték.

A II. RÁKÓCZI FERENC KATONAI KÖZÉPISKOLA ÉPÜLETEI

A mátyásföldi II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola terveit a Budapest Fővárosi Levéltár (Teve u. 3.) őrzi. Tervezői Wágner László és Fodor László Ybl-díjas építészmérnökök, akik 1952 és 1954 között tervezték, és a XVI. kerület védett épületei közé sorolják. A cím: Diósy Lajos u. 22/A, B, C, Hrsz.: 105842/1, 2, 3. 1997-től itt működik a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar. A jelenlegi Erzsébetligeti Színház épülete (Hunyadvár u. 43/C. Hrsz.: 105842/33) a Katonai Középiskola sportsarnokának készült. Tervezői Mészáros Géza és Wágner László voltak. A Katonai Középiskola ebédlőjének címe: Diósy Lajos u. 22/D. Hrsz.: 105842/40. Tervezői Mészáros Géza és Wágner László

¹² Az oroszok a kertben voltak. Blogszolnok.hu, 2010. 06. 29. http://www.blogszolnok.hu/1xvolt_az_oroszok_a_kertben_voltak (Letöltés időpontja: 2018. 11. 20.)

¹³ Kotsis Iván: Az olasz renaissance építőművészet formaképzése, homlokzati és téralakításai. Németh József Technikai Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1930, 36.

¹⁴ MN 1951/T/254 ö. e.: i. m. 394–396.

Ybl-díjas építészmérnökök voltak. Felújítás után az Erzsébetligeti Étterem és Rendezvényház található benne.¹⁵ Helyileg védett épület.

3. kép Mátyasföld II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola, 1955

4. kép A BGE Külkereskedelmi Kar épülete napjainkban

¹⁵ Lantos Antal – Széman Richard: Örzendő emlékeink. XVI. ker. Kertvárosi Helytörténet füzetek, 35. sz., 97–98.

5. kép A kör alakú aula, dór oszlopokkal

6. kép A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola egykori ebédlőépülete

7. kép *Az egykori tisztí kaszinó*

A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola létesítéséről a Honvédelmi tanács 1953. június 8-án döntött. Az iskolát 1953. szeptember 21-én, Esztergomban alapították. Az első tanévet (1954. szeptember végéig) még az esztergomi bazilika melletti nagyszemináriumi épületben tartották. Az 1954/55-ös tanév további időszakát már Mátyásföldön folytatták a tanulók. A számukra szinte elképzelhetetlen méretű területen, számos épületben kialakított iskola 800 diák tanítását tette lehetővé.

„Az iskola olyan meghatározó értékrendet és személyiségfejlődést adott növendékeinek, hogy közülük sokan az elmúlt évtizedek során a Magyar Néphadsereg, majd a Magyar Honvédség kiváló képességű tisztjei, meghatározó katonai vezetői, jó néhányan pedig magas rangú parancsnokai, tábornokai lettek” – olvasható Hárαι Tibor könyvajánlásában.¹⁶

Az iskola leírását Richter Nándor feljegyzéseiből ismerhetjük meg. „Az épületek közül egyik volt a gimnáziumi oktató részleg. Itt voltak az osztálytermek, szertárak, a mintegy 70 tanár részére szolgáló tanári szobák, és az iskola vezetésének az irodái. A diákok 18-20 fős osztálytermekben kaptak elhelyezést. A 800 diák kollégiumi elhelyezésére pedig egy másik, nagy épület szolgált. A diákok részére, rendelkezésre állott egy sportkombinát, egy úszómedence, egy lovarda több tucat lóval és a lovak ápolóival. Volt egy hatalmas tornaterem és étterem, egy úgynevezett gyengélkedő, ami egy miniatűr kórháznak is megfelelt. Ennek a komplexumnak a központi tengelyében helyezték el a többemeletes parancsnoki épületet, ahol az iskola vezetése kapott helyet. Az épületeket egy hatalmas füves terület vette körbe, az alakulótér, amely alkalmas volt mintegy 1000 fős létszám befogadására. 1955-ben az utolsó építkezés az épületkomplexum nyugati szárnyában fejeződött be. Ahol a végzős diákok 1956 januárjában foglalhatták el a lakoszobáikat a kijelölt körleteikben.”¹⁷

¹⁶ Radványi Lajos (összeáll.): Rákóczisták, 1953–1958 (Tied vagyok, Hazám). MN Budapesti Nyugállományúak Klubja, Rákóczista Tagozat, Budapest, 2013, 201–204.

¹⁷ Uo. Az iskola leírása Richter Nándor matematika-fizika szakos tanár visszaemlékezése alapján.

1956-ban a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola szovjet fenntarthatóság alá került. Itt székelt a Varsói Szerződés katonai szervezetének Déli Hadseregcsoport Főparancsnoksága 1991-ig. Az épület történetének szomorú epizódja, hogy 1956 novemberében itt tartották fogva Nagy Imrét. Ezt követően nem lehetett beszélni a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskoláról. 1958. február 17-én a Honvédelmi Minisztérium Katonai Tanácsa megszüntette.

Mátyásföldön a három különálló épületet hatalmas park, a 33 hektáros Erzsébetliget veszi körül. Az iskolát 1952-ben kezdték el tervezni, és 1954-ben fejezték be az építést. A főépület a Diósy Lajos utca 22–24. szám alatt látható, jellegzetes szocreál, klasszicizáló jellegű építmény, amelynek épülettömege szimmetrikus kompozíciót alkot, s már méreténél fogva is monumentális: az utca felé 315 méter hosszú homlokzattal fordul, a két vége közötti távolság a középfolysón mérve 456 méter.

A háromszintes épület klasszicizáló stílusú homlokzatát az ablakok ritmusa és méretük váltakozása tagolja, amelyeken kovácsoltvas korlátok díszítőelemei és a bejárat timpanonos oszlopai oldják a hüvös, racionális megjelenést. A belső tér ennél izgalmasabb, a főbejáratból nyílik a kör alakú aula, dór oszlopokkal, innen vezetnek két irányba a hosszú folyosók. Az aulában Boda Gábor szobrászművész hat egész alakos kődomborművét helyezték el, amelyek történelmi személyiségeket ábrázolnak. Az emeleti folyosókon 12 domborműportré látható, amelyek emeletenként tematikusan mutatják be a magyar katonai eszményképeket.¹⁸

Az aula háromemeletes terének a megvilágítását a felső emeleti kupola ablakain beszűrődő fény adja. Reprezentatív hatását a toszkán (dór) oszlopok formaképzése nyújtja. Itt az olasz barokk építészetből vett tervezés példájával, az illuzionista téralakítással találkozunk: a fokozatosan csökkenő méretű emeleti szintek megnövelik a tér magasságát, mintha egy áttört falú hengert látnánk, ami a rövidülés miatt szűkebbnek tűnik. Az illúzió elérését a szín és a fény „perspektívájával” is meggyőzőbbé tehetjük, ugyanis a színeknek is van térértékük. Ugyanazon szintartományon belül a tömör, telített szín látszólag közelít, a világosabb árnyalat pedig távolítja a felületet.¹⁹ Ezt erősíti még a fény: a földszinten majdnem teljesen sötét van, a világítás tulajdonképpen a kupolában kezdődik, s legintenzívebben az üvegezett ablakokon tör át.

A park egyik legérdekesebb épülete a katonai középiskola ebédlője, az úgynevezett tiszti kaszinó, amely klasszicista kúriákra emlékeztető stílusban épült. A szovjet tisztek étkezdének és könyvtárnak használták, itt is meghatározó elem a toszkán (dór) oszloprend és a T formájú alaprajz. Az egyszintes épület északi és déli tájolású részén, négy-négy vasos dór oszlop hangsúlyozza a köztük húzódó nagy ablaksort. A nyugati és keleti oldalon alapszinttől az épület párkányzatáig nagy méretű ablakok uralják a külső homlokzat összképét. Jobb oldalon egy kör alaprajzú épületrész bontja meg a formát. Ezen az épületen érvényesül leginkább a görög építészet hatása, ahol a templomok homlokzata előtt az oszlopok mind a négy oldalon, vagy elöl és hátul jelennek meg. A színház épülete egykor sportszarnoknak készült, ahogyan az épület hátsó, külső falán elhelyezett sporteszközöket ábrázoló domborművek is bizonyítják. Az épület főhomlokzatán boltíves oszlopsor látható, ez megjelenésében egyszerű, mégis egyedi formát alkot.

¹⁸ Hajdú Virág: Boda Gábor néhány épületszobrászati műve az ötvenes évekből. In: Pralfalvi Endre – Hajdú Virág (szerk.): Építészet és tervezés Magyarországon, 1945–1959. Magyar Építészeti Múzeum, 1996, 50–53.

¹⁹ Szentkirályi Zoltán: Az építészet világtörténete. Terc Kft., Budapest, 2004, 267–268.

TERMÉKENY ÉLETPÁLYA

Wagner László 1956-tól az Iparterv Ipari Épülettervező Vállalat tervezője volt. 1968-tól a Művelődésügyi Minisztériumhoz tartozó Beruházó Vállalat (MÜBER) munkatársa lett. 1962-ben kapta meg az Ybl-díjat, amelyet a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa alapított, s az építészeti tevékenységért kapható legrangosabb szakmai kitüntetés volt. Wagner László az általa tervezett épületek arányait – legyen szó akár a klasszicista monumentális épületek tervezéséről, akár a legmodernebb üvegfelületű épületről – jó érzékkel tudta érvényesíteni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Az oroszok a kertben voltak.* blogszolnok.hu, 2010. 06. 29. https://www.blogszolnok.hu/1xvolt_az_oroszok_a_kertben_voltak
- Hajdú Virág: *Boda Gábor néhány épületszobrászati műve az ötvenes évekből.* In: Prafalvi Endre – Hajdú Virág (szerk.): *Építészet és tervezés Magyarországon, 1945–1959.* Magyar Építészeti Múzeum, 1996.
- Kotsis Iván: *Az olasz renaissance építőművészet formaképzése, homlokzati és téralakításai.* Németh József Technikai Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1930.
- Lantos Antal – Széman Richard: *Őrzendő emlékeink. XVI. ker. Kertvárosi Helytörténet füzetek, 35. sz.*
- Máté József et al.: *A Magyar Népköztársaság beruházási-építési tevékenységének története. I. kötet, 1945–54.* Kézirat. Honvédelmi Minisztérium Magyar Néphadsereg Beruházási és Fenntartási Főnökség Tudományos Tanácsa, 1986.
- Máté József et al.: *A Magyar Népköztársaság beruházási-építési tevékenységének története. II. kötet, 1947–80.* Kézirat. Honvédelmi Minisztérium Magyar Néphadsereg Beruházási Főnökség Tudományos Tanácsa, 1986.
- Mihálffy Gábor: *Az ÁÉTV története.* In: Jeney Lajos (szerk.): *A magyar tervezőirodák története.* Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., Budapest, 2001.
- Mihálffy Gábor: *KÖZTI története.* In: Jeney Lajos (szerk.): *A magyar tervezőirodák története.* Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft., Budapest, 2001.
- MN 1951/T/251 ö. e. Kisajátítási ügyek. Szolnok 10. Honvédkórház.
- MN 1951/T/254 ö. e. Kisajátítási ügyek. Kecskemét Honvédkórház.
- MN 1951/T/264 ö. e. Kisajátítási ügyek I. Honvédelmi Minisztérium.
- MN 1951/T/265 ö. e. Kisajátítási ügyek. Honvédelmi Minisztérium. Htpszf. II. Csf. Sz. Befejezési határidők.
- Radványi Lajos (összeáll.): *Rákócziak, 1953–1958 (Tied vagyok, Hazám).* MN Budapesti Nyugállományúak Klubja, Rákóczi Tagozat, Budapest, 2013.
- Sáhgy Gábor: *Szent László Járványkórház tervpályázata és vázlatterve.* Új Építészet, 1948/7., 1948/1–2.
- Szentkirályi Zoltán: *Az építészet világtörténete.* Terc Kft., Budapest, 2004.

Szakály Sándor:

AZ ELŐDÖKRŐL

Balla Tibor: A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka. A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnokai, 1872–1945 című könyvéről

Hosszú évek teltek el addig, amíg az 1808. évi VII. törvénycikkben „megálmodott” magyar tisztképző intézmény létrejött, és megindult a magyar honvédtisztek képzése, amelynek a mai napig meghatározó és egyben jelképes épülete a Ludovika Akadémia. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem mai központi épülete 1872 és 1945 között állt a magyar honvédtisztek képzésének szolgálatában, de egy ideig még 1945 után is „katonai objektum” volt.

De kik is álltak ezen képzőintézmény élén, lett légyen az egy négyévfolyamos hadapródiskola vagy 1898-tól már három évfolyamos katonai akadémia, illetve a kezdetekben „egyszerű tanfolyam”. Erre a kérdésre kapunk választ Balla Tibor ezredesnek, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara kutatóprofesszorának a könyvéből.

Balla Tibor huszonnyolc törzstiszt és tábornok arcképét megrajzolva mutatja be a Ludovika Akadémia több mint hét évtizedét, a portrékat olvasva ugyanis az intézmény történetére vonatkozó ismereteink is bővülnek. Könyve jól kiegészíti a Siposné Kecskeméthy Klára – B. Kalavszky Györgyi szerzőpáros *A Ludovika egykor és most* című (Zrínyi Kiadó, Budapest), több kiadást (2011, 2013, 2018) megért munkáját. Ha valaki kézbe veszi ezt a két kötetet, akkor gyakorlatilag „képbe kerül” a magyar honvédtisztek képzésével kapcsolatban.

Amint jeleztem, Balla Tibor ennek a képzésnek a tényleges irányítóiról, az igazgatókról és parancsnokokról írt, azokról a személyekről, akik nélkül nem lett volna magyar honvédtisztképzés, és akik személyükben is példát adtak a növendékeknek, majd hallgatóknak. Különösen figyelemre méltó a parancsnoki működése Révy Kálmánnak, Sipos Árpádnak, Jány

Gusztávnak, Szombathelyi Ferencnek vagy Farkas Ferencnek. Utóbbiak katonai pályafutása is igazolja, hogy a tisztképző intézmény élén eltöltött idő és az ott szerzett tapasztalat milyen sokat jelentett a későbbi életút során.

A Ludovika Akadémia igazgatóiról és parancsnokairól szinte minden kiderül a könyvből. Honnét indultak, milyen családi háttérrel rendelkeztek, hol és milyen eredménnyel végezték tanulmányaikat, mikor és merre szolgáltak, hogyan alakult a katonai pályafutásuk, milyen kitüntetésekkel rendelkeztek, hol és mikor hunytak el, és milyen katonai szakirodalmi munkásságot folytattak. Jól megírt miniportrék sok érdekes és hasznos információval.

A könyv minden, a katonai nevelés és képzés iránt érdeklődőnek ajánlható, és ha az ismertetés íróján múlna, minden honvédtisztjelölt számára kötelező

Balla Tibor

**A honvédtisztképzés
irányítóinak
arcképcsarnoka**

olvasmánnyá tenné azt, és a tisztavatáskor ajándékként átnyújtaná valamennyiüknek. A múlt és elődeink ismerete ugyanis elengedhetetlen mindannyiunk számára, és különösen vonatkozik ez azokra, akik esküvel vállalják, hogy „A Hazáért mindhalálig!”.

A szép kiállítású és számos fotóval illusztrált könyv olvasásakor felmerült azonban bennem a kérdés: biztosan jó volt a kötet címének megválasztása? A honvédtisztképzés irányítása ugyanis a mindenkori Honvédelmi Minisztérium illetékes osztálya – a két világháború között a 9. osztály – által valósult meg, és a Horthy-korszakban a magyar királyi Honvédség főparancsnokának tisztképzési és nevelésügyi szemléelője is meghatározó feladatokat látott el ezen a területen. 1931. október 1-jétől a Ludovika Akadémia két főcsoportra vált szét, a II. főcsoportnak – 1939-től magyar királyi „Bolyai János” honvéd műszaki Akadémia – a parancsnokai viszont hiányoznak a kötetből, ahogy az 1938-ban létrejött magyar királyi „Horthy Miklós” – majd 1943-tól „Horthy István” – honvéd repülő Akadémia parancsnokai is.

Ez a hiány azonban pótolható lenne, például úgy, ha Balla Tibor megírná a jelzett két intézmény parancsnokainak rövid életrajzát is. S hogy teljessé váljon a kép, akkor az 1898 és 1918 között fennállott két másik tisztképző intézmény – a pécsi és a nagyváradai honvéd hadapródiskola – parancsnokainak életútját is jó lenne bemutatni, ahogy az 1941-ben felállított honvéd hadapródiskolák esetében is hasznos lenne olvasni azok parancsnokairól. A magyar honvédtisztképzés ugyanis nemcsak a Ludovika Akadémián valósult meg, hanem szélesebb körben, több képzőintézményben, de azokból mindig figyelve az első és máig is elsőnek tekintette: a magyar királyi honvédségi – később honvéd – Ludovika Akadémiára.

Végezetül – az újrakiadás reményével – még egy apró észrevétel: egyes képaláírások, rendfokozati megnevezések igazításra szorulnak. Úgy vélem, az „igazítás” gond nélkül megoldható, és amikor az újabb, bővített kiadást a kezünkbe vehetnénk, nyugodt szívvel mondhatnánk: él még a Ludovika.

*Balla Tibor: A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka
A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnokai, 1872–1945
Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, 230 oldal*

Kenessei Zsolt főhadnagy:

STABILITÁS, PARTNERSÉG, EGYÜTTMŰKÖDÉS

Siposné Kecskeméthy Klára: *A NATO partnerségi kezdeményezések története 2021-ig* című könyvéről

A SZERZŐRŐL:

Dr. Kenessei Zsolt főhadnagy, egyetemi tanársegéd, doktorandusz (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar)

2022-ben a NATO az 1982-es spanyol csatlakozás (ekkor lett Spanyolország a NATO 16. tagja) 40. évfordulóját ünnepelte, ezért a Szövetség Madridban tartotta az aktuális csúcstalálkozót. A madridi csúcs jelentőségét már a tanácskozás megkezdése előtt Jens Stoltenberg NATO-főtitkár meghatározónak aposztrofálta, hiszen már megkezdődött (a nemzeti ratifikációk még jelenleg is tartanak) a két észak-európai ország, Finnország és Svédország felvételi eljárása. A madridi csúcstalálkozón jóváhagyták a NATO új stratégiai koncepcióját, amelyben a három alapfeladat között továbbra is fontos szerepet tölt be a kooperatív biztonság. Erre az alkalomra egy nagy jelentőségű szakkönyv jelent meg Siposné dr. Kecskeméthy Klára ezredes, egyetemi tanár tollából a NATO-partnerségekről. A Zrínyi Kiadó által 2021 végén kiadott könyvet a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke, prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes 2022. november 22-én mutatta be a „A NATO Madrid után” című konferencián.

A szerző nem kisebb feladatra vállalkozott, mint a világ legjelentősebb politikai és katonai szövetsége kiterjedt partnerségi kapcsolatainak összegző és szintetizáló értékelésére. Siposné Kecskeméthy Klára ezredes asszony jeles képviselője a NATO-kutatásoknak, hiszen 1997 és 2003 között a Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztályán a NATO PfP-együttműködés feladataival foglalkozott. Az 1999-es csatlakozást követően mint a felsőoktatási osztály vezetőjének a Szövetség által nyújtott oktatási, képzési lehetőségek feltérképezése, a magyar katonai felsőoktatásba történő integrálása volt az egyik fontos feladata. A következő karrier-állomásán még szorosabb kapcsolatba került a NATO-partnerségi kezdeményezésekkel, hiszen 2003 és 2006 között Rómában a NATO Defence College fakultás-tanácsadója, nemzeti rangidőse volt, ahol részt vett az akadémiai oktatási anyagok és programok kialakításában. Könyvében a NATO alapításától 2021-ig mutatja be a partnerségek történetét, működését és lehetséges jövőjét. A különböző partnerségi kapcsolatok (Partnerség a Békéért, Mediterrán Párbeszéd, Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés, Globális Partnerek) rendszerét átfogóan, a Szövetség hármas feladatrendszeréhez (kollektív

védelem, válságkezelés, kooperatív biztonság) kapcsolódóan ismerteti, jellégéből fakadóan a kooperatív biztonság dimenziójára fókuszálva. A szerző külön fejezetet szentel a NATO és „egyéb” biztonsági szervezetek (ENSZ, EU, EBESZ, Afrikai Unió) kapcsolatrendszerének.

A könyv átfogó szemlélettel – a Szövetség szempontjából a stabilitás kivetítése és a határain kívüli biztonság erősítése vetületében – tekint a partnerségi kapcsolatokra, míg a partnerek szempontjából a tanulás fontosságát hangsúlyozza, ahol az értelmezhető a csatlakozásra való felkészülés, illetve a közös biztonsághoz való hozzájárulás tekintetében.

A könyv tíz fejezete és 52 alfejezete logikusan követik egymást. A *Szövetség partnerkapcsolatainak kezdete* címet viselő első fejezetben a Washingtoni Szerződés létrejöttét, a bővítési köröket mutatja be a szerző, majd a NATO-csúcsértekezletek és a partnerségi kapcsolatok összefüggéseit ismerteti, végül az Észak-atlanti Együttműködési Tanács megalkakulását, jelentőségét húzza alá.

A Partnerség a Békéért fejezet mottója egy Colin L. Powelltől kölcsönzött gondolat: „*Meggyőződésem, hogy az 1994-ben alapított Partnerség a Békéért Programot és az 1997-ben létrehozott Euro-atlanti Partnerségi Tanácsot a történészek a hidegháború utáni korszak legbölcsebb kezdeményezésének értékeli majd.*” A mottóval összhangban a szerző értékeli a Partnerség a Békéért kezdeményezés működését, több szempont szerint csoportosítja a részes államokat, bemutatja az új háromkörös partnerségi modellt, a globálissá váló partnerségi kapcsolatok jellemzőit. Ebben a fejezetben – a Partnerségi Interoperabilitási Kezdeményezés és a Védelmi Képességfejlesztési Kezdeményezés létrehozása kapcsán – különös hangsúly helyeződik a walesi (2014) csúcstalálkozóra. A varsói (2016) csúcstalálkozáson Grúzia és Ukrajna kérdésköre kerül említésre, bár a kéziratot a szerző 2021 decemberében lezárta, azért hangsúlyozta, hogy a 2022. február 24-én kezdődött Ukrajna elleni invázió alapvetően befolyásolja a partnerségi kapcsolatrendszert, még ha a könyvben nem is vizsgálja ezeket a hatásokat.

A *NATO és Oroszország stratégiai partnersége* fejezet kiemeli, hogy Oroszország mindig is meghatározó partnere volt a Szövetségnek, hiszen az európai biztonság szempontjából kiemelkedő jelentőségű országról van szó. A fejezet bemutatja a stratégiai partnerség történetét, az együttműködés intézményesülését, és kiemel olyan eseményeket, melyek alapvetően befolyásolták a NATO és Oroszország viszonyát, mint például a koszovói, a grúzai vagy éppen az ukrajnai (2014-es) események, melyek negatív hatással voltak az együttműködésre. De a szerző arra is rámutat, hogy voltak pozitív példák is a kooperációban, például a 2001-es terrortámadás után erősödött az együttműködés. A szerző sorra veszi, milyen területeken valósult meg kooperáció a NATO és Oroszország között, ilyenek például: az afgán fegyveres erők támogatása, kábítószer-ellenes erők közös kiképzése, terrorizmus elleni küzdelem, hadszíntéri/ballisztikus rakétavédelem, fegyverzet-ellenőrzés, tudományos együttműködés.

A következő fejezet *Ukrajna stratégiai partnerségi helyzetét* tárgyalja. A történeti áttekintés és az intézményrendszer felvázolása után itt is az együttműködés fő területeinek bemutatása következik, melyekben a C4 projekt (Command, Control, Communication and Computers), a logisztika, a kibervédelem, az orvosi rehabilitáció, a katonai rekonverzió, a lőszer- és robbanóanyag-mentesítés, valamint különböző NATO-műveletekben történő aktív részvétel, illetve szervezett információ-átadás szerepelt.

A szerző *Grúziának* is önálló fejezetet szentel, melyben a korábbiakhoz hasonlóan bemutatja az együttműködés fejlődéstörténetét és intézményrendszerét.

A következő stratégiai fontosságú terület, a *Mediterráneum* is saját fejezetet kapott, a térséggel kapcsolatban bemutatja a Mediterrán Párbeszéd szervezetének megalakítását, illetve

a partnerországok kölcsönös függését egymástól, valamint az afrikai térség más államaitól. Az együttműködés fő területei: a terrorizmus elleni küzdelem, a határellenőrzés, a hírszerzési információk megosztása, a kiberbiztonság, a polgári védelem és a Tudomány a Békéért és Biztonságért kezdeményezésben való részvétel.

A Mediterrán Párbeszéd országaihoz szorosan kötődik az *Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés* (ICI), hiszen a térség biztonsága értelmezhetetlen a Közel-Kelet országainak biztonsági helyzete ismeretének hiányában. A térség sokszínűsége miatt inkább kétoldalú kapcsolatok kiszélesítésének színtere a kezdeményezés, de a földrajzi sajátosságok indokolják a mediterrán térségtől történő elkülönítést.

A könyv 8. fejezete a *NATO globális partnerségi kapcsolatainak* bemutatására vállalkozik, mely fejezet fő tanulsága, hogy a Szövetség a Föld bármely térségében hajlandó partnerségi viszony kialakítására, amennyiben az a globális biztonság érdekeit szolgálja. (A madridi csúcstalálkozóra a NATO meghívta a csendes-óceáni térség négy országát, Ausztráliát, Dél-Koreát, Japánt és Új-Zélandot. A NATO-főtitkár január végén Szöulba és Tokióba tett történelmi látogatást.)

A fejezetben a szerző felvázolja a NATO kapcsolatainak alakulását Ausztráliával, Új-Zélanddal, Japánnal, a Koreai Köztársasággal, Mongóliával, Irakkal, Afganisztánnal, Pakisztánnal és Kolumbiával. A szerző vitatható módon ide sorolja Indiát is, pedig a dél-ázsiai országgal nincs formális együttműködése a NATO-nak, még ha a kapcsolatok fejlődésének is vagyunk tanúi. Természetesen valamennyi ország esetén jól körülhatárolható érdekek találhatók az együttműködés hátterében, ami egyaránt befolyásolja az együttműködés szorosabbra fűzésének igényét mind a Szövetség, mind pedig a partnerországok szempontjából. Gondoljunk itt geostratégiai érdekekre, a terrorizmus elleni harc hívószavára, esetleg a kábítószer-kereskedelem visszaszorítására.

A szerző a könyv zárófejezetében (*A NATO 2030 jelentés: stratégiai prioritások új megközelítésben*) megállapítja, hogy a *NATO 2030: Egységben egy új korszakért* jelentésben a Szövetség által is elismerten új kihívásokhoz kell alkalmazkodni, és ennek kulcsát, egyetértésben a jelentés megállapításaival, a partnerségi kapcsolatok erősítése jelenti.

A könyv átfogó módon mutatja be a NATO partnerségi rendszerét; összefoglaló, szintetizáló munka. A partnerségi kapcsolatok tekintetében kézikönyvként, de akár tankönyvként is alkalmazható. A szerző mondanivalóját 18 ábra, 36 táblázat és 40 kép támasztja alá, illetve színesíti; 35 oldalnyi irodalom felhasználásával készült el a 262 oldalnyi törzsszöveg, melynek során 43 oldalnyi hivatkozás segíti az olvasót a bővebb kitekintésben. Kézikönyvként történő alkalmazása mellett szól a rövidítések mintegy öt oldalnyi jegyzéke, mely vélhetően valamennyi NATO-val kapcsolatos írás kiindulópontja lesz a jövőben.

A szerző meggyőzően mutatja be a NATO kivételes alkalmazkodó képességét a hidegháború utáni megváltozott biztonsági környezethez, illetve – az azóta jelentkező új típusú fenyegetésekre adott válaszokon keresztül – a folyamatosan változó világhoz. A könyv újdonsága a partnerségi kapcsolatok földrajzi, funkcionális és szervezeti rendszerben történő komplex vizsgálata, melynek során a szerző a NATO szemszögéből tekinti át a folyamatokat.

Összességében elmondható, hogy a 2021-ben lezárt kézirat utolsó mondata a szerző előrelátásáról tesz tanúbizonyságot, hiszen így hangzik: „*A jövőben bővülhet a partnerországok köre, mert a NATO bárhol, bárkivel együttműködik, aki a globális és az euroatlanti térséget érintő kihívások és fenyegetések elleni fellépésben partner lehet.*”

Kenyeres Dénes ny. alezredes:

EMLÉKKÖNYV A LEGENDÁS MI-8 TÍPUSÚ SZÁLLÍTÓHELIKOPTERRŐL

A MI-8-AS KÖZEPES SZÁLLÍTÓHELIKOPTER

A magyar katonai vezetés már az 1960-as évtized közepén foglalkozott azzal a lehetőséggel, hogy új, közepes forgószárnyas eszközöket állít hadrendbe. Olyan katonai légi szállítóeszközt kerestek, amely alkalmas a szárazföldi csapatok és a légierő harcászati szállítására (légi-deszant, sebesültszállítás, előretolt légi harcálláspont alkalmazása stb.).

A Magyar Néphadseregben már 1955-től hadrendben állt a Mi-4 típusú közepes szállítóhelikopter, illetve 1961-től a Mi-1-es futárhelikoptereket alkalmazták. A Mi-4-es Budaörsön, 1957-től pedig Kecskeméten üzemelt. A Mi-1-esek ugyanitt kezdték a szolgálatot, majd Szentkirályszabadján repültek, s végül Börgöndön vonták ki őket a hadrendből 1982-ben.

A felsővezetés 1968-ban, a Kecskeméten települő MN 86. Önálló Helikopterezred állományát jelölte ki a rövidesen megérkező Mi-8-as helikopterek hadrendbe állítására és üzemeltetésére. A kiválogatott hajózók és repülő-műszakiak a Szovjetunióban kapták meg a típusátképzést 1968 őszén. Az első forgószárnyasok 1969. február 12-én érkeztek meg Kecskemétre. A kiképzési repülések csak április 17-én kezdődtek meg a típussal. A diszlokációs terveknek megfelelően, 1969. december 22-én a Mi-8 típusú helikoptereket, a személyi állománnyal és kiszolgáló eszközökkel együtt áttelepítették Kecskemétről Szentkirályszabadjára.

A Mátra-IV. fedőnevű szervezési intézkedéssel összhangban, 1984. április 1-jei hatállyal a szentkirályszabadjai helikopterbázis állományának és a Mi-8-as technikának egy részét áttelepítették Szolnokra. Ettől kezdve már két bázison állt hadrendben a típus. 2004 nyarán felszámolták a szentkirályszabadjai harcihelikopter-bázist, a Mi-8-asok egy részét Szolnokra telepítették.

A Magyar Néphadseregben 1969 és 2022 között ötvenhárom évig három repülőtér (Kecskemét, Szentkirályszabadja és Szolnok) állt hadrendben a Mi-8-asok. Összesen 62 példány szolgált különböző helikopterezredekben. Öt légi katasztrófa és számos repülési esemény történt a típussal. Összesen négy komplett gépszemélyzet szenvedett halálos balesetet. A Mi-8-asok összesen 185 580 órát repültek a 432 820 felszállás során, és több mint 1 300 000 tonna repülő-üzemanyagot használtak fel. Ezek az adatok egyedülállóak a magyar katonai repülés történetében. A Mi-8-as magyarországi alkalmazása egyértelműen sikertörténet.

EMLÉKKÖTET A MI-8-ASOKRÓL

Az MH 86. Szolnok Helikopter Bázis állományába tartozó Magó Károly zászlós, repüléstörténész, 2022-ben egy jól szerkesztett könyvet állított össze a Mi-8 típusú közepes szállítóhelikopterekről. A kötetet a volt helikopterpilóta, dr. Orosz Zoltán ny. altábornagy – aki a típussal, több mint 2500 órát repült – ajánlotta az olvasók figyelmébe. „Ilyen nagy mennyiségben (15 000 db) gyártott repülőeszköz nincs sok a repülés történetében, s hogy annyi készült belőle, az a katonai és polgári repülés területére vonatkoztatható megbízhatóságának, széles körű alkalmazhatóságának és az »igénytelenségének« is köszönhető [...] A Mi-8 ott volt, ahol szükség volt rá...”

A szerző a kötet elején röviden ismerteti a 20. század elején végzett kísérleteket, valamint a forgószárnyas technika hazai történetét és a Mi-8-as hadrendben tartásának sokoldalúságát. A „Minyót” nemcsak katonai kiképzésre és szállítási feladatokra vették igénybe, hanem polgári és népgazdasági célokra is. Árvízi védekezésnél is bevetették őket számtalan alkalommal a Tiszánál, a Rábánál, a Dunánál, a Körösöknél és más folyóknál, ahol a forgószárnyasok mentették a személyeket, a különböző anyagi javakat és értékeket. Az 1970-es nagy tiszai árvíznél a Mi-8-asok kórházat evakuáltak, s mintegy 4500 főt mentettek ki csörlőzéssel a veszélyeztetett területről. A következő évtizedekben is alkalmazták ezeket a gépeket a folyók kiöntésének megakadályozására. Homokzsákkal töltött konténereket szállítottak a veszélyeztetett partszakaszokra. De a rendkívüli hóhelyzet idején is segítettek a Mi-8-asok – olvasható a kötetben. Emellett igénybe vették a „Minyókat” templomi harangok, keresztek, gyárkérmények, átjátszóantennák, szellőzőberendezések, épületek kupoláinak és más eszközök beemelésére is.

Természetesen a személyi állomány elsősorban a kiképzésre, átképzésre alkalmazta a forgószárnyasokat. De 1970-től kezdve a Mi-8-asok rendszeresen szerepeltek az ötévente rendezett jubileumi légi díszszemléken, az évente szervezett augusztus 20-ai honvédelmi napokon (vízi és légi parádé) a Duna felett. Ott voltak a szárazföldi hadsereg és a légierő minden hazai és fontosabb koalíciós hadgyakorlatán, ahol szállítási, deszant- és egyéb feladatokat oldottak meg sikeresen. A rendszerváltozást követően pedig a magyar „Minyók” már külföldön is szerepeltek gyakorlatokon, illetve nemzetközi repülőnapokon.

Kutató-mentő feladatokat 1976-tól hajtottak végre ezzel a típussal. 1981 szeptemberétől az osztrák–magyar határszakaszon elrendelt készenléti szolgálatot is Mi-8-asok végezték éveken keresztül. Sőt, a Mi-8-as helikopter képes volt vízzel töltött „Bambi Bucket” ballon függesztése révén tüzek oltására is – tudhatjuk meg a könyvből.

A Mi-8 személyszállító változatával több esetben szállítottak neves személyeket. Ezek közül is kiemelkedik, amikor 1991-ben és 1996-ban a hazánkba látogató II. János Pál pápát juttatták különleges biztosítással hívei közé. 1991-től pedig a délszláv háború eseményei miatt a felfegyverzett Mi-8-asokat készenléti szolgálatba vezényelték Kecskemétre és Taszárra, de Szentkirályszabadján is hasonló feladatokat láttak el huzamosabb időn keresztül. A migrációs válság miatt 2015. szeptember 1-jétől az ország déli határszakaszára vezényelték a forgószárnyasokat felderítés és demonstrációs repülések végrehajtására.

A remekül összeállított mű második részében olyan személyek (különböző beosztású hajózók, mérnökök, repülő-műszakiak, fedélzeti technikusok) osztják meg feledhetetlen élményeiket az olvasókkal, akik éveket, évtizedeket töltöttek a helikopterek kabinjában vagy szolgálták ki a gépeket és szereztek óriási tapasztalatokat az üzemeltetés során. A szerző külön fejezetben tárgyalja az összetartozást szimbolizáló sokféle és sokszínű alegység- és egységkarjelzéseket (felvarrókat), szám szerint 39-félét.

A könyvet 152 színes, illetve fekete-fehér fotó teszi szemléletessé. A katasztrófát szenvedett 13 hajózó fényképei külön oldalakon láthatók. Ezekon felül pedig a hadrendben tartott 62 Mi–8-as helikopter képét a kötet végén helyezték el. A gépek fotóinál olvashatók az adott példány fontosabb paraméterei: oldal- és gyári szám, repült idő s a leszállások száma. A szerző a mű végén mutatja be a Mi–8-asok álcázófestésének változatait korszakonként, illetve valamilyen jubileumhoz, feladathoz, reklámhoz vagy háborúhoz köthetően.

Az utolsó repülést 2021. március 26-án a 3304 oldalszámú Mi–8T típusú forgószárnyasal dr. Bali Tamás ezredes, a helikopterbázis parancsnokhelyettese hajtotta végre. 2022. március 25-én az utolsó üzemképes „Minyónak” is lejárt az üzemideje. Ezzel befejeződött a Mi–8-as magyarországi szolgálata.

A könyvet forgatva három helyen találtam pontatlanságot. A 15. oldalon olvasható, hogy a 28-as oldalszámú Mi–4-es 1958. február 8-án lezuhant. A helyes dátum: 1958. február 14. A 19. oldalon szerepel, hogy 1969 decemberében jött haza a magyar személyzet a Szovjetunióból a tanfolyam után. Helyesen: 1968. december. Szintén azon az oldalon található még egy hiba: Gere Sándor őrnagy neve helyesen Gera Sándor.

SZEMÉLYES ÉLMÉNYEK

E sorok írójának is vannak személyes élményei a Mi–8-assal kapcsolatban. A típus hadrendbe állításakor, az MN 86. Önálló Helikopterezrednél szolgáltam a hangárban működő javítóosztály állományában sárkány-hajtómű tiszthelyettesként. A mi csoportunk 1969. január 20. és február 28. között végezte a Mi–8-as típus elméleti átképző tanfolyamot Szolnokon. A gyakorlati foglalkozásokat és a vizsgáztatást viszont Kecskeméten hajtottuk végre 1969 tavaszán. 1969–70-ben dolgoztam a Mi–8-ason a hangárban sárkány-hajtómű mechanikusként. Nagyon jó tapasztalataim voltak a típussal. Sokszor szereltük le- és fel a forgószárnylapátokat. Mi–8-assal több alkalommal utaztam a szolgálati útjaim alkalmával, illetve szállítottam ruházati anyagokat másik repülőtérré.

Összefoglalva: Magó Károly zászlós, repüléstörténész jól szerkesztett, maradandó szakirodalmat, csodálatos művet tett le a forgószárnyas repülést kedvelők és az érdeklődők könyvespolcára. A puhafedélű kötet olvasmányosan mutatja be az 53 évig hadrendben tartott Mi–8-as flotta sokoldalú felhasználását. Ha egy érdeklődő a kezébe veszi a könyvet, maradandó élményekben részesül. Mindazok kitüntető figyelmébe ajánlom, akik szeretik a magyar repülés történetét.

*Emlékkönyv – Búcsúznak a katonák a Mi–8 helikopterektől
Magyar–angol kétnyelvű kiadvány
Összeállította, írta: Magó Károly
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2022, 312 oldal*

Végh Ferenc ny. vezérezredes:

NEMZETKÖZI SZAKIRODALMI SZEMLE

A SZERZŐRŐL:

Dr. Végh Ferenc ny. vezérezredes (PhD)

AMIKOR A „VIJJOGÓ SASOK” ELHALLGATNAK: UKRAJNA AMERIKAI INVÁZIÓJÁNAK KILÁTÁSAI

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Jevgenyij Fjodorov újságíró, rendszeresen jelennek meg cikkei, elemzései a topwar.ru honlap katonai szemléjében.

FORRÁS: Евгений Федоров: Когда «Кричащие орлы» замолчат: перспективы вторжения США на Украину. Военное обозрение, 01. 11. 2022. <https://topwar.ru/204177-kogda-krichaschie-orly-zamolchat-perspektivy-utorzhenija-ssha-na-ukrainu.html> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 05.)

A szerző cikkében a Romániába telepített amerikai 101. légi szállítású hadosztály részei ukrainai bevetésének lehetőségeit vizionálja, valamint áttekinti a hadosztály történetét.

Könnyűgyalogság ejtőernyők nélkül

A 101. légi szállítású hadosztály az amerikai hadsereg egyik elit magasabbegysége, amely rendszeresen részt vesz Washington legújabb katonai akcióiban. Pontosabban a hadosztályt klasszikus légiroham-hadosztálynak kell tekinteni, mivel az ellenséges vonalak mögött az ejtőernyősöket leszálló módszerrel, helikopterekből történő kirakással tervezik bevetni. Az orosz hadseregben is meglévő hasonló rendeltetésű légiroham-dandárt az amerikai hadosztály természetesen felülmúlja.

Mint ismeretes, az Amerikai Egyesült Államokban valójában csak a 82. és a fent említett 101. hadosztály a légideszant-magasabbegységek, az utóbbi a „Screaming Eagles”, azaz „Vijjogó Sasok” becenevet kapta. A „Vijjogó Sasok”-kal ellentétben a 82. – klasszikus értelemben vett – légideszant-magasabbegység készen áll arra, hogy harminc órán belül 2000 kilométerre és bármilyen irányban bevethető legyen. A leszállást főként deszanternyővel hajtják végre. A „Vijjogó Sasok” egy erősebben felfegyverzett magasabbegység, amelyet ellenséges vonalak mögötti támadásokra terveztek. A hadosztályhoz tartozik a 101. csapatrepülő-dandár, amely a hadosztály személyi állományának akár negyedét is képes egy bevetéssel átdobni a rendeltetési helyére. A hadosztály személyi állományának létszámát nehéz pontosan meghatározni. Az amerikai hadsereg egységei moduláris felépítésűek, a konfigurációtól függően jelentősen különböznek a harcosok számában. Ismeretes, hogy a „Vijjogó Sasok”-ból legfeljebb 4700 deszantost szállítottak át Romániába, és ez a hadosztály teljes létszámának mintegy harmada.

A 101. légi szállítású hadosztály elitnek nevezése nem teljesen helyes. Természetesen magas harcászaltságban lévő alakulatról van szó, de a tengerészgyalogság még mindig

az igazán elitnek számító haderőnem az Amerikai Egyesült Államokban. Ugyanakkor a „Vijjogó Sasok” egy régóta harcoló magasabbegység, jelentős múlttal. A hadosztály már 104 éves, először 1918-ban kezdtek róla beszélni, bár nem sokáig. A magasabbegységet kilenc nappal az első világháború vége előtt hozták létre, de már december 11-én leszerelték a személyi állományt. 1944-ben részt vettek a szövetségesek normandiai partraszállásában, de ott nem szereztek nagy hírnevet. Később az Ardenneknben harcoltak, ahol Bastogne védelmében vettek részt.

Vietnámban a „Vijjogó Sasok”-at először alkalmazták a jelenlegi rendeltetésük szerint: szállítóhelikopterekkel letették őket a harcérintkezés vonalánál, vagy az ellenség mélységében vetették őket harcba. Az ejtőernyőkre többé nem volt szükségük. Vietnám a „Vijjogó Sasok” számára „patkányokká”, pontosabban „alagútpatkányokká” való átalakulás helyévé vált. Ezeket a különleges alakulatokat – melyek tagjait a legfelkészültebb deszantosokból verbuválták – kifejezetten a vietnámi dzsungel föld alatti járatainak a megtisztítására alkalmazták. Később a Pentagon egyetlen nagyobb katonai művelete sem volt teljes a 101. légi szállítású hadosztály egységei nélkül.

A szerző a továbbiakban egy légideszantdandár romániai telepítését idézi fel, majd lehetséges bevetését taglalja.

Az invázió élén

Az elmúlt időszakban a szakértői közösség Ukrajna elleni invázió előkészítésével gyanúsította meg a NATO parancsnokságát, és – vélelmezése szerint – ezt a célt szolgálhatja a „Vijjogó Sasok” érkezése a román légibázisra. Megjegyzendő, hogy a hadosztályt nem teljes állománnyal telepítették át. Hivatalos információk szerint Romániában mintegy 4700 deszantos tartózkodik, ami valamivel több, mint egy reguláris amerikai lövészdandár. Egy teljes állományú hadosztály körülbelül 14-15 ezer fős. Valószínűleg a hadosztály három dandárja közül az egyiket az ukrán határra helyezték át néhány megerősítő alegységgel – egy tüzérszattallyal vagy egy támogatódandár egyes részeivel. Semmi nem ismert a csapatrepülőök esetleges jelenlétéről, pedig ők biztosítják az egység mobilitását. Ismeretes, hogy Románia területén a „Vijjogó Sasok” eddig csak a földön tevékenykedtek, vagyis tisztán szárazföldi műveletekben vesznek részt. Együtt gyakorolják a támadó műveleteket a román harckocsizókkal, T-55-ös harckocsik támogatásával. Igazi eklektika – a világ legjobb felszereltségű deszantosai gyakorolnak egymás mellett a háború utáni első generáció tankjaival. Bár van olyan verzió, hogy ez csak egy reklám a harckocsiknak, mielőtt Ukrajnába küldik őket. „Nézd, mi felvállaljuk, hogy elavult eszközökkel harcolunk, és ezt nem kell szégyellned!”

A 101. hadosztály Ukrajna melletti megjelenését John Lubas tábornok, a hadosztályparancsnok helyettese kommentálta, aki többször is elmondta a CBS Newsnak, hogy teljes mértékben készen állnak a határátlépésre. Aztán kissé visszafogta magát, és kizárólag a NATO területéről beszélt: „Készek vagyunk megvédeni a NATO minden centiméterét. Egyedülálló képességeink vannak, beleértve a légitámadás lehetőségét is. Könnyűgyalogság vagyunk, de mobilitásunkat a repülőgépeink és a légitámadások biztosítják.”

A parancsnokhelyettest felesleges hisztériakeltéssel és a harmadik világháború kiprovokálásával vádolták meg. Később Joseph Patrick McGee hadosztályparancsnok tagadta beosztottja szavait, többször is megismételve, hogy nem szándékozik belépni Ukrajnába. Tényleg, mit tehet Ukrajna nyugati határain csaknem ötezer deszantos? Próbáljuk modellezni a helyzetet. Képzeljük el, hogy az amerikai katonai parancsnokság „megőrül” és egy

légiroham-dandárt küld (Romániában ez tényleg egy dandár, nem pedig egy hadosztály) Ukrajnába. A dandár vagy a Csernyivci régió keresztül, vagy Kárpátalján keresztül, az Ivano-Frankivszk régióból tud bejutni, de ott nincsenek orosz csapatok, így szó sincs közvetlen összecsapásról. Így könnyen és olcsón ki lehet provokálni egy értelmetlen világháborút. A dandár megpróbálhat belépni az odesszai régió keresztül is, a moldovai határ közelében, de ott lesz az orra előtt az orosz csapatok Dnyeszteren túli hadműveleti csoportja, amely az amerikaiak megjelenésekor mindenképpen mozgásba lendül.

Minden fenyegetés ellenére a „Vijjogó Sasok” 4700 katonájának romániai megjelenése inkább a kijevi rezsim pszichológiai támogatását jelenti. Ez sokrétű. Először is, egy légi szállítású hadosztály jelenléte – még akkor is, ha valójában csak egy dandarról van szó – lehetővé teszi az új fegyverek Ukrajnába történő szállítása ideiglenes szüneteltetésének kompenzálását. Vigasztal a Pentagon egy nagynevű, elit státuszú egységet telepített az ukrán határra. Másodszor, a 101. hadosztály a fehéroroszországi orosz csoportosulást szigetelheti el. A könnyűfegyverzetű „Vijjogó Sasok” itt tudják feltartóztatni az észak felől előrenyomuló orosz csoportosítást. Tekintettel a harcokos és a nehéztüzérség hiányára, nem lesznek képesek sokáig kitartani, de képesek megkeseríteni az orosz légierő és a páncélozott erők életét. A Javelinokkal és Stingerekkel felszerelt magasan képzett gyalogság olyan erő, amellyel számolni kell. Ezért a „Vijjogó Sasok” a legnagyobb figyelmet igénylik az orosz hadsereg hírszerzésétől, és kiemelt célpontot jelentenek ukrain inváziójuk esetén.

A DRÓNHADVISELÉS: FEJLŐDÉSE A KATONAI TERÜLETEN

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Andrea Gilli a NATO Védelmi Akadémia vezető kutatója. Tapasztalt biztonság- és védelemkutató, tanácsadó, a terület legfontosabb tudományos folyóirataiban publikál.

FORRÁS: Andrea Gilli: Drone warfare: an evolution in military affairs. NDC Policy Brief No. 17, 21. 10. 2022. <https://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=782> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 28.)

A szerző elemző cikkének két célja van: először is rávilágítani arra, hogy mi számít inkább evolúciónak, és mi forradalomnak; másodszor pedig arra, hogy a közelmúltbeli – líbiai, szíriai és hegyi-karabahi – háborúkban a drónok alkalmazásából szerzett tapasztalatok alapján forradalom a katonai területen nem történt.

Bevezetés

Az elmúlt három évtizedben a pilóta nélküli repülőeszközök – más néven drónok – egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a modern hadviselésben. Az eredetileg a hidegháború alatt megfigyelési küldetések végrehajtására tervezett drónok a hidegháború utáni korszakban váltak jelentősebbé azért, hogy képesek voltak valós idejű hírszerzési információkat gyűjteni a konfliktusveszélyes helyekről, különösen a humanitárius beavatkozások támogatása érdekében. A terrorizmus elleni globális háború kirobbanását követően a drónok további, vitathatatlanul jelentősebb funkcióra tettek szert: precíziós irányítású lőszerrel felfegyverezve lehetővé tették a nyugati fegyveres erők számára a célpontok távolról történő azonosítását,

nyomon követését és a pontos csapást, csökkentve a szárazföldi csapatok jelenlétét. Ezzel egyidejűleg a drónok viszonylagos alacsony költségei, korlátozott technológiai fejlettsége és könnyű alkalmazásuk lehetővé tették gyors elterjedésüket a világ több tucat országában.

Egyesek szerint a főbb alkalmazási területek még váratnak magukra: a drónok egyedi képességei valójában forradalmasítják a hadviselést. Következésképpen a hadseregek a drónok bevetésével elkerülhetik a bonyolult és drága haderőstruktúrák alkalmazását a harcban.

Vajon drónforradalom van a katonai területeken?

A Balkántól Afganisztánig, Iraktól Jemenig, Pakisztántól Ukrajnáig a pilóta nélküli repülőeszközöket széles körben és egyre gyakrabban alkalmazzák harci és nem harci küldetésekre. A drónok növekvő jelentősége tehát megkérdőjelezhetetlen. Az azonban, hogy a drónok forradalmasítják a hadviselést, továbbra is vita tárgyát képezi. A szkepticizmus indokolt. Az elmúlt évszázad során a hadviselés kisebb, alkalmazkodó evolúciók, nem pedig nagy forradalmak sorozatán ment keresztül. Noha a jelenlegi drónok új előnyöket kínálnak, továbbra is sebezhető a légvédelem és az elektronikus hadviselés által. Ráadásul a közelmúltbeli konfliktusokban a drónok csak akkor bizonyultak hatékonyak, ha szakképzett, jól felszerelt fegyveres erők alkalmazták őket a lényegesen gyengébb ellenfelekkel szemben. Amikor az ellenség fejlett légvédelmi rendszereket telepített, a drónok hatékonysága csökkent. Hasonlóképpen, a drónok nem fordították meg a harctéri erőegyensúlyt, szárazföldi erők alkalmazása nélkül nem adtak a használóiknak háborút nyerő képességet. E konfliktusok tanulságai alapján a létező nyugati erőstruktúrák radikális átalakítása indokolatlannak tűnik.

A továbbiakban a cikk szerzője a légtér védelmét és az annak áttörését célzó erőfeszítések közötti versenyt taglalja.

Állandó versenyhelyzet

A légi hadviselés egy folyamatos verseny a légtérbe behatolni próbáló támadó repülőgépek és a légvédelmi rendszereket (elsősorban földi légvédelmi ütegeket) használó védők között. A légi hadviselés először az első világháború alatt jelent meg, de a légierő természetében jelentős változások az 1960-as évektől kezdve következtek be, amikor az észlelés, a kommunikáció, a pontosság és a tűzerő javulása az „új megsemmisítő hatás” korszakához vezetett, amely a mai napig tart. Ebben a korszakban minden – légi és felszíni – platform ki van téve az ellenséges tűznek, ami azt jelenti, hogy a repülőgépeknek és a légvédelmi rendszereknek is rejtőzniük kell az ellenséges érzékelők elől (hogy elkerüljék a megsemmisülést), miközben elpusztítandó ellenséges célpontokat is keresnek. Van azonban egy feszültség a rejtőzködés és a keresés között: a túlságosan a rejtőzködésre koncentráló fél kockáztatja a megsemmisítendő cél elvesztését, míg a túlságosan aktívan célt kereső fél kiteszi magát az ellenség megsemmisítő hatásának.

A szárazföldi harcokhoz hasonlóan a légi behatolás és a légvédelmi feladatok is rendkívül nehezek, mivel jártasságot és koordinációt igényelnek többféle terület és képesség összehangolása között. A modern érzékelők és lőszer pontosságára és megsemmisítő hatására tekintettel még a kis hibát elkövető is az ellenséges tűzerőnek teszi ki önmagát, ami negatív következményekkel járhat a feladat-végrehajtásra vagy az egész harctevékenységre nézve. Emiatt a rejtőzködési versenyt csak olyan harcászati és technikai eljárások és technológiák

elsajátításával lehet megnyerni, amelyek minimalizálják saját gyengeségeinket, miközben kihasználják az ellenség sebezhetőségét.

Egyes vélemények szerint a drónok forradalmasítják a hadviselést. Amennyiben ez a helyzet, akkor ezeknek a rendszereknek képesnek kell lenniük arra, hogy töröljék ezt az évtizedes versenyt a rejtőzködők és a keresők között a légi hadviselésben. Ha nem így van, akkor nem történik „forradalom”. Gyakorlatilag a légi hadviselés forradalma azt jelenti, hogy a drónoknak könnyen át kell hatolniuk az ellenséges légvédelmen; harctéri hatékonyságot kell élvezniük más rendszerek, technológiák, képességek és képzett kezelők széles körű támogatása nélkül, és végül, ha a drónok valóban a hadviselés átalakulását idézik elő, azt kell tapasztalnunk, hogy a közelharc egyre inkább elavulttá válik, vagyis a szereplők a szárazföldi harcok nélkül is elérhetik katonai céljaikat.

A szerző a továbbiakban elemzi a drónok alkalmazását és hatásait a különböző konfliktusövezetekben. A második nyugat-líbiai háború (2019–2020), a szíriai polgárháború (2011), valamint a Hegyi-Karabah miatti örmény–azerbajdzsáni konfliktus (2020) tökéletes tesztet jelentenek ezen állítások értékeléséhez. A mai napig ezekben a konfliktusokban figyelhető meg a drónok történetének legnagyobb és legintenzívebb alkalmazása. Ha ezekben az esetekben nincs bizonyíték a forradalmi változásokra, akkor jogos a szkepticizmus.

Az említett konfliktusokkal foglalkozó elemzések eddig aligha utalnak arra, hogy a katonai területen drónforradalom zajlana. A drónok sebezhetőnek bizonyultak az ellenséges légvédelemmel szemben. Harctéri alkalmazásuk ezekben a hadműveletekben a hagyományos haderőstruktúrák támogatásától függött. Összességében ezek a konfliktusok korántsem távolról vívott háborúkról, hanem a felek kiterjedt szárazföldi harcairól szóltak.

A nyugat-líbiai háború

2019-ben a líbiai polgárháború újra fellángolt, amikor a Nemzeti Egyetértés Kormánya (GNA) és a Líbiai Nemzeti Hadsereg (LNA) összetűzésbe került Nyugat-Líbia és Tripoli, a főváros felett. 2019 áprilisa és novembere között a konfliktus során több mint 1040 feljegyzett dróntámadást figyeltek meg, ami arra készítette az ENSZ líbiai különleges képviselőjét, hogy „a világ legnagyobb drónháborújáról” beszéljen. A drónok intenzív alkalmazása ellenére a tapasztalati feljegyzések nem támasztják alá a drónforradalmat katonai téren: a drónok nem jelentettek előnyt a támadónak, nem tették egyenlővé a harcteret, és nem szüntették meg a közelharc szükségességét.

Először is, a Nyugat-Líbiáért folytatott hadjáratban a drónok képtelenek voltak áthatolni az ellenséges légvédelmi rendszereken. A bizonyítékok azt mutatják, hogy a GNA 22 drónt veszített el a bevetett 24-ből, míg az LNA drónjainak körülbelül egyharmada, fele semmisült meg. Az ilyen harci drónok veszteségi aránya kölcsönösen függ az ellenfél légvédelmi rendszereinek jelenlététől és képességeitől: amikor a légvédelmi rendszerek jelen voltak és működtek, az ellenséges drónokat szisztematikusan lelőtték.

Másodszor, ahelyett, hogy kiegyenlítették volna az erőviszonyokat, a drónok a konfliktus erősebb szereplőjét részesítették előnyben. A hadjárat első részében a Líbiai Nemzeti Hadsereg volt az erősebb szereplő, elsősorban az Egyiptom és az Egyesült Arab Emírségek logisztikai és infrastrukturális támogatásának köszönhetően. Később, amikor a Nemzeti Egyetértés Kormányát saját drónokkal, elektronikus hadviselési rendszerekkel, rövid hatótávolságú légvédelmi rendszerekkel és gyalogsági erőkkel látták el, a helyzet megváltozott, és a drónműveleteik sikeresebbnek bizonyultak.

Szíriai polgárháború

2011 óta a szíriai polgárháborúban több szereplő is harcolt egymás ellen, és mindegyiknek megvolt a maga politikai célja. Ebben az összetett katonai helyzetben a drónokat széles körben alkalmazták, és egyesek a konfliktust „az eddigi legsúlyosabb konfliktusként” írták le. Emiatt sokan úgy tekintettek a szíriai polgárháborúra, mint ami bepillantást ad egy lehetséges jövőbeli háborúba, amelyet a drónok használata dönt el.

A bizonyítékok azonban nem támasztják alá ezt az elképzelést. Először is, akárcsak Líbiában, a drónok „legyekként hullottak az égből”, a légvédelmi rendszerek pedig szisztematikusan lőtték le azokat. Másodszor, ahelyett, hogy kiegyenlítették volna az erőviszonyokat, a drónok általában erősítették a főbb hadviselőket. Míg az amerikai és a török drónok hatékonyak voltak az ellenfeleik ellen, addig a szír kormány, az Iszlám Állam és a kurdok által alkalmazott drónok kevésbé bizonyultak hatékonyak. Végül a közelharc maradt a harc domináns formája az egész konfliktus során, amelyre kisebb mértékben lett volna szükség a drónok új korszakában. Valójában a szíriai polgárháborút nagyrészt a gyalogság alkalmazásán alapuló támadások, frontális összecsapások, visszavonulások folyamatos ciklusa jellemezte. Míg a nagy távolságú csapásokat széles körben alkalmazták, ezek nem precíziós dróntámadásokkal, hanem kevésbé pontos tűzérzséggel történtek.

Hegyi-Karabah

Örményország és Azerbajdzsán 2020 őszén megvívott „44 napos háborúja” során drónokat és öngyilkos drónokat használtak széles körben, ami ismét arra készítet sokakat, hogy azt állítsák: a drónok uralták a hegyi-karabahi csatateret. A tapasztalatok azonban kevésbé egyértelműek. Azerbajdzsánban, Hegyi-Karabahban pontosan ugyanazokat a drónokat alkalmazták, mint Líbiában, ahol ezek a rendszerek kevésbé voltak hatékonyak. Logikusan szólva, Azerbajdzsán sikeresebb drónalkalmazása Hegyi-Karabahban nem ezeknek a drónoknak a sajátosságaiban keresendő. Ehelyett azt láttuk, hogy Örményországból hiányzott a többretegű és integrált légvédelmi rendszerhálózat, amely képes lett volna kezelni a különböző hatótávolságú fenyegetéseket. Ráadásul kevés volt a képzett és megfelelő gyakorlattal rendelkező személyi állomány a rendelkezésre álló légvédelmi rendszerek alkalmazásához, és nem rendelkeztek modern föld-levegő rakétaütegekkel, amelyek így nem voltak képesek kisebb célpontokat észlelni.

Ebben az esetben a drónok ahelyett, hogy kiegyenlítő szerepet játszottak volna, valójában az erősebb felet, Azerbajdzsánt erősítették. Baku nemcsak robusztusabb és professzionálisabb fegyveres erőire számíthatott, hanem a törökök támogatására is az elektronikus hadviselési rendszerek, a repülőgépek célmegjelölése, a rövid hatótávolságú légvédelmi rendszerek és egyéb katonai eszközök terén. Örményország ezzel szemben kevés külső támogatást kapott. Ennek ellenére Azerbajdzsán drónjai nem tették szükségtelemmé a szárazföldi harcot, valójában a konfliktus során gyalogságot, páncélosokat, különleges erőket és zsoldosokat széles körben alkalmaztak a helyszínen. A Susa városért folytatott csata jó példa erre. A város eleste után Örményország megadta magát, és egy aránytalan egyezményt kötött, amellyel hatalmas, korábban birtokolt területet adott át.

A továbbiakban a szerző elemzi, hogyan járulnak hozzá a drónok a harctéri sikerekhez.

A drónok harctéri szerepe

A közelmúltbeli konfliktusok során a drónok használatára vonatkozó bizonyítékok nem támasztják alá azt az állítást, hogy a drónok „bűvös fegyverek”, a harcászati helyzet megváltoztatói,

vagy hogy hamarosan „segíthetnek a nemzetek sorsának eldöntésében”. Az idő megmutatja, hogy a jövőben a drónok tervezésében és gyártásában bekövetkező jelentős változások megváltoztatják-e ezt a jelenlegi valóságot. Napjainkban azonban a drónok még nem adnak döntő támadási előnyt, nem teszik egyenlővé az erőviszonyokat az erős és a gyenge államok között, és nem teszik elavulttá a közelharcot.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a drónok lényegtelenek. Más fegyverrendszerekkel és hagyományos katonai rendszerekkel integrálva, a képzett és hozzáértő személyzet által működtetett drónok fontos harctéri hozzájárulást nyújtanak, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni. Eddig az ukrajnai háború alatti drónhasználatra vonatkozó előzetes bizonyítékok megerősítik ezt az értékelést.

A fenti elemzés azt sugallja, hogy indokolatlan a nemzeti fegyveres erők radikális átalakítása az olcsó és kis méretű robotplatformok irányába. Ehelyett a közelmúltbeli konfliktusok arra mutatnak rá, hogy további befektetésekre van szükség a hagyományos katonai képességekbe, beleértve a légvédelmet, az elektronikai hadviselést és a kapcsolódó infrastruktúrákat (vezetés, irányítás és kommunikáció). Ez különösen fontos a NATO-szövetségesek számára, tekintettel a meglévő képességbeli hiányosságokra ezeken a területeken. A közelmúlt konfliktusai is rávilágítanak a felkészített és képzett katonák fontosságára: a drónok és a légvédelmi képességek nem képesek harctéri hatást kifejteni, ha nem megfelelő személyzet alkalmazza őket. Végül a külső szereplők, köztük Oroszország, Törökország és az Egyesült Arab Emírségek Líbiában, Szíriában és Hegyi-Karabahban betöltött szerepe azt mutatja, hogy a helyiek támogatása a légvédelmi rendszerekkel és elektronikai hadviselési eszközökkel rendkívül hatékony stratégia lehet egy olyan folyamatban lévő konfliktus egyensúlyba hozására, amelyben drónokat használnak a támadó hadművelet támogatására. Egy olyan időszakban, amikor a NATO – úgy tűnik – kevésbé hajlandó a válságkezelésre és a területen kívüli beavatkozásokra, ez fontos tanulság a közelmúlt háborúiból.

Az elkövetkező években a katonai tervezőknek és a politikai döntéshozóknak három fő kérdést kell megvizsgálniuk. A kis méretű drónok (azaz a játékszerű kereskedelmi rendszerek) valószínűleg előtérbe kerülnek: nem forradalmasítják a hadviselést, de tovább növelik a harctéri megsemmisítő képességet, mint az Ukrajnában is látható. A drónelhárító rendszerek száma és képességei növekedni fognak. A NATO-szövetségesek már dolgoznak ezen, de valószínűleg további beruházásokra lesz szükség.

Végül a szárazföldi és tengeri drónok nagyobb jelentőséget kapnak. Nincs okunk forradalomra számítani ezeken a területeken, de a szóban forgó rendszereknek a meglévő haderőstruktúrákba történő integrálása kiterjedt kísérletezést igényel a megfelelő technikák, harceljárások kidolgozása érdekében.

OROSZORSZÁG HADSEREGE UKRAJNA UTÁN: LEGYENGÜLVE, DE NEM KIÜTVE

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Lukasz Kulesa a Nemzetközi Ügyek Lengyel Intézetének (PISM) kutatásért felelős vezetőhelyettese. Főbb érdeklődési körei a tömegpusztító fegyverek terjedése, az orosz biztonságpolitika, a NATO, a nukleáris és a hagyományos elrettentés, a rakétavédelem szerepe és a fegyverzetkorlátozás jövője.

FORRÁS: Lukasz Kulesa: Russia's military after Ukraine: down but not out. NDC Policy Brief No. 13, 27. 07. 2022. <https://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=774> (Letöltés időpontja: 2022. 08. 02.)

Írásában a szerző azzal érvel, hogy az orosz hadsereg valószínűleg viszonylag gyorsan újjáépül. Sok minden függ a napi fejleményektől és a háború végső kimenetelétől, de valószínű, hogy Oroszország jobb haderőt hoz létre, nem pedig egyszerűen csak újjáépíti azt a hadsereget, amelyről bebizonyosodott, hogy nem volt felkészülve a háborúra Ukrajna ellen.

Bevezetés

A 2022. júniusi madridi csúcstalálkozón döntés született a Szövetség elrettentő erejének javításáról. Az orosz erők gyenge teljesítménye az Ukrajna elleni háború első hónapjaiban, valamint az elszenvedett személyi és anyagi veszteségek mértéke azonban további gondolkodásra késztet Oroszország talpraállási képességét illetően. Úgy tűnik, hogy az orosz hadsereg képtelen felülkerekedni az ukrán haderőn, amelyet számos NATO-tagállam támogat.

Oroszország hosszú távú céljai

Az orosz rezsim összeomlásának valószínűtlen forgatókönyvétől eltekintve az európai biztonsággal kapcsolatos orosz stratégiai célok a belátható jövőben alapvetően nem fognak megváltozni. A hivatalos orosz narratíva szinte mindig védekező, de a moszkvai megközelítés lényege a *status quo* megváltoztatása. Ebben az összefüggésben továbbra is lehetséges egy NATO-tagállam elleni támadás – véli a szerző.

Tágabb értelemben Oroszország célja, hogy kiterjessze hatalmát és befolyását a poszt-szovjet térség nyugati és déli szomszédságában, vagy legalábbis a poszt-szovjet szomszédjait tartósan törekeny vagy bukott államokká alakítsa. Az orosz stratégiai ambíciók azonban nem korlátozódnak Ukrajnára vagy Moldovára, hanem azok katonai puffer létrehozásaként írhatók le, amely magában foglalja Lengyelországot, a három balti államot és másokat Közép-Kelet- és Észak-Európa országaiban. Ez a megközelítés megmutatkozott az Amerikai Egyesült Államokkal és a NATO-val szemben 2021 decemberében megfogalmazott követelésekben. Oroszország a NATO-val való potenciális konfliktust másként készítheti elő és ábrázolhatja, mint az Ukrajna elleni „különleges katonai műveletet”. Nem valószínű, hogy az orosz vezetés ugyanúgy alábecsüli a NATO-tagállamok hadseregeit és a szövetségesek politikai elszántságát, mint ahogyan rosszul ítélte meg Ukrajnát. Valószínűleg valóban egzisztenciális konfliktusként közelítene meg minden, a Szövetséggel létrejövő konfliktust, egyenlővé téve az ország sorsát a rendszer túlélésével. Célja lenne az oroszok felrázása is a második világháború tapasztalatainak felidézésével és a NATO-invázió fenyegetésével, például Kalinyingrád ellen. Következésképpen minden katonai lépés egy NATO-tagállam ellen jobban megtervezett, jobban előkészített és jobban végrehajtható lenne.

Oroszország veszteségei

Az ukrán védelmi minisztérium szerint 2022. február 24. és július 2. között az orosz szárazföldi erők, a légi deszantegységek és a tengerészgyalogság, a különleges hadművelleti erők és a közvetlen légi támogatást végző erők súlyos veszteségeket szenvedtek személyi állományukat és eszközeiket tekintve. A jelentések szerint az úgynevezett Luhanszki és a Donyecki Népköztársaságok Oroszország által ellenőrzött egységei, valamint más félkatonai erők is nagy veszteségeket szenvedtek el. A veszteségek tovább halmozódtak a Donbasz térségében kiélezett harcok során.

Ugyanakkor Oroszország nem használta ki teljes katonai potenciálját az Ukrajna elleni támadásban, nem rendelt el általános mozgósítást. Az esetleges NATO elleni műveletekben történő részvételhez szükséges képességek fenntartása megmagyarázhat néhány jellemzőt és „meglepetést” az Ukrajna elleni orosz háborúban, például a légi erő korlátozott felhasználását, a régebbi és kevésbé pontos fegyverrendszerek fokozatos bevetését és a kibertérben visszafogottak tűnő támadásokat. Úgy tűnik, az orosz fegyveres erők egyes ágainak szerepe eddig korlátozott. Oroszország hatalmas nukleáris potenciálját nyilvánvalóan nem vették igénybe, bár stratégiai bombázóit alkalmazták hagyományos csapások végrehajtására. A szárazföldi, a tengeri és a légi célok elleni nagy hatótávolságú precíziós rakéták készleteit – amelyek a NATO-ellenes orosz háborús tervezésben meghatározott szerepük miatt különösen aggodalomra adnak okot a Szövetség számára – viszont széles körben alkalmazták.

Ami a haditengerészetet illeti, az orosz Fekete-tengeri Flotta eszközei aktívan részt vettek a háborúban és az ukrán kikötők tengeri blokádjában, és veszteségeket is szenvedtek – közülük a Moszkva cirkáló a leglátványosabb. Ennek ellenére az orosz haditengerészeti erők más részei folytatták tevékenységüket, beleértve a Csendes-óceáni, az Északi és a Balti Flották által végrehajtott manővereket. Ami az orosz légi erőt illeti, miután a háború első heteiben nagyfokú alkalmatlanságot mutatott, 2022 májusára–júniusára látszólag növelte hadműveleti tempóját és hatékonyságát, végül kihasználta hatalmas előnyét az ukrán légi erővel és légvédelemmel szemben.

A továbbiakban a cikkíró az orosz hadsereg újjáépítésének ösztönzőit és akadályait vizsgálja fel.

Az orosz haderő átszervezése

Oroszország nagy valószínűséggel újjáépíti és megreformálja fegyveres erőit, figyelembe véve az ukrainai szerepvállalás tapasztalatait és tanulságait, a vezetés ezt sürgető nemzeti feladatnak tekinti. Oroszországnak azonban jelentős kihívásokkal kell szembenéznie: nemcsak a kulcsfontosságú technológiákkal és alkatrészekkel szembeni külső nyomással és szankciókkal, hanem olyan belső tényezőkkel is, mint a fegyverek újjáépítése. Az orosz vezetés valószínűleg a fegyveres erők gyengülését tekintené komoly fenyegetésnek az állam biztonsága és saját hatalma számára.

Ezért a haderő átszervezését és újjáépítését kiemelt prioritásként kezelheti, és teljes figyelmét, valamint adminisztratív és pénzügyi erőforrásait a feladatra irányíthatja. A megugró energiaárakból hasznot húzó orosz költségvetés képes lehet fenntartani az újjáépítési erőfeszítéseket, még az egyéb közkiadások visszafogása árán is. A hatalmas, nagyrészt állami tulajdonú védelmi ipari szektorba további források irányítása is várható.

A megsemmisült fegyverek pótlása, a felszerelés és a lőszerkészletek feltöltése nem jelenthet komoly kihívást, ez a gyártó- és összeszerelő sorok kapacitásától és hatékonyságától függ. A szankciók, a szigorúbb nyugati exportellenőrzési intézkedések és a kémelhárítási tevékenységek lelassíthatják bizonyos típusú fegyverek, például a precíziós irányítású rakéták, az 5. generációs vadászrepülőgépek vagy az új stratégiai bombázók gyártását. Nem valószínű azonban, hogy ezek döntően befolyásolják az orosz újrafegyverkezés általános ütemét, különösen akkor, ha Oroszország számíthat Kína és más országok segítségére.

Ezzel szemben a morál jövőbeli szintje és a katonai erők kohéziója továbbra is nyitott kérdés. Számos jelentés és a helyszínen tapasztalt atrocitások bizonyítékai arra utalnak, hogy a haderő egyes részeiben a fegyverek szinte teljesen megbomboltak. A orosz tapasztalatok

után időbe fog telni, amíg a kívánt rend helyreáll. Valószínűleg csökken a haderő szakmai színvonala is, mivel tapasztalt tábornokok, tisztek, altisztek és a régóta szolgálatot teljesítő szerződéses katonák nagy számban veszítették életüket. Ez nemcsak az azonnali orosz harci teljesítményre lesz hatással, hanem a haderő hosszú távú harckészültségének fenntartására is, beleértve a sorkatonák és tartalékosok kiképzését is. Válaszul az orosz hatóságok – az elmúlt évekhez hasonlóan – pénzügyi ösztönzőket és adminisztratív nyomást alkalmazhatnak, hogy a haderőt vonzóvá tegyék a személyi állomány számára, illetve megtartsák azt. Bár a katonai szolgálat vonzereje csökkenhet, nehéz felmérni, hogy ez milyen hatással lesz a fegyveres erők általános újjáépítésére.

A NATO felkészítése az orosz haderő jövőbeli változásaira

A szerző nem feltételezi, hogy Oroszország egy lehetséges háborúra készülne a NATO-val, majd felsorolja azokat a szempontokat, amelyeket a NATO-nak figyelembe kell venni a jövőbeni orosz haderő változásaihoz történő alkalmazkodás során. Az egyik olyan terület, amely különös figyelmet igényel, a nukleáris dimenzió. A háború kimenetelétől függően Oroszország arra a következtetésre juthat, hogy a nukleáris fegyverek fedezetét biztosítanak számára az Ukrajna elleni hagyományos hadműveletek folytatásához. Ezért, ahogyan az orosz általános célú haderők súlyos meggyengülésének korábbi időszakában (az 1990-es évek vége és a 2000-es évek eleje) történt, Oroszország dönthet úgy, hogy biztonsági doktrínájában újra hangsúlyozza és kiszélesíti az atomfegyverek szerepét, például azáltal, hogy az erőinek kudarca esetén egy hagyományos háborúban bevezeti a „nukleáris figyelmeztető” csapás kiváltásának a lehetőségét.

Egy másik megfontolandó szempont Fehéroroszország jövőbeli helyzetének figyelembevétele a válság eszkalációja esetén. Fehéroroszország lehetővé tette és segítette az Ukrajna elleni orosz támadást, de eddig tartózkodott csapatai közvetlen részvételétől. A Fehéroroszországgal szomszédos NATO-tagországokat érintő válság vagy konfliktus esetén valószínűleg nem lesz ilyen gátlás. A Nyugathoz történő közeledés csekély kilátásai miatt Alekszandr Lukasenka, úgy tűnik, alig várja, hogy növelje az orosz csapatok jelenlétét fehérorosz földön. Ez magában foglalja az orosz fegyverrendszerek, például az Iszkander–M rakéták átadását vagy megvásárlását, valamint a fehérorosz Szu–25 repülőgépek nukleáris fegyverek szállítására történő továbbfejlesztésére vonatkozóan Putyinnak benyújtott kérést. Oroszország úgy dönthet, hogy Fehéroroszországot állomáshelyként használja a nehéz erők, harci repülőgépek, nagyobb hatótávolságú tüzérségi és rakétarendszerek bevetésére. Még ha a NATO-tervezők már feltételezték is, hogy Oroszország válság idején erőket telepít Fehéroroszországba, a NATO-szempontokba bele kell számítani a nagyobb egységek jelenlétét az országban és a fejlett orosz fegyverek széles körű ottani telepítését békeidőben.

Az orosz erők magatartása az Ukrajna elleni agresszió során további dimenziót ad a helyzetértékeléshez. A Csecsenföldön és Szíriában is észlelt orosz harcmód tragikus valósága magában foglalja a nemzetközi humanitárius jog szisztematikus figyelmen kívül hagyását. Oroszország az ukrán atomerőművek és a kritikus infrastruktúra más elemeinek üzembiztonságát is veszélyezteti.

A NATO-val való bármilyen konfliktust hasonló módszerekkel vívnák meg. Végül Oroszország visszatérhet a „szürke zónás” tevékenységeihez, és újrakalibrálhatja a NATO- és az EU-országok destabilizálására irányuló aktív intézkedéseket, kibertámadásokat, szabotázszt, a proxykat, valamint a gazdasági és energetikai eszközök szélesebb körű használatát.

Oroszország azzal számol, hogy a NATO-országok jelenlegi kül- és biztonságpolitikájuk fenntartására való készségének erodálása és felforgatása hatékonyabb, mint a közvetlen katonai konfrontáció.

Következtetések

A szerző tanulmányát összefoglalva megállapítja, hogy az orosz haderő jövőbeli fejlődésére és helyreállítási erőfeszítéseire vonatkozó előrejelzések igazolásához – vagy megcáfolásához – az orosz potenciál átfogó és „gördülő” értékelésre lesz szükség. Az elmúlt hónapok meglátásaira kell építkezni – beleértve az orosz hadtudomány kifinomultsága és hadműveleteinek durvasága közötti látszólagos szakadékot. Hasznos lenne az Oroszország által a NATO védelmének legyőzésére vagy semlegesítésére kidolgozott új megközelítések korai jeleit is keresni. Ez a tanulmány néhány ilyen utat azonosított: a nukleáris megfélemlítés, Fehéroroszország felhasználása a műveletek segítéséhez és állomáshelyként, valamint a szürke zónás tevékenységek fokozása.

Az elmúlt évtizedben a Szövetséget gyakran úgy tekintették, mint amely szervezet nem volt felkészülve egy esetleges orosz támadásra. Oroszország nem szűnik meg a NATO ellenfele lenni, de doktrínájának, eszköztárának részleges evolúciójával és a képességek „kikényszerített” kiigazításával másfajta ellenfélle válhat. A Szövetség elrettentésének reális célja az kell legyen, hogy fejlődésének üteme megelőzze az oroszokét, és ne legyen szükség a hozzájuk történő felzárkózásra. Emellett a NATO részéről szükséges a folyamatos éberség garantálása.

ETIKUS VÁLASZ EGY ETIKÁTLAN ELLENFÉLNEK

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Ian Anthony a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) európai biztonsági programjának igazgatója. Fő kutatási területei a fegyverzet-ellenőrzés, a leszerelés, az exportellenőrzés, a nukleáris biztonság és a tömegpusztító fegyverek terjedése.

FORRÁS: Ian Anthony: An ethical response to an unethical adversary. NDC Policy Brief, No. 16, 01. 10. 2022. <https://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=780> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 13.)

A szerző az orosz–ukrán háború eddigi fejleményei alapján készült politikai összefoglalójában meghatározza azokat a katonai és nem katonai területeket, ahol a NATO megerősítheti az etikus reagálást a védelem és a műveleti tervezés terén. A katonai dimenzió magában foglalja a rakétavédelem erősítését, a nem konvencionális hadviselést és az agresszív nukleáris retorikára adott választ. Ami a nem katonai tevékenységeket illeti, a NATO a stratégiai kommunikációt, a polgári védelmet és a háborús bűnökért való elszámoltathatóságot célozhatja meg a polgári lakosság biztonságának fenntartása érdekében.

Bevezetés

Az ukrajnai háború stratégiai megrázkódtatást jelentett Európának, és a következményeit még nem lehet teljesen megérteni. A harcok azonban éles különbségeket tártak fel az orosz hadviselés és a NATO válaszadási módja között. A NATO számára egyértelműen előnyös,

ha a politikáját egy hasonló versenytárs elleni európai hadművelet kontextusához igazítja, és biztosítja, hogy etikusan reagáljon még egy etikátlan ellenfélre is. Az ukrán események a NATO humánbiztonsági céljaira is hatással vannak.

Civilek oroszország háborújában

Az oroszok Ukrajnában tett lépései azt jelzik, hogy a civilek elleni erőszak szándékos, és az ellenfél harci akaratának csökkentésére irányul. Ez a taktika összhangban van Oroszország háborús megközelítésével, amint azt mindkét csecsen háború bizonyítja. Míg a támadások első hullámai katonai célpontokra összpontosultak precíziós irányítású fegyverekkel, addig a következő szakaszoknak már polgári dimenziója is volt. Ez volt a helyzet a második világháborúban a Németország elleni és a hidegháború alatti (afganisztáni) nagyszabású szovjet hadműveletekben is. Ezt a szövetségesek és mások is joggal ítélték el. Nemrég az ENSZ humanitárius jogsértéseket vizsgáló független csoportja arra a következtetésre jutott, hogy „követtek el háborús bűncselekményeket”. A NATO hasonlóképpen számíthat arra, hogy a polgári lakossága a célpontok közé kerülhet egy Oroszországgal vívott háború esetén.

A katonai tervek adaptálása

A szerző szerint szükséges a NATO katonai terveinek az adaptálása három területen, hogy a Szövetség válasza etikai szempontból jobb legyen.

Rakétavédelem erősítése

Oroszország ballisztikus rakétákkal és robotrepülőgépekkel támadta Ukrajna polgári infrastruktúráját, beleértve az élelmiszer- és a vízellátást, valamint a közegészségügyi létesítményeket. 2010-ben a NATO úgy döntött, hogy képességet fejleszt ki az európai lakosság ballisztikus rakétatámadások elleni védelmére. A követelmények azonban a közel-keleti rakétaerőkhöz igazodnak, szemben az orosz rakéták által jelentett sokkal kiterjedtebb fenyegetésekkel. Korlátozott képességekkel a NATO számára kihívást jelent, hogyan lehet megoldani a fegyveres erők védelme mellett még a polgári infrastruktúra védelmét is. A szerző szerint indokolt egy új szintű ambíció meghatározása a NATO védelmében a rakéták széles spektrumával szemben, nemcsak ballisztikus, hanem hagyományos irányított és támadó robotrepülőgépek, rakéták alkalmazásának esetére.

Nem hagyományos hadviselés

A rakétavédelemtől függetlenül Ukrajnában megkezdődött a szabotázs, a rombolás. Ukrajna megszállt részein egyre szélesebb körben terjed a partizánharc. Annak lehetősége, hogy egy területet az ellenség ideiglenesen megszáll, arra készteti a megtámadottat, hogy gondolkodjon olyan tevékenységekről, amelyek lehetővé teszik egy ellenállási mozgalom vagy felkelés számára, hogy zavarják vagy megdöntsék a megszálló hatalmat. A partizánhadviselés támogatása a NATO-tagállamok ideiglenesen megszállt területein egy konfliktusban növelné annak kockázatát, hogy a polgári lakosságot megtorlás érheti. Az egyensúly az ideiglenesen megszállt területeken folytatott nem konvencionális hadviselés ösztönzése és támogatása, valamint a civileket fenyegető fokozott kockázat között olyasmiről, amit a NATO körültekintően megfontolhat.

Nukleáris eshetőség

Amikor Oroszország megtámadta Ukrajnát, Vlagyimir Putyin elnök megjegyezte, hogy „Oroszország továbbra is az egyik legerősebb nukleáris állam”, és „senkinek nem lehet kétsége afelől, hogy bármely potenciális agresszor vereséggel és baljós következményekkel néz szembe, ha közvetlenül megtámadja országunkat”.

A nukleáris fegyverek kérdése most a közbeszéd tárgya: „egyikünk sem veheti félvállról a taktikai nukleáris fegyverek bevetésének lehetőségét”. Ha a harctéren a körülmények annyira romlanak, hogy Oroszország úgy gondolja, hogy a vereség küszöbön áll, akkor megnőhet annak a veszélye, hogy Putyin harcászati atomfegyvert használ. Nyilvános jelentések azt sugallják, hogy az Amerikai Egyesült Államok számos belső értékelést végzett arról, hogyan reagáljon, ha Oroszország nukleáris fegyvert használna Ukrajnában. Eddig azonban erre az eshetőségre nincs más hivatalos nyugati válasz, mint az elítélés és a fokozódó szankciók.

A NATO nukleáris képességeinek folytonossága biztosított a Szövetség elleni támadás esetén, a nukleáris csapáshoz azonban a NATO Nukleáris Tervezési Csoportja (Nuclear Planning Group) kifejezett politikai jóváhagyása szükséges az amerikai elnök engedélyével.

Nem katonai dimenziók adaptálása

A fentiekén túlmenően a NATO a nem katonai dimenziók terén is tehet valamit az etikus válaszlépések megerősítésére. Három ígéretes terület a stratégiai kommunikáció, a fokozott polgári védelem és az elszámoltathatóság a háborús bűnökért.

Stratégiai kommunikáció

A stratégiai kommunikáció elősegítheti a politikai és a katonai célok elérését. Az ukrajnai háború rávilágít annak szükségességére, hogy a kommunikációs módszereket és technikákat a háború idején a modern médiakörnyezethez kell igazítani.

A közelmúltban létrehozott NATO Stratégiai Kommunikációs Kiválósági Központ dokumentálta a Szövetség első katonai stratégiai kommunikációs politikájának kidolgozását, és olyan hiányosságokra hívta fel a figyelmet, mint a kontextus biztosítása és az időben történő üzenetküldés. Az ellenség gondolkodásának befolyásolására tett erőfeszítés a közügyek és a pszichológiai műveletek közötti választóvonalat is elmoshatja. Míg az új stratégiai kommunikációs hangsúly a valós időben történő cselekvésre irányul, ez egy fontos kérdést vet fel a NATO szerepével kapcsolatban, amely továbbra is megoldatlan. A szerző úgy gondolja, hogy a szövetségeseeknek azt kellene tisztáznuk, hogy a NATO szerepe a nemzeti stratégiai kommunikáció harmonizációjának felgyorsítása vagy a Szövetség stratégiai kommunikációjának irányítása legyen a háború idején. A hatékonyság érdekében az utóbbi jobb lenne, de talán kevésbé kivitelezhető.

Fokozott polgári védelem

Ami a polgári védelmet illeti, a 2022-es Stratégiai Konceptió az ellenálló képességet a Szövetség minden alapvető feladatához nélkülözhetetlennek tartja, és ígéretet tett annak erősítésére nemzeti és kollektív szinten is. Mint ilyen, az ellenálló képesség erősítését célzó tervezés, szervezés és költségvetés tervezése nem volt katonai funkció a NATO-országokban.

Továbbra is fontos a nem állami szereplőkből, a kevésbé ismert technológiákból, a világvállalkozásokból és az éghajlatváltozásból eredő zavarokhoz történő alkalmazkodás, de az ehhez

hasonló békeidőbeli intézkedések nem helyettesíthetik a fokozott polgári védelmet háborús időszakban. A polgári védelemnek az ellenálló képesség erősítésére létrehozott struktúrákon és erőforrásokon kellene nyugodnia, amelyek közül sok magántulajdonban van. Ezeket egy nemzeti tervbe és parancsnoki struktúrába kellene integrálni. Több teendő megfontolására van szükség a békeidőből a háborús időkbe történő átmenet előkészítéséhez, az ellenálló képesség előmozdításától a polgári védelem megvalósításáig.

A kritikus infrastruktúra tönkretétele, a kulcsfontosságú szolgáltatások leállítása vagy lerombolása, valamint a gazdasági teljesítmény csökkentése érdekében szabotázs (beleértve a kibertámadásokat) várható. Az orosz–ukrán háborúban talán először alkalmazták az úgynevezett „hamis (félvezető) felvételeket” egy konfliktusban.

A polgári védelem etikus megközelítése tiszteletben tartaná a demokratikus normákat, beleértve a szólásszabadságot és az emberi jogokat. Végző soron minden egyes szövetségesnek mérlegelnie kell, hogyan őrizheti meg a legjobban a demokratikus normákat háborús körülmények között, de a NATO segítséget nyújthat az irányelvek és a legjobb megvalósítás meghatározásával és terjesztésével.

Felelősségre vonás háborús bűnökért

Az Oroszország által Ukrajnában elkövetett háborús bűnök bizonyítékai alapján kezdeményezéseket indítottak az elkövetők kilétének megállapítására és az elszámoltathatóság megteremtésére. A Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court) azokat a bűncselekményeket vizsgálja, amelyeket Oroszország állítólag elkövetett Ukrajnában, míg a Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice) bizonyítékokat értékel arra vonatkozóan, hogy Ukrajna nem követett el bűncselekményt. Mindkét szervezet információkat gyűjt és elemez az adott témakörben. Az összehangolt támogatás segítene bebizonyítani az orosz katonai művelet illegális jellegét, a NATO pedig a szövetségesek közötti információmegosztás platformjaként szolgálhatna.

A NATO etikus válasza

Az Oroszországgal szembeni stabil elrettentést, és ha az elrettentés kudarcot vall, a hatékony védekezést célzó jelenlegi tervek nem a polgárok biztonságára helyezik a hangsúlyt. A 2022-es NATO Stratégiai Konceptió azonban hangsúlyozza, hogy a polgári biztonságot be kell építeni a katonai műveletek tervezésébe. Az etikus válasz a NATO-n belül a már létező folyamatokra építhet a polgárok biztonságára összpontosítva. Vannak azonban olyan kérdések, amelyek vagy újragondolást igényelnek, vagy amelyeket közösen még nem kezelték.

Oroszország polgári célpontokat támadott Ukrajnában a stratégiai hatás elérése érdekében. Az etikus NATO-válasz ezért több kulcsfontosságú elemet is tartalmazna. A civilek traumáinak minimalizálása érdekében fontos, hogy leépítsük azokat az ellenséges képességeket, amelyek a legnagyobb kockázatot jelentik a civilek számára. A NATO hasonlóképpen, amennyire csak lehetséges, a civilek érdekeinek szem előtt tartásával fokozhatja a rakétavédelmet, nagy figyelmet fordítva a nagyobb városokra és a civilek számára különösen veszélyeztetett területekre.

Jóllehet egyértelműen szükség van a katonai célpontok védelmére, a polgári sebezhetőségeket is figyelembe kell venni a potenciális célpontok védelme prioritásainak meghatározásakor. Az ideiglenesen megszállt területeken fontos lesz a felkészülés az irreguláris hadviselésre,

valamint az egységes stratégiai kommunikáció kiépítése. Ez elősegíti a félretájékoztatásra és a dezinformációra történő reagálást, illetve a védekezést ellenük. A polgári célpontok elleni támadások hatásának csökkentése érdekében a konfliktusok minden területén fokozni kell a polgári védelmet. Végül, a NATO információmegosztáson és -terjesztésen keresztül segíthet a háborús bűnök elszámoltathatóságának megállapításához nyújtott támogatás koordinálásában.

A NATO NYUGAT-BALKÁNI SZEREPVÁLLALÁSÁNAK ÚJRAGONDOLÁSA

A CIKK SZERZŐJÉRŐL: Ismet Fatih Čančar a Partnerség a Békéért Program ösztöndíjasa volt a NATO Védelmi Akadémiáján. Képzései és szakmai orientációi a nemzetközi biztonságra és gazdasági kapcsolatokra, az energiabiztonságra, a külpolitikára és a diplomáciára összpontosulnak. Kutatásai középpontjában az Amerikai Egyesült Államok és az EU Nyugat-Balkánnal, azon belül is Bosznia-Hercegovinával fenntartott politikai és gazdasági kapcsolatait, valamint a konfliktus utáni társadalmak biztonsági kereteit, demokratizálódási folyamatait és átmeneti államfejlődése áll.

FORRÁS: Ismet Fatih Čančar: Rethinking NATO engagement in the Western Balkans. NDC Policy Brief No. 11, 20. 06. 2022. http://www.ifcancar.com/wp-content/uploads/2022/07/PB11_22.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 07. 09.)

A szerző a cikkében a Nyugat-Balkán euroatlanti integrációjának szükségességét taglalja. Fontosnak tartja feltenni a kérdést: ha Bosznia-Hercegovina NATO-tagságra törekszik, akkor vajon miért különösen fontos az euroatlanti szövetség számára?

Bevezetés

Először is, a Nyugat-Balkán nyitott ügy a NATO és a régió azon országai számára, amelyek stratégiai célként fogalmazták meg a NATO-integrációt. Másodsorban, más szereplők – elsősorban Oroszország és Kína – olyan érdekeket képviselnek, amelyek versenyeznek a NATO nyugat-balkáni szerepvállalásával. Harmadsorban, e külső szereplők érdekei aláássák az euroatlanti biztonságot a keleti szárnyon. Ennek eredményeképpen előnyös lenne a NATO számára, hogy fokozza az együttműködést Bosznia-Hercegovinával és a Nyugat-Balkánnal annak érdekében, hogy megakadályozzák a konfliktus esetleges visszatérését a térségbe.

Versengő érdekek a Nyugat-Balkánon

A NATO két évtizedes integrációs folyamatában hat nyugat-balkáni országból mindössze három vált NATO-taggá. Míg Szerbia a katonai semlegesség mellett döntött, Bosznia-Hercegovina és Koszovó stratégiai célként fogalmazta meg az euroatlanti integrációt.

A Szövetség a Nyugat-Balkánt a szabad és békés Európa központi elemének tekinti, a NATO 2010-es stratégiai koncepciója pedig a tartós béke és stabilitás biztosítása érdekében kimondja a szövetségesek arra irányuló szándékát, hogy elősegítsék a Nyugat-Balkán euroatlanti integrációját. A lassú integrációs folyamat, az Amerikai Egyesült Államok adminisztrációinak

változó prioritásai, valamint az Európai Unió stratégiai szerepvállalási politikájának hiánya a Nyugat-Balkánon azonban lehetővé tették Oroszország és Kína számára, hogy a helyzetet kihasználva megszilárdítsák jelenlétüket a régióban.

A NATO-val folytatott versengésben Oroszország és Kína eltérő megközelítést alkalmaz. Oroszország arra törekszik, hogy a nacionalizmus egységes formája alapján behatoljon a régióba, amelyet a szláv és ortodox nép egyesülésének víziója támaszt alá. Ez a megközelítés megnehezíti az euroatlanti integrációt, és megnyitotta a kaput a nagyobb verseny előtt. Kína is belépett a régióba, hatalmas infrastrukturális projektekbe fektetett be. Feltételmentes projektjei megterhelik a nyugat-balkáni gazdaságokat, és távol tartják őket az euróövezethez szükséges reformoktól, amelyek szükségesek az euroatlanti integrációhoz. Az orosz és a kínai szereplők széles körű tevékenységet folytatnak Bosznia-Hercegovinában, Szerbiában, Montenegróban és más országokban az energia, a haderő, az infrastruktúra és a politika területén.

Kína terjeszkedése, befolyásának növekedése főként a gazdaság területén érzékelhető, a közelmúltbeli lépései azonban az orosz politikai pozíciókhoz történő közeledést jelezték a térségben. Oroszország jelenléte a régióban leginkább katonai és biztonsági téren tapasztalható – például haditechnikai eszközök exportja révén –, de nem elhanyagolható az energetika területén szerzett egyre nagyobb befolyása sem. Így Oroszország lépései nagyobb kockázatot jelentenek a NATO számára, mint Kínáé, mert azok kihasználják a politikai, a társadalmi és az etnikai megosztottságot a NATO-tagság, az európai integráció és a liberális nyugati intézmények támogatásának visszaszorítása érdekében.

Bosznia-Hercegovina és a transzatlanti szövetség

Az orosz tevékenységnek van intézményi berendezkedése Bosznia-Hercegovinában. Az alkotmányos hatalommegosztási megállapodásának sajátossága vétőjogot biztosít az entitásoknak az országban hozott állami szintű döntések felett. Ez lehetővé tette Oroszország számára, hogy kihasználja Milorad Dodik, a boszniai Szerb Köztársaság vezetőjének lehetőségeit biztonsági válságok megszervezésére a régióban, ezzel blokkolja Bosznia-Hercegovina bármilyen euroatlanti integrációját.

Oroszország két összetevőt használ Bosznia-Hercegovina destabilizálására. Az első ideológiai – Oroszország arra törekszik, hogy a hatalmát kivetítse a régióban, hogy megvédje szláv-ortodox testvériségét. Ez a „Nagy-Szerbia” ideológiáján keresztül valósul meg – ma *Srpski svet* (szerb világ) néven átkeresztelve –, amely az összes szerb etnikai egység egyesítését hirdeti. A „Nagy-Szerbiával” párhuzamot találhatunk az Ukrajna folyamatban lévő orosz inváziója mögött meghúzódó ideológiai érvelésben – nevezetesen a *Russzkij Mir* (Nagy-Oroszország) történelmi birodalmi határokon belüli visszaállításában. Ezek az ideológiák, ahogyan ez a „szerb kérdésben” is tükröződik, a határsértések révén etnikailag homogén területeket keresnek, hogy kijavítsák a „történelmi hibákat”.

Oroszország a Szerb Ortodox Egyházat az Orosz Ortodox Egyházzal a vallásközi manipuláció eszközeként használja, beleértve a szláv unió újjászületését. A „szerb kérdést” az orosz érdekek nyugat-balkáni térségbe való tartós beágyazásának leghatékonyabb platformjaként pozicionálták, ami a bosznia-hercegovinai destabilizáló tevékenységek második összetevőjéhez, a stratégiai komponenshez vezet.

Az orosz befolyás visszaszorítása érdekében a NATO-nak Bosznia-Hercegovinával való elmélyültebb szerepvállalása megerősítené az atlanti értékek előmozdítását és elfogadását, valamint platformként szolgálna a biztonság számára. Ellenkező esetben az Oroszország által támogatott *Srpski svet* politikája elkerülhetetlenül konfliktusokhoz vezet a térségben.

A NATO szerepvállalásának növelése

Bosznia-Hercegovina 2010-ben kapott felkérést, hogy csatlakozzon a NATO tagsági akciótervéhez, a MAP-hoz (Membership Action Plan). Azóta a teljes körű NATO-tagság felé haladva lassú az előrehaladás, és az első reformprogramot – a NATO-val folytatandó együttműködést felvázoló dokumentumot – 2019 decemberében küldték el. A folyamat felgyorsítására a NATO megtehet bizonyos lépéseket, amelyek hatással lehetnek különböző – politikai, stratégiai, intézményi és katonai – szintekre. Ezeknek az ajánlásoknak a kombinációja segítheti Bosznia-Hercegovina MAP-jának végrehajtását, miközben megvédi az orosz és a kínai befolyástól a régióban.

Politikai szinten Bosznia-Hercegovina bevonása a NATO-ba hozzájárulna a Nyugat-Balkánnak az euroatlanti biztonsági architektúrába történő integrálása befejezéséhez. Stratégiai szinten az ország NATO-csatlakozása megfosztaná Oroszországot attól a lehetőségtől, hogy a boszniai Szerb Köztársaság révén destabilizálja a Nyugat-Balkánt és a térség NATO-tagállamait. Intézményi és katonai szinten a NATO további ajánlásokat is tehet, hogy azokkal támogassa Bosznia-Hercegovina szorosabb integrációját, összhangban a tagsági reformprogrammal.

Ami az intézményeket illeti, a NATO különböző intézményeiben és ügynökségeiben részt vevő bosznia-hercegovinai polgári és katonai személyzet számának bővítése elősegítheti az euroatlanti elvek és értékek megszilárdítását.

Emellett a NATO jelen van Bosznia-Hercegovinában az EUFOR Althea misszió keretében a saját eszközeire és műveleti képességeire támaszkodva. Ami a katonai szintet illeti, Bosznia-Hercegovina MAP-ján belül a további integráció egyik feltétele a védelmi ingatlanok regisztrálása. A meglévő 51 ingatlanból 31-nek a regisztrálása megtörtént, a maradékot a boszniai Szerb Köztársaság használja. Bosznia-Hercegovina emellett számos magas szintű hadgyakorlaton vett részt, mint például a *Swift Response 2021* az amerikai hadsereggel. 2023-ban a bosznia-hercegovinai fegyveres erők egy NATO-minősítéssel rendelkező, harcra képes könnyű gyalogászólóalj-harccsoporttal vesznek részt az Amerikai Egyesült Államok, a NATO és a partnerországok között tartandó *Defender Europe 2023* gyakorlatán.

Végül a fokozott katonai együttműködés a NATO és Bosznia-Hercegovina hasznára válna azáltal, hogy megszüntetné a két fél védelmi és biztonsági normái közötti különbséget. Ez azt is lehetővé teszi, hogy a bosznia-hercegovinai haderő biztosítsa a katonai interoperabilitást a NATO erőivel közös gyakorlatokon és békefenntartó missziókban. Ennek érdekében az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság, a NATO és Bosznia-Hercegovina közötti párbeszéd révén további forrásokat és lehetőségeket kínálhat a katonai és a kapcsolódó biztonsági képességek erősítésére, különös tekintettel a páncélelhárító és légvédelmi rendszerekre – az Ukrajnában zajló háború tapasztalatai alapján.

Az orosz befolyás visszaszorítása érdekében a NATO-nak Bosznia-Hercegovinával történő elmélyültebb együttműködése megerősítené az atlanti értékek előmozdítását és elfogadását, és platformként szolgálna a biztonság számára – végül megóvná az euroatlanti szövetséget és lezárna a befejezetlen ügyet a Nyugat-Balkánon. Ellenkező esetben az Oroszország által támogatott *Srpski svet* politikája elkerülhetetlenül konfliktusokhoz vezet a térségben.

Ahogy a történelem megmutatta, a Nyugat-Balkán stabilitása Bosznia-Hercegovina stabilitásától függ. Ezért a politikai és a katonai szerepvállalás, amely végül Bosznia-Hercegovina NATO-tagságához vezet, hozzá fog járulni a Szövetség keleti oldalának biztosításához – zárja cikkét a szerző.

Gál Csaba ny. ezredes:

KATONAI ÉS HADITECHNIKAI HÍREK, INFORMÁCIÓK A NAGYVILÁGBÓL

NAGY-BRITANNIA NORVÉG HADITENGERÉSZETI CSAPÁSMÉRŐ ESZKÖZÖKET VÁSÁROL

2022. november 23-án az északi országok (Dánia, Észtország, Finnország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia és Svédország – Northern Group) védelmi miniszterei Oslóban – pontosabban az Oslo-fjordban tartózkodó brit Queen Elizabeth repülőgép-hordozó fedélzetén – megbeszélést folytattak a térségben Oroszország ukrajnai inváziója következtében kialakult helyzetről, a Northern Group együttműködésének további erősítéséről és a térség biztonságának megóvása érdekében teendő további lépésekről.¹ A megbeszélést követően a brit Védelmi Minisztérium bejelentette, hogy a Királyi Haditengerészet fregattjainak és rombolóinak a nagy távolságú precíziós csapásmérő képességei hamarosan javulni fognak a Norvégiával elinduló új együttműködést követően. Ennek keretében 11 brit Type 23 fregattot és Type 45 rombolót szerelnek fel norvég haditengerészeti csapásmérő robotrepülőgéppel (Naval Strike Missile – NSM). A Kongsberg Defence & Aerospace vállalat által gyártott szubszonikus, 185 km-nél nagyobb hatótávolságú robotrepülőgéppel a jelenleg alkalmazott, 2023-ban kivonásra kerülő amerikai Harpoon típusú, hajók elleni robotrepülőgépet fogják lecserélni. Az NSM is a vízfelszínhez közel repülve, szükség esetén intenzíven manőverezve igyekszik elkerülni az ellenséges radarok általi észlelését, korszerű célkereső és -követő rendszerével választja ki a célt, a mintegy 225 kg-os harci fejt programozható gyújtó működteti el. Az új eszközöket egyszerre három hajón telepítik, a teljes átfegyverzés 12 hónapnál egy kissé tovább fog tartani.

A BRIT HADITENGERÉSZET NÖVELI A TENGERFENÉKEN HÚZÓDÓ KRITIKUS INFRASTRUKTÚRÁK VÉDELME

A brit Királyi Haditengerészet a tengerfenéken húzódó kábelek és csővezetékek védelmére egy személyzet nélküli tengeralattjárót – víz alatti drónt – tervez beszerezni, mely a legnagyobb és legkomplexebb ilyen eszköz lesz az európai haditengerészetek által működtetettek közül.² A Délnyugat-Angliában székelő, kis méretű tengeralattjárókat gyártó M Subs vállalat egy 15,4 millió fontos szerződés keretében két éven belül leszállítja a 12 m hosszú, 2,2 m átmérőjű 17 tonnás tengeralattjárót, amely a Védelmi Minisztérium szerint az „első lépést jelenti egy olyan bevethető autonóm tengeralattjáró kifejlesztésében, amely akár személyzettel

¹ Joint Statement by the Ministers of Defence of the Northern Group 23 November 2022. The Government of Sweden, 23. 11. 2022. <https://www.government.se/statements/2022/11/joint-statement-by-the-ministers-of-defence-of-the-northern-group-23-november-2022/> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 25.)

² Andrew Chuter: UK Navy to take drone-teaming operations underwater with new submarine. Defense News, 01. 12. 2022. <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/12/01/uk-navy-to-take-drone-teaming-operations-underwater-with-new-submarine/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 04.)

ellátott tengeraltjárókkal – például Astute-osztályú vadász-tengeraltjárókkal együttműködve – vagy akár egyedül is hajthat végre feladatot”. A Project Cetus program keretében építendő eszköz a legújabb a britek által indított beruházások közül, melyek célja a kritikus tengerfenéki infrastruktúrák megvédése egy potenciális szabotázzsal szemben – mint amilyen, a feltételezések szerint, a Balti-tengeren történt az Északi Áramlat gázvezetékkel. Az elektromos hajtású drón tervezett hatótávolsága 1000 km. 2022 novemberében a Védelmi Minisztérium egy másik program keretében mintegy 20 millió font értékű versenytárgyalást hirdetett távirányított mélyvízi mentési képesség kialakítására, vagyis egy olyan víz alatti eszközre, amely alkalmas mélytengeri mentésre. Ezzel párhuzamosan felgyorsították az egyik többfeladatu óceánfigyelő, a víz alatti kábelek védelmére szolgáló hajó átadási folyamatát, amely így a tervezettnél előbb, már 2023 elején szolgálatba állhat.

SVÉDORSZÁG NÖVELI VÉDELMI KÖLTSÉGVETÉSÉT

Svédország újonnan megválasztott jobbközép kormánya a 2023-as költségvetésében prioritásként kezeli az ország védelmi képességeinek erősítését, hogy a védelmi kiadások 2026-ra elérhessék a GDP 2%-át.³ A 2023-as költségvetési javaslat tartalmazza a védelemre és a nemzetbiztonsági felkészülésre fordítandó kiadások 2022-höz viszonyított 1,23 milliárd dolláros növelését. A haderő katonai felszerelésekre és létesítményekre a törvényjavaslat szerint így összesen 8,3 milliárd dollárt költhet. A fő hangsúly a kibervédelem és a technikai hírszerzés fejlesztésén, a harcászultség erősítésén, valamint a haderő létszámának a növelésén van. Az új költségvetés lehetőséget ad egy kibervédelmi egység létrehozására, amellyel javul a haderő ellenálló képessége a hibrid fenyegetésekkel szemben, melyek célpontjai a svéd gazdaság működéséhez elengedhetetlen kritikus infrastruktúrák, valamint a közösségi és a magán IT-hálózatok lehetnek. Az új kormány eltökéltségét a védelem megerősítésére mi sem jellemzi jobban, hogy a „totális védelem” két – katonai és civil – elemének irányítását egy új, közös minisztérium létrehozásával tervezik megoldani. Emellett 2023-ban új Nemzeti Biztonsági Tanács is alakul, melynek fő feladata a svéd biztonságpolitikai tevékenység elemzése, áttekintése és koordinálása lesz. Svédország 2022-ben már a GDP 1,45%-át költötte védelemre, ami 2005 óta a legmagasabb arány volt.

LENGYELORSZÁG MEGFIGYELŐ MŰHOLDAKAT FOG ÜZEMELTETNI

December 27-én Varsóban tárgyalt Sébastien Lecornu francia védelmi miniszter.⁴ A tárgyalást követően lengyel partnere, Mariusz Blaszczak bejelentette, hogy megállapodás jött létre az Airbus vállalat és a lengyel fegyverzeti ügynökség között, melynek eredményeként a lengyel haderő két felderítő műholdhoz jut. Ez jó lehetőség arra, hogy a haderő az eddigieknél korábban észlelhessen az esetleges fenyegetéseket. Az üzlet értéke 575 millió euró, a két műhold pályára állítása 2027-re várható, a róluk érkező adatokat egy lengyelországi földi állomás fogadja majd. A felderítési adatok – melyek katonai fenyegetések mellett természeti katasztrófák előrejelzésére is alkalmasak lehetnek – a terepen 30 cm-es pontosságot fognak biztosítani.

³ Gerard O'Dwyer: Sweden boosts defense spending, NATO goal in mind. Defense News, 22. 11. 2022. <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/11/22/sweden-boosts-defense-spending-nato-goal-in-mind/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 04.)

⁴ France to provide 2 satellites, receiving station to Poland. AP, 27. 12. 2022. <https://abcnews.go.com/International/wireStory/france-provide-2-satellites-receiving-station-poland-95858575> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 01.)

TÖRÖKORSZÁG ÚJ PILÓTA NÉLKÜLI VADÁSZREPÜLŐGÉPE VÉGREHAJTOTTA ELSŐ REPÜLÉSÉT

December 14-én a török Baykar vállalat Bayraktar Kızılelma elnevezésű drónja végrehajtotta első tesztrepülését.⁵ A drónnak azt a szerepet szánják, hogy a többrendeltetésű – partraszállító, illetve könnyű repülőgép-hordozó feladatokra is alkalmazható – Anadolu hajó fedélzetéről vadászrepülőgépként bevethető legyen. Az Anadolu lesz hamarosan a török hadiflotta zászlóshajója. A Kızılelma első tesztrepülése – amelyet az előzetesen tervezettnél (2023) korábban hajtottak végre – 18 percig tartott, a drón az Isztambultól mintegy 80 km-re lévő Corlu repülőterén szállt fel és oda is tért vissza. A prototípus megépítésétől az első tesztrepülésig 10 hónap telt el. A tervek alapján a sorozatban gyártott drón felszállótömege mintegy 6 tonna lesz, ebből 1,5 tonna lehet a fegyverzete, utazósebessége 0,6 Mach, repülési magassága 10 500 m, hatósugara 800 km, a járőrözés maximális időtartama 5 óra. Az AI-322F típusú utánégetős hajtóművét az ukrán Ivcsenko-Progressz vállalat gyártja. A drón irányítása műhold segítségével történik. Légi célok ellen alkalmazhat levegő-levegő osztályú rakétákat, felszíni célok ellen pedig 250 km feletti hatótávolságú támadó robotrepülőgépet, illetve irányított bombákat.

AZ UKRAJNAI HÁBORÚ HATÁSA OROSZORSZÁG ÉSZAKI-SARKVIDÉKI BEFOLYÁSÁRA

A klímaváltozás miatt az Északi-sarkvidék jege tízévente mintegy 13%-kal kisebb területet fed be, ami lehetőséget teremt a sarkvidéki országok számára, hogy katonai és kereskedelmi ellenőrzés alá vonjanak minél nagyobb területeket, mert ott természeti erőforrások találhatók és új hajózási útvonalak alakulhattak ki.⁶ Az elmúlt évtizedekben Oroszország a sarkvidéken jelentős erőfeszítéseket tett befolyása megszilárdítása érdekében. Moszkva elsősorban azzal biztosítja sarkvidéki katonai képességeit, hogy nagyszámú jégtörője működik ott, úttörő szerepet tölt be a sarkvidéki katonai drónok alkalmazásában, tengeri bázisokat, kifutópályákat épített, valamint rakétákat és radarrendszereket telepített. Amerikai adatok szerint 2020-ban legalább 16 orosz katonai bázis működött a térségben. A nemzetközi szakértők többségének az a véleménye, hogy az ukrajnai háború jelentős erőket és eszközöket von el az orosz sarkvidéki terjeszkedés folytatásától, bár a jégtörők és a tengeralattjárók építésében nem tapasztalható visszaesés. Ugyanakkor az ukrajnai invázió tapasztalatai alapján nyilvánvaló, hogy korábban túlbecsülték Oroszország katonai képességeit, ami elképzelhető a sarkvidéki katonai képességek esetében is. Az ukrajnai háború rengeteg orosz erőforrást elvon az északi-sarkvidéki bázisokról munkaerő és fegyverzet tekintetében, minimális légénységet hagyva maga mögött. Az is tény, hogy a nemzetközi szankciók miatt a termelés lelassult, és a háború erősen felemésztja az utánpótlást.

Szakértők szerint a jelenlegi helyzetben a Nyugatnak alkalma van arra, hogy a meledő sarkvidéken felzárkózzon az ukrajnai háborúval elfoglalt Oroszországhoz, és ehhez

⁵ Tayfun Ozberk: Turkey's future unmanned fighter jet conducts first flight. Defense News, 19. 12. 2022. <https://www.defensenews.com/industry/2022/12/19/turkeys-future-unmanned-fighter-jet-conducts-first-flight/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 27.)

⁶ Elisabeth Gosselin-Malo: Will the Ukraine war slow Russia's Arctic push? Defense News, 13. 01. 2023. <https://www.defensenews.com/global/europe/2023/01/13/will-the-ukraine-war-slow-russias-arctic-push/> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 17.)

a dróntechnológiák kínálnak jó lehetőséget. Az Amerikai Egyesült Államoknak és szövetségeseinek még számos sarkvidéki műveleti képességbeli hiányt kell felszámolniuk, ha utol akarják érni az oroszokat a térségben. Az amerikai drónok például az északi szélesség 77. foka felett elvesztik kommunikációs képességeiket, nem elégséges a térségben az infrastruktúra a rendszerek megfelelő működtetéséhez – az öt alaszakai bázis mellett még Grönlandon van egy. Hat sarkvidéki ország 2021-ben létrehozta a sarkvidéki integrált távérzékelési (Integrated Remote Sensing for the Arctic – IRSA) rendszert, amely négy különböző típusú drónnal, műholdakkal, repülőgépekkel és víz alatti járművekkel végez megfigyelést és felderítést. A Nyugat északi-sarkvidéki jelenlétének megerősítéséhez azonban mindenképpen szükség van több jégtörő és személyzettel ellátott állomás működtetésére a térségben.

A KÍNAI J–15 REPÜLŐGÉP HAZAI HAJTÓMŰVET KAPOTT

2022. november 23-án, a kínai J–15 típusú, repülőgép-hordozókon történő alkalmazásra tervezett repülőgép első sikeres repülésének 10. évfordulóján bemutatott videófelvétel alapján katonai szakértők megállapították, hogy az újonnan gyártott J–15-ösöket már nem az orosz Saturn AL–31 típusú hajtóműcsalád tagjai emelik magasba, hanem a kínai fejlesztésű és gyártású WS–10 Taihang hajtóművek.⁷ Más kínai repülőgépek (J–10, J–11, J–16 és J–20) is ennek a hajtóműcsaládnak a változatait kapják, de a J–15 esetében eddig az orosz gyártású volt a megfelelő. Ennek oka, hogy egy hajóról üzemeltetett repülőgéppel szemben különleges követelményeket támasztanak. Elvárják tőlük, hogy jelentős gyorsulást biztosítsanak a gép számára, elviseljék a fel- és leszállás során bekövetkező nagyobb fizikai terheléseket, kibírják a tengeri üzemeltetés okozta kihívásokat (párás és sós környezet), amelyek csökkenthetik a hajtóművek élettartamát. A kínai szakemberek vélhetően megoldották a feladatot, és sikerült megbízható saját hajtóművet kifejleszteni és gyártani, amely – véleményük szerint – van olyan jó, mint egy amerikai, vagy talán egy kicsit annál is jobb.

JAPÁN JELENTŐSEN NÖVELI VÉDELMI KÖLTSÉGVETÉSÉT

Japán a 2023 áprilisában kezdődő pénzügyi évetől jelentősen növeli a védelemre fordítandó kiadásait.⁸ A most lezárult ötéves ciklusban az ország 27,5 ezer milliárd jent költött erre a célra, a következő öt évben mintegy 56%-os nominális növekedés várható, azaz Japán 43 ezer milliárd jent (295–318 milliárd dollárt) tervez védelemre költeni. Ez az összeg a védelmi és a pénzügyi tárcák közötti kompromisszum eredménye. Az előbbi 48 ezer milliárdot kért, az utóbbi ajánlatai pedig 35 ezer milliárd körüli összegek voltak. Japán jelenleg a GDP közel 1%-át költi évente védelemre, de Kisida Fumio miniszterelnök elképzelése, hogy az új ötéves ciklus végére ez az arány elérje a 2%-ot. December 23-án – az illetékes minisztériumok közötti egyeztetéseket követően – a kormány határozott a költségvetés tervezetéről, amely szerint a 2023-as pénzügyi évben 6,82 ezer milliárd jent (51,4 milliárd dollár), a 2022-esnél

⁷ Liu Xuanzun: China's J-15 carrier-based fighter jet to get domestic engines: report. Global Times, 23. 11. 2022. <https://www.globaltimes.cn/page/202211/1280290.shtml> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 25.)

⁸ Japan eyes up to ¥43 trillion for five-year defense spending plan. Japan Times, 03. 12. 2022. <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/12/03/national/politics-diplomacy/defense-budget-five-year-plan/> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 04.)

26,3%-kal több, a GDP 1,19%-a jut védelemre.⁹ A költségvetés tervezetében hét prioritást neveztek meg annak érdekében, hogy „drasztikusan erősítsék Japán védelmi képességeit”. Ezek: nagyobb hatótávolságú fegyverek tömeggyártása; integrált lég- és rakétavédelem létrehozása; drónok alkalmazása; többdimenziós műveleti képességek kialakítása; vezetés-irányítási és hírszerzési képességek fejlesztése; manőverezési és erőtelepítési képességek fejlesztése; a japán haderő fenntartható működésének és ellenállási képességének javítása az ukrajnai háború tapasztalatai alapján.

TAJVANON NÖVEKSZIK A KÖTELEZŐ KATONAI SZOLGÁLAT IDŐTARTAMA

Caj Jing-ven, a Kínai Köztársaság elnöke december 27-én bejelentette, hogy 2024. január 1-jétől a kötelező katonai szolgálat időtartama a jelenlegi 4 hónapról 12 hónapra emelkedik, hogy ezzel is erősítsék a szigetország harckészültségét egy potenciális kínai támadással szemben.¹⁰ Caj jelezte, hogy a lépéssel párhuzamosan a sorállomány havi járandóságát a jelenlegi 6510 tajvani dollárról (212 USD) több mint háromszorosára, 20 320 tajvani dollárra emelik. A rendelkezés a 2005. január 1. után születettekre vonatkozik. Caj elnök azt követően hozta meg a döntését, hogy az ukrajnai orosz inváziót követően hozzáértőkkel több hónapos tárgyalássorozatot folytatott Tajvan gazdaságáról és nemzeti biztonságáról. Ukrajnának az orosz invázió elhárítására irányuló nagymértékű mozgósítása, illetve az ottani történések alapján az egykor vonakodó tajvani közvélemény üdvözölte a visszatérést a sorkötelesek hosszabb kiképzési időszakához. A kínai polgárháború befejezése, 1949 után a Kínai Köztársaság kormánya Tajvanra települt, ahol a 18 évnél idősebb férfiaknak egészen a múlt század végéig 2-3 éves kötelező katonai szolgálatot kellett teljesíteniük. Az időtartamot 2000-től folyamatosan csökkentve 2008-ban elérték az egy évet, majd egyre több önkéntest foglalkoztattak, a sorállomány főképpen támogató feladatokat látott el, a kötelező szolgálati idő 2013-ra négy hónapra csökkent. Egyes szakértők most azért aggódnak, mert szerintük nincs elegendő kiképzőállomány és létesítmény a növekvő méretű kiképzőalakulatok számára.

INDONÉZIA F–15 TÍPUSÚ REPÜLŐGÉPEKET VÁSÁROLHAT

Lloyd Austin amerikai és Prabowo Subianto indonéz védelmi miniszter 2022. november 21-én Jakartában tárgyalt – többek között használt amerikai F–15 típusú repülőgépek eladásáról.¹¹ Az amerikai Külügyminisztérium még 2022 februárjában jóváhagyta az F–15ID változatú repülőgépek és a hozzájuk tartozó felszerelés potenciális eladását Indonéziának mintegy 13,9 milliárd USD értékben. Korábbi információk szerint a szigetország 36 darab gépet venne a jelenleg hadrendben lévő amerikai, 33 darab F–16 típusú repülőgépből álló flotta kiegészítésére. Az indonéz fél szerint a tárgyalások előrehaladott állapotban vannak, azok

⁹ Takahashi Kosuke: Japan Approves 26.3% Increase in Defense Spending for Fiscal Year 2023. The Diplomat, 24. 12. 2022. <https://thediplomat.com/2022/12/japan-approves-26-3-increase-in-defense-spending-for-fiscal-year-2023/> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 15.)

¹⁰ Joseph Yeh: Taiwan extends compulsory military service to 1 year amid China threat. Focus Taiwan, 27. 12. 2022. <https://focustaiwan.tw/politics/202212270009> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 01.)

¹¹ Pizaro Gozali Idrus – Dandy Koswaraputra: Indonesian defense chief: Talks on F-15 purchase in 'advanced stages'. Radio Free Asia, 21. 11. 2022. <https://www.rfa.org/english/news/pacific/fighter-jets-purchase-11212022160048.html> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 25.)

befejezéséhez még a pénzügyi konstrukcióról kell megállapodni. Az amerikai fél kiemelte, hogy támogatja az indonéz haderő modernizálását, ami elősegíti a közös cél, az indiai–csendes-óceáni térség biztonságának növelését. Prabowo néhány nappal korábban Kínában járt, ahol találkozott partnerével, az Austinnal folytatott tárgyalását követően pedig hangsúlyozta, hogy országa Kínával és az Amerikai Egyesült Államokkal is baráti kapcsolatok kiépítésére törekszik. Indonéziának nincsenek területi követelései a Dél-kínai-tengert illetően, ugyanakkor Kína igényei érintik az indonéz kizárólagos gazdasági övezetet. Prabowo szerint a félreértéseket, a véleménykülönbséget és a területi vitákat tárgyalásos úton és baráti szellemben kell rendezni.

KANADA INDAI–CSENDES-ÓCEÁNI TÉRSÉGGEL KAPCSOLATOS STRATÉGIÁJA

A kanadai kormány 2022 végén összefoglalta az ország indiai–csendes-óceáni térséggel kapcsolatos stratégiáját.¹² Ez a térség a Föld lakossága több mint kétharmadának ad otthont, és ez a világ gazdaságilag leggyorsabban fejlődő régiója. A mintegy 25 ezer kilométeres csendes-óceáni partszakasszal rendelkező Kanada számára nagyon fontos a térség fejlődése és biztonsága; kiemelten kezeli az ott élő népekkel közös történelmi, kulturális és hosszú múltra tekintő kereskedelmi kapcsolatait. Kanada indiai–csendes-óceáni stratégiája erősíteni és védeni fogja az ország nemzeti és gazdasági érdekeit. Hosszú távon elkötelezi magát, hogy támogatja a demokráciát, a jogállamot, a gazdasági növekedést és az ellenálló képesség javítását, a békét és a biztonságot, az emberi jogokat, a fenntartható fejlődést, a nemek közötti egyenlőséget, valamint elősegíti a környezetvédelmet. A stratégia keretében Kanada erősíti katonai jelenlétét a térségben, valamint fejleszti hírszerzését és erősíti kibervédelmét, hogy előmozdítsa a biztonságot a régióban, valamint megvédje állampolgárait a külföldi beavatkozásoktól és a kibervédelemektől.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Canada's strategy for the Indo-Pacific. Government of Canada. <https://www.international.gc.ca/campaign-campagne/indo-pacific-pacifique/index.aspx?lang=eng>
- Chuter, Andrew: *UK Navy to take drone-teaming operations underwater with new submarine*. Defense News, 01. 12. 2022. <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/12/01/uk-navy-to-take-drone-teaming-operations-underwater-with-new-submarine/>
- France to provide 2 satellites, receiving station to Poland. AP, 27. 12. 2022. <https://abcnews.go.com/International/wireStory/france-provide-2-satellites-receiving-station-poland-95858575>
- Gosselin-Malo, Elisabeth: *Will the Ukraine war slow Russia's Arctic push?* Defense News, 13. 01. 2023. <https://www.defensenews.com/global/europe/2023/01/13/will-the-ukraine-war-slow-russias-arctic-push/>
- Idrus, Pizaro Gozali – Koswaraputra, Dandy: *Indonesian defense chief: Talks on F-15 purchase in 'advanced stages'*. Radio Free Asia, 21. 11. 2022. <https://www.rfa.org/english/news/pacific/fighter-jets-purchase-11212022160048.html>

¹² Canada's strategy for the Indo-Pacific. Government of Canada. <https://www.international.gc.ca/campaign-campagne/indo-pacific-pacifique/index.aspx?lang=eng> (Letöltés időpontja: 2022. 12. 04.)

- Japan eyes up to ¥43 trillion for five-year defense spending plan. Japan Times, 03. 12. 2022. <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/12/03/national/politics-diplomacy/defense-budget-five-year-plan/>
- Joint Statement by the Ministers of Defence of the Northern Group 23 November 2022. The Government of Sweden, 23. 11. 2022. <https://www.government.se/statements/2022/11/joint-statement-by-the-ministers-of-defence-of-the-northern-group-23-november-2022/>
- Kosuke Takahashi: *Japan Approves 26.3% Increase in Defense Spending for Fiscal Year 2023*. The Diplomat, 24. 12. 2022. <https://thediplomat.com/2022/12/japan-approves-26-3-increase-in-defense-spending-for-fiscal-year-2023/>
- O'Dwyer, Gerard: *Sweden boosts defense spending, NATO goal in mind*. Defense News, 22. 11. 2022. <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/11/22/sweden-boosts-defense-spending-nato-goal-in-mind/>
- Ozberk, Tayfun: *Turkey's future unmanned fighter jet conducts first flight*. Defense News, 19. 12. 2022. <https://www.defensenews.com/industry/2022/12/19/turkeys-future-unmanned-fighter-jet-conducts-first-flight/>
- Xuanzun, Liu: *China's J-15 carrier-based fighter jet to get domestic engines: report*. Global Times, 23. 11. 2022. <https://www.globaltimes.cn/page/202211/1280290.shtml>
- Yeh, Joseph: *Taiwan extends compulsory military service to 1 year amid China threat*. Focus Taiwan, 27. 12. 2022. <https://focustaiwan.tw/politics/202212270009>

Pontosítás

A Honvédségi Szemle 2023/1. számában adtuk közre Komáromi Csaba: Egy műszaki alakulat emlékére című tanulmányát. Az írásban két főtiszt esetében a közölt adatok pontosításra szorulnak.

Nyers József mk. őrnagy, aki a tanulmányban szereplő alakulat út- és hídépítő zászlóaljának parancsnoka volt ebben a rendfokozatban, 2007. április 30. és 2014. augusztus 15. között még aktív állományúként, az MH 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Ezred parancsnokaként szolgált, ezredesi rendfokozatban.

Létai Attila alezredes – aki szintén az említett alakulathoz teljesített szolgálatot törzsfőnökként – az IFOR–SFOR kötelékében való szolgálatakor még aktív állományú volt, később ezredesként vonult nyugállományba.

A szerk.

ABSTRACT

FOCUS

Gen. (Ret.) Tibor Benkő: *The key to successful force development (2)* 3

Correctly applied, comprehensive human resource management comprises one of the most important areas of creating and maintaining military capabilities. It is indisputable that, based on the above aspects, the reliable and solid foundation of defence forces, which can be planned for the long term, is mostly made up of those who undertake professional military service as a profession spanning their entire life (that is not only their active military service, but a lifetime). Taking all of this into account, a career path framework must be provided for them, which has sections with specific characteristics that can be precisely interpreted, tracked and calculated. The author is deeply convinced that, in the long term, only a career plan built through taking such human factors into account can ensure the success of the National Defence and Armed Forces Development Program and, as a result, a strong national defence force – and above all, the peace and security of Hungary.

Keywords: human resource management, organizational interest, professional military service, career, career path framework, National Defence and Armed Forces Development Program

About the author: General (Ret.) Tibor Benkő, PhD, former chief of the HDF General Staff (June 6, 2010 – May 16, 2018) and Minister of Defence (2018–2022), private university teacher at the National University of Public Service

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

Lt. Col. Imre Attila Tarjáni: *The need for reformulating military cultures* 17

Even today, military cultures can be classified into movement-centric, material-centric and guerrilla warfare categories. However, globalization and technological development bring about changes that need to be addressed. Military cultures continue to play an important role, because they make it possible to understand the adversary, or to design operational concepts. In accordance with the new trend, the above classification could be more as follows: effect-based, destructive, or defence-centric military culture. Thus, the newly proposed categorization redefines military cultures, even if the analysis is based on evaluations.

Keywords: military cultures, movement-centric, material-centric, guerrilla warfare, change, globalization

About the author: Lt. Col. Attila Imre Tarjáni, senior desk officer (HDF 51st Nagysándor József Signals and Command Support Brigade)

INTERNATIONAL

Lt. Col. Balázs Fercsák (Nat. Police): *Religion-based armed conflicts in Post-Cold War Africa* 27

The study examines a particular form of war, the religion-based armed conflicts in Africa, in light of new types of security challenges that emerged after the end of the Cold War. Africa is one of the regions of the world most affected by armed violence, which significantly contributes to the strengthening of religious extremism. The purpose of this study is to define the conceptual definition of religion-based armed conflicts, to analyse the rising trends in recent decades, the regional distribution, and the characteristics and specificities of (religious) conflicts in Africa. The author discusses the causes, religious factors, and backgrounds of the armed conflicts on the continent, including other relating influencing factors.

Keywords: Africa, religion, armed conflicts, civil wars, religious extremism

About the author: Police Lt. Col. Balázs Fercsák, student of the Doctoral School of Military Sciences at the National Public Service University

COMMAND, TRAINING

Andrea Szak – Lt. Zsolt Kenessei: *The emergence and applicability of organizational culture models in the Hungarian Defence Forces* 42

The study presents the organizational cultures, models, and techniques that are already well functioning in the corporate sphere, which can serve as a model for the Hungarian Defence Forces as well, since elements of

several organizational culture models can be found within its structure. The authors discuss which patterns of certain models can be identified in the current regulatory environment of the Hungarian Defence Forces.

Keywords: organizational culture, bureaucratic organization, change

About the authors: Assistant Professor Andrea Szak (NUPS, Faculty of Military Science and Officer Training; ORCID ID: 0000-0003-2068-5775) and Lt. Zsolt Kenessey, PhD, assistant professor (NUPS, Faculty of Military Science and Officer Training; ORCID ID: 0000-0002-4048-755X)

- Maj. István Levente Nagy: *War games in the preparation of manoeuvre battalions, or what the staff officers think* 55

At the end of 2020, with the use of a questionnaire-based survey the author of the article assessed the individual and collective training and preparedness of the personnel in the staffs of the tank and infantry battalions of the Hungarian Defence Forces, as well as their opinions about the current training and preparation methods. Another goal was to make a proposal to improve the preparation system by assessing the support for methods that have been little used or not used at all. Part of this research concerned the use of war games in the training of battalion staffs. This study presents the relevant results.

Keywords: war game, battalion staff, tactical decision-making, staff preparation

About the author: Maj. István Levente Nagy, deputy commander of the 62nd Infantry Battalion, HDF 11th Bocskai István Armoured Brigade

- Lt. Col. Ferenc Fazekas: *The comprehensive war game: a game of effects* 65

The foundation of war games were laid down in the last decades of the 20th century. Our modern times have already produced many changes: modified procedures, operations that require ever-faster responses, and technologies that were once classified as science fiction but have now been realized. All of these are factors that can have some influence on various procedural systems, and their combined appearance clearly requires changes in the methodology of the war game of the action variants as well. The article is thought-provoking and aims to draw attention to the fact that preserving the usefulness of well-proven methods necessarily involves innovations.

Keywords: war game, action variants, operational planning, multidimensional

About the author: Lt. Col. Ferenc Fazekas, assistant professor, NUPS FOMSOT, Department of Military Strategy, PhD student

MILITARY HISTORY

- Ádám Majorosi: *The Battle of Ankara* 73

This study presents an analysis of Timur's campaign against the Ottomans in 1402. The larger first part deals with the reasons for the campaign, followed by an analysis of Timur's campaign and the Ottoman responses to it. Finally, it discusses the battle itself, including the military movements, and the study ends with the conclusions.

Keywords: Timur, Sultan Bayezid, Ottoman Empire, Ankara, 1402

About the author: Ádám Majorosi, student of the NUPS Military Doctoral School (ORCID ID: 0000-0003-2939-3103)

FORUM

- Lt. (Res.) Zsuzsanna Adorján: *Historical antecedents of the Kosovo time bomb* 90

In Kosovo, organized criminal activities spilling over into the state administration, the level of corruption, and the ruined economy resulted in an unstable political situation. Moreover, as a consequence of the serious breach of human rights, ethnic outbursts recurred. Although the European Union tried to consolidate the situation, parallel with a series of failed negotiations the conflicts worsened. By now it has become clear that the centuries-old historical grievances could hardly be resolved through a simple dialogue. How did this situation evolve? What is the significance of the relationship between Kosovo Serbs and Kosovo Albanians on the international scene today? What did the war in Kosovo, independence, or even the battle of Kosovo polje have to do with this crisis? The author attempts to answer the questions about the causes of the current situation

Keywords: Kosovo Serbs, Kosovo Albanians, Milošević, Allied Force, UNSC Resolution 1244, Kosovska Mitrovica

About the author: Volunteer operational reserve Lt. Zsuzsanna Adorján (MH Military Administration and Central Records Command)

Col. (Ret.) László Nagy: *NATO after Madrid* 103

The events, conferences, and round table discussions organized by the Hungarian Association of Military Science fall into two basic categories: there are so-called Association (also known as central) and departmental events. There are usually one or two central events per year, sometimes three, and the most significant of them is scheduled almost every year around the Day of Hungarian Science. This is what happened in 2022 as well.

Keywords: Hungarian Association of Military Science, conference, challenges, Kosovo, research, development, innovation, strategic documents

About the author: Col. László Nagy, DSc

Sarolta Wagner: *Some new information about military building designs by László Wágner* 110

The architecture of socialist realism in Hungary followed the classical order of the past – historicism as opposed to modern architecture. However, the constraints of "soc-real" architecture were limited to just a few years (1949–1956), and the architects of that period of time represented modernism and tried to dissolve the monumental effect of soc-real facades with unique forms. One of them was László Wágner, who inserted elements of Renaissance and antique art in the buildings he designed for the military between 1949 and 1953.

Keywords: László Wágner, architecture, military buildings

About the author: Wagner Sarolta is a wood sculptor-restorer artist

REVIEW

Sándor Szakály: *On ancestors* 120

A recension about the book by Tibor Balla, entitled "Portrait gallery of the commanders of the military officer training. Directors and Commanders of the Ludovika Academy of the Royal Hungarian Armed Forces, 1872–1945".

About the author: Sándor Szakály, DSc, historian, university professor, director general of the VERITAS Historical Research Institute and Library

Lt. Zsolt Kenessey: *Stability, partnership, cooperation* 122

The author presents a book by Klára Siposné Kecskeméthy: The history of NATO Partnership Initiatives before 2021. (A NATO partnerségi kezdeményezések története 2021-ig)

About the author: Lieutenant Zsolt Kenessey (Dr. iur.), assistant professor, doctoral student at National University of Public Service, Faculty of Military Science and Defense Officer Training

Lt. Col. (Ret.) Dénes Kenyeres: *In memoriam of the legendary Mi-8 transport helicopter* 125

The author presents a new publication by Zrínyi Kiadó to the reader.

About the author: Dénes Kenyeres, Retired Lieutenant Colonel

Gen. (Ret.) Ferenc Végh: *Review of international scientific and special literature* 128

The author recommends books and articles on military topics published abroad to the readers.

About the author: Ferenc Végh, PhD, Retired General

Col. (Ret.) Csaba Gál: *International military and military technology review* 145

A summary of the latest news in the international military and military technology press.

About the author: Csaba Gál, Retired Colonel

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A Honvédségi Szemle közlési feltételei

A folyóirat lehetőséget biztosít a rovatoknál megnevezett témakörökben, maximum egy szerzői ív terjedelmű (40 000 leütés szóközökkel, a jegyzeteket és az esetleges illusztrációkat is beszámítva) tanulmányok, szakcikk megjelentetésére. A beküldött írásokat *szakmailag lektoráltatjuk*. A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok – a magyar helyesírás szabályainak megfelelő – stilizálására, korrigálására és tipografizálására. A tervezett megjelenésről igazolást a Szerkesztőség csak abban az esetben ad ki, ha a Szerkesztőbizottság – a támogató lektori véleményre támaszkodva – a közlés mellett foglal állást. A tanulmány elfogadását követően a folyóirat kiadásában közreműködő HM Zrínyi Kft. a szerzővel *szereződést köt*, amely szabályozza a kiadással és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdéseket. Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése – az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés – érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- A közleményeket elektronikus levél mellékleteként (Microsoft Word .doc- vagy .docx-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a Szerkesztőségnek (*kiss.zoltan@hmzrinyi.hu*).
- A küldeményben tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), tudományos fokozatukat és elérhetőségüket (e-mail-cím, telefonszám).
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképészletekkel, grafikonokkal, táblázatokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. Az illusztrációkat külön csatolva is küldjék el, lehetőség szerint szerkeszthető (jpg, tiff) formátumban. Az íráshoz csatoljanak magyar nyelvű ábraszöveget, amelyben az ábra (táblázat) címe mellett tüntessék fel annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés időpontját.
- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Ez esetben ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra (300 dpi), illetve az ábrához hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- A leadott íráshoz csatolják annak angol nyelvű összefoglalóját és a vonatkozó kulcsszavakat.

Folyóiratunk (a *Fórum* és *Szemle* rovataink kivételével) csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott, első közlésű írásokat publikál. *2019-től cikkeinket DOI-azonosítóval is ellátjuk*. Kérjük szerzőinket, ha rendelkeznek ORCID-azonosítóval, azt minden esetben tüntessék fel a cikk elején, a nevük után.

Felhasznált irodalom

A *Felhasznált irodalom* jegyzékét a tanulmány végén, ábécérendben (a szerző neve kezdőbetűjének figyelembevételével) kérjük elhelyezni. *Amennyiben egy cikk rendelkezik DOI-azonosítóval is, azt a bibliográfiai adatok megadása után, minden esetben kérjük feltüntetni!*

Könyv esetében:

Mendöl Tibor: *Általános településföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.

Gyűjteményes kötet egy tanulmánya esetében:

Székely András: *A periglaciális felszínformálás*. In: Borsy Zoltán (szerk.): *Általános természetföldrajz*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 356–421.

Periodikumok (időszakos kiadványok) esetében:

Réz Levente: *A légielő tűztámogatási feladatai*. Repüléstudományi Közlemények, XXXI. évf. 2019/2., 159–175. DOI: 10.32560/rk.2019.2.12

Porkoláb Imre: *Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős?* Hadtudomány, 2015/3–4. szám, 41. DOI: 10.17047/HADTUD.2015.25.3-4.36

Internetes hivatkozásoknál:

Gates, Guilbert: *How a Secret Cyberwar Program Worked*. The New York Times, 01. 06. 2012. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/interactive/2012/06/01/world/middleeast/how-a-secretcyberwar-program-worked.html?ref=middleeast>

Több szerző esetén a hivatkozott mű első szerzőjének nevét vegyék figyelembe.

Külföldi szerző(k) esetében is a vezetéknev alapján állítsák fel a sorrendet, pl. Bush, George W.: *Döntési helyzetek*. Ulpius Ház Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Kydd, Andrew H. – Walter, Barbara F.: *The Strategies of Terrorism*. International Security, Volume 31, No. 1, 2006.

A felhasznált irodalomra vonatkozó szerkesztőségi alapszabály, hogy egyetlen olyan forrás se szerepeljen a *Felhasznált irodalom* jegyzékében, amelyre a szerző/szerzők a törzsszövegben nem hivatkoznak és amely nem szerepel lábjegyzetben.

Lábjegyzetek

A felhasznált irodalomra való konkrét hivatkozás az adott oldalon, tipográfiai kiemelések nélkül, *lábjegyzetben* történjen, a hivatkozás oldalszámának megjelölésével:

Borbély Zsuzsanna: Egészségmagatartás, kiegészítés, mentális egészség – specifikus stresszorok hatása a rendőrség próbaidős tiszthelyettes állományában. Szakdolgozat. ELTE, Budapest, 2017, 1–155.

Külföldi szerzőnél a művön feltüntetett formában:

Hans Kundnani: Germany as a Geo-economic Power. The Washington Quarterly, XXXIV. évf. 2011/3., 40–42. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2011.587950> (Letöltés időpontja: 2019. 08. 22.)

Walter Lippmann: Public Opinion. Free Press, New York, 1997.

A felhasznált irodalom ismétlődése esetén az i. m. jelölést használjuk:

Borbély: i. m. 150.

Közvetlen ismétlődés esetén: Uo. 150.

Ha azonos szerző(k)től több tanulmányra hivatkoznak, akkor a közleményeket a név után írt zárójelű évszámmal kell megkülönböztetni: Borbély (2017): i. m. 150.

Ha ugyanazon évben megjelent több tanulmányra hivatkoznak, akkor az évszám után írt a, b, c stb. betűkkel kérjük jelölni mind a szövegben, mind a *Felhasznált irodalomban*: Borbély (2017a): i. m. 150.

Kettőnél több szerző esetén az *et al.* jelölést kérjük alkalmazni mind a magyar, mind a külföldi szerzőknél is.

Papp Ildikó et al.: A viselkedésterápia eredményeinek vizsgálata az elhízás kezelésében egy év távlatában. Orvosi Hetilap, 155. évf. 2014/30., 1197.

Stephen Rollnick et al.: Motivational Interviewing in Health Care: Helping Patients Change Behavior. The Guilford Press, New York, 2008, 42.

Szintén a lábjegyzetben szerepeljenek a magyarázó, kiegészítő információk, illetve a rövidítések feloldásai.

Internetes hivatkozásnál kérjük feltüntetni a letöltés időpontját az adott oldalon, a lábjegyzetben: Jackie Northam: In A Remote Arctic Outpost, Norway Keeps Watch On Russia's Military Buildup. NPR, 03. 11. 2019. <https://www.npr.org/2019/11/03/775155057/in-a-remote-arctic-outpost-norway-keeps-watch-on-russiamilitary-buildup?t=1574445341316> (Letöltés időpontja: 2019. 11. 22.)

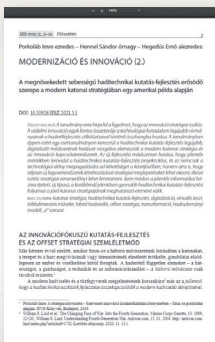
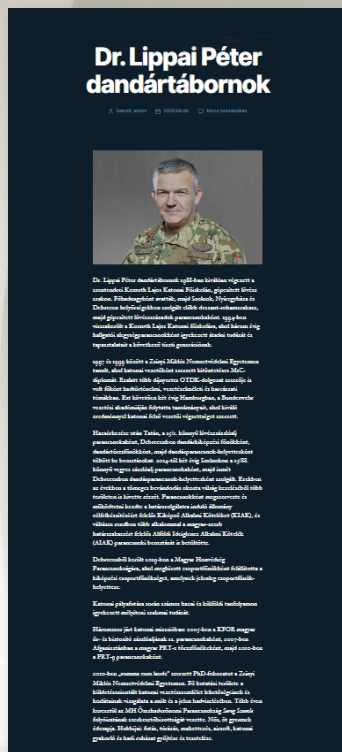
*Köszönjük együttműködésüket!
A Honvédségi Szemle Szerkesztőbizottsága és Szerkesztősége*

Cikkeink elérhetőek honlapunkon is!

www.honvedsegiszemle.hu
www.hungariandefencereview.com

A Honvédségi Szemle és a Hungarian Defence Review legfrissebb számai honlapunkon is olvashatók. Csak kattintson a honvedsegiszemle.hu vagy a hungariandefencereview.com linkre, és máris elolvashatja legújabb számaink írásait, sőt akár aktuális számunk teljes tartalmát is. Az egyes tanulmányokra kattintva bővebb információkat szerezhet szerzőinkről, és megtudhatja, hogy melyek folyóiratunk legnépszerűbb írásai. Ha érdekli, a Hírek menüpont alatt ízelítőket olvashat az aktuális számunkban megjelenő hadihíreinkből is.

A honlapon ezenfelül megismerheti szerkesztőbizottságunk és szerkesztőségünk tagjait, szerzői útmutatóinkat, bírálati folyamatunkat, etikai és adatvédelmi nyilatkozatunkat, valamint archiválási politikánkat – egyszerűen mindazt, ami lapunkat mértékadó folyóirattá tette.

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható
a honvedsegiszemle.hu weboldalon.

ZRÍNYI KIADÓ